

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วโรคมเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

กรกฎาคม 2560

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

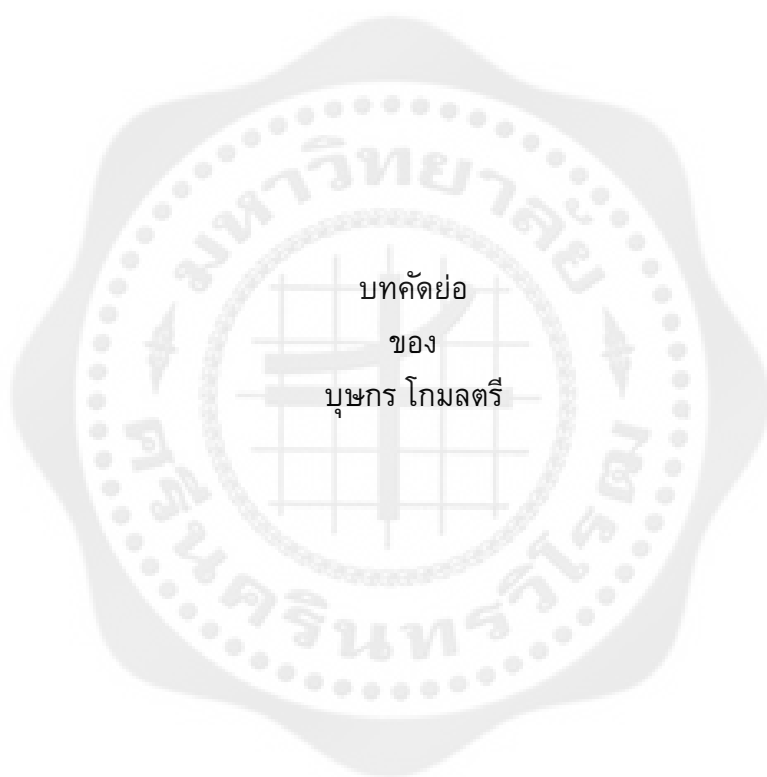
ปริญญานิพนธ์
ของ
บุษกร โกมลตรี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

กรกฎาคม 2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

บทคัดย่อ
ของ
บุษกร โกมลตรี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วโรฒเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

กรกฎาคม 2560

บุษกร โกมลตรี. (2560). *ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา*. ปริญญา
นิพนธ์ ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการที่ปรึกษา: รองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย,
ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ, และรองศาสตราจารย์ประพนธ์ เรืองณรงค์.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้
ศึกษาแนวคิด และศึกษาบทบาทของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่รอบ
ทะเลสาบสงขลา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตและจดบันทึก ร่วมกับการศึกษาวิเคราะห์
ผลงานวรรณกรรมของครุภูมิปัญญาดังกล่าว นำเสนอข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลของการวิจัยพบว่า ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ มีกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีซึมซับตามธรรมชาติ
จากคนในครอบครัว วิธีท่องจำ วิธีพาไปดูของจริง วิธีเล่นเลียนแบบของจริง วิธีขบเคี้ยวให้มีความรู้
หลากหลาย วิธีขอฝากตัวเป็นศิษย์ วิธีการดัดสอยห้อยตามครู และวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง มี
กระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วยการบรรยายและพูดคุยซักถาม การทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง การ
สาธิตให้ปฏิบัติตาม การฝึกฝนให้ท่องจำจนปฏิบัติได้ การจัดกิจกรรมให้แสดงจริงหรือพาออกเวที
จริง และ การพาติดสอยห้อยตามและมอบหมายงาน ด้านแนวคิดของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ พบว่า
แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกล่าวคือครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ เชื่อว่าธรรมชาติมี
อิทธิพลต่อ วิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งทางบวกและทางลบ และ การรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ
เพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อ
ความศรัทธาเรื่องเทพเจ้าและฤๅษี ความเชื่อความศรัทธาเรื่องพระพุทธเจ้า และความเชื่อความ
ศรัทธาครูหมอ ทวด หรือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ว่าสามารถดลบันดาลให้มนุษย์ประสบความสำเร็จและ
ความล้มเหลวได้ และ แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมได้แก่ ความกตัญญูต่อบุคคล
ต่อครอบครัว เครือญาติ ครูบาอาจารย์และผู้มีพระคุณ การทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว และ การไม่หลงลืม
รากเหง้าของตนเอง ด้านบทบาทของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ได้แก่ บทบาทด้านการศึกษา
บทบาทด้านศิลปวัฒนธรรม บทบาทด้านสื่อสารมวลชน บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม และบทบาทด้าน
การเมือง

กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ แนวคิด และบทบาทของครุภูมิปัญญา
ท้องถิ่นฯ ดังกล่าวมีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับความเป็นท้องถิ่นภาคใต้ อีกทั้งสามารถใช้เป็น
เครื่องมือในการรักษาสภาพแวดล้อมซึ่งนับวันจะกลายเป็นปัญหาในระดับโลกได้

LOCAL WISDOM TEACHERS OF LITERAARY WORK ON SONGKHLA LAKE BASIN

Presented in Fulfillment of the Requirements for the
Doctor of Fine Art Degree in Culture Research
at Srinakharinwirot University
July 2017

Busakorn Komoltree. (2517). *Local Wisdom Teachers of Literary Work on Songkhla Lake Basin*. Dissertation, D.A. (Arts and Culture Research). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Assoc. Advisor Committee: Asso. Prof. Amnat Yensabai, Prof. Dr.Wiroon Tungcharean, Asso .Prof. Praphon Reungnarong.

This descriptive study aimed at exploring the acquisition of traditional literary knowledge by the local wisdom teachers residing around the Songkhla Lake Basin, their philosophies of life, their teaching processes, and their roles as teachers. The data were collected through in-depth interviews, observations, field notes, and content analyses of the literary work of local wisdom teachers.

The data revealed that the local wisdom teachers naturally acquired their literary knowledge from watching and reciting performances, from modeling and role-playing, from engaging with their families and their teachers, and from self-study and apprenticeship. Their philosophy of life includes a belief in the interconnectedness of people and nature. They think that nature should be valued as it is essential for human survival. Nature is viewed as having an influence on the lifestyles of people both positively and negatively. Additionally, they see a relationship between human beings and the supernatural. They believe that the success or failure of an individual is under the influence of gods, hermits, Buddha, Manora's ancestors, great grandparents and supernatural beings. They also see a connection between people and society and the demands of gratitude towards their family, relatives, teachers and benefactors. They trust that those who do good deeds can be favorably rewarded and that people should not forget their ancestry. The local wisdom teachers play a significant role in education, art and culture, mass media, environment and politics.

Their acquisition of literary knowledge and teaching methods, their philosophy of life, and their roles are all connected to southern traditions and are also used to preserve the environment, which is a serious problem at both local and global levels.

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ “ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา” สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถของรศ.อำนาจ เป็นสหาย ประธานกรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ และ รองศาสตราจารย์ ประพนธ์ เรืองณรงค์ กรรมการที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ที่ช่วยดูแลตรวจสอบ แก้ไข และให้คำแนะนำจนปริญญานิพนธ์) ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ วรณรัตน์ ตั้งเจริญ รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ผดุง พรหมมูล ที่ร่วมเป็นกรรมการสอบจบปริญญานิพนธ์ ร่วมกับกรรมการที่ปรึกษาของผู้วิจัย ได้ช่วยตรวจสอบ แนะนำแนวทางแก้ไข ขอบพระคุณคณาจารย์ในหลักสูตรฯ ศิลปวัฒนธรรมวิจัย เพื่อนร่วมรุ่น “The nine” และเจ้าหน้าที่หลักสูตรฯ น้องศิริรัตน์ พรหมนาง ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในกรุณาจิตของทุกท่านอย่างหาที่เปรียบมิได้

ขอกราบขอบพระคุณครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้ง 7 ท่านที่เมตตา ยอมเสียสละเวลาให้ให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ อีกทั้งให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลต่างๆ อย่างดียิ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูประเสริฐ รักช่วงศ์ ซึ่งเปรียบได้กับครูผู้นำทางผู้วิจัยเข้าไปในแวดวงศิลปวัฒนธรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ขอขอบพระคุณลูกศิษย์ และ ผู้เป็นเครือข่ายของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างสูง ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะไม่สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้เลยหากขาดท่านเหล่านี้

ขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ คณะศิลปศาสตร์ และภาควิชาสารัตถศึกษา ที่สนับสนุนด้านการศึกษาตลอดหลักสูตร ขอบพระคุณคณาจารย์ภาษาไทยที่เห็นใจและช่วยแบ่งเบาภาระในการทำงาน ตลอดจนคณาจารย์และเจ้าหน้าที่คณะศิลปศาสตร์ที่เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวรรณ ศรียาภัย ศาสตราจารย์ ดร.บุญย์เสนอ ตริวิเศษ อาจารย์กรรณิการ์ รักษา ครูบาอาจารย์และมิตรสหายที่มีน้ำใจช่วยเหลือ สนับสนุนทางวิชาการมาโดยตลอด ผู้วิจัยซาบซึ้งอย่างที่สุด

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณและมอบความสำเร็จทั้งหมดในการทำปริญญานิพนธ์นี้แด่ครอบครัวของผู้วิจัย บุตรทั้งสองของผู้วิจัย แม่สามีนางผล โกมลตรี สามีนายชนะภัย โกมลตรี น้องสาว จิตร์รัตน์ อำไพ และกนิพนธ์ อำไพ สุดท้ายพระอรหันต์ของบุตร นายชำนาญ และนางอุ๋นใจ อำไพ ที่ยอมเสียสละ ช่วยเหลือ ผลักดัน และให้กำลังใจตลอดมาทำให้การศึกษาประสบผลสำเร็จดังที่ตั้งใจ

บุษกร โกมลตรี

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
คำถามการวิจัย	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
ความสำคัญจากการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย	7
นิยามศัพท์	8
กรอบแนวคิดในงานวิจัย	9
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา	10
แนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรม	20
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอด	24
แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม	38
พื้นฐานความรู้เรื่องลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	43
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	49
3 วิธีดำเนินการวิจัย	61
การกำหนดประชากร	61
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	62
การเก็บรวบรวมข้อมูล	62
การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	63
การนำเสนอข้อมูล	64
4 ผลการศึกษาวิจัย	65
ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายนครินทร์ ชาทอง	65
ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่นนายประเสริฐ รัชวงศ์	68
ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายชัย เหล่าสิงห์	72
ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสวัสดิ์ ยางทอง	74
ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสาทร ดิษฐสุวรรณ	76

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นางนวลศรี ถนอมศรีมงคล	78
ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่นนางอ้อม สงแทน	79
กระบวนการเรียนรู้ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ..	81
กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา	103
บทบาทของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา	155
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	173
สรุป	173
อภิปรายผล	182
ข้อเสนอแนะ	188
บรรณานุกรม	190
ภาคผนวก	199
ภาคผนวก ก	200
ภาคผนวก ข	203
ภาคผนวก ค	206
ภาคผนวก ง	208
ประวัติย่อผู้วิจัย	222

ภาพประกอบ

หน้า

1	ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา	18
2	ขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา	46
3	ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา	47
4	ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายนครินทร์ ชาทอง	65
5	ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายประเสริฐ รักษ์วงศ์	68
6	ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายชัย เหล่าสิงห์	72
7	ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสวัสดิ์ ยางทอง.....	74
8	ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสาทร ดิษฐสุวรรณ	76
9	ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นางนวลศรี ถนอมศรีมงคล	78
10	ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นางอ้อม สงแทน	79
11	พิธีไหว้ครูหนังตะลุง ครูนครินทร์ ชาทอง	112
12	การพัฒนา การเล่นหนังตะลุงให้ร่วมสมัย	116
13	ครูชัย เหล่าสิงห์กับเยาวชนร่วมพิธีโนราโรงครู	117
14	ครูสวัสดิ์ ยางทอง ร้องเพลงเรื่อรณรงค์การสร้างสันติสุขในสังคม	119
15	ครูสาทร ดิษฐสุวรรณ เป็นวิทยากร ค่ายรักการอ่าน ขยับการเขียน	124
16	ครูนวลศรี ถนอมศรีมงคล กับการใช้เพลงเรือแหลมโพธิ์ เพื่อรณรงค์ลดการเกิด อุบัติเหตุบนท้องถนน	128
17	โนราอ้อมจิตร เจริญศิลป์ กับการถ่ายทอดภูมิรู้เรื่องโนราในรายการยอดมนุษย์ป่า...	130

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ปัจจุบันนี้เป็นยุคของการเรียนรู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุด มีองค์ความรู้ต่างๆ เข้ามาอย่างมากมาย พร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ อีกทั้งประดังด้วยกระแสวัฒนธรรมภายนอกต่างๆ จนทำให้คนบางส่วนในสังคมไทยลุ่มหลงความคิด ความรู้ และวัฒนธรรมภายนอกมากเกินไปโดยไม่พินิจพิเคราะห์ถึงข้อดีข้อเสีย หรือเลือกเฟ้นให้เหมาะสมกับฐานรากวัฒนธรรมไทย ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อองค์ความรู้ภายนอกเข้ามา ก็เกิดการละเลยองค์ความรู้ของไทยทั้งๆ ที่เป็นต้นทุนวัฒนธรรมไทยในการเผชิญกระแสวัฒนธรรมภายนอก

กระแสพัฒนาแบบพึ่งตนเองจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อการเรียนรู้อย่างเท่าทัน กล่าวคือรู้เท่าทันโลกภายนอกและรู้เท่าทันรากเหง้าของตนโดยมีแนวคิดว่าการศึกษาคือกระบวนการทางภูมิปัญญาดังที่กระทรวงศึกษาธิการ (2540: 1) กล่าวถึงการศึกษาว่าคือการเรียนรู้ การพัฒนา และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งสู่อีกสังคมหนึ่งเป็นกระบวนการทางภูมิปัญญาที่ผ่านการพัฒนาหลายยุคหลายสมัยจนเกิดการจัดการอย่างเป็นระบบ เรียกว่า ระบบการศึกษาซึ่งเป็นพัฒนาการของกระบวนการทางภูมิปัญญาที่มีการจัดการให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาถ่ายทอดความรู้ที่หลากหลาย และมีได้จัดขอบเขตเฉพาะความรู้ภายในสังคม แต่ก้าวเข้าสู่การจัดการจัดการกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสังคมเกิดเป็นความรู้สองกระแสคือความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาสั่งสมในสังคมตนเองและความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาจากสังคมอื่นๆ ที่เรียกรวมๆ กันว่าเป็นความรู้สากล

ภูมิปัญญาไทย กล่าวได้ว่าเป็น “ปัญญาที่ติดดิน (ภูมิ = แผ่นดิน) มีคุณค่าบนโลกตามความเป็นจริง” อีกทั้ง “สะท้อนสู่พฤติกรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวิถีที่มนุษย์สร้างขึ้น” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2548: 144–145) รัฐจึงมีการปฏิรูปการศึกษาโดยนำมิติทางศิลปวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาดังเห็นจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (ราชกิจจานุเบกษา. 2542: 2) ได้มีนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิต กล่าวคือ “การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” โดยมีภูมิปัญญาอยู่ในมาตรา 23 ข้อ (3) คือ “ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา” (เล่มเดียวกัน . 7) ทั้งนี้ นโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาเป็นนโยบายเพื่อให้ภูมิปัญญาเป็นฐานรากและเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาคนและการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยระบุวิสัยทัศน์ของนโยบายนี้ว่า “ภูมิปัญญาไทยจะได้รับการฟื้นฟูและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยถือเป็นส่วนสำคัญ

ยี่งส่วนหนึ่งของกระบวนการทางการศึกษาสำหรับคนทั้งชาติและเป็นไปเพื่อเน้นคุณค่าทางจิตพิสัย เพื่อนำไปสู่ดุลยภาพอย่างยั่งยืนจนเกิดเป็นพลังขับเคลื่อนสู่การแก้ปัญหาและพัฒนาคนและสังคม ตามแนวทางที่เหมาะสมกับประเทศไทย” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2551: 4-5) สอดคล้องกับแนวคิดนักวิชาการที่เห็นว่า “การพัฒนาคนเพื่อก้าวไปในอนาคตอย่างเหมาะสม ไม่เพียงแต่เราคนไทยจะต้องรอบรู้วิทยาการใหม่ๆ เท่านั้น เราจำเป็นต้องรู้จักวัฒนธรรมของเราเอง เข้าใจภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมและสืบสานมาช้านาน” (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544: หน้าคำปรารภ) เพื่อให้คนไทยได้เรียนรู้และปรับตัวบนแนวทางที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาที่เป็นทุนวัฒนธรรมกับ ‘ของใหม่’ ที่เราใช้สติปัญญาเลือกแล้วว่าเหมาะกับเรา

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในแต่ละถิ่นที่เรียกอีกอย่างว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2547: 22) กล่าวว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคล และสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน และบุคคลในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างแท้จริง” สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีความน่าสนใจตรงที่มีวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ผู้คนมีความหลากหลายชาติพันธุ์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เป็นทั้งคาบสมุทร ป่าเขา และพื้นที่ราบ ดังที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544: 182) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิดจากการปรับตัววิถีชีวิตของคนในภาคใต้ที่ประกอบขึ้นด้วยคนหลายชาติพันธุ์ที่มาอยู่ร่วมกันในคาบสมุทร จึงมีหลากหลายทั้งที่ได้มาจากการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และที่คนพกพามาจากแหล่งอารยธรรมต่างๆ ได้แก่สยาม อินเดีย จีน ชาว-มาเลย์ แล้วหลอมรวมเข้ากันหรืออยู่เคียงข้างกันในหลายลักษณะ

ในบรรดาพื้นที่ท้องถิ่นใต้ พื้นที่รอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็น “ดินแดนที่มีความเจริญมาแล้วตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญ และเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่สำคัญแหล่งหนึ่งของภาคใต้” (สถาบันทักษิณคดีศึกษา. 2546: 2) นอกจากนี้ทะเลสาบสงขลายัง “เป็นทะเลสาบน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (เล่มเดียวกัน: 3) ดินแดนรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจึงเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีผู้คนมาตั้งหลักแหล่งมากมาย จึงเป็นแหล่งคมนาคมที่สำคัญส่งผลให้มีความเจริญทางการค้าและวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นท่าเรือของชนชาติต่างๆ เช่นจีนและ อินเดีย ดินแดนรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจึงเป็นแหล่งสำคัญทางศิลปะและวัฒนธรรม โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมท้องถิ่นเช่นหนังตะลุง โนรา เพลงเรือ เพลงบอกซึ่งสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงควบคู่กับสภาพสังคมถิ่นใต้

วรรณกรรมท้องถิ่นในที่นี้หมายถึงวรรณกรรมที่เล่าสืบทอดกันมาหรือ สร้างสรรค์ใหม่โดยผู้รู้ในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ดังที่รัชช ปุณโณทก (2540: 1) กล่าวถึงวรรณกรรมท้องถิ่นว่าเป็นผลผลิตทางภูมิปัญญาของผู้รู้พื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อความบันเทิงและสาระความรู้อื่นๆ จึงหมายรวมถึงวรรณกรรมมุขปาฐะซึ่งเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและแพร่หลายอยู่ในสังคมจนถึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรม และวรรณกรรม

ลายลักษณ์ซึ่งเป็นเรื่องราวที่บันทึกไว้เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการขับ การอ่านหรือใช้เป็นต้นแบบการ แสดงพื้นบ้านโดยบันทึกด้วยภาษาถิ่น อักษรถิ่น และฉันทลักษณ์ที่นิยมในท้องถิ่น

ความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่นนอกจากให้ความบันเทิงแล้วยังแสดงความเอกลักษณ์ ของท้องถิ่น เป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้ความเป็นท้องถิ่นนั้นๆ ดำรงอยู่ ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2545: 122-123) วิเคราะห์แนวทางในการเสริมสร้างพลังของชุมชนท้องถิ่นว่าภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น มีความสำคัญเนื่องจาก “ภาษาและวรรณกรรมจะทำหน้าที่ร้อยกรองจิตสำนึกของชุมชน รื้อฟื้น คุณค่า ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้แจ่มชัด เมื่อนั้นภาษาและวรรณกรรมจะ เป็นสิ่งที่มีคุณค่า จับจิตจับใจผู้คนธรรมดาสามัญ เป็นพลังผลักดันการพัฒนาท้องถิ่นจากภายใน ท้องถิ่นเอง และพัฒนาประเทศโดยรวมจากเขตภายใน จากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ”

ดังตัวอย่าง ประพนธ์ เรืองณรงค์ (2559: 263 - 271) ศึกษาคุณค่าในวรรณกรรมท้องถิ่น ภาคใต้พบว่ามียุคค่า ให้ประโยชน์หลายประการกล่าวคือชี้ให้เห็นความศรัทธา และความเชื่อใน พุทธศาสนาและความเชื่ออื่นๆ เช่น ความเชื่อผีบางเทวดา ความเชื่อไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ คติในการดำเนินชีวิต ข้อคิดในการคบคน และให้ความเพลิดเพลิน

วรรณกรรมท้องถิ่นได้นอกจากให้ความเพลิดเพลินแล้วยังมีคุณค่าทางภูมิปัญญาให้ศึกษา เรียนรู้อีกด้วยดังที่สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ และชวน เพชรแก้ว (2547: 89 - 94) กล่าวถึงคุณค่า วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ด้านภูมิปัญญาได้แก่ภูมิปัญญาที่ว่าด้วยการอนุรักษ์และส่งเสริมการสร้าง หนังสือบุด ภูมิปัญญาด้านการไผ่เรียนไผ่รู้และเชิดหุ่นกบปราชญ์ ภูมิปัญญาการวางตัวและครองตน ภูมิปัญญาการตระหนักค่าธรรมชาติ ภูมิปัญญาด้านสุขวิทยา ภูมิปัญญาด้านการจัดการ ภูมิปัญญา การปลูกฝังการยอมรับและการเคารพขนบประเพณี ภูมิปัญญาในการพึ่งพิงตนเองและการพึ่งพิงผู้อื่น และ ภูมิปัญญาในการเกี่ยวเชื้อให้เข้มแข็ง

นอกจากนี้กระบวนการเกิดภูมิปัญญาในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ก็เป็นเช่นเดียวกัน กับกระบวนการเกิดภูมิปัญญาทั่วไปกล่าวคือ “อาศัยวิถีและพลังของภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นปัจจัยต้นทุน เชื่อมโยงกับปัจจัยใหม่ให้เกิดภูมิปัญญาใหม่อย่างสมดุล” (สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์. 2547: 629) ทั้งนี้ปัจจัยต้นทุนได้แก่ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรมของ ท้องถิ่น ส่วนปัจจัยใหม่ได้แก่ ประโยชน์ที่สังคมจะได้ และ ความเจริญทางการศึกษาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีของสังคม โดยผ่านการจัดการของผู้ประพันธ์เพื่อสร้างภูมิปัญญาผ่านวรรณกรรมทั้งนี้ เพื่อให้เป็นแนวทางหรือทางเลือกอันเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นทางร่างกายหรือ ทางจิตใจ

การศึกษาผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีบทบาทด้านวรรณกรรมจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่งเพราะเป็น การสร้างวางบทบาทต้นแบบผู้สร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมอย่างต่อเนื่องจนเป็น ที่ยอมรับในสังคมและชุมชนถือว่าเป็นยุทธวิธีที่นำภูมิปัญญาไทยมารับใช้สังคมในยุคปัจจุบัน

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า “ครูภูมิปัญญา” เนื่องจากมุ่งในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการถ่ายทอดของบุคคลที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญาด้านวรรณกรรม ครู ภูมิปัญญาดังกล่าวมีการเรียนรู้ สืบทอดและสร้างสรรค์ได้เอง มีการสั่งสมจนเป็นความชัดเจน นำไปสู่

การพัฒนาและถ่ายทอดต่อไปจนเป็นที่ยอมรับและเป็นแบบอย่างในชุมชนและสังคม ทั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่แหล่งศิลปวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะด้านวรรณกรรมซึ่งหมายถึงวรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมมุขปาฐะและการแสดงพื้นบ้านที่มีบทร้อง การคัดเลือกครูภูมิปัญญาที่อยู่ในพื้นที่โดยพิจารณาบุคคลที่เกิดและทำงานด้านวรรณกรรมในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน และสังคมดังต่อไปนี้

1. นายนครินทร์ ขาทอง หรือนายหนั่งนครินทร์ ขาทอง เป็นคนอำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา นายนครินทร์ ขาทองเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่นในด้านวรรณกรรมร่วมกับศิลปะการแสดงพื้นบ้าน กล่าวคือมีความสามารถในการขับบทและว่ากลอนสดได้ทั้ง บทกลอนทั่วไป บทหนึ่งตะลุม อีกทั้งการแต่งเพลงตลกสำหรับหนึ่งตะลุมโดยแปลงทำนองจากเพลงลูกทุ่ง รวมถึงความสามารถด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้านโดยเฉพาะหนึ่งตะลุม นายนครินทร์ ขาทองเป็นผู้นำความรู้ความสามารถของตนถ่ายทอดให้แก่ศิษย์และชุมชนโดยไม่มีผลตอบแทน นำความเชี่ยวชาญที่มีจัดทำกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ทำประโยชน์ให้แก่สังคม มีลูกศิษย์จำนวนมากทั้งที่สามารถนำความรู้จากนายนครินทร์ไปประกอบอาชีพ และที่อยู่ในระดับฝึกหัดจนนายนครินทร์ ขาทองได้รับรางวัลและเกียรติคุณมากมาย ที่โดดเด่นคือ ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๔ ด้านศิลปกรรมจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน—หนึ่งตะลุม) เมื่อ พ.ศ. 2550

2. นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ เป็นชาวอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา นายประเสริฐ รักษ์วงศ์เป็นผู้สนใจและมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนงานวรรณกรรมท้องถิ่นได้รวมถึงการแสดงพื้นบ้านให้คงอยู่ในปัจจุบันและสืบทอดต่อไปได้ ทั้งนี้นายประเสริฐ รักษ์วงศ์เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการว่ากลอนสด สามารถรับการแสดงหนึ่งตะลุม และเขียนวรรณกรรมเพื่อการแสดงท้องถิ่นได้อย่างหลากหลาย เช่นบทหนึ่งตะลุม บทละครโนรา เพลงเรือ เพลงบอก นอกจากนี้นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมกับชุมชนหลากหลายรูปแบบโดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานวรรณกรรมท้องถิ่น พร้อมทั้งให้คำแนะนำ ช่วยเหลืออันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีพตามวิถีชีวิตที่ดำรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเยาวชนไทยและสร้างสาธารณะประโยชน์ต่างๆ จนได้รับการเชิดชูเกียรติและรางวัลมากมาย เช่นโล่ประกาศเกียรติคุณ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมดีเด่น ประเภทภาษาและวรรณกรรม จาก สมาพันธ์หนึ่งตะลุมจังหวัดสงขลา เมื่อปี พ.ศ. 2556 และได้รับพระราชทานเกียรติบัตรและเข็มเชิดชูเกียรติจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในด้านผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่นในรอบปีของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ของศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้

3. นายชัย เหล่าสิงห์ เป็นชาวดำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เป็นผู้มีความสามารถหลายด้านทั้งด้านวรรณกรรม และการแสดง เช่น หนึ่งตะลุม โนรา เพลงเรือ เพลงบอก นอกจากนี้ยังมีความเชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย จึงได้รับการเสนอให้เป็นนายกสมาคมศิลปินจังหวัด

สงขลา เพื่อนำพาองค์กรของบรรดาศิลปินผู้ทำหน้าที่นำเสนอการละเล่นพื้นบ้านทุกประเภทในจังหวัดสงขลา และขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นายชัย เหล่าสิงห์ได้จัดกิจกรรมสำคัญ เช่น การส่งเสริมการเรียนรู้ดนตรีไทยของเด็ก เยาวชน และการนำวงดนตรีไทยแสดงช่วยงานสาธารณะทั่วไป การส่งเสริมการฝึกโนรา ทั้งการรำ การขับกลอน การบรรเลงดนตรี และพิธีกรรมโนราโรงครู อีกทั้งจัดกิจกรรมฝึกฝนการแสดงหนังตะลุงของอำเภอรัตนภูมิซึ่งมีทั้งการแสดงหนังตะลุง การเขียนบทหนังตะลุง การฝึกลูกคู่หนังตะลุง นอกจากนี้นายชัย เหล่าสิงห์ยังมีบทบาทในการนำภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมผสมผสานกับการแสดงเพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านสาขารสนิยม จนได้รับรางวัลแก่นนำสื่อสุขภาพดีเด่นเมื่อปี พ.ศ. 2554 และได้รับคัดเลือกให้ผู้ที่มีการปฏิบัติงานดีเด่นในรอบปีของจังหวัดชายแดนใต้ สาขานุรักษ์ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2556

4. นายสวัสดิ์ ยางทองเป็นชาวอำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา เกิดในตระกูลที่คณปู่และคุณพ่อเป็นนักวางกลอนสด จึงได้เรียนรู้และรับอิทธิพลในการแต่งกลอน ทั้งนี้ นาย สวัสดิ์ ยางทองเป็นผู้มีความโดดเด่นในด้านปฏิกายกวี กล่าวคือสามารถวางกลอนสรุปสาระสำคัญๆ ของเหตุการณ์ขณะนั้นออกเป็นคำกลอนได้ทันทีเช่นกลอนในงานเทศกาลประเพณีสำคัญต่างๆ กลอนสะท้อนวัฒนธรรมและวิถีดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ยังสามารถเล่าข่าวเข้าด้วยบทกลอนในสถานีวิทยุชุมชน บินหลา FM 90.5 MHz ทุกวัน ช่วงเวลา 05.45– 7.00 น.ด้วย ปัจจุบันนายสวัสดิ์ ยางทองยังคงทำงานเพื่อสนับสนุนการสืบทอดวัฒนธรรมเพื่อท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอ จนได้รับรางวัลต่างๆ มากมายเช่น รางวัลสื่อปราชญ์ชาวบ้าน (แต่งกลอน) โดยจังหวัดสงขลา ร่วมกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา เมื่อปี พ.ศ. 2555 และ รางวัลผู้ทำคุณประโยชน์แก่กระทรวงวัฒนธรรม สาขาศิลปะระดับประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2555

5. นายสาทร ดิษฐสุวรรณเป็นชาวอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลาเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการเขียนวรรณกรรม มีผลงานตีพิมพ์ในนิตยสารต่างๆ จนเป็นที่ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับจากสังคม นอกจากนี้นายสาทร ดิษฐสุวรรณยังนำภูมิรู้และประสบการณ์ดังกล่าวไปพัฒนาการเขียนบทกวี วรรณกรรมต่างๆ และคิดค้นทฤษฎีใหม่ที่ได้รับการเผยแพร่ในวงวรรณกรรมคือ “คุชุดกานทงันท์” และ กาวยผกาคุชุด¹ จนได้รับการขนานนามว่า “นักปราชญ์จากคาบสมุทรสทิงพระ” นายสาทร ดิษฐสุวรรณเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิรู้ของตนทั้งในการศึกษาในระบบ นอก ระบบ อีกทั้งเป็นผู้สนับสนุน ผลักดัน และเป็นแรงบันดาลใจสำคัญให้ ลูกศิษย์และผู้สนใจพัฒนาตนด้านวรรณกรรม และวรรณกรรมท้องถิ่น จนได้รับรางวัล คุรุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๕ จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อพ.ศ. ๒๕๕๙ ผู้ได้รับการคัดเลือกให้เป็น “นักกลอนตัวอย่าง” จากสมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทยประจำปี ๒๕๕๑

¹ คุชุด เป็นชื่อตำบลในอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา มีสถานที่ที่มีชื่อเสียงคือ อุทยานนกน้ำคุชุดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทะเลสาบ สงขลา

6. นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล เป็นชาวอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการประพันธ์ร้อยกรอง อีกทั้งมีความสนใจด้านประเพณีท้องถิ่น คือ “เพลงเรือแหลมโพ” ที่นิยมเล่นกันในงานวันออกพรรษาของอำเภอบางกล่ำ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเล่นเพลงเรือบริเวณรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จึงศึกษาค้นคว้าฝึกฝนจนประสบความสำเร็จ แล้วนำไปถ่ายทอดความรู้โดยการจัดตั้งเครือข่ายการเรียนรู้ในระบบการศึกษาผ่านสาระท้องถิ่นกับโรงเรียนในอำเภอบางกล่ำและโรงเรียนใกล้เคียง และจัดตั้งเครือข่ายเยาวชน และผู้สนใจทั่วไปเช่นเครือข่ายรักษาคล่องบางกล่ำ เครือข่ายศิลปินพื้นบ้านสงขลาทำให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และสืบทอดวรรณกรรมพื้นบ้านเพลงเรือแหลมโพให้ยั่งยืนต่อไปได้จึงได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๗ ด้านภาษาและวรรณกรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

7. นางอ้อม สงแทน หรือมโนราห์อ้อมจิตร เจริญศิลป์อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญการแสดงมโนราห์ ในแบบฉบับมโนราห์ดั้งเดิมสามารถเขียนและขับกลอนมโนราห์ได้หลายแนวและสามารถประยุกต์การแสดงมโนราห์ให้เป็นมโนราห์สมัยใหม่ ซึ่งยังคงอนุรักษ์การรำแบบดั้งเดิมผสมผสานอย่างกลมกลืน รวมทั้งสามารถว่ากลอนสดที่เป็นเรื่องราวและสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี การเขียนกลอนและการร้องกลอนมโนราห์ มีลักษณะโดดเด่นที่น่าเสียงท่วงทำนอง และบทร้องที่เน้นปลูกจิตสำนึกสร้างสรรค์สังคม การรักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมถิ่นใต้ นางอ้อม สงแทน จึงถ่ายทอดภูมิรู้ที่ตนมีให้แก่เยาวชนและผู้สนใจอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันทำให้มีลูกศิษย์หลายรุ่นซึ่งทำหน้าที่ช่วยกันถ่ายทอดความรู้ส่งต่อกันไป นางอ้อม สงแทนได้รับรางวัลที่เป็นเกียรติยศคือ รางวัลชนะเลิศถ้วยรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการประกวดมโนราห์และดนตรีพื้นบ้านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. ๒๕๔๖ รางวัลเกียรติคุณครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๔ ด้านศิลปกรรม จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๘

ครุภูมิปัญญาข้างต้นล้วนแต่ที่มีความเชี่ยวชาญด้านวรรณกรรม และมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิรู้อย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับทั้งในชุมชน และสังคม ผู้วิจัยตระหนักดีว่า ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาสากล หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ล้วนมีความสำคัญต่อการศึกษารเรียนรู้ทั้งสิ้น แต่การต่อยอดการพัฒนาให้สูงขึ้นไปได้นั้นจำเป็นต้องมีฐานรากที่มั่นคง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นฐานรากของชุมชนไทยไม่ให้โอนเอน ดังนั้นการศึกษาผู้ทรงภูมิปัญญาหรือที่เรียกว่าครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมลุ่มทะเลสาบสงขลาเพื่อหาแนวคิด กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดตลอดจนบทบาทของครุภูมิปัญญาจึงเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ การปรับใช้ในการแก้ปัญหาและการสร้างสมดุลวิถีชีวิตคนไทยในยุคปัจจุบัน

คำถามการวิจัย

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ การถาโถมของกระแสศิลปวัฒนธรรมภายนอกและการพัฒนาการศึกษาสู่ความเป็นสากลกับการยืนหยัดของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาไทยภาคใต้ด้านวรรณกรรมมีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและสร้างสรรค์จนเกิดแนวคิดอะไร อีกทั้งมีวิธีการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรมอย่างไรภายใต้บริบทวัฒนธรรมถิ่นใต้ ตลอดจนมีบทบาทอย่างไรในการขับเคลื่อนภูมิปัญญาสู่ระบบการศึกษาของไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดของครูภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
3. เพื่อศึกษาบทบาทของครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ความสำคัญจากงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อองค์กร หน่วยงาน และภาครัฐที่วางแผนจัดการดูแลเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ หรือ ภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมเพื่อได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ต่อไป
2. ผลการวิจัยจะช่วยส่งเสริม และสนับสนุนให้องค์กรการศึกษาหรือที่เกี่ยวข้องนำภูมิปัญญาถิ่นใต้ หรือภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมไปสอนในหลักสูตรการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบมากขึ้น
3. คนในพื้นที่ภาคภูมิใจในภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดทำให้วรรณกรรมท้องถิ่นไม่สูญหาย และเป็นที่ยอมรับ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตดังนี้

1. ขอบเขตทางด้านบุคคล
 - 1.1 มุ่งศึกษาครูภูมิปัญญาไทยที่เกิดและพำนักในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยได้รับการยกย่องเชิดชูจากชุมชนให้เป็น “ครูภูมิปัญญา” หรือ “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ผู้ทรงภูมิปัญญา” ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมในฐานะผู้เรียนรู้ ผู้สร้างงาน และผู้ถ่ายทอดสืบไป
 - 1.2 ประชากรที่ศึกษาในงานวิจัยนี้
 - 1.2.1 ครูภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมที่เกิด เติบโตและอาศัยในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.2.2 บุคคลที่สืบทอดภูมิปัญญาหรือเป็นลูกศิษย์ของครูภูมิปัญญาดังกล่าว

1.2.3 บุคคลที่ทำงานร่วมเป็นเครือข่ายของครูภูมิปัญญาเหล่านั้น

2. ขอบเขตทางด้านเนื้อหาแบ่งเป็น 3 ส่วนดังนี้

2.1 ขอบเขตเนื้อหาภายในหัวข้อแนวคิดของครูภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

2.2 ขอบเขตเนื้อหาภายในหัวข้อเนื้อหากระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของครูภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

2.3 ขอบเขตเนื้อหาภายในหัวข้อบทบาทของครูภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ขอบเขตเนื้อหาทั้ง 3 ส่วนนี้ ศึกษาจากผลงานของครูภูมิปัญญา และการสัมภาษณ์บุคคลอันได้แก่ครูภูมิปัญญา ผู้สืบทอดหรือลูกศิษย์ของครูภูมิปัญญา และบุคคลที่ทำงานร่วมเป็นเครือข่ายของครูภูมิปัญญา

3. ขอบเขตทางพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กำหนดขอบเขตพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังนี้ พื้นที่ในจังหวัดสงขลา 12 อำเภอ (อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเตาะ อำเภอนาหม่อม อำเภอกลองหอยโข่ง อำเภอรัตภูมิ อำเภอบางกล่ำ อำเภอกวนเนียง อำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสดินธุ์ และ อำเภอระโนด) พื้นที่ในจังหวัดพัทลุงทั้งจังหวัด 10 อำเภอ (อำเภอศรีนครินทร์ อำเภอเมืองพัทลุง อำเภอปากพะยูน อำเภอป่าบอน อำเภอบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน อำเภอตะโหมด อำเภอกงหรา อำเภอกวนขนุน อำเภอศรีบรรพต อำเภอป่าพะยอม และ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์) และจังหวัดนครศรีธรรมราชอีก 2 อำเภอ (อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร)

นิยามศัพท์

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ของไทยที่สร้างขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์ ปัญญา ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้ ปรับเปลี่ยน พัฒนาและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา วรรณกรรม หมายถึง ศิลปกรรมที่ถ่ายทอดความรู้สึกรู้สึกนึกคิด การมองโลก มองชีวิตของมนุษย์โดยใช้ภาษาเป็นสื่อทั้งที่เป็นมุขปาฐะ และ ลายลักษณ์

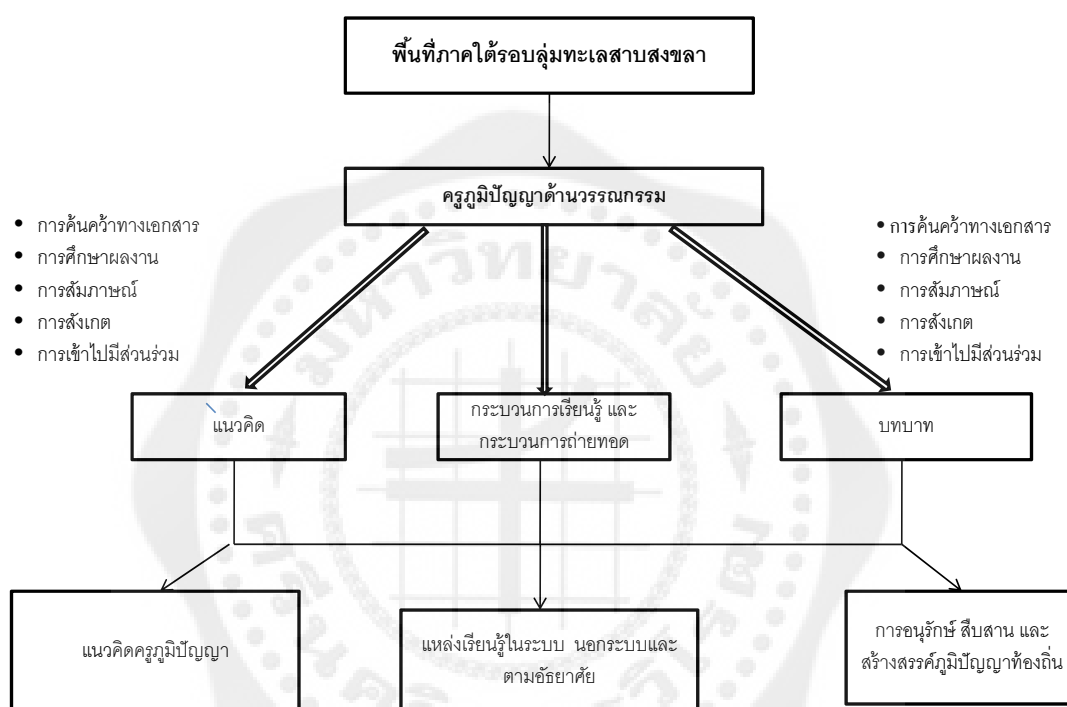
ครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรม หมายถึงบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญา มีความสามารถในการอนุรักษ์ พื้นฟู และสร้างสรรค์ผลงานด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้เช่นบทหนึ่งตะลุง บทมโนราห์ เพลงเรือ หรือการสร้างงานประพันธ์รูปแบบอื่นที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา อีกทั้งยังสามารถสอนหรือถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินการและวิธีการที่บุคคลหนึ่งใช้รับข้อมูลเพื่อให้เกิดการรับรู้ เข้าใจ และตระหนักถึงในข้อมูลนั้นๆ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดหรือพฤติกรรมบางอย่างในทางเป็นประโยชน์

กระบวนการถ่ายทอด หมายถึง การดำเนินการและวิธีการที่บุคคลหนึ่งใช้สื่อสารให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลหนึ่งเกิดการรับรู้ เข้าใจและตระหนักถึงข้อมูลหนึ่งๆ จนสามารถนำไปพิจารณาไตร่ตรองและประยุกต์ใช้ได้

กรอบแนวคิดในงานวิจัย

การวิจัย เรื่อง ครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลามีกรอบแนวคิดดังนี้

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย “การศึกษาครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา” ผู้วิจัยได้เรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา
2. แนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรม
3. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอด
4. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม
5. ลุ่มทะเลสาบสงขลา
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา

1.1 ความหมายของภูมิปัญญา (Wisdom) และภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

แม้องค์ความรู้ภูมิปัญญาจะมีมาเนิ่นนานแล้ว แต่ศัพท์“ภูมิปัญญา” เป็นคำที่เพิ่งใช้ไม่นานนัก โดยเริ่มปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2525 และฉบับพ.ศ. 2542 โดยให้ความหมายว่า “พื้นความรู้ความสามารถ” (ราชบัณฑิตยสถาน. 2546: 826) เห็นได้ว่าเป็นการให้ความหมายที่กว้างมาก อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาได้รับความสนใจและถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย มีผู้ให้คำจำกัดความมากมายดังนี้

วิรุณ ตั้งเจริญ (2548: 144 - 145) กล่าวถึงภูมิปัญญาไทยโดยพิจารณาได้ทั้งสองด้าน ด้านหนึ่งคือภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้พัฒนาสืบต่อกันมาในชุมชน ได้ผ่านการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมสอดคล้องในแต่ละช่วงเวลา ส่วนอีกด้านหนึ่งคือภูมิปัญญาที่คนไทยคิดค้นและสร้างขึ้นใหม่ซึ่งภูมิปัญญาความรู้ที่เกิดขึ้นนี้ จะเกิดขึ้นในอดีต ในปัจจุบันหรืออนาคตก็ได้ วิรุณ ตั้งเจริญจึงสรุปว่าเมื่อกล่าวถึงภูมิปัญญาไทยย่อมหมายถึง ปัญญาที่ติดดิน (ภูมิ = แผ่นดิน) และมีคุณค่าบนโลกตามความเป็นจริง ภูมิปัญญาเป็นนามธรรม แต่ภูมิปัญญาก็ก่อกำเนิดสู่พฤติกรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 11) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาหมายถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ และความเจตนาที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมา นอกจากนี้เอกวิทย์ ณ ถลาง ยังมองว่าภูมิปัญญาไม่ได้เกิดจากสติปัญญากับประสบการณ์ในพื้นที่ที่อยู่อาศัยเท่านั้น ทว่าภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความเจตนาที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มอื่น

และจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม – วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ดังนั้น เอกวิทย์ ณ ถลางจึงสรุปว่าภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548: 224) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน อีกทั้งมีความเชื่อมโยงกันทั้งระบบไม่ว่าเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม นอกจากนี้แสงอรุณ กนกพงศ์ชัยยังมองว่าภูมิปัญญามีความต่อเนื่อง ยาวนานและทันสมัย เนื่องจากเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนา ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยและสิ่งแวดล้อมที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและทางวัฒนธรรม ทั้งนี้มีเป้าหมายสำคัญคือความสมบูรณ์พูนสุขของประชากรทุกชาติ ชั้น วรรณะมิใช่จำกัดแต่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2540: 2) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทยหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ประยุกต์ พัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

ขณะที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551: 9) สรุปลักษณะของภูมิปัญญาไทยเป็นประเด็นๆ ว่า (1) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior) (2) ภูมิปัญญาแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (3) ภูมิปัญญาเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต (4) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม (5) ภูมิปัญญาเป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิต (6) ภูมิปัญญาเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ (7) ภูมิปัญญามีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง (8) ภูมิปัญญามีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

กล่าวโดยสรุปลักษณะของภูมิปัญญาไทยเป็นพื้นความรู้ความสามารถ ทักษะ ความเชื่อ พฤติกรรมอย่างเป็นองค์รวมของคนไทยอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับธรรมชาติมีทั้งที่เรียนรู้สืบทอดต่อกันมา มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย และสิ่งแวดล้อม อีกทั้งที่สร้างใหม่เพื่อการดำรงชีวิตอย่างสมดุล

ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) มีความหมายเฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้นตามที่นักวิชาการและนักพัฒนาท้องถิ่นได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สมจิต พรหมเทพ (2543: 23) ได้ค้นคว้าการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของประชาชนชนบท และได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประเด็นๆ ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหาปรับตัว เรียนรู้และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ ประเด็นนี้สมจิต พรหมเทพกล่าวถึงการเกิดและคง

อยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ต่อมาได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง จัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเราได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้อยู่เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้ นอกจากนี้สมจิต พรหมเทพยังกล่าวถึงรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ คติ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัยเห็นได้ว่าความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นในความคิดของสมจิต พรหมเทพมีความสอดคล้องกับลักษณะของภูมิปัญญาไทยแต่จะเจาะจงว่าเป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้าน

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2547: 56 - 71) ให้ความหมาย “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ว่ามาจาก “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ซึ่งเป็นศาสตร์ชาวบ้านที่มีฐานทรัพยากร สภาพแวดล้อม และทุนวัฒนธรรมเป็นรากเหง้า มีการสะสมความรู้ด้วยการเข้าถึงความจริงและพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติซ้ำของประชากรในท้องถิ่นมายาวนาน อีกทั้งมีการทดลองใช้ประโยชน์ผ่านจารีตประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่นจนกลายเป็นองค์ความรู้พื้นฐานของท้องถิ่น ทั้งนี้ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์เน้นย้ำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะความเป็นศาสตร์ตามธรรมชาติซึ่งจะต้องประกอบด้วยโครงสร้างอย่างน้อย 4 ประการคือ (1) มีองค์ประกอบหลักบริบูรณ์ ในที่นี้มี 2 ส่วนคือส่วนที่เป็นกระบวนการ (มรรคหรือmeans) ที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญา และส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระ (ผล หรือ end) (2) สัตส่วนขององค์ประกอบหลักคือส่วนที่เป็นกระบวนการและส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระจักต้องมีความสมดุลกัน (3) ปัจจัยบริบทช่วยให้วิถีพลังของภูมิปัญญาเกิดคุณประโยชน์เต็มสมรรถนะ และ (4) การใช้และการพัฒนาภูมิปัญญานั้นเป็น “บรรยากาศเปิด”เอื้อให้เป็นทางเลือกอย่างเสรีและเหมาะสม

กล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นในความคิดของสุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์มีความเจาะจง และมีลักษณะเฉพาะอย่างชัดเจนว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ปฏิบัติซ้ำ และใช้กันมาจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเด็นที่น่าสนใจคือสุริวงค์มองภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในด้านกระบวนการและเนื้อหาสาระหรือผลของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น

เช่นเดียวกัน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 1- 10) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะคือ (1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้และระบบความรู้ กล่าวคือไม่ใช่ความรู้แบบเดี่ยวแต่เป็นระบบความรู้หลายๆ อย่าง และมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นการศึกษาเพียงเข้าไปดูว่าชาวบ้าน“รู้อะไร”เพียงอย่างเดียวคงไม่พอ จึงต้องศึกษาด้วยว่าชาวบ้านเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นอย่างไร (2) ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม การเข้าถึงความรู้ และการกระจายความรู้เพื่อนำมาบริการบุคคลอื่น เช่นหมอพื้นบ้านสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคนคนหนึ่งที่มีกระบวนการทำให้เขาสั่งสมความรู้ ดังนั้นเราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคน

หนึ่งสร้างหมอกคนอื่นต่อมาได้อย่างไร (3) การถ่ายทอดความรู้ และระบบความรู้ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ อีกทั้งมีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน หากต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งด้วย และ (4) การสร้างสรรค์และการปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดมาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

การวิเคราะห์ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ สรุปให้เห็นว่าหากจะศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรศึกษาเป็นองค์รวม ไม่ใช่แค่ศึกษาถึงผลที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ควรศึกษากระบวนการที่ทำให้เกิดผลจนถึงกระบวนการถ่ายทอดด้วย

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2547: 22) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคล และสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน และบุคคลในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างแท้จริง

การให้ความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเป็นไปในลักษณะสรุป โดยมีประเด็นหลักว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องเกิดจากบุคคลและสถาบันในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานและถือปฏิบัติเป็นเวลานาน

จากคำอธิบายเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเป็นความรู้ที่ตกผลึกโดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานความรู้นั้นเช่นเดียวกับภูมิปัญญาเพียงแต่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ความรู้นั้นได้มาจากการเรียนรู้ประสบการณ์ในวิถีชาวบ้านหรือรับมาจากภายนอกแล้วปรับเข้าด้วยกันผนวกกับการใช้ปัญญาคิดค้น สั่งสม และถ่ายทอด สืบต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งซึ่งความรู้เหล่านั้นสามารถทำซ้ำ ประยุกต์ใช้ หรือเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ ดังนั้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงควรดูทั้งกระบวนการไม่ว่ากระบวนการทำให้เกิด กระบวนการถ่ายทอด และผลหรือเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น

1.2 ขอบข่ายภูมิปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมจึงมีลักษณะเชื่อมโยงความรู้ทั้งหมดเข้าด้วยกัน อย่างไรก็ตามในการศึกษาค้นคว้าเรื่องภูมิปัญญาจำเป็นต้องกำหนดขอบข่ายของภูมิปัญญาเพื่อง่ายต่อการวิเคราะห์เจาะจง จึงมีนักวิชาการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งการแบ่งประเภทแบบกว้างๆ และแบ่งประเภทแบบจำเพาะเจาะจงดังนี้

อุทิศ สังขรัตน์ (2553: 36) กล่าวถึงภูมิปัญญาว่ามี 2 ลักษณะคือลักษณะที่เป็นนามธรรม กล่าวคือโลกทัศน์ ชีวทัศน์ ปรัชญาในการดำเนินชีวิต เรื่องที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า

ตลอดจนความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และลักษณะที่เป็นรูปธรรมกล่าวคือเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่นการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ดนตรี และอื่นๆ

เช่นเดียวกับกนกพร ฉิมพลี (2555: 13) ที่สรุปภูมิปัญญาว่ามี 2 ลักษณะเช่นกันคือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่วัตถุและการกระทำทั้งหลาย และอีกลักษณะหนึ่งที่เป็นนามธรรม คือความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและการป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์ อย่างไรก็ตามกนกพร ฉิมพลีเพิ่มเงื่อนไขลักษณะของ ภูมิปัญญาว่าต้องประกอบด้วยกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ซึ่งจะทำให้เข้าใจเรื่อง ภูมิปัญญา และรู้ว่าภูมิปัญญาเป็นการผสมผสานการเรียนรู้จากแหล่งที่มาความรู้ที่หลากหลาย ไม่ยึดติดกับความรู้ชนิดหนึ่งอย่างเดียว และมีการกระทำอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งปรับตัวเพื่อให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีจุดยืนที่มั่นคงในทางที่ถูกต้องดีงาม

ขณะที่วิจิต นันทสุวรรณ (2538: 7) เห็นว่าภูมิปัญญาเป็นการเรียนรู้ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับสังคม และคนกับประสบการณ์เรียนรู้ของคนคนนั้นเอง วิจิต นันทสุวรรณ จึงจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 3 ด้านได้แก่ (1) ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ กล่าวคือการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ ความเชื่อต่อธรรมชาติ และสิ่งที่นอกเหนือจากธรรมชาติเช่น เรื่องของ “ผี” ตามสถานที่สำคัญๆ เช่นผีไร่ ผีนา ผีภูเขา ผีแหล่งน้ำ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ (2) ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกันส่งผลให้สมาชิกมีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีการใช้กฎเกณฑ์บอกว่าอะไรดี อะไรไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลักยึด เช่นความเชื่อและการถือปฏิบัติต่อผี บรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า ผีพ่อแม่ เป็นต้น (3) ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่นภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่างๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

จากการให้ความหมายข้างต้น เห็นได้ว่าเป็นการให้ความหมายแบบกว้างๆ แม้จะไม่เหมือนกันเสียทีเดียว แต่ในรายละเอียดคำอธิบายของแต่ละคน ก็จะเป็นลักษณะเดียวกัน เมื่อมีผู้ศึกษามากเข้าจึงแบ่งประเภทของภูมิปัญญาให้เป็นกลุ่มเฉพาะเจาะจงกว่าเดิมเพื่อให้ง่ายต่อการกำหนดขอบเขตของภูมิปัญญาดังนี้

ยิ่งยง เทาประเสริฐ (2542: 21) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการคัดเลือกและเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมไว้ 5 สาขาได้แก่ (1) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต ฯลฯ (2) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร การรักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ (3) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการ และธุรกิจชุมชน เช่น แก่งกองทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ ร้านค้ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ (4) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่นการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรให้สามารถบริโภคได้โดยตรง (5) ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่นหมอฟันบ้าน ผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร สังเกตได้ว่าการ

แบ่งสาขาของยิ่งยง เทาประเสริฐ มุ่งภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับกับอาชีพ และสิ่งแวดล้อม แต่ไม่ครอบคลุม ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม

ส่วนสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551: 10) ได้ออกหนังสือ “คู่มือการสรรหาและคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทย” โดยกำหนดขอบข่ายภูมิปัญญาไทยไว้ 9 ด้านสรุปได้ว่า (1) ด้านเกษตรกรรมโดยพิจารณาจากความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ เทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยีโดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆ ได้ (2) ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรมโดยพิจารณาจากการรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูป ผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรมอันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม (3) ด้านการแพทย์แผนไทยโดยพิจารณาจากความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทาง ด้านสุขภาพและอนามัยได้ (4) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาจากความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและ ยั่งยืน (5) ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน โดยพิจารณาจากความสามารถในด้านการสะสม และบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม (6) ด้านศิลปกรรม โดยพิจารณาจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ (7) ด้านภาษาและวรรณกรรม โดยพิจารณาจากความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึง ด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือ โบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ (8) ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี โดยพิจารณาจากความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อและประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ และสังคม (9) ด้านโภชนาการโดยพิจารณาจากความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์ และปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่างๆ ตลอดจนจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากรวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

อย่างไรก็ตามการกำหนดขอบข่ายภูมิปัญญาไทยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ยังมีความเหลื่อมซ้อนกันในด้านศิลปกรรมและด้านภาษาและวรรณกรรมกล่าวคือด้านศิลปกรรม สาขาการแสดงพื้นบ้านทางภาคใต้มักเป็นการแสดงที่มีการขับบทกลอน หรือ เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมเช่นกัน ดังนั้นการแสดงพื้นบ้านทางใต้ที่มีการขับบทจึงสามารถจำแนกให้อยู่ได้ทั้งในด้านศิลปกรรมและด้านวรรณกรรม

สุกัญญา สุกฉายา (2556: 305) ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นในประเด็นนี้ว่า “เนื่องจากภูมิปัญญาครอบคลุมทั้งส่วนที่เป็นนามธรรม (intangible) และส่วนที่เป็นรูปธรรม (tangible) การแบ่งประเภทของภูมิปัญญาจึงค่อนข้างยาก” อย่างไรก็ดีตามสุกัญญา สุกฉายา (2556: 305 - 307) ได้แบ่ง

ประเภทภูมิปัญญาไทยเป็น 12 ประเภทจากการวิจัยภาคสนาม สรุปได้ดังนี้ (1) ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ได้แก่ องค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านเกษตรกรรม (2) ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ องค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ การถ่ายทอด และการสืบทอดผลงานด้านภาษาเช่น ตัวอักษร ตัวเลข ภาษาเขียน ภาษาพูด ภาษาท่าทาง ภาษาสัญลักษณ์ รวมทั้งวรรณกรรมรูปแบบต่างๆ ทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์และมุขปาฐะ (3) ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอน ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอด และสืบทอดประเพณี พิธีกรรมที่มีคุณค่าต่อสังคม (4) ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอด และสืบทอดผลงานทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมและประยุกต์ศิลป์ (5) ภูมิปัญญาด้านนันทนาการ ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการสร้างสรรค์ ถ่ายทอดและสืบทอด ศิลปการแสดง การร่ายรำ ดนตรี การละเล่นและการกีฬา ของราชสำนักและของพื้นบ้าน (6) ภูมิปัญญาด้านอาหารการกิน ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการเลือกสรรพืชและสัตว์ในท้องถิ่น มาประดิษฐ์และปรุงแต่งเป็นอาหาร กระบวนการทำอาหาร เครื่องใช้ไม้สอย ความเชื่อ ค่านิยมและธรรมเนียมในการรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะต่างๆ ตลอดจนการแปรรูปเป็นสินค้า (7) ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ องค์ความรู้และความสามารถในการเลือกสรรวัตถุดิบ การสร้างสรรค์เชิงศิลปะและกระบวนการประดิษฐ์งานหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ (8) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากิน ได้แก่ องค์ความรู้ในการประยุกต์วิถีการทำมาหากินกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสังคม (9) ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน (10) ภูมิปัญญาด้านการบริหารจัดการชุมชน ได้แก่ องค์ความรู้ในการการบริหารจัดการชุมชน และสวัสดิการชุมชน การจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์กองทุนและธุรกิจชุมชน การผลิต การทำมาหากิน การประกอบอาชีพเพื่อความมั่นคงของชุมชน (11) ภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีพื้นบ้านหรือเทคนิควิธีการ ได้แก่ องค์ความรู้และกระบวนการในการสร้างสรรค์ซึ่งพัฒนามาจากทักษะพื้นฐานที่สืบทอดมาตามประเพณี และ (12) ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพและการรักษาโรค ได้แก่ องค์ความรู้และการจัดการด้านสุขภาพอนามัยที่ชุมชนสืบทอดกันมา

ตามที่นักวิชาการแบ่งลักษณะภูมิปัญญาแบบเฉพาะเจาะจง พบว่ามีบางหัวข้อที่เหมือนกัน และบางหัวข้อที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นภูมิปัญญาจึงสามารถแบ่งได้หลายประเภทตามแต่จะเลือกศึกษา ลักษณะของภูมิปัญญานั้นๆ หรือตามแต่จะใช้เกณฑ์ใดในการจำแนก อย่างไรก็ตามสิ่งที่ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นล้วนมีและแสดงให้เห็นว่าเป็นภูมิปัญญาไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม นั่นคือการเกิดเป็นภูมิปัญญาขึ้นมาได้ต้องประกอบด้วยกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อให้คงอยู่ได้อย่างมีจุดยืนในทางดั่งามโดยภูมิปัญญาจะสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หรือสิ่งมีชีวิตต่างๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

1.3 ผู้ทรงภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน และครูภูมิปัญญา

บุคคลผู้ที่มีความรู้ทางภูมิปัญญา สามารถถ่ายทอดไปยังผู้อื่นได้จนเป็นที่ยอมรับและ ยกย่องนั้น มีชื่อเรียกกันหลาย ๆ ชื่อว่าผู้ทรงภูมิปัญญาบ้าง ปราชญ์ชาวบ้านบ้าง และครู ภูมิปัญญาบ้าง แต่ไม่ว่าจะเรียกอย่างไร ล้วนมีคุณลักษณะที่ใกล้เคียงกันดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 173 -174) กล่าวถึง “ผู้ทรง ภูมิปัญญา”ว่า หมายถึงบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาหรือผู้สร้างสรรค์ภูมิปัญญา หรือเป็นผู้นำ ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จมีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับ ยกย่อง สามารถถ่ายทอด และเชื่อมโยงคุณค่าภูมิปัญญานั้นให้แพร่หลายทั่วไปอย่างกว้างขวางในแต่ละสาขานั้นๆ นอกจากนี้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติยังสรุปเป็นภาพรวมคุณลักษณะของผู้ทรงภูมิปัญญาไทยเป็นข้อ ๆ ว่า (1) เป็นคนดีมีคุณธรรม (2) เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ (3) เป็นผู้นำของท้องถิ่น (4) เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น (5) เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร (6) เป็นนักปกครองและประสานประโยชน์ของท้องถิ่น (7) มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ และ (8) เป็นผู้มีความรู้หรือบรรพบุรุษ

กัลยาณี ภูมิพรเทพ (2548: 13) ให้ความหมาย “ปราชญ์ชาวบ้าน” ว่าเป็นบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาด้านใดด้านหนึ่ง เป็นผู้สร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของชุมชนและสังคม

ส่วนครูภูมิปัญญาไทย เสน่ห์ จามริก (2541ข: 200) กล่าวว่า “ครูภูมิปัญญาไทย”เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าต่อการจัดการศึกษาโดยนำองค์ความรู้เข้าสู่ระบบการศึกษาชาติเพื่อให้มีการพัฒนาองค์ความรู้และถ่ายทอดความรู้ ควบคู่กับภูมิปัญญาสากล ซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ “รู้เขารู้เรา” การเรียน “รู้เขา” เพื่อให้เข้าใจในคุณค่าของวิชาความรู้จากโลกตะวันตก ขณะเดียวกันตระหนักถึงโทษต่างๆ ที่ตามมากับอารยธรรมตะวันตก การเรียน “รู้เรา” เพื่อเรียนรู้จากฐานความรู้ที่เรามีอยู่ สร้างสรรค์พัฒนาจากฐานความรู้ให้สูงขึ้น เพื่อมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ

ขณะที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551: ความเป็นมา) กล่าวถึง “ครูภูมิปัญญา”ว่า หมายถึงบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาด้านใดด้านหนึ่ง ได้สร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชน และได้รับการยกย่องให้เป็น “ครูภูมิปัญญาไทย” เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย

จากการให้ความหมาย “ผู้ทรงภูมิปัญญา” “ปราชญ์ชาวบ้าน” และ “ครูภูมิปัญญา” เห็นได้ว่า แม้จะเรียกต่างกัน แต่คำอธิบายความเป็นลักษณะเดียวกัน กล่าวคือการเน้นความหมาย “ผู้ทรง

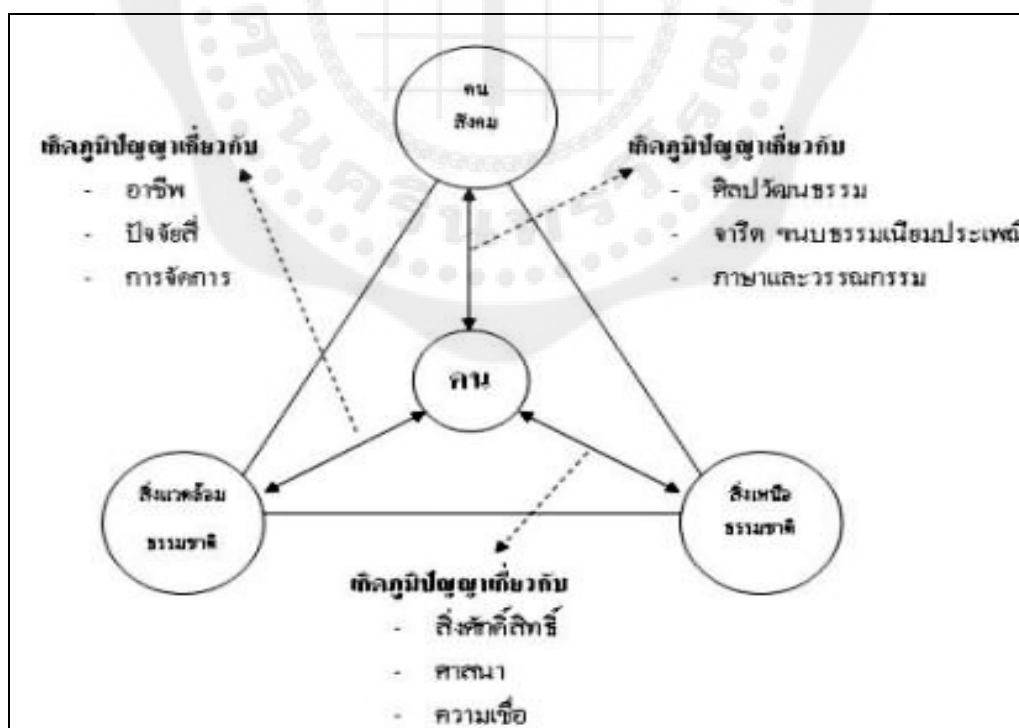
ภูมิปัญญา”จะกล่าวถึงลักษณะบุคคลและภูมิรู้ของบุคคลนั้นโดยไม่ระบุพื้นที่ ขณะที่ “ปราชญ์ชาวบ้าน” จะเน้นความเป็นชาวบ้านและพื้นที่ชุมชน ส่วน “ครูภูมิปัญญา” เน้นการทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นๆ ให้กับชุมชนและสังคมด้วย อย่างไรก็ตามบุคคลทั้งหมดล้วนมีลักษณะร่วมกันคือเป็นผู้มีภูมิปัญญาอันได้มาจากการเรียนรู้ สืบทอดและสร้างสรรค์ได้เอง นำไปสู่การพัฒนาและถ่ายทอดต่อไปจนเป็นที่ยอมรับและเป็นแบบอย่างในชุมชนและสังคม

1.4 แนวคิดการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา

การศึกษาแนวคิดของครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ผู้วิจัยใช้แนวคิดการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา ของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2541) ที่มองว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวจนเกิด ภูมิปัญญาใน 3 ลักษณะดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่นที่อยู่ร่วมกันในชุมชนหรือสังคม
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่ไม่อาจสัมผัสได้

ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ลักษณะสามารถสะท้อนถึงการใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตของชุมชนดังภาพประกอบนี้

ภาพประกอบ 1 ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา

ที่มา: http://reg.ksu.ac.th/bai_laen/wd.htm

จากแผนผังข้างต้น แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ โดยแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับอาชีพ การดำเนินชีวิต ขั้นพื้นฐานคือปัจจัยสี่ และการจัดการเกี่ยวกับการประกอบอาชีพดังกล่าว ส่วนภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นที่อยู่ร่วมกันในชุมชน หรือสังคม ก็จะแสดงออกมาในลักษณะ ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภาษาและวรรณกรรม ขณะที่ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อและ ค่านิยมเป็นต้น นอกจากนี้แต่ละด้านก็เชื่อว่าแยกขาดออกจากกันโดยสิ้นเชิง หากแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอีกด้วย ดังเช่นการศึกษาครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรม แม้จะอยู่ใน ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในสังคม แต่กระบวนการสร้างสรรค์วรรณกรรม กับ สาระในตัวบทวรรณกรรมนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่ในด้านใดด้านหนึ่งหากแต่สะท้อนทั้ง 3 ลักษณะซึ่งผู้วิจัย จะใช้เป็นกรอบในการศึกษาแนวคิดของครุภูมิปัญญา

แม้ว่าปัจจุบันภูมิปัญญาได้มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางขึ้น และมีการเห็นความสำคัญและ คุณค่าของภูมิปัญญามากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมียุทธศาสตร์ในการถ่ายทอด ภูมิปัญญาตามที่ริเริ่มมา ทิพย์สวลัย (2543: 28) กล่าวถึงปัญหาการถ่ายทอดภูมิปัญญาสรุปไว้ว่าขาดความร่วมมือจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขาดหน่วยงานกลางในการติดต่อประสานงาน องค์กรชาวนบ้านไม่ได้รับการ ยอมรับจากหน่วยงานราชการ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและบริโภคนิยมทำให้คนไม่ใส่ใจในการ พึ่งตนเอง อีกทั้งปัญหาเรื่องเครื่องมือ ขณะเดียวกันครุ ภูมิปัญญาก็ต้องทำงานประจำทำให้ไม่มีเวลา ถ่ายทอดอย่างเต็มที่ ส่วนระบบการศึกษาของรัฐเองก็ไม่เอื้ออำนวยต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญา รวมถึงสื่อมวลชนทั้งของรัฐและเอกชนขาดความรู้ ความเข้าใจและไม่สนใจที่จะเผยแพร่ภูมิปัญญา ไทย

ขณะที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 41) ได้กล่าวถึงปัญหาการถ่ายทอด ภูมิปัญญาไว้ว่า การขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเนื่องจากผู้มีความรู้ความสามารถด้าน ภูมิปัญญาถึงขั้นเป็นผู้ทรงภูมิปัญญามีอายุมากขึ้น และเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกัน ผู้คน ส่วนใหญ่จะเลอะเลื่อย ละทิ้งไม่สนใจศึกษาภูมิปัญญาไทย ทั้งนี้เนื่องจากความเข้าใจผิด ไปหลงใหล มี ค่านิยมภูมิปัญญาสากลมากขึ้น กระทั่งการจัดการการศึกษาไทยในปัจจุบันก็จัดแบบขาดดุลทางภูมิ ปัญญากล่าวคือการจัดการศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย อีกทั้งขาด การสร้างสรรค์องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่องทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่สามารถปรับประยุกต์ และนำมาใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้ ภูมิปัญญาไทยเกิดการสูญ หายไปเป็นจำนวนมาก สุดท้ายขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทยที่สอดคล้องกับ ศักยภาพ ปัญหาและ ภูมิปัญญาของคนในแต่ละท้องถิ่น มีหน้าซ้ำยังขาดความต่อเนื่อง ขาด ความสัมพันธ์กับสถานการณ์โดยรวมของสังคม และขาดการเชื่อมโยงอย่างเป็นองค์รวมกับปัญหา ของประชาชน ตลอดทั้งหน่วยงานของราชการ

ปัญหาการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงนำมาสู่การศึกษากระบวนการเรียนรู้และกระบวนการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาของครุภูมิปัญญาอุปมณฑลเสนาสงขลาเพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาต่อไป

2. แนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรม

2.1 ความหมายและลักษณะของวรรณกรรม

“วรรณกรรม” มีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Literature Works” หรือ “General Literature” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546: 1054 - 1055) ได้ให้ความหมายวรรณกรรมว่า “งานหนังสือ, งานประพันธ์, บทประพันธ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นร้อยแก้ว และร้อยกรอง, เช่น วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมของเสถียร โกเศศ วรรณกรรมฝรั่งเศส วรรณกรรมประเภทสื่อสารมวลชน; (กฎ) งานนิพนธ์ที่สร้างขึ้นทุกชนิด เช่นหนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ และหมายความรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ด้วย”

ถ้ายึดความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน วรรณกรรมจะมีความหมายที่กว้างมาก กล่าวคือผลงานทุกอย่างที่เกิดจากการแต่ง การเขียน การพิมพ์ แม้กระทั่งโปรแกรมคอมพิวเตอร์ก็สามารถเรียกว่าวรรณกรรมได้

อย่างไรก็ตามในการให้ความหมายของคำว่า “ศิลปะ” หรือ “Art” กลับพบว่าวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของความหมายดังกล่าว ดังที่วิรุณ ตั้งเจริญ (2549: 120) กล่าวถึงศิลปะไว้ว่า “ศิลปะ (Art) เป็นคำกลางๆ ที่กินความกว้าง เกี่ยวข้องกับความงาม ความประณีตบรรจง ความรู้สึกสะท้อนใจ ความรู้สึกนึกคิด ความแปลกใหม่ มีอยู่ในทัศนศิลป์ ดนตรี ศิลปะการแสดง วรรณกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งการใช้ในเชิงประยุกต์ทั่วๆ ไป”

แม้ในสังคมยุคปัจจุบันที่เรียกว่าอยู่ในบริบทหลังสมัยใหม่ ศิลปะมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น ทว่าวรรณกรรมก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของศิลปะเช่นเดิม ศิลปกรรมในบริบทหลังสมัยใหม่จึงหมายถึง “การแสดงออก และปรากฏการณ์จากการแสดงออกในความงาม ความไพเราะ การแสดงอารมณ์ การแสดงความรู้สึกนึกคิดในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงดนตรี ทัศนศิลป์ สถาปัตยกรรม และวรรณกรรม...” (วิรุณ ตั้งเจริญ. 2547: 99)

เช่นเดียวกัน วีรวัฒน์ อินทรพร (2554: 5 - 6) กล่าวถึงศิลปะว่าเป็นผลงานการสร้างสรรคของมนุษย์ซึ่งแสดงออกในด้านความคิด อารมณ์ ความรู้สึกอันบ่งบอกภูมิปัญญาในการมองโลกและชีวิต ศิลปะแตกเป็นหลายแขนง ในส่วนวรรณกรรมมีรูปแบบการสื่อสารด้วยการใช้ถ้อยคำภาษา

“วรรณกรรม” ในความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กับ นักวิชาการจึงแตกต่างกัน ทั้งนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานมองว่าหากเป็นหนังสือที่แต่งดี มีคุณค่าทางวรรณศิลป์หรือมีศิลปะ ให้เรียกว่า “วรรณคดี” โดยให้คำจำกัดความไว้ว่า “วรรณคดี” หมายถึง “วรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดีมีคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ถึงขนาด เช่น พระราชนิพนธ์สิบสองเดือน มัทนะพาธา สามก๊ก เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. 2546: 1055) และอธิบาย “วรรณศิลป์” ว่า “ศิลปะในการประพันธ์หนังสือ เช่นลิลิตพระลอเป็นวรรณคดีที่มีวรรณศิลป์สูงส่ง, ศิลปะทางวรรณกรรม เช่น นักวรรณศิลป์; วรรณกรรมที่ถึงขั้นเป็นวรรณคดี, หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี” (เล่มเดียวกัน. 2546: 1055)

อย่างไรก็ตาม การให้ความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 สำหรับคำว่า “วรรณกรรม” กลับไม่สอดคล้องกัน เพราะใช้ “วรรณกรรม” เป็นศิลปะแขนงหนึ่งของ ศิลปะพื้นบ้านแทนที่จะใช้คำว่า “วรรณคดี” โดยให้คำจำกัดความว่า “ศิลปะพื้นบ้าน” หมายถึง “ศิลปะ แขนงต่างๆ เช่น วรรณกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม นาฏศิลป์ หัตถกรรมที่ชาวบ้านได้สร้างสรรค์ ขึ้นจากการเรียนรู้และฝึกปรือในครอบครัวหรือหมู่บ้าน เป็นงานสร้างสรรค์ของสังคมชาวบ้าน และได้ พัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องกันมาหลายชั่วคน” (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542: 2546: 1102)

รีนฤทัย สัจจพันธุ์ (2549: 58) ได้อธิบายคำ “วรรณคดี” และ “วรรณกรรม” ไว้ว่า “วรรณคดี หรือวรรณกรรมคืองานประพันธ์ที่แสดงความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์อย่างมีศิลปะ” ทั้งนี้รีนฤทัย สัจจพันธุ์ จำแนกความแตกต่างและความเหมือนระหว่างวรรณคดีกับวรรณกรรมว่า “วรรณคดี” เป็น งานประพันธ์ที่สืบทอดกันมาช้านาน มีเวลาเป็นเครื่องตัดสิน และมีผู้ยกย่องเป็นที่ประจักษ์อย่าง กว้างขวาง ขณะที่ “วรรณกรรม” เป็นงานประพันธ์ในรูปแบบอย่างใหม่ซึ่งปรากฏตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และมีคุณค่าในฐานะงานประพันธ์ร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม “วรรณคดี” และ “วรรณกรรม” แม้จะเรียกต่างกันแต่ก็มีคุณลักษณะที่สำคัญคือเป็นศิลปกรรมที่ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ ด้วยภาษา หากเป็นภาษาพูดก็เรียกว่า มุขปาฐะ หรือภาษาเขียนเรียกว่า ลายลักษณ์ ก็ได้

จากการให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ วรรณกรรม วรรณคดี และวรรณศิลป์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงขอใช้คำ “วรรณกรรม” ในฐานะศิลปกรรมที่ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด การมองโลก มองชีวิต ของมนุษย์โดยใช้ภาษาเป็นสื่อทั้งที่เป็นมุขปาฐะ และลายลักษณ์

2.2 วรรณกรรมมุขปาฐะ และ วรรณกรรมลายลักษณ์

การแบ่งลักษณะวรรณกรรมอย่างกว้างๆ โดยยึดช่องทางการสื่อสารด้วยวรรณกรรม หรือ ยึดลักษณะหลักฐานการได้มา สามารถแบ่งประเภทวรรณกรรมเป็น (1) วรรณกรรมมุขปาฐะ และ (2) วรรณกรรมลายลักษณ์ เนื่องจากภาษาท่าทางและภาษาพูดเกิดก่อนภาษาเขียน เริ่มแรกจึงมีการ สื่อสารวรรณกรรมด้วยการพูดหรือการแสดงท่าทางประกอบกับการพูด เรียกว่าวรรณกรรม ปาก เปลาหรือวรรณกรรมมุขปาฐะ แล้วสืบทอดด้วยวิธีเล่าสืบทอดกันมา ทำให้เกิดการแต่งเติมเสริมใหม่ หรือเป็นสำนวนใหม่ทุกๆ ครั้งที่ผลิตซ้ำ อีกทั้งมีการนำไปสัมพันธ์กับศิลปะแขนงอื่นจนเกิดการ สร้างสรรค์วรรณกรรมมุขปาฐะรูปแบบใหม่ๆ ขึ้น ดังที่สุกัญญา สุขฉายา (2556: 3) อธิบายการ พัฒนาของวรรณกรรมมุขปาฐะดังนี้

...วรรณกรรมปากเปล่าในยุคแรกมักปรากฏในรูปของเพลงพื้นบ้าน นิทาน อาจมาจากความ ต้องการเล่าเรื่อง เล่าเหตุการณ์ที่ประสบมาจากความศรัทธาในสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือมาจากความต้องการ แสดงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด เมื่อสังคมพัฒนามากขึ้น มีความซับซ้อนมากขึ้น เพลงและนิทานก็จะ พัฒนาเป็นวรรณกรรมประเภทต่างๆ ต่อไป เพลงพื้นบ้านที่เคยร้องเล่นกันก็พัฒนาไปเป็นงานร่ายกรอง รูปแบบต่างๆ ที่มีจังหวะบังคับมากขึ้น หรืออาจพัฒนาไปสัมพันธ์กับงานศิลปะแขนงอื่น เช่น ดนตรี

นาฏศิลป์ ดังจะเห็นได้ว่า วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่เดิมมีที่มาจากการเล่าขานเรื่องขุนช้างขุนแผน ต่อมามีการกำหนดท่วงทำนองที่เป็นแบบเฉพาะและขับเครื่องดนตรีที่ประกอบทำนองกลายเป็น “การขับเสภา” จนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงพัฒนาไปเป็นการแสดง “ละครเสภา” ประกอบปีพาทย์ของชาววัง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวบ้านได้นำเพลงพื้นบ้านคือเพลงน้อยเข้าไปผสมร้องร่วมกับละครรำกลายเป็นการแสดงชนิดใหม่ที่เรียกว่า “เพลงทรงเครื่อง”

เมื่อคนสามารถอ่านออกเขียนได้ จึงมีการบันทึกด้วยการเขียน และเมื่อเทคโนโลยีการพิมพ์เจริญก้าวหน้า จึงมีการพิมพ์เกิดขึ้น ทำให้วรรณกรรมลายลักษณ์สามารถกระจายไปยังผู้รับสารได้กว้างขวางยิ่งขึ้น วีรวัฒน์ อินทรพร (2554: 27 - 28) ได้อธิบายการพัฒนาของวรรณกรรมลายลักษณ์ว่าได้รับความนิยมมากขึ้นเมื่อมนุษย์รู้หนังสือมากขึ้น วรรณกรรม มุขปาฐะหลายเรื่องได้พัฒนาไปสู่การเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการพิมพ์ทำให้วรรณกรรมแพร่หลายมากขึ้น และสิ่งที่ตามมาคือลิขสิทธิ์ดังนี้

เมื่อความรู้หนังสือของมนุษย์พัฒนาขึ้น ความนิยมสื่อสารด้วยรูปแบบ ลายลักษณ์ก็มีมากขึ้น วรรณกรรมหลายเรื่องแม้จะเริ่มต้นด้วยมุขปาฐะ แต่ต่อมาก็ได้พัฒนาไปสู่การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การสร้างวรรณกรรมด้วยลายลักษณ์อักษร ทำให้วรรณกรรมเกิดลักษณะคงที่ และสื่อถึงคนได้จำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการพิมพ์ทำให้วรรณกรรมมีความแพร่หลายมากขึ้น คนปัจจุบันสร้างและเสพวรรณกรรมด้วยการอ่าน นวนิยายที่ดีพิมพ์เป็นรูปเล่มที่ได้รับความนิยมอาจมียอดตีพิมพ์เป็นจำนวนมากนับหมื่นเล่มและกระจายไปสู่ผู้อ่านวรรณกรรมในวงกว้าง สิ่งที่ตามมากับวรรณกรรมลายลักษณ์คือลิขสิทธิ์หรือการแสดงความเป็นเจ้าของผลงานของผู้สร้างงานมีความชัดเจนว่าการถ่ายทอดวรรณกรรมในสมัยที่ยังอาศัยมุขปาฐะในสมัยที่ยังไม่มีการเขียนวรรณกรรมอาจเป็นผลงานของส่วนรวม เพราะผู้เสพวรรณกรรมอาจเป็นผู้สร้างหรือปรับปรุงแก้ไขผลงานใหม่ได้ตลอดเวลา แต่เมื่อระบบการถ่ายทอดวรรณกรรมเป็นลายลักษณ์ขยายตัว ความเป็นเจ้าของผลงานก็มีความชัดเจน ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติคุ้มครองลิขสิทธิ์ซึ่งผู้นำผลงานของผู้อื่นไปเผยแพร่หรือทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าเป็นผลงานของตนถือว่ามี ความผิดตามกฎหมายและมีบทลงโทษบัญญัติไว้อย่างชัดเจน

ในพื้นที่ท้องถิ่นก็มีการเกิดวรรณกรรมซึ่งเรียกว่าวรรณกรรมท้องถิ่น หมายถึง “วรรณกรรมในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งซึ่งจะเป็นระดับภาค จังหวัด อำเภอ ตำบลหรือหมู่บ้านก็ได้ เป็นวรรณกรรมที่คนในท้องถิ่นแต่งขึ้นโดยใช้ภาษาถิ่น มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่น และใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น”

สืบพงษ์ ธรรมชาติ (2540: 1) และได้มีการจำแนกวรรณกรรมดังกล่าวเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์เช่นกันโดยให้ความหมายวรรณกรรมมุขปาฐะว่า “เป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง และแพร่หลายอยู่ในสังคมจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านและปริศนาคำทาย ฯลฯ” ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์ “คือวรรณกรรมนิทาน ตำนาน คำสอนที่นักปราชญ์ได้บันทึกไว้เพื่อใช้เป็นต้นบทในการขับ การอ่าน หรือ

ใช้เป็นต้นบทการแสดงพื้นบ้าน โดยบันทึกด้วยภาษาถิ่น อักษรถิ่น และฉันทลักษณ์ที่นิยมในท้องถิ่น”

อย่างไรก็ตาม แม้วรรณกรรมลายลักษณ์จะเป็นที่นิยมมากขึ้น แต่วรรณกรรมมุขปาฐะก็ยังคงอยู่โดยเฉพาะในพื้นที่ท้องถิ่นที่ยังมีการสืบทอดและสร้างสรรค์วรรณกรรมมุขปาฐะควบคู่กับวรรณกรรมลายลักษณ์ตลอดมา

2.3 วรรณกรรมไทยก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก และหลังได้รับอิทธิพลตะวันตก

วรรณกรรมไทยมีการเปลี่ยนแปลงเห็นได้ชัดหลังจากอิทธิพลตะวันตกเข้ามา จึงแบ่งเป็นวรรณกรรมไทยก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 และวรรณคดีไทยหลังได้รับอิทธิพลตะวันตก นับตั้งแต่หลังสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา สุจิตรา จรจิตร (2543: 17-21) อธิบายความแตกต่างได้ดังนี้

1. รูปแบบการแต่ง วรรณกรรมก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก นิยมรูปแบบการแต่งเป็น ร้อยกรองเช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย ลิลิต นอกจากนั้นยังมีรูปแบบการแต่งเป็นบทละครเสภา นิทานคำกลอนหรือเรื่องเล่า ส่วนวรรณกรรมหลังได้รับอิทธิพลตะวันตก นิยมรูปแบบการแต่งเป็นร้อยแก้วมากขึ้น เช่นเรื่องสั้น นวนิยาย บทละคร สารคดี บทความ หากเป็นร้อยกรองก็ไม่เคร่งครัดฉันทลักษณ์มากนัก

2. จุดมุ่งหมายในการแต่ง วรรณกรรมก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อยอพระเกียรติ สดุดีกษัตริย์ เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการควบคุมผู้อยู่ใต้การปกครอง ใช้ในพระราชพิธี ใช้เพื่อการสมโภช เพื่อบันทึกเหตุการณ์ และ เพื่อสำเร็จอารมณ์ ส่วนวรรณกรรมวรรณกรรมหลังได้รับอิทธิพลตะวันตก มุ่งเพื่อระบือปัญหา ชี้แนะแนวทางให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ สะท้อนสภาพสังคมที่เป็นจริง ให้ความรู้ และเพื่อสำเร็จอารมณ์

3. ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง วรรณกรรมไทยก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก มีขนบนิยมในการแต่ง มีโครงสร้างที่เป็นแบบแผน เช่นเริ่มด้วยบทไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ครูบาอาจารย์ กล่าวยอเกียรติ ชมบ้านเมือง ชมธรรมชาติ แล้วถึงเริ่มเนื้อเรื่อง ตอนจบมักบอกนามผู้แต่ง เหตุผลที่แต่ง ขณะที่วรรณกรรมไทยหลังได้รับอิทธิพลตะวันตกไม่เคร่งครัดธรรมเนียมนิยมในการแต่ง และมักแสวงหารูปแบบใหม่ๆ ที่ต่างจากเดิม

4. เนื้อเรื่อง วรรณกรรมไทยก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล วัตร วรรณคดี ยักษ์ เทวดา กษัตริย์ และชนชั้นสูง ส่วนวรรณกรรมไทยหลังได้รับอิทธิพลตะวันตกมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับชนชั้นกลาง และมองประเด็นทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองมากขึ้น

5. กลวิธีการแต่ง วรรณกรรมไทยก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก นิยมใช้บทพรรณนาหรือบรรยายในการดำเนินเรื่องเป็นส่วนใหญ่ โดยเน้นถึงศิลปะการใช้ถ้อยคำ ภาษาโวหาร การเล่นคำ เล่นเสียงเพื่อแสดงความสามารถเชิงวรรณศิลป์ ขณะที่วรรณกรรมไทยหลังได้รับอิทธิพลตะวันตกนิยมดำเนินเรื่องโดยใช้เทคนิคต่างๆ ในการเขียนบันเทิงคดีเช่นนวนิยาย เรื่องสั้น มีการใช้เทคนิค

ประหวัด การย้อนกลับ หรือตามปฏิทินเวลา และยังนิยมใช้บทสนทนาเป็นตัวเดินเรื่องประกอบการบรรยายเป็นตอนๆ โดยส่วนใหญ่นิยมดำเนินเรื่องโดยยึดความจริงเป็นสำคัญ

6. ตัวละคร ฉากหรือบรรยากาศ วรรณกรรมไทยก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตกนิยมสร้างเรื่องแบบสมมติเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่วรรณกรรมไทยหลังได้รับอิทธิพลตะวันตกมักจำลองจากสภาพเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์

7. คุณค่าของวรรณกรรม วรรณกรรมไทยก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตกนิยมเน้นคุณค่าทางอารมณ์ และศีลธรรม ขณะที่วรรณกรรมไทยหลังได้รับอิทธิพลตะวันตกเน้นคุณค่าทางปัญญาเพื่อสร้างประสบการณ์ชีวิตให้แก่ผู้อ่านโดยที่ยังได้รับความเพลิดเพลิน

อย่างไรก็ตามยังมีลักษณะวรรณกรรมในยุคปัจจุบันที่เรียกว่ายุคหลังสมัยใหม่ (post modern) ซึ่งมีกลวิธี เนื้อหา และแนวคิด แตกต่างไปจากที่กล่าวถึงในวรรณกรรมไทยหลังได้รับอิทธิพลตะวันตก กล่าวคือเสาวณิต จุลวงศ์ (2557: 5) ได้วิเคราะห์วรรณกรรมไทยในกระแสดังกล่าวสมัยใหม่พบว่ากลวิธีหลังสมัยใหม่ที่พบในวรรณกรรมไทยช่วงทศวรรษ 2530 – 2540 ได้แก่ “เรื่องเล่าที่เล่าถึงการแต่งเรื่อง การปฏิเสธรูปแบบเรื่องเล่าที่สมบูรณ์ การสร้างความเป็น สัมพันธบท การล้อ การผสมผสานความจริงกับความมหัศจรรย์ การใช้รูปแบบวรรณกรรมยอดนิยม” และเนื้อหาแนวคิดได้แก่ “สำนึกในความเป็นเรื่องแต่ง วาทกรรมอำนาจ ปราบปรามการสังคมนิยม การเปลี่ยนผ่านของยุคสมัย ภาวะปัจเจกบุคคลในสังคมสมัยใหม่ ภาวะความจริง – ความลวงในสังคม ข้อมูลข่าวสารและสังคมมหาสมุทร และภาวะความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม”

แนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมข้างต้นแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะความเป็นวรรณกรรมในฐานะศิลปกรรมที่ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด การมองโลก มองชีวิตของมนุษย์โดยใช้ภาษาเป็นสื่อทั้งที่เป็นมุขปาฐะ และลายลักษณ์อักษร ทำให้ผู้วิจัยนอกจากเก็บข้อมูลครุภูมิปัญญาท้องถิ่นรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว ยังต้องเก็บข้อมูลวรรณกรรมของครุภูมิปัญญาดังกล่าวทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษรอีกด้วยเพื่อให้ครอบคลุมมากที่สุด นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมที่พัฒนาไปตามกาลเวลาและสภาพสังคมยังสามารถนำมาเป็น พื้นฐานความรู้ในการศึกษาผลงานวรรณกรรมของครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้อย่างหลากหลายแง่มุม

3. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการถ่ายทอด

ความรู้

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ดำรงชีพอยู่ในสังคมได้คือความรู้ซึ่งมีกระบวนการถ่ายทอดและกระบวนการเรียนรู้สืบทอดกันมา สามารถนำไปประกอบการวิเคราะห์งานวิจัยได้ดังนี้

การเรียนรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์เพื่อการดำรงชีวิตในสังคม การเรียนรู้มีหลายรูปแบบและมีขอบข่ายกว้างมาก ผู้วิจัยได้เลือกแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อใช้เฉพาะประโยชน์ในงานวิจัยนี้ดังนี้

โรห์เวอร์ และโฮวี่(Rohwer; & Howe. 1980)ได้ให้ความหมายการเรียนรู้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญาแทบจะทั้งสิ้นโดยสามารถสังเกตการเปลี่ยนแปลงนั้นได้จากพฤติกรรม การแสดงออกของบุคคล

กิริติ ยศยิ่งยง (2549: 111) ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมซึ่งอาจเกิดขึ้นเนื่องจากการฝึกฝนหรือประสบการณ์ของแต่ละคนได้แก่ความจริง หลักการ แนวคิด และนิสัย เพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าให้บรรลุเป้าประสงค์โดยมีกระบวนการเปลี่ยนแปลง 3 ประการ ได้แก่ (1) พฤติกรรมความรู้ กล่าวคือเปลี่ยนจากที่ไม่รู้ให้รู้ (2) พฤติกรรมทางทักษะ กล่าวคือเปลี่ยนจากที่ไม่เป็นให้ทำเป็น (3) พฤติกรรมทางทัศนคติ กล่าวคือเปลี่ยนความรู้สึกจากที่รู้สึกไม่ชอบให้รู้สึกชอบ

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “กระบวนการเรียนรู้” ในลักษณะใกล้เคียงกัน ดังนี้

ทิตินา แคมมณี และคณะ (2545: 1-3) ได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ว่าเป็น การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน โดยการใช้วิธีการเรียนรู้ต่างๆ เช่น การฟัง การอ่าน การโต้ตอบ การเขียน การสังเกต การจดจำ การเลียนแบบ การดูตัวอย่าง การทดลองทำ การคิดเปรียบเทียบ การคิดวิเคราะห์ และการลงมือทำ เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างลอยๆ ได้จึงต้องมีสาระการเรียนรู้ควบคู่ไปด้วยกล่าวคือกระบวนการเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้ และผลของการเรียนรู้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 4 (2542: 2) ได้ให้ความหมาย การศึกษาว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอด ความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้าง องค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้ ตลอดชีวิต

สุมน อมรวิวัฒน์ (2544: 10) กล่าวถึงหลักคิดของแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนว่าโรงเรียน ชุมชน สถาบันชุมชน เอกชน องค์กรทุกฝ่ายมีการร่วมมือกันจัดการการศึกษาที่ขยายวงกว้างสู่ ชุมชนและธรรมชาติ โดยมีหลักพื้นฐานความคิดดังนี้ (1) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้กับทุกคนในทุกสถานที่ ทุกเวลา (2) แหล่งเรียนรู้ของชุมชนมีอยู่มากมายทั้งที่เป็นองค์กร และสถาบันในชุมชน วิถีชีวิต การ ทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (3) การเรียนรู้ที่ดีเกิดขึ้นจากการที่ทุก ฝ่ายสร้างเครือข่ายของการเชื่อมโยงประสบการณ์ เกิดสังคมการเรียนรู้ และสังคมคุณธรรม (4) การ เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติเป็นกระบวนการที่มีความสุข สร้างสรรค์ความคิดและ ประสบการณ์ชีวิตที่มีคุณค่า

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร (2548: 12-13) ได้ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ว่า เป็น แบบแผนหรือเป็นกระบวนการความคิดของบุคคลที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากอย่างหนึ่งไปสู่ผลอีกอย่าง หนึ่ง หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ระบบคิดของบุคคลนั่นเอง บุคคลใดเมื่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งที

ต้องเกิดควบคู่ด้วยเสมอคือส่วนที่เป็นสาระ หรือความรู้ ความเข้าใจ และส่วนที่เป็นกระบวนการหรือวิธีการทำให้บุคคลนั้นๆ เกิดการเรียนรู้หรือได้มาซึ่งความรู้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 45 - 46) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาได้แก่ (1) การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูกกล่าวคือในอดีตมนุษย์เรียนรู้เพื่อที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก แล้วนำประสบการณ์ที่ได้สั่งสมเป็นความรู้ และความเข้าใจเพื่อถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลาน และเผ่าพันธุ์ต่อไป อย่างไรก็ตามความรู้และประสบการณ์เหล่านี้จะได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลา บางครั้งสิ่งที่เรียนรู้ในอดีตอาจใช้ต่อไปไม่ได้เนื่องจากเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนไป สถานการณ์ก็เปลี่ยนไป ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ และสั่งสมกันไปเรื่อยๆ ด้วยกระบวนการลองผิดลองถูก – ใช้ – ทิ้ง – สร้างใหม่ ดังกล่าว มนุษย์จึงมีภูมิปัญญาสั่งสมไว้ใน การดำรงชีพมากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลงตามลำดับ (2) การเรียนรู้ด้วยลงมือการกระทำจริงในสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริงแล้วส่งต่อให้ลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปจนกลายเป็นธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ (3) การเรียนรู้จากการทำจริงแล้วพัฒนาเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลังต่อไป โดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านมักใช้วิธีการสาธิต และการสอนด้วยวาจา กรณีเป็นศิลปวิทยาการระดับสูงที่มีความซับซ้อนจึงใช้วิธีลายลักษณ์อักษร หรือผูกเป็นวรรณกรรมตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน (4) การเรียนรู้โดยพิธีกรรม เป็นการต่อยอดความเชื่อของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวัง โดยไม่ต้องจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ แม้ในสังคมสมัยใหม่ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ (5) การเรียนรู้ทางศาสนา ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าเชื่อถือศรัทธา นั้นๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (6) การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนต่างกลุ่มที่แตกต่างกันทั้งในด้านชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน การทำมาหากิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางและหลากหลาย (7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่แสวงหาความมั่นคงทางจิตใจโดยการเลือกเฟ้นความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณี มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้กับฐานความเชื่อดั้งเดิม และ (8) การเรียนรู้แบบครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่แล้วรับมาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง

ในวารสารสื่อพลัง (2547: 8-9) หัวข้อ “ครูภูมิปัญญา (ไทย) ชุมพลังของสังคม” กล่าวถึงลักษณะการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญา แบ่งเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ (1) การอนุรักษ์ เป็นการเรียนรู้ความรู้และคุณค่าต่างๆ ของท้องถิ่นแบบดั้งเดิม พยายามรักษาความรู้และกระบวนการให้ใกล้เคียงกับอดีตมากที่สุด โดยทั่วไปการเรียนรู้ด้วยวิธีนี้จะใช้กับการเรียนรู้สิ่งที่เป็นคุณค่าของท้องถิ่นนั้นๆ เช่น ประเพณี ความเชื่อ (2) การฟื้นฟู เป็นการรื้อฟื้นความรู้ที่ตึงามต่างๆ ที่สูญหายไปให้กลับคืนมาใหม่ เช่นการฟื้นฟูการเกษตรผสมผสาน และการรักษาโรคด้วยสมุนไพรท้องถิ่นซึ่ง บรรพบุรุษเคยใช้วิธีนี้มาก่อน แต่ได้สูญหายไปเมื่อการส่งเสริมเกษตรแผนใหม่ (ปลูกพืชเชิงเดี่ยว) และเทคโนโลยีได้

เข้ามาสู่ชนบท (3) การประยุกต์ เป็นการปรับความรู้เก่าเข้ากับความรู้ใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น การประยุกต์การบวชคนมาเป็นการบวชต้นไม้ การใช้แนวคิดการทำบุญข้าวเปลือกมาสร้างธนาคารข้าว การประยุกต์ดนตรีท้องถิ่นเข้ากับดนตรีสมัยใหม่ (4) การสร้างใหม่ เป็นการคิดค้นความรู้ใหม่ๆ ภายใต้งื่อนไขว่าจะต้องเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับชีวิตและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น กิจการโรงสีชุมชน ธนาคารชุมชน

จากการให้ความหมายเกี่ยวกับการเรียนรู้ และ กระบวนการเรียนรู้ตามทัศนะของนักวิชาการต่างประเทศ และนักวิชาการไทยล้วนมีความหมายไปในทางเดียวกันคือการเรียนรู้หรือกระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการคิด และกระบวนการทำความเข้าใจอย่างมีระบบทำให้บุคคลผู้เรียนรู้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองด้านความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ทัศนคติจนไปถึงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อม ประสบการณ์ หรือการฝึกฝนที่บุคคลนั้นๆ ได้รับ นอกจากนี้ยังมีการจำแนกการเรียนรู้เป็นประเด็นกว้างๆ ได้แก่ การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การประยุกต์ และ การสร้างใหม่ ซึ่งเป็นลักษณะการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาเบื้องต้น ส่วนการที่จะใช้รูปแบบใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเนื้อหาและสภาพการณ์ความเป็นอยู่ของชุมชนนั้นๆ

ส่วนกระบวนการถ่ายทอดเป็นกระบวนการที่ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ เพราะกระบวนการเรียนรู้ไม่ได้มาจากการเรียนรู้ด้วยตนเองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่เกิดจากการเรียนรู้จากการมีผู้ถ่ายทอดให้ด้วยซึ่งเป็นการส่งต่อความรู้และประสบการณ์จากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งซึ่งอาจส่งต่อทางตรงหรือทางอ้อม อาจมีคำตอบแทนหรือไม่ก็ได้ กระบวนการถ่ายทอดมีลักษณะที่หลากหลายดังนี้

Brundage; & Mackeracher (1980: 57-62) เสนอรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ว่ามี 3 รูปแบบได้แก่ (1) การถ่ายทอดความรู้แบบชี้หน้า (2) การถ่ายทอดความรู้แบบอำนาจความสะดวก และ (3) การถ่ายทอดความรู้แบบร่วมมือกัน โดยอธิบายว่าการถ่ายทอดความรู้แบบชี้หน้า ผู้สอนจะถ่ายทอดข้อมูลความรู้ในสิ่งที่เรียนซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการทำกิจกรรมภายในเวลาอันสั้นโดยไม่ต้องเสียเวลาศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเอง จึงเหมาะสำหรับผู้เรียนที่ต้องการการเรียนรู้สูง สร้างความเชื่อมั่นและคุณค่าให้ตัวเอง ส่วนการถ่ายทอดความรู้แบบอำนาจความสะดวก ผู้สอนจะส่งเสริมและอำนวยความสะดวกผู้เรียนในการค้นคว้าหาความรู้ ซึ่งจะผสมผสานสิ่งที่ผู้เรียนเคยเรียนมาก่อนกับสิ่งที่ได้เรียนใหม่ ช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาโนภพของตนก่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และวิธีการใหม่ๆ จากสิ่งที่ได้เรียนรู้ จึงเหมาะสำหรับผู้เรียนที่ต้องการค้นพบความหมายใหม่ และต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ส่วนการถ่ายทอดความรู้แบบร่วมมือกันเป็นกระบวนการเรียนการสอนที่ผู้เรียนและผู้สอนร่วมมือกันแสวงหาความรู้และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ฉะนั้นผู้สอนจะทำตัวเสมือนว่าเป็นผู้เรียนคนหนึ่งเพื่อแสวงหาความรู้ร่วมกัน

ในด้านกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา พัทธินทร์ สิริสุนทร (2552: 21- 21) แบ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็น 2 วิธี คือวิธีถ่ายทอดโดยตรง และ วิธีถ่ายทอดโดยอ้อม การถ่ายทอดโดยตรงเป็นการบอกเล่า หรือกระทำให้เห็นโดยตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ส่วนการถ่ายทอดโดยอ้อมจะไม่บอกโดยตรง แต่สอดแทรกผ่านสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น การสอดแทรกภูมิปัญญาในรูปแบบของความบันเทิงต่างๆ อาทิ วรรณกรรม หรือจิตรกรรม นอกจากนี้เครื่องมือที่ใช้ในการถ่ายทอด ภูมิปัญญาแบ่งเป็น 2 แบบคือ การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และการถ่ายทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร

ส่วนสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541: 3) ได้สรุปวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้แก่ (1) การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง (2) การคิดร่วมกันเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึก และความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ อย่างมีเหตุผล เปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน (3) การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยขยายเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาและนำความรู้ที่ได้รับมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่ และ (4) การบรรยาย สัมมนา หรือเวทีชาวบ้านซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยแต่ละชุมชนมีลักษณะการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ดวงฤทัย อรรถแสง (2552: 3) ได้อธิบายการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาว่าเป็นการบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ซึ่งมักถ่ายทอดไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใดๆ และใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิจ คือการเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว ส่วนวิธีการถ่ายทอดมี 2 รูปแบบได้แก่ (1) ใช้วิธีสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง (2) ใช้วิธีการปฏิบัติจริง ซ้ำๆ จนเกิดเป็นความชำนาญ ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายหรือผู้รับการถ่ายทอดจากภูมิปัญญามักจะเป็นคนในครอบครัวโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหน และไม่แพร่พรายให้คนอื่นรู้

ทั้งนี้ สุกัญญา สุขฉายา (2556: 312) มองว่า “การหวงวิชา” เป็นแนวคิดในเรื่องการปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาบางประเภทที่มีผลต่อคนหมู่มาก กล่าวคือครูจะเป็นผู้เลือกศิษย์และทำหน้าที่สืบทอด หากศิษย์มีภูมิไม่พอที่จะรับการถ่ายทอด ครูจะยอมให้วิชานั้นตายไปกับตัวมากกว่าที่จะปล่อยให้ศิษย์นำไปใช้อย่างไม่ถูกต้อง

แนวคิดเรื่องการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ จึงมีความสำคัญเป็นพื้นฐานในการทำ ความเข้าใจการศึกษาภูมิปัญญาด้านวรรณกรรม ซึ่งการศึกษาครั้งนี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจทฤษฎีการเรียนรู้และการถ่ายทอดเพื่อทำความเข้าใจการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ เป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสามารถใช้ ในการอธิบายการเกิดการเรียนรู้หรือเกิดการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมได้ทศนา แคมมณี (2553: 42 - 78) ได้ประมวลทฤษฎีการเรียนรู้และการประยุกต์สู่การถ่ายทอดความรู้ หรือการเรียน การสอนโดยโยงแต่เริ่มแรก ตั้งแต่ช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเริ่มมีปราชญ์ที่มีแนวคิดว่าจิต หรือสมองหรือสติปัญญา (mind) ของมนุษย์สามารถพัฒนาให้ปราดเปรื่องได้โดยการฝึกให้เรียนรู้สิ่ง

ยากๆ เพื่อช่วยให้มีความแข็งแกร่งขึ้น นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่อแตกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่เชื่อในพระเจ้า (Theistic Mental Discipline) ซึ่งได้แก่ออกุสติน คาลวิน และโวลฟ์ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่เชื่อในความเป็นมนุษย์ (Humanistic Mental Discipline) แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่กลุ่มที่เชื่อในความมีเหตุผลของมนุษย์ได้แก่เพลโต อริสโตเติล กลุ่มที่เชื่อในการพัฒนาไปตามธรรมชาติได้แก่ รัสโซ ฟร็อบเอล และเพสตาลอสซี และกลุ่มที่เชื่อในการรับรู้และการเชื่อมโยงความคิดได้แก่ ล็อกค วุนด์ และแฮร์บาร์

จากนั้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นช่วงที่มีนักคิด นักจิตวิทยาและนักการศึกษาเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากโดยเริ่มตั้งแต่ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ประกอบด้วยทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ ทฤษฎีการวางเงื่อนไขของพาฟลอฟ วัตสัน สกินเนอร์ และฮัลล์ ต่อมานักจิตวิทยาและนักการศึกษา เริ่มหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับกระบวนการทางความคิดหรือทางสมองในฐานะที่เป็นส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการเรียนรู้ จึงเกิดทฤษฎีการเรียนรู้พุทธินิยมหรือปัญญานิยม (Cognitivism) ขึ้น ทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้มี 5 ทฤษฎีด้วยกัน คือทฤษฎีเกสตัลท์ (Gestalt Theory) โดยเวอร์ทไมเมอร์ โคห์เลอร์ และคอฟฟ์กา ทฤษฎีสถาน (Field Theory) โดยเคิร์ท เลวิน ทฤษฎีเครื่องหมาย (Sign Theory) ของทอลแมน และที่สำคัญที่สุดทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์และบรุนเนอร์ซึ่งเป็นฐานสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ที่นิยมกันในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังมีทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย (A Theory of Meaningful Verbal Learning) ของออชเชเบล ต่อมานักจิตวิทยา และนักการศึกษาเริ่มหันมาให้ความสนใจในเรื่องของจิตใจ และความรู้สึกของมนุษย์ทำให้เกิดทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) นักทฤษฎีคนสำคัญสุดในหลักคิดนี้ คือมาสโลว์ รอเจอร์ส โคมส์ โนลส์ แฟร์ อิลิต และนีล เป็นต้น

ทฤษฎีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นส่วนประเดิมสำคัญของทฤษฎี และนำไปประยุกต์สู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้หรือกระบวนการเรียนการสอนนั้นมีหลายทฤษฎีมาก ผู้วิจัยจึงเลือกมาเฉพาะทฤษฎีที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังนี้

ทฤษฎีพหุปัญญา (Theory of Multiple Intelligences)

ทฤษฎีพหุปัญญา มีความสอดคล้องกับการศึกษาภูมิปัญญาอย่างยิ่ง เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นภูมิความรู้ที่หลากหลาย คุรุภูมิปัญญาจึงมีหลายสาขาตามความสามารถเฉพาะด้านแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามพบว่าในความสามารถเฉพาะด้านนั้นมักมีความสามารถในด้านอื่นที่เกี่ยวข้องเข้ามาประกอบด้วย เช่น คุรุภูมิปัญญาด้านการประพันธ์หนึ่งตระกูล ก็มักมีความสามารถด้านการเป็นนายหนึ่งตระกูล อีกทั้งมีความสามารถในด้านแกะหนึ่งตระกูลด้วย ที่สำคัญมักมีความเข้าใจปรัชญาธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง จึงสอดคล้องกับทฤษฎีพหุปัญญาที่เชื่อว่าเราคนมีหลายด้านและมีความเกี่ยวข้องกันในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะดูเหมือนว่าใช้เราคนปัญญาด้านหนึ่งด้านใดชัดเจน แต่แท้จริงแล้วต้องอาศัยเราคนปัญญาหลายๆ อย่างผสมผสานกัน

ผู้บุกเบิกทฤษฎีพหุปัญญาคือการการ์ดเนอร์ (Gardner) แนวคิดของการการ์ดเนอร์ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเรื่อง “เชาว์ปัญญา”(Intelligence) เป็นอย่างมาก จากเดิมที่เชาว์ปัญญามุ่งเฉพาะความสามารถทางคณิตศาสตร์ ภาษา และการคิดเชิงตรรกะหรือเชิงเหตุผลเป็นหลัก อีกทั้งยังเชื่อว่าเชาว์ปัญญาเป็นคุณลักษณะที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด แต่การการ์ดเนอร์ (Gardner. 1983) ให้ความหมาย “เชาว์ปัญญา” (Intelligence) ว่า ความสามารถแก้ปัญหาในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ หรือความสามารถสร้างสรรค์ผลงานซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบริบททางวัฒนธรรมแต่ละแห่ง และความสามารถตั้งปัญหาเพื่อจะหาคำตอบและความรู้

ทั้งนี้การการ์ดเนอร์มีความเชื่อพื้นฐานสำคัญที่ต่างจากแนวคิดเริ่มแรกว่า เชาว์ปัญญาของบุคคลไม่ได้มีแค่ความสามารถทางภาษาและคณิตศาสตร์เท่านั้นแต่มีอยู่หลากหลายถึง 8 ประเภทและอาจจะมีมากกว่านั้น คนแต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะด้านแตกต่างกันไป อีกทั้งความสามารถแต่ละด้านก็ไม่เท่ากันด้วย ความสามารถที่ผสมผสานออกมาของแต่ละคนนั้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน นอกจากนี้เชาว์ปัญญาของแต่ละบุคคลจะไม่คงที่แต่สามารถเปลี่ยนแปลงพัฒนาได้หากได้รับการส่งเสริมที่เหมาะสม

ทิสนา แคมมณี (2553: 87 - 88) ได้กล่าวถึงเชาว์ปัญญา 8 ด้านตามความคิดการการ์ดเนอร์สรุปได้ดังนี้

1. เชาว์ปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence) เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมสมองส่วนที่เรียกว่า “broca's area” สติปัญญาด้านนี้แสดงออกทางความสามารถในการอ่าน การเขียน การพูด การสื่อสาร การใช้คำศัพท์ การแสดงออกของความคิด การประพันธ์ เป็นต้น
2. เชาว์ปัญญาด้านคณิตศาสตร์หรือการใช้เหตุผลเชิงตรรกะ (Logical-mathematical Intelligence) ผู้มีอัจฉริยภาพด้านการใช้เหตุผลเชิงตรรกะมักจะคิดโดยใช้สัญลักษณ์ มีระบบระเบียบในการคิด ชอบคิดวิเคราะห์ แยกแยะสิ่งต่างๆ ให้เห็นชัดเจน ทำอะไรด้วยเหตุผล เข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ง่าย ชอบและทำคณิตศาสตร์ได้ดี
3. เชาว์ปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ (Spatial Intelligence) เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองซีกขวา และแสดงออกทางความสามารถด้านศิลปะ เช่นการวาดภาพ การสร้างภาพ การคิดเป็นภาพ การเห็นรายละเอียด การใช้สี การสร้างสรรค์งานต่างๆ และเป็นผู้มองเห็นวิธีแก้ปัญหาในมโนภาพ
4. เชาว์ปัญญาด้านดนตรี (Musical Intelligence) เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมด้วยสมองซีกขวา แต่ยังไม่สามารถระบุตำแหน่งที่แน่นอนได้ บุคคลที่มีสติปัญญาทางด้านนี้ จะแสดงออกทางความสามารถในด้านจังหวะ การร้องเพลง การฟังเพลงและดนตรี การแต่งเพลง การเต้น และมีความไวต่อการรับรู้เสียงและจังหวะต่างๆ
5. เชาว์ปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ (Bodily-kines-thetic Intelligence) เชาว์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองส่วนที่เรียกว่าคอร์เท็กซ์ โดยด้านซ้ายควบคุม

การเคลื่อนไหวของซีกขวา และด้านขวาควบคุมการเคลื่อนไหวของร่างกายซีกซ้าย สติปัญญาทางด้านนี้สังเกตได้จากความสามารถในการเคลื่อนไหวร่างกาย เช่น ในการเล่นกีฬา และเกมต่างๆ การใช้ภาษาท่าทาง การแสดง การเต้นรำ

6. เซอร์ปัญญาด้านการสัมพันธ์กับผู้อื่น (Interpersonal Intelligence) เซอร์ปัญญาด้านนี้ถูกควบคุมโดยสมองส่วนหน้า ความสามารถที่แสดงออกทางด้านนี้เห็นได้จากการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การทำงานกับผู้อื่น การเข้าใจและเคารพผู้อื่น การแก้ปัญหาความขัดแย้งและการจัดระเบียบ ผู้มีความสามารถทางด้านนี้มักเป็นผู้มีความไวต่อความรู้สึกและความต้องการของผู้อื่น มีความเป็นมิตร ชอบช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่ผู้อื่น

7. เซอร์ปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง (Intrapersonal Intelligence) บุคคลที่มีความสามารถในการเข้าใจตนเอง มักเป็นคนที่ชอบคิดพิจารณา ไตรตรอง มองตนเอง และทำความเข้าใจถึงความรู้สึก และพฤติกรรมของตนเอง มักเป็นคนที่มั่นคงในความคิดความเชื่อต่างๆ จะทำอะไรมักต้องการเวลาในการคิดไตรตรอง และชอบที่จะคิดคนเดียว ชอบความเงียบสงบ สติปัญญาทางด้านนี้มักเกิดร่วมกับสติปัญญาด้านอื่นมีลักษณะเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเซอร์ปัญญาอย่างน้อย 2 ด้านขึ้นไป

8. เซอร์ปัญญาด้านความเข้าใจธรรมชาติ (Naturalist Intelligence) เซอร์ปัญญาด้านนี้เป็นความสามารถในการสังเกตสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การจำแนกแยกแยะ การจัดหมวดหมู่สิ่งต่างๆ รอบตัว บุคคลที่มีความสามารถทางนี้ มักเป็นผู้รักธรรมชาติ เข้าใจธรรมชาติ ตระหนักในคุณค่าสำคัญของสิ่งแวดล้อมรอบตัว และมักจะชอบและสนใจสัตว์ ชอบเลี้ยงสัตว์

เนื่องจากเซอร์ปัญญาแต่ละด้านถูกควบคุมโดยสมองส่วนต่างๆ กัน ดังนั้นหากสมองส่วนใดถูกทำลาย ความสามารถในด้านที่สมองส่วนนั้นควบคุมก็จะได้รับความกระทบกระเทือนหรือเสียไปด้วย หากสมองส่วนใดไม่ถูกทำลาย ความสามารถในด้านที่สมองนั้นควบคุมก็จะเป็นปกติ อย่างไรก็ตามเซิร์นปัญญาแต่ละด้านไม่ได้ทำงานแยกออกจากกัน แต่มักจะทำงานผสมผสานกันไปแล้วแต่กิจกรรมที่ทำอยู่ว่าต้องการปัญญาส่วนใดบ้าง การ์ดเนอร์เชื่อว่าการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะดูเหมือนว่าใช้เซิร์นปัญญาด้านหนึ่งด้านใดชัดเจน แต่แท้จริงแล้วต้องอาศัยเซิร์นปัญญาหลาย ๆ อย่างผสมผสานกัน นอกจากนี้ เซิร์นปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของการถ่ายทอดทางกรรมพันธุ์ เซิร์นปัญญาแต่ละด้านจึงแสดงออกในระดับพื้นฐานเหมือน ๆ กันทุกแห่ง โดยจะแสดงเด่นชัดในช่วงชีวิตปีแรก ๆ แล้วค่อย ๆ พัฒนาโดยสัมพันธ์กับระบบสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น แสดงออกทางเสียงเพลง ข้อเขียน เป็นต้น การพัฒนาจะค่อย ๆ เพิ่มระดับความซับซ้อนขึ้นเรื่อย

ส่วนการประยุกต์ใช้ทฤษฎีในการถ่ายทอดความรู้หรือในการเรียนการสอนนั้น ทิศนา ขัมมณี (2553: 89 - 90) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าทฤษฎีพหุปัญญามีแนวทางการนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้อย่างหลากหลายดังนี้

1. ผู้เรียนแต่ละคนมีเชาว์ปัญญาในแต่ละด้านไม่เหมือนกันดังนั้นการจัดการถ่ายทอดความรู้ควรมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย และสามารถส่งเสริมเชาว์ปัญญาหลายๆ ด้าน มิใช่มุ่งพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ดังเช่นในอดีต ที่เน้นการพัฒนาด้านภาษาและด้านคณิตศาสตร์หรือด้านการใช้เหตุผลเท่านั้นซึ่งตรรกะอันเป็นการพัฒนาสมองซีกซ้ายเป็นหลักทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสพัฒนาเชาว์ปัญญาด้านอื่นๆ เท่าที่ควร ผู้เรียนที่มีเชาว์ปัญญาด้านอื่นสูงจึงขาดโอกาสที่จะเรียนรู้และพัฒนาในด้านที่ตนมีความสามารถหรือถนัดเป็นพิเศษ ดังนั้นการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการของสติปัญญาหลายๆ ด้าน จะช่วยให้ผู้เรียนทุกคนมีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองอย่างรอบด้านพร้อมทั้งช่วยส่งเสริมอัจฉริยภาพหรือความสามารถเฉพาะตนของผู้เรียนไปในตัว

2. ผู้เรียนแต่ละคนมีเชาว์ปัญญาแต่ละด้านไม่เท่ากัน จึงจำเป็นต้องจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการในแต่ละด้านของผู้เรียน ตัวอย่างเช่น เด็กที่มีเชาว์ปัญญาด้านดนตรีสูงจะพัฒนาปัญญาด้านดนตรีของตนไปอย่างรวดเร็ว ต่างจากเด็กคนอื่น ๆ ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเด็กที่มีขั้นพัฒนาการด้านใดด้านหนึ่งสูง ควรต้องแตกต่างไปจากเด็กที่มีขั้นพัฒนาการในด้านนั้นต่ำกว่า

3. เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีเชาว์ปัญญาแต่ละด้านไม่เหมือนกัน การผสมผสานของความสามารถด้านต่างๆ ที่มีอยู่ไม่เท่ากันนี้ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ (uniqueness) หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน อีกนัยหนึ่งคือ เอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลทำให้แต่ละคนแตกต่างกัน และความแตกต่างที่หลากหลาย (diversity) นี้สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนร่วม ดังนั้นระบบความคิดที่ว่าคนนี้โง่ ฉลาด หรือเก่งกว่าคนนั้นคนนี้จะควรจะเปลี่ยนไป การสอนควรเน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียน ครูควรสอนโดยเน้นให้ผู้เรียนค้นหาเอกลักษณ์ของตน ภาควิชาใจในเอกลักษณ์ของตน และเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่น รวมถึงเห็นคุณค่าและเรียนรู้ที่จะใช้ความแตกต่างของแต่ละบุคคลให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

4. ระบบการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ควรจะต้องมีการปรับเปลี่ยนไปจากแนวคิดเดิมที่ใช้การทดสอบเพื่อวัดความสามารถทางเชาว์ปัญญาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และที่สำคัญคือไม่สัมพันธ์กับบริบทที่แท้จริงที่ใช้ความสามารถนั้นๆ ตามปกติ วิธีประเมินผลการเรียนการสอนที่ดี ควรมีการประเมินหลายๆ ด้าน และในแต่ละด้านควรเป็นการประเมินในสภาพการณ์ของปัญหาที่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านนั้นๆ อีกวิธีหนึ่งคือการให้ผู้เรียนอยู่ในสภาพการณ์ที่ซับซ้อนซึ่งต้องใช้สติปัญญาหลายด้าน หรือการให้อุปกรณ์ซึ่งสัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาหลายๆ ด้าน และสังเกตว่าผู้เรียนใช้เชาว์ปัญญาด้านใด หรือศึกษาและใช้อุปกรณ์ซึ่งสัมพันธ์กับเชาว์ปัญญาด้านใด มากเพียงไร

กล่าวโดยสรุปทฤษฎีพหุปัญญา (Theory of Multiple Intelligences) เชื่อว่า บุคคลมีเชาว์ปัญญาที่หลากหลายและมีขีดความสามารถที่ต่างกันอย่างมาจากการถูกควบคุมโดยสมองแต่ละส่วน อย่างไรก็ตามเชาว์ปัญญานั้นสามารถพัฒนาได้จากสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและการทำกิจกรรมต่างๆ ที่หลากหลายเพื่อให้ครอบคลุมเชาว์ปัญญาแต่ละด้าน ขณะเดียวกันก็ต้องจัดให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนซึ่งมีความความสามารถไม่เท่าเทียมกัน ผู้ถ่ายทอดหรือผู้สอนจึงต้องหา

ความสามารถของผู้เรียนรู้ให้พบเพื่อที่จะหากระบวนการพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด

ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism)

การศึกษาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา นอกจากจะใช้ ทฤษฎีพหุปัญญามาใช้ในการศึกษาแล้ว ยังเหมาะที่จะใช้ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) มาร่วมในการศึกษาดังกล่าวด้วย เนื่องจากความเป็นภูมิปัญญานั้นนอกจากจะสืบทอดแนวคิดที่ตกผลึกสืบทอดกันมาแล้ว ยังมาจากการเรียนรู้จนเกิดการสร้างความรู้ด้วยตนเองด้วย ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองมีรากฐานมาจากทฤษฎีพัฒนาการทาง เซอร์ปัญญาของเพียเจต์ (Piaget) และวิกตอทสกี (Vygotsky) ทิศนา แคมมณี ได้อธิบายแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวว่าเพียเจต์เชื่อว่าคนทุกคนมีการพัฒนาเซอร์ปัญญาไปตามลำดับขั้น จากการมีปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการคิดเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ (logio – mathematical experience) ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ทางสังคม (social transmission) วุฒิภาวะ (maturity) และกระบวนการพัฒนาความสมดุล (equilibration) ของบุคคลนั้นๆ ส่วนวิกตอทสกีเป็นผู้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและสังคมมากโดยอธิบายว่ามนุษย์ได้รับอิทธิพลทางสิ่งแวดล้อมตั้งแต่แรกเกิดซึ่งนอกจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแล้วยังมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมกล่าวคือ วัฒนธรรมที่แต่ละสังคมสร้างขึ้น ดังนั้นสถาบันสังคมต่างๆ เริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัวจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางเซอร์ปัญญาของแต่ละบุคคล นอกจากนั้นภาษายังเป็นเครื่องมือสำคัญของการคิดและการพัฒนาเซอร์ปัญญาขั้นสูง พัฒนาการทางภาษาและทางความคิดของเด็กเริ่มด้วยการพัฒนาที่แยกจากกัน แต่เมื่ออายุมากขึ้น พัฒนาทั้งสองด้านจะเป็นไปร่วมกัน (ทิศนา แคมมณี. 2553: 92; อ้างอิงจาก Piaget. n.d.)

จากแนวคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เพียเจต์และวิกตอทสกี นับว่าเป็นนักทฤษฎีการเรียนรู้ในกลุ่มพุทธินิยม (Cognitivism) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการรู้คิด หรือกระบวนการทางปัญญา

อย่างไรก็ตามแม้นักทฤษฎีกลุ่มสร้างความรู้จะเห็นว่าความรู้มีอยู่จริง หรือโลกนี้มีอยู่จริง และสิ่งต่างๆ มีอยู่ในโลกจริง แต่สิ่งเหล่านั้นเกิดมาจากความคิดของคนที่ได้รับรู้สิ่งนั้นๆ กล่าวคือ สิ่งเดียวกัน แต่ในความคิดของละคนกลับให้ความหมายแตกต่างกันไปตามแต่ประสบการณ์การรับรู้ของคนคนนั้น ดังนั้นสิ่งต่างๆ ในโลกจึงไม่มีความหมายที่ถูกต้อง หรือที่เป็นจริงที่สุด แต่ขึ้นกับการให้ความหมายของคนในโลก คนแต่ละคนเกิดความคิดจากประสบการณ์ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ในประสบการณ์นั้นจึงเป็นส่วนหนึ่งของความคิดนั้น หรือเป็นความหมายส่วนหนึ่งของความคิดนั้น (ทิศนา แคมมณี. 2553: 92)

ทฤษฎีการสร้างความรู้จะให้ความสำคัญกับกระบวนการและวิธีการของบุคคลในการสร้างความรู้และ ความเข้าใจจากประสบการณ์ รวมทั้งโครงสร้างทางปัญญาและความเชื่อที่ใช้ในการแปล

ความหมายเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ ดังที่ นักทฤษฎีโจแนสเซน (ทิตนา แคมมณี. 2553: 93; อ้างอิงจาก Jonassen. n.d.) เชื่อว่าคนทุกคนมีโลกของตนเองซึ่งเป็นโลกที่สร้างขึ้นด้วยความคิดของตน และคงไม่มีใครกล่าวได้ว่าโลกไหนจะเป็นจริงไปกว่ากัน เพราะโลกของใครก็คงเป็นจริงสำหรับคนนั้น ดังนั้นโลกนี้จึงไม่มีความจริงเดียวที่จริงที่สุด ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มนี้ถือว่า สมอเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดที่เราใช้ในการแปลความหมายของปรากฏการณ์ เหตุการณ์ และสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ซึ่งการแปลความหมายดังกล่าวเป็นเรื่องที่ส่วนตัว (personal) และเป็นเรื่องเฉพาะตัว (individualistic) เพราะการแปลความหมายของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความต้องการ ความสนใจ และภูมิหลังของแต่ละบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกัน

การเรียนรู้ตามทฤษฎีการสร้างความรู้จึงเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนรู้ต้องจัดทำกับข้อมูล ไม่ใช่เพียงรับข้อมูลเข้ามาเท่านั้น กระบวนการเรียนรู้นอกจากจะเป็นกระบวนการที่ปฏิสัมพันธ์ภายในสมอแล้วยังเป็นกระบวนการทางสังคมอีกด้วย การสร้างความรู้จึงเกิดจากสติปัญญาและสังคมควบคู่กันไป

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสร้างความรู้ในการถ่ายทอดความรู้หรือในการเรียนการสอนนั้นสามารถทำได้หลายประการ (เล่มเดียวกัน. 94 – 96) ดังนี้

1. ตามทฤษฎีการสร้างความรู้ ผลของการเรียนรู้จะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการสร้างความรู้และการตระหนักรู้ในกระบวนการนั้น เป้าหมายการเรียนรู้จะต้องมาจากการปฏิบัติงานจริง ครูจะต้องเป็นตัวอย่างและฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเห็น ผู้เรียนจะต้องฝึกฝนการสร้างความรู้ด้วยตนเอง

2. เป้าหมายของการสอนจะเปลี่ยนการถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับสาระความรู้ที่แน่นอนตายตัว ไปสู่การสาธิต กระบวนการแปลและสร้างความหมายที่หลากหลาย การเรียนรู้ทักษะต่างๆ จะต้องให้มีประสิทธิภาพถึงขั้นทำได้และแก้ปัญหาได้จริง

3. ในการเรียนการสอน ผู้เรียนจะเป็นผู้มีบทบาทในการเรียนรู้อย่างตื่นตัว (active) ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้จัดกระทำกับข้อมูลหรือประสบการณ์ต่างๆ และจะต้องสร้างความหมายให้กับสิ่งนั้นด้วยตนเอง โดยการให้ผู้เรียนอยู่ในบริบทจริงซึ่งไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนจะต้องออกไปยังสถานที่จริงเสมอไป แต่อาจจัดเป็นกิจกรรมที่เรียกว่า “physical – knowledge activities” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อ วัสดุ สิ่งของหรือข้อมูลต่างๆ ที่เป็นของจริงและมีความสอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียนโดยผู้เรียนสามารถจัดกระทำ ศึกษา สำรวจ วิเคราะห์ ทดลอง ลองผิดลองถูกกับสิ่งนั้นๆ จนเกิดเป็นความรู้ความเข้าใจขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอน ครูจะต้องพยายามสร้างบรรยากาศทางสังคมจริยธรรม (sociomoral) ให้เกิดขึ้น กล่าวคือ ผู้เรียนจะต้องมีโอกาสเรียนรู้ในบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งทางสังคมถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างความรู้ เพราะลำพังกิจกรรมและวัสดุอุปกรณ์ทั้งหลายที่ครูจัดให้หรือผู้เรียนแสวงหาเพื่อการเรียนรู้ไม่เป็นการเพียงพอ จึงต้องมีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การร่วมมือ และการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และประสบการณ์ระหว่าง

ผู้เรียนกับผู้เรียน และบุคคลอื่นๆ จะช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนกว้างขึ้น ชับซ้อนขึ้น และหลากหลายขึ้น

5. ในการเรียนการสอน ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้อย่างเต็มที่โดยผู้เรียนจะนำตนเองและควบคุมตนเองในการเรียนรู้ เช่นผู้เรียนจะเป็นผู้เลือกสิ่งที่ต้องการเรียนเอง ตั้งกฎระเบียบเอง แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเอง ตกลงกันเองเมื่อเกิดความขัดแย้งหรือมีความคิดแตกต่างกัน เลือกผู้ร่วมงานได้เอง และรับผิดชอบในการดูแลรักษาห้องเรียนร่วมกัน

6. ในการเรียนการสอนแบบสร้างความรู้ ครูจะมีบทบาทแตกต่างไปจากเดิมคือจากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และควบคุมการเรียนรู้ เปลี่ยนเป็นให้ความร่วมมือ อำนวยความสะดวก และช่วยเหลือผู้เรียนในการเรียนรู้ คือการเรียนการสอนจะต้องเปลี่ยนจาก “instruction” ไปเป็น “construction” คือเปลี่ยนจาก “การให้ความรู้” เป็น “การให้ผู้เรียนสร้างความรู้” ครูจะต้องทำหน้าที่ช่วยสร้างแรงจูงใจภายในให้เกิดแก่ผู้เรียน จัดเตรียมกิจกรรมการเรียนรู้ที่ตรงกับความสนใจของผู้เรียน ดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปในทางที่ส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียน ให้คำปรึกษาแนะนำกิจกรรมทั้งทางด้านวิชาการและด้านสังคมแก่ผู้เรียน ดูแลให้ความช่วยเหลือผู้เรียนที่มีปัญหา และประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียน นอกจากนี้ครูยังต้องมีความเป็นประชาธิปไตย และมีเหตุผลในการสัมพันธ์กับผู้เรียนด้วย

7. ในด้านการประเมินผลการเรียนการสอนเนื่องจากการเรียนรู้ตามทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองนี้ขึ้นอยู่กับความสนใจ และการสร้างความหมายที่แตกต่างกันของบุคคล ผลของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะที่หลากหลายดังนั้นการประเมินผลจึงจำเป็นต้องมีลักษณะเป็น “goal free evaluation” ซึ่งหมายถึงการประเมินตามจุดมุ่งหมายในลักษณะที่ยืดหยุ่นกันไปในแต่ละบุคคล และผลการประเมินควรใช้วิธีการที่หลากหลายซึ่งอาจเป็นการประเมินจากเพื่อน แฟ้มผลงาน รวมทั้งการประเมินตนเองด้วย นอกจากนั้นการวัดผลจำเป็นต้องอาศัยบริบทจริงที่มีความซับซ้อน เช่นเดียวกับการจัดการเรียนการสอนที่ต้องอาศัยบริบท กิจกรรมและงานที่เป็นจริง การวัดผลจะต้องใช้กิจกรรมหรืองานในบริบทจริงด้วยซึ่งในกรณีที่จำเป็นต้องจำลองของจริงมาก็สามารถทำได้ แต่เกณฑ์ที่ใช้ควรเป็นเกณฑ์ที่ใช้ในโลกแห่งความเป็นจริง (real world criteria)

กล่าวโดยสรุปทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) เชื่อว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างมากกว่าการรับความรู้ ดังนั้นการถ่ายทอดหรือการจัดการเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้ด้วยตนเองมากกว่าการบอกความรู้

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และวัฒนธรรมของไทย จึงควรมีปรัชญาการศึกษาของไทยผสมผสานด้วยได้แก่ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวพุทธธรรมโดยพระราชวรมุนี และปรัชญาการศึกษาของไทยตามแนวพุทธธรรมจากการวิเคราะห์ของสาโรช บัวศรีดังนี้

ปรัชญาการศึกษาไทยตามแนวพุทธธรรมโดยพระพรหมคุณาภรณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ (2556: 4) เห็นว่า “การศึกษามีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพคือ ทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัวในการที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้มากที่สุด” ดังนั้นกระบวนการศึกษาจึงควรมีองค์ประกอบสำคัญ (เล่มเดียวกัน . 9 - 10) คือ (1) การมีความรู้ ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อประโยชน์ในการปรับตัวและการแก้ปัญหาในสภาวะสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง (2) การปรับตัวเพื่อเพิ่มพูนความสามารถในการดำรงอยู่ ได้แก่ การพัฒนาองค์ประกอบทางร่างกาย และการพัฒนาองค์ประกอบทางด้านจิตใจ และ (3) การรู้จักและเข้าใจถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของตนกับสิ่งแวดล้อมและการรู้จักปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลแก่ชีวิต ทำตนให้เกื้อกูลแก่สิ่งแวดล้อม และรู้จักจัด สร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ที่อำนวยประโยชน์แก่ชีวิต

กระบวนการศึกษา คือ การดิ้นรนให้พ้นอวิชชา คือความไม่รู้เหตุปัจจัยของปัญหา เมื่อเกิดความไม่รู้ทำให้เกิดภาวะทะยานดิ้นรน เรียกว่าตัณหา ซึ่งอวิชชาและตัณหามีความสัมพันธ์ เป็นปัจจัยแก่กัน แต่หากระหว่างดิ้นรน กระแสความคิดดำเนินไปอย่างถูกต้อง มองเห็นทางออกจากปัญหาเข้าสู่ที่หมาย ความรู้ความเข้าใจดังกล่าวเรียกว่าปัญญา และ การที่จะถ่ายทอดออกไปแก่ผู้อื่นนั้นเรียกว่า กรุณา กระบวนการดังกล่าว พระพรหมคุณาภรณ์ให้แนวคิดเป็นปรัชญาการศึกษาตามแนวทางพุทธธรรม (เล่มเดียวกัน. 18 - 25) สรุปได้ดังนี้

1. กระบวนการศึกษามองเห็นได้จากธรรมชาติของชีวิต ดังนั้นกระบวนการศึกษาก็คือกระบวนการแก้ปัญหาหรือทุกข์ ปัญหาหรือทุกข์นั้นมีพร้อมด้วยอวิชชา การศึกษาเกิดขึ้น ณ จุดที่ปัญญาเกิดขึ้น การใช้ปัญญาคือวิธีแก้ปัญหที่แท้จริง หากปัญญาไม่เกิดขึ้น ก็จะมีการดิ้นรน กระวนกระวาย ทะยานไขว่คว้า คือพยายามแก้ปัญหด้วยตัณหา ทำให้เกิดความเห็นแก่ตัวยิ่งขึ้น การแก้ปัญหด้วยการใช้ตัณหาจึงเป็นการแก้ปัญหที่ผิดพลาด หรือเป็นวิธีแก้ปัญหที่เทียม ทำให้เกิดปัญหามากขึ้น ดังนั้นการแก้ปัญหที่ถูกต้องนอกจากทำลายอวิชชาแล้ว ยังเป็นการปิดกั้นและกำจัดตัณหาไปด้วย ทำลายความเห็นแก่ตัว ทำให้เกิดความกรุณาเข้ามาแทนที่ พร้อมด้วยองค์ธรรมควบประสานคือฉันทะ กระบวนการศึกษาจึงเป็นกระบวนการเปลี่ยนแรงเร้าจากตัณหาให้กลายเป็นฉันทะ และ กรุณามากขึ้นตามลำดับ

2. ปัญหาหรือทุกข์นั้น เกิดจากการที่ชีวิตต้องดำรงอยู่และดำเนินไปท่ามกลางปัจจัยสิ่งแวดล้อมภายนอกซึ่งชีวิตจะต้องพึ่งอาศัย การปฏิบัติเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติกับสิ่งเหล่านี้ที่ใช้ปัญญาหรือตัณหา พิจารณาจากคุณค่าแท้ หมายถึงความหมายและประโยชน์ที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนโดยตรง จัดเป็นการเกี่ยวข้องด้วยปัญญา แต่คุณค่าเสริมหรือคุณค่าเทียม หมายถึงความหมายและประโยชน์ที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้นเพื่อเสริมราคาของตัวตนที่หลงผิด จัดเป็นการเกี่ยวข้องด้วยตัณหา คุณค่าสองประการนี้ หากให้การศึกษาด้วยการส่งเสริมความใฝ่คุณค่าเทียม คือการศึกษาที่ผิดทำให้เกิดผลร้ายต่าง ๆ เช่น ทำให้มีนิสัยเป็นผู้บริโภคมากกว่าผู้ผลิต เรียนผิวเผิน

ไม่จริงจัง สนใจประกาศนียบัตรมากกว่าความรู้ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ไม่รู้จัก รักษาถ่ายทอดของของตน ไม่รู้จักรับและเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสิ่งใหม่ๆ อย่างรอบคอบ เป็นต้น

3. กระบวนการของการศึกษาเพื่อทำลายอวิชชา – ตัณหา และเสริมสร้าง ปัญญา – กรุณา นั้นแบ่งเป็นตอนสำคัญได้ 2 ตอนคือ ตัวการศึกษาที่แท้ คือมีมรรค มียงค์ 8 และไตรสิกขา เป็นส่วนที่อยู่ในบุคคล เกิดที่บุคคลเอง ตัวประกอบของการศึกษา คือเครื่องเหนี่ยวนำชักจูงให้การศึกษา เกิดขึ้นแก่บุคคล กล่าวว่าเป็นการให้การศึกษา ตัวประกอบนี้มี 2 ประการคือ ตัวประกอบภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ คือ เครื่องชักจูงจากภายนอกฝ่ายที่ดีเช่นกัลยาณมิตร และที่นิยมเป็นเยี่ยงอย่าง เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ และตัวประกอบภายใน ได้แก่โยนิโสมนสิการ คือ ความรู้จักคิด หรือคิด ถูกวิธี หมายถึง คิด แยกแยะวิเคราะห์ให้เห็นตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ สืบสาวหาเหตุผลแต่ต้นจนตลอด

4. ตัวประกอบภายนอกการศึกษา คือกัลยาณมิตร หรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีซึ่งมีความสำคัญอย่างมากเพราะเท่ากับการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ หรือการดำเนินตามมรรคทั้งหมด กล่าวได้ว่าปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมตามแนวพระราชวรมุณีสอดคล้องกับการเรียนรู้ภูมิปัญญาอย่างยิ่ง เนื่องจากภูมิปัญญาก็เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลกับสิ่งแวดล้อม อีกทั้งสัมพันธ์กับธรรมะ และธรรมชาติอีกด้วย

ปรัชญาการศึกษาของไทยตามแนวพุทธธรรมจากการวิเคราะห์ของ สาโรช บัวศรี

การศึกษาของไทยตามแนวพุทธธรรมจากการวิเคราะห์ของสาโรช บัวศรีซึ่งเห็นว่า อริยสัจสี่ เป็นคำสอนที่ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และ พฤติกรรมต่างๆ ที่นำไปสู่การได้มาซึ่งอริยสัจสี่ก็สอดคล้องกับวิธีการแห่งปัญญา หรือวิธีการคิดแบบReflective ดังนั้นจึงสร้างปรัชญาการศึกษาไทยจากแนวคิดพุทธศาสนาโดยมองว่าวิธีการสอนแบบอริยสัจสี่ หรือ วิธีการสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจสี่นั้นสอดคล้องกับการสอนกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นการทำให้ศาสนาพุทธกับวิธีการศึกษาศสมัยใหม่เข้ากันได้อย่างกลมกลืน โดยสรุปได้จาก “การศึกษาแบบพัฒนาการ สารานุกรมศึกษาศาสตร์” (สาโรช บัวศรี. 2535) และจาก “รำลึกคุณูปการ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี” (สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. 2553) ดังนี้

โครงสร้างของปรัชญาการศึกษาประกอบด้วยการวางแผนโดยการกระทำเป็นขั้นๆ ต่อเนื่องกันคือ (1) การกำหนดความมุ่งหมาย (2) แผนนโยบายของการศึกษา หรือ แนวทางที่จะให้ถึงจุดมุ่งหมาย (3) วิธีการของการศึกษา

1. ความหมายและจุดมุ่งหมายการศึกษา ตามความหมายในทางพุทธศาสนา คือ การพัฒนาขั้น 5 ของบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อให้บรรลุชีวิตที่ร่มเย็น นั่นคือชีวิตที่มีกุศลมูล หรือความโลภ โกรธ หลง ให้น้อยที่สุดหรือไม่มีเลย นั่นคือการบรรลุนิพพานซึ่งแม้จะเป็นไปได้ยาก แต่การลดอกุศลมูลให้เหลือน้อยที่สุดก็จะทำให้บุคคลสามารถมีชีวิตที่ร่มเย็นได้

2. แนวนโยบายของการศึกษา หรือ แนวทางที่จะให้ถึงจุดหมาย แนวนโยบายตามหลักพุทธธรรมที่จะนำไปสู่จุดหมายของการศึกษาดังกล่าวได้ก็คือ มรรค 8 ซึ่งย่อเป็นศีล สมาธิ และปัญญา นอกจากนั้น ควรให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับ ตนเอง สิ่งแวดล้อม และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม โดยให้เรียนวิชาต่างๆ เพื่อให้พบว่าตนเองถนัดอะไร มีศักยภาพไปในทางใดและต้องมีการเรียน “จริยธรรมศึกษา” เพื่อควบคุมไม่ให้ปฏิสัมพันธ์นั้นเป็นไปในทางไม่เหมาะสม

3. วิธีการของการศึกษา กระบวนการตามหลักพุทธธรรมที่สามารถช่วยให้จัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างเหมาะสม ได้แก่การสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจซึ่งได้แก่ ทุกขะ (ความทุกข์) สมุทัย (สาเหตุแห่งทุกข์) นิโรธ (การดับทุกข์) มรรค (หนทางหรือทางสู่การดับทุกข์) อันเป็นขั้นตอนที่คล้ายกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ สถานการณ์ที่เป็นปัญหา การตั้งสมมุติฐาน การทดลอง การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุป

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธธรรมจากการวิเคราะห์ของสาโรช บัวศรี สอดคล้องกับการเรียนรู้ภูมิปัญญากล่าวคือภูมิปัญญาเป็นการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหา หรือเรียนรู้เพื่อจะดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้น และที่เป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ภูมิปัญญายังมีระบบคุณธรรมแฝงอยู่ทั้งในวิธีการ และ เนื้อหา

4. พื้นฐานความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นการดำรงชีวิตของกลุ่มคนในสังคม ดังนั้นการที่จะเข้าใจเรื่องครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้อย่างลึกซึ้งจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเสียก่อน

4.1 พื้นฐานความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรมหากจะพูดกว้างๆ หมายถึง “แบบแผนการดำรงชีวิตที่ถือว่าเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่” (อรรถพล อนันตวรสกุล. 2549: 5)

วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมซึ่งสืบทอดต่อกันมาและปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกาลสมัยในสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมกับสังคมจึงเป็นสิ่งควบคู่กัน มนุษย์ในสังคมเป็นผู้สร้างวัฒนธรรม และวัฒนธรรมก็กลายเป็นแบบแผน และวิถีการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ต่อไป

ส่วนวัฒนธรรมไทยนั้นพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติพ.ศ. 2553 มาตรา 4 (2553: 30) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมคือวิถีการดำเนินชีวิต ความคิดความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สืบสาน ปลูกฝัง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งด้านจิตใจและวัตถุอย่างสันติสุขและยั่งยืน”

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมมีทั้งความหมายแบบกว้างไม่เจาะจงว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีแต่เป็นแบบแผนการดำรงชีวิตที่เป็นแนวปฏิบัติร่วมในสังคม อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553 มาตรา 4 ได้เจาะจงในเชิงหน้าที่ของวัฒนธรรมว่า “เพื่อให้เกิดความเจริญอกงามทั้งด้านจิตใจและวัตถุอย่างสันติสุขและยั่งยืน” จากคำอธิบายข้างต้นแสดงว่าเห็นได้ว่าวัฒนธรรมมีหลายความหมายตามแต่ใครจะเลือกใช้ในประเด็นใด ส่วนในงานศึกษาชิ้นนี้ มองวัฒนธรรมเป็นคำที่มีความหมายกว้างและครอบคลุมหลายสิ่งหลายอย่างเข้าด้วยกัน วัฒนธรรมจึงมีหลายมิติ กล่าวคือเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างมา เป็นวิถีชีวิต เป็นกระจุกสะท้อนสังคม เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาสังคม เป็นสิ่งบ่งบอกเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเป็นสิ่งสะท้อนระบบความคิด ความเชื่อและภูมิปัญญา ดังที่อรรถพล อนันตวรสกุล (2549: 7 - 10) อธิบายไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการในด้าน ต่างๆ เช่นการสร้างบ้านเรือนเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย การสร้างกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้สมาชิกในสังคมนั้นๆ อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ กล่าวได้ว่านอกจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองแล้ว สิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทั้งสิ้น

2. วัฒนธรรมอยู่ในวิถีชีวิต เป็นแนวทางที่มนุษย์ทุกคนในสังคมลงมือถือปฏิบัติ วัฒนธรรมจึงเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เรื่องใกล้ตัว เช่น อาหาร บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย การแต่งกาย ภาษาที่ใช้พูดใช้เขียน ไปจนถึงเรื่องที่ไกลตัว เช่น ประเพณีพิธีกรรม และการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆ

3. วัฒนธรรมเป็นกระจุกสะท้อนสังคม เมื่อสังคมเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา วัฒนธรรมจึงมีหน้าที่ไม่ต่างไปจากกระจุกเงาที่สะท้อนภาพของสังคมนั้นๆ ให้เห็น ตัวอย่างเช่นการเคารพผู้ใหญ่ แสดงให้เห็นถึงการเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวสะท้อนถึงการเป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยกัน พิธีแห่นางแมว และงานบุญบั้งไฟ สะท้อนให้เห็นถึงการเป็นสังคมเกษตรกรรมที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการเพาะปลูก

4. วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือขัดเกลาทางสังคม วัฒนธรรมเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกในสังคมจึงจำเป็นที่จะต้องถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อธำรงรักษาลักษณะทางวัฒนธรรมนั้นๆ ไว้ ตลอดจนเป็นการขัดเกลาให้สมาชิกของสังคมมีแนวปฏิบัติร่วมกัน กระบวนการขัดเกลาทางสังคมนี้เกิดขึ้น และอยู่ในวิถีชีวิตตลอดเวลา เช่น การปลูกฝังค่านิยม การเคารพกฎหมาย การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ

5. วัฒนธรรมเป็นสิ่งบ่งบอกเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน ทั้งด้านลักษณะภูมิประเทศ อากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ อาชีพ กลุ่มชน และคติความเชื่อต่างๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะเฉพาะ ในบางพื้นที่หรือบางกลุ่มชนที่มีลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกัน ก็จะมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น วัฒนธรรมล้านนาทางภาคเหนือ วัฒนธรรมทากิณของชาวดัตช์ วัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน วัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยภูเขา

6. วัฒนธรรมเป็นสิ่งสะท้อนระบบความคิด ความเชื่อ และภูมิปัญญา นอกจากวัฒนธรรมจะเป็นกระจุกเงาสะท้อนสังคม และบ่งบอกถึงเอกลักษณ์บางประการของท้องถิ่นแล้ว วัฒนธรรมยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ และภูมิปัญญาในสังคมนั้นๆ อีกด้วย ดังตัวอย่าง การมีระบบ

ความคิด และมีความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพิง เช่น การอาศัยน้ำในการดำรงชีวิตและการเกษตร หากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลจะส่งผลกระทบทำให้ผลผลิตเสียหายก่อให้เกิดความวิตกกังวลเรื่องความกตัญญูรู้คุณ และการเคารพต่อธรรมชาติ จึงเกิดเป็นประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการขอฝน การบูชาพระแม่คงคา ฯลฯ นอกจากนี้ข้อจำกัดต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่น เช่นในพื้นที่ลุ่มน้ำมักประสบปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก การมีปริมาณฝนตกมากในฤดูฝน และการตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตร้อน ทำให้บรรพบุรุษได้สั่งสมภูมิปัญญาในการปรับตัวเข้าหาสิ่งแวดล้อมหลายประการ เช่นสร้างที่อยู่อาศัยเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูงป้องกันน้ำท่วม มีหลังคาทรงจั่วเพื่อไม่ให้น้ำฝนท่วมขัง มีบานประตูหน้าต่าง เพื่อให้อากาศระบายได้ทั่วถึง

4.2 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (The differ Theory of Culural)

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (The differ Theory of Culural) เจ้าของทฤษฎีคือ ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากการติดต่อสื่อสารร่วมกัน ระหว่างสังคมที่ต่างวัฒนธรรม และต่างแพร่กระจายวัฒนธรรมไปสู่กันและกัน ทั้งนี้สังคมที่เจริญกว่าอาจจะรับวัฒนธรรมบางอย่างของสังคมที่ด้อยกว่าก็ได้ และในทำนองเดียวกัน สังคมที่ด้อยกว่าอาจจะไม่รับวัฒนธรรมของสังคมที่เจริญกว่าก็ได้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่วนใหญ่เกิดจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา มากกว่าเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ขึ้นเองในสังคม หรือถ้ามีก็มักจะเกิดจากการนำสิ่งใหม่ๆ ภายนอกเข้ามาผสมผสานกับของที่มีอยู่ก่อนแล้วเป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน

ทฤษฎีการแพร่กระจายสามารถนำไปใช้ศึกษาในงานวิจัยได้ดังนี้

1. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากสาเหตุสำคัญคือ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมภายนอกสังคม หากจะนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสังคม คือ การขยายผลของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ โดยใช้ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเป็นแบบอย่างหรือเป็นแรงจูงใจกระตุ้นให้ชุมชนที่ยังไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเกิดความตื่นตัวและสมาชิกร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

2. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมพบว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกิดจากการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมที่ต่างวัฒนธรรมกันซึ่งสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ โดยต้องจัดให้มีระบบการติดต่อสื่อสารทั้งภายในชุมชนและกับชุมชนอื่นอย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชนกับชุมชนต่างๆ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาร่วมกัน

3. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมพบว่า ในกระบวนการแพร่กระจายนั้นสังคมที่วัฒนธรรมด้อยกว่าอาจจะรับวัฒนธรรมของสังคมที่เจริญกว่าหน้าหรือไม่ก็ได้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพราะทำให้ทราบการขยายผลของการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จนั้นไม่ได้ผลเสมอไปจึงต้องนำวิธีการพัฒนาชุมชนอื่นๆ มาใช้ด้วยจึงจะประสบความสำเร็จ

4. ทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรมพบว่าสังคมที่มีวัฒนธรรมเจริญก้าวหน้ามากกว่าอาจรับวัฒนธรรมของสังคมที่ด้อยกว่าก็ได้ นับว่าเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนมากเพราะทำให้ทราบว่ามีชุมชนที่มีการพัฒนาแล้ว หรือมีระดับการพัฒนาสูงกว่าเมื่อมีการติดต่อสื่อสารกับชุมชนที่มีระดับการพัฒนาดำกว่า อาจจะได้รับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตเข้าไปใช้ในชุมชนของตนทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนขึ้นได้ ดังนั้นจึงต้องมีการป้องกันการแพร่ทางวัฒนธรรมในรูปแบบดังกล่าวไว้ล่วงหน้า (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2526: 41)

จากแนวคิดทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมที่ต่างวัฒนธรรมกันซึ่งมีทั้งการรับวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งเข้าไปในชุมชนของตนเองแล้วเกิดความเจริญก้าวหน้า หรืออาจทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนนั้นก็ได้อีก ทั้งนี้เรียกว่าเป็นการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural interaction) ซึ่งมีลักษณะต่างๆ กัน

4.3 ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural interaction)

สังคมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้วัฒนธรรมแต่ละสังคมยังมีความหลากหลาย มีทั้งรับมา และ แพร่กระจายไป จึงจำเป็นต้องพิจารณาปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural interaction) ด้วยซึ่งมีทั้งความสอดคล้อง และความขัดแย้ง อมรา พงศาพิชญ์ (2549: 16 - 22) ได้อธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในลักษณะต่างๆ กันดังนี้

1. การปรับตัว (adaptation) การพิจารณาการปรับตัวทางวัฒนธรรมในที่นี้หมายรวมถึงวัฒนธรรมในรูปวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ในการพิจารณาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมนี้ โคเฮน (Cohen) เสนอข้อคิดว่า (1) การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมควรพิจารณาองค์ประกอบด้านศิลปวัฒนธรรม (วรรณคดี ดนตรี การแสดง และศิลปกรรมอื่นๆ) และสังคมวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ฯลฯ องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมเรียงร้อยประสานเข้าเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นองค์รวม มีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมวัฒนธรรม (2) การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียง หรือการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมตนเอง จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อการคงอยู่ของสังคมในวัฒนธรรมนั้นๆ (3) วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ องค์ประกอบแต่ละส่วนมีความหมายและสื่อความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าข้อเท็จจริง เช่นธงมีความหมายมากกว่าผ้าหนึ่งผืน (4) การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องดำเนินเป็นกลุ่ม การปรับเปลี่ยนสังคมวัฒนธรรมเป็นการปรับเปลี่ยนในกลุ่มมากกว่าในระดับปัจเจกบุคคล (5) การสืบทอดวัฒนธรรมต้องถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งอีกรุ่นหนึ่งเป็นกลุ่ม การปรับตัวทางวัฒนธรรมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนของกลุ่ม (6) พฤติกรรมของมนุษย์ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่มีพฤติกรรมใดที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้เลย (7) การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมีกระบวนการและขั้นตอน

ข้อคิดที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ หมายถึงการปรับตัวที่นอกเหนือจากการปรับตัวทางชีวภาพ เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์มนุษย์หรือสัตว์ อีกทั้งเป็นการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือกลุ่มคนอื่น

2. การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม หรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) และ การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation)

การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) เกิดขึ้นเมื่อมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างสองกลุ่มชนที่มีสังคมวัฒนธรรมต่างกัน และมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน แต่ในกรณีสังคมวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันมีพลังไม่เท่ากัน ชนกลุ่มหนึ่งมีแนวโน้มที่จะยอมรับวัฒนธรรมของอีกกลุ่มหนึ่ง จะพบว่าชนกลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังน้อยจะถูกผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชนกลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังมากกว่า ในขณะที่เดียวกันอาจมีการแลกเปลี่ยนกันก็ได้ สุดท้ายถ้าวัฒนธรรมชุดถูกผสมรวมกันเป็นชุดเดียวกันไม่ว่าจะมีส่วนของชุดใดมากกว่ากันก็จะเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) ที่เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน ซึ่งการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมนี้อาจเกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเกิดขึ้นด้วยความตั้งใจของฝ่ายที่มีอำนาจก็ได้

3. การบูรณาการทางวัฒนธรรม (cultural intergration) และทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม (double ethnic identity)

ความคิดบูรณาการทางวัฒนธรรม คือการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมคือการมีวัฒนธรรมที่หลากหลายร่วมกันและไม่มีการพยายามครอบงำซึ่งกันและกัน ในสังคมปัจจุบันเมื่อเกิดรัฐประเทศและพบว่ามียุทธศาสตร์หลายกลุ่มตั้งถิ่นฐานอยู่ภายในอาณาเขตของรัฐประเทศ ถ้าปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมสมัยใหม่มีลักษณะยอมรับซึ่งกันและกันยอมรับหมายความว่าเกิด บูรณาการทางวัฒนธรรม บางครั้งใช้คำว่าพหุวัฒนธรรม (cultural pluralism) คือรัฐประเทศที่มีหลายวัฒนธรรม

การยอมรับพหุวัฒนธรรม หมายความว่า กฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารหรือการจัดการมีลักษณะไม่เคร่งครัด เปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการปฏิบัติการ ไม่มีวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งครอบงำ (dominant culture) และวัฒนธรรมอื่นถูกครอบงำ (subordinate culture) ในการพิจารณาพหุวัฒนธรรม รายละเอียดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเรื่องสำคัญ และข้อแตกต่างระหว่างกฎระเบียบที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรกับการบังคับใช้ในการปฏิบัติจริงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาด้วย ตัวอย่างของมาเลเซีย และสิงคโปร์เป็นตัวอย่างที่รัฐใช้คำว่า พหุวัฒนธรรมเพื่อเป้าหมายทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติวัฒนธรรมชุดหนึ่งยังมีบทบาทในสังคมเหนือชุดอื่น

แม้เมื่อรัฐพยายามสนับสนุนให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม คนบางกลุ่มรับวัฒนธรรมหลักของรัฐ (dominant culture) และผสมกลมกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหลัก คนกลุ่มนี้มักจะอยู่ใกล้ศูนย์อำนาจ ความต้องการธำรงวัฒนธรรมเดิมของตนยังมีอยู่ แต่ก็ยอมรับ

วัฒนธรรมหลักด้วยในบางเรื่อง ในประเทศไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านจะพบเห็นคนหลายคนในลักษณะทวิลักษณ์ (double identity) เช่นกลุ่มคนไทยมุสลิม ไทยลาว

4. ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (cultural conflict)

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมอาจสร้างความขัดแย้งถ้าสมาชิกในกลุ่มไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน โดยปกติชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและภาษาร่วมกันมักไม่มีความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ความขัดแย้งวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการปะทะสังสรรค์ของวัฒนธรรมที่ต่างกัน การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมนี้เกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง หรือทั้งสองชุด ทั้งนี้อาจเกิดปัจจัยดังนี้ (1) การอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามาสู่อาณาบริเวณที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมอื่นอยู่แล้ว ถ้าการอพยพย้ายถิ่นไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นมิตรก็จะเกิดความขัดแย้งได้ (2) การขยายดินแดนของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อเสริมอาณาเขตของตนซึ่งมีผลในการรุกรานกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้รวมทั้งการยกทัพไปสู้รบกันดังเช่นสงครามในสมัยโบราณ (3) การล่าอาณานิคมของสังคมตะวันตกโดยกลุ่มที่มีอำนาจสามารถเข้าไปครอบครองและเผยแพร่วัฒนธรรมของตนด้วย (4) ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมอาจเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยการสื่อสาร ถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน ระบบการศึกษา และเทคโนโลยีต่างๆ

อย่างไรก็ตาม กรณีที่ความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มีสูงเพราะสังคมวัฒนธรรมขัดแย้งกัน การปรับรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันจะไม่เกิดขึ้น ปัญหาเรื่องความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดจากการที่แต่ละฝ่ายพยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนและไม่ยอมรับวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียง หรือถ้าความขัดแย้งเกิดจากกรณีของการช่วงชิงอำนาจ ความสัมพันธ์จะอยู่ในลักษณะศัตรูหรือคู่ปรับเกิดสงครามช่วงชิงพื้นที่ หรือผู้คน

แนวคิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมข้างต้นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งอย่างมีความสอดคล้องต่อวิถีชีวิต จนเมื่อวัฒนธรรมใหม่แพร่กระจายเข้ามาในที่นี้คือวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่เข้ามาควบคุมกับกระแส โลกาภิวัตน์ ผู้ถ่ายทอดจะมีการตอบรับ หรือปฏิเสธ หรือปรับรับในลักษณะต่างๆ อย่างไร

5. พื้นฐานความรู้เรื่องลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ชุมชนขนาดใหญ่ มีการสืบทอดวิถีศิลปวัฒนธรรมมาอย่างเนิ่นนาน ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะเฉพาะของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตามที่คุณวิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาดังต่อไปนี้

5.1 ลักษณะทางกายภาพ

ลุ่มน้ำ คือพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นแอ่งเมื่อฝนตกมาน้ำไหลรวมกันลงสู่ลำน้ำต่างๆ แล้วรวมกันไหลออกมาที่จุดหรือพื้นที่ที่กำหนด โดยมีขอบเขตพื้นที่จากเส้นสันปันน้ำ พื้นที่รอบลำน้ำลำคลองที่

ล้อมรอบด้วยแนวสันเขา และสันปันน้ำซึ่งรองรับน้ำฝนทั้งหมดที่ตกในพื้นที่แล้วไหลไปรวมกันในแม่น้ำ และทะเลสาบสงขลานั้น เรียกว่าลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (วิวัฒน์ สุทธิวิภากร; และคณะ. 2550: 2) ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีลักษณะพื้นที่ที่หลากหลายแตกต่างกัน สามารถแบ่งเป็นลักษณะสำคัญ สรุป ได้ดังนี้ (เล่มเดียวกัน: 5 - 15)

1. เขตภูเขาและเนินเขา บริเวณทางทิศตะวันตก มีเทือกเขาบรรทัด ในแนวเหนือใต้โดยมีแนวสันปันน้ำเป็นแนวเขตแดนระหว่างจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดตรัง และบางส่วนของจังหวัดสตูล ส่วนบริเวณทางทิศใต้เป็นลุ่มน้ำหนึ่งของ เทือกเขาสนกาลาคีรี พื้นที่เทือกเขาทั้งสองนี้ปกคลุมไปด้วยป่าไม้ซึ่งเป็นป่าดิบชื้น จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญที่ไหลสู่ทะเลสาบสงขลา

2. ที่ราบเชิงเขา ที่ราบระหว่างภูเขา ที่ราบลุ่มกระนาบ บริเวณถัดมาจากภูเขาและเนินเขามีลักษณะเป็นพื้นที่ที่ราบเชิงเขา ที่ราบระหว่างภูเขา ที่ราบลุ่มกระนาบหรือที่ราบลูกฟูก และสลับด้วยเนินเขาเตี้ยๆ ตั้งแต่ทางเหนือขนานกับเทือกเขาบรรทัดไปจนถึงทางตอนใต้ของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พื้นที่ส่วนนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปลูกยางพารา และสวนผลไม้

3. ที่ราบลุ่มน้ำ พื้นที่ถัดลงมาเป็นที่ราบลุ่มน้ำขนาดใหญ่ ได้แก่ บริเวณทางตะวันออกและทางตอนใต้ของทะเลสาบสงขลาซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนจากลำน้ำต่างๆ ที่ไหลลงสู่ทะเลสาบ ที่ราบลุ่มสำคัญได้แก่ ลุ่มน้ำคลองป่าพะยอม ลุ่มน้ำคลองท่าแนะ ลุ่มน้ำคลองนาท่อม ลุ่มน้ำคลอง ท่าเชียด ลุ่มน้ำคลองป่าบอน ลุ่มน้ำคลองพรุพ้อ ลุ่มน้ำคลองรัตภูมิ ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ลุ่มน้ำคลองพะวง และลุ่มน้ำคลองสำโรง

4. คาบสมุทรสทิงพระ พื้นที่ด้านตะวันออกของทะเลสาบมีลักษณะเป็นคาบสมุทร นับตั้งแต่อำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสมั่น อำเภอระโนด ในจังหวัดสงขลา และบางส่วนของอำเภอหัวไทรในจังหวัดนครศรีธรรมราช ลักษณะของพื้นที่เป็นที่ราบที่เกิดจากการทับถมของทราย ตะกอนดินเหนียว และโคลนตมจากการกระทำของคลื่นลมทั้งสองด้านคือ ทะเลสาบและทะเลอ่าวไทย รวมทั้งธารน้ำไหล นับเป็นที่ราบที่กว้างขวางแห่งหนึ่งของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พื้นที่ส่วนใหญ่ทำนาข้าว และมีบางส่วนที่ทำนาโกง

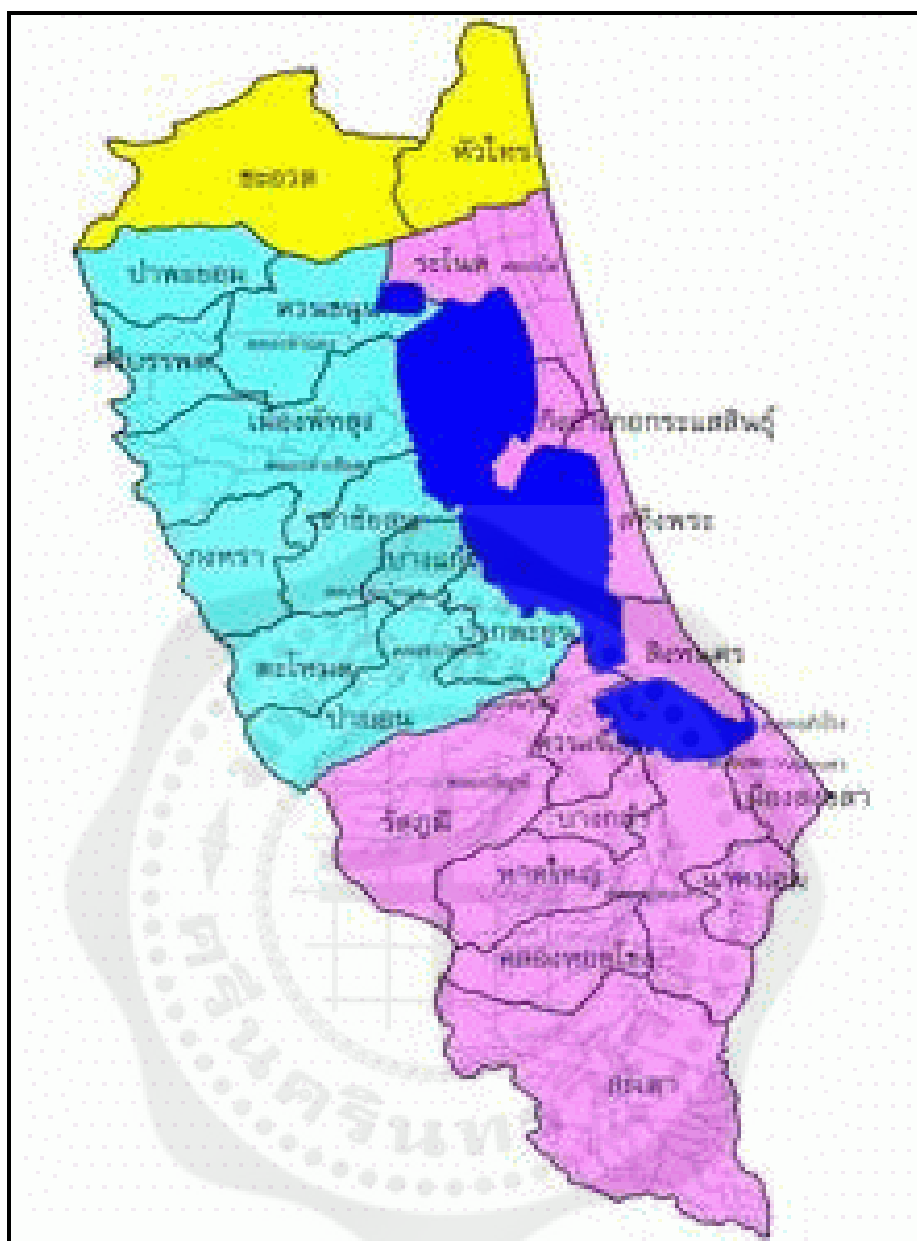
5. ทะเลสาบสงขลา ส่วนที่เป็นพื้นที่ในลุ่มน้ำ เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษคือเป็นทะเลสาบน้ำ หรือมีระบบนิเวศสามน้ำที่ผสมผสานทั้งน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด นับเป็นทะเลสาบน้ำที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหนึ่งในประเทศไทย ทะเลสาบสงขลาที่สภาพทางกายภาพและธรรมชาติที่แตกต่างกันไปในแต่ละส่วนของทะเลสาบ สามารถแบ่งเป็น 4 ส่วนใหญ่ๆ ดังนี้

5.1 ทะเลน้อย อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง เป็นส่วนที่อยู่ตอนเหนือสุดของทะเลสาบ และเป็นทะเลสาบน้ำจืดที่แยกส่วนค่อนข้างชัดเจนกับทะเลสาบส่วนอื่นโดยมีคลองนางเรียง คลองบ้านกลาง และคลองยวน เชื่อมต่อระหว่างทะเลน้อยกับทะเลสาบตอนบน ปัจจุบันทะเลน้อยถือเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) นอกจากนี้ส่วนหนึ่งของทะเลน้อยทางทิศเหนือชื่อพรุควนขันเสียจัดเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ตามอนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) นับเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติที่สำคัญควรแก่การอนุรักษ์ไว้อย่างยั่งยืน

5.2 ทะเลสาบตอนบน มีชื่อเรียกต่างๆ กันเช่น ทะเลหลวงบ้าง ทะเลลำปำบ้าง ทะเลพัทลุงบ้าง ทะเลสาบตอนบนอยู่ถัดจากทะเลน้อยลงมาทางใต้จนถึงบริเวณเกาะใหญ่ อำเภอกระเสสินธุ์ จังหวัดสงขลา และบ้านแหลมจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ทะเลสาบตอนบนเป็นห้วงน้ำที่กว้างใหญ่ที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับส่วนอื่นๆ ของทะเลสาบ น้ำในบริเวณนี้ปกติเป็นน้ำจืด แต่บางปีที่มีการรุกของน้ำเค็มค่อนข้างสูงในหน้าแล้ง ทำให้ระดับความเค็มของน้ำสูงขึ้นได้

5.3 ทะเลสาบตอนกลาง อยู่ถัดมาจากทะเลสาบตอนบน คือตั้งแต่บริเวณแนวเกาะใหญ่ อำเภอกระเสสินธุ์ จังหวัดสงขลา และแหลมจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ลงมาถึงบริเวณปากกรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พื้นที่ทะเลสาบส่วนนี้เป็นการผสมผสานของน้ำเค็มและน้ำจืดจึงมีระบบนิเวศทั้งน้ำจืดและน้ำกร่อย

5.4 ทะเลสาบตอนล่าง เป็นส่วนของทะเลสาบล่างสุดที่เชื่อมต่อกับอ่าวไทย คือตั้งแต่บ้านปากกรอ ตำบลปากกรอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ไปถึงจุดที่เชื่อมกับอ่าวไทยที่แหลมสนอ่อน อำเภอเมืองสงขลา ทะเลสาบส่วนนี้เป็นบริเวณที่มีน้ำเค็ม แต่บางส่วนในช่วงฤดูฝนจะเป็นน้ำกร่อยและได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้นน้ำลงอย่างมาก บริเวณทางตอนใต้มีพื้นที่ป่าชายเลนและป่าชุมชนน้ำปกคลุมโดยทั่วไปแต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่อยู่อาศัย และ พื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้ง

ภาพประกอบ 2 ขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ที่มา: <http://www.tei.or.th/songkhllake/database/database.html>

หากกำหนดดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาตามลักษณะพื้นที่จังหวัด พื้นที่รอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจะครอบคลุม 3 จังหวัดภาคใต้ตอนล่างกล่าวคือพื้นที่ในจังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง และจังหวัดนครศรีธรรมราชดังนี้

พื้นที่ในจังหวัดสงขลา 12 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเตดา อำเภอนาหม่อม อำเภอคลองหอยโข่ง อำเภอรัตนภูมิ อำเภอบางกล่ำ อำเภอควนเนียง อำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสสินธุ์ และ อำเภอระโนด

พื้นที่ในจังหวัดพัทลุงทั้งจังหวัด 10 อำเภอ กับอีกหนึ่งกิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองพัทลุง อำเภอปากพะยูน อำเภอป่าบอน อำเภอบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน อำเภอตะโหมด อำเภอกงหรา อำเภอควนขนุน อำเภอศรีบรรพต อำเภอป่าพะยอม และกิ่งอำเภอศรีนครินทร์

พื้นที่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชอีก 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร

ภาพประกอบ 3 ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ที่มา: http://www.songkhallake.com/content/bio_physic

5.2 ลักษณะภูมิประเทศและวัฒนธรรมรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ลักษณะภูมิประเทศของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีความสัมพันธ์กับลักษณะวัฒนธรรมของลุ่มทะเลสาบสงขลา กล่าวคือพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์จึงมี

ผลผลิตจากป่าเป็นที่ต้องการของพ่อค้าภายนอก การทับถมของตะกอนทำให้เกิดที่ราบ เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงทำให้เกิดชุมชนขึ้นอย่างหนาแน่น การมีพื้นที่ติดทะเล ทำให้เกิดการค้าขายเป็นไปอย่างคล่องตัวจึงเกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมผ่านการค้าขาย ดังในทะเลสาบสงขลา (2551) ที่กล่าวถึงลักษณะภูมิประเทศของกลุ่มทะเลสาบสงขลาว่าประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาสูงบริเวณทิศตะวันตกและทิศใต้ของกลุ่มน้ำ ด้านตะวันตกจะเป็นแนวเทือกเขาบรรทัดที่ทอดตัวในแนวเหนือใต้ ตั้งแต่รอยต่อระหว่างจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดตรัง ลงมาถึงรอยต่อระหว่างจังหวัดสงขลากับจังหวัดสตูล ส่วนทางทิศใต้เป็นแนวเทือกเขาสนกลาตีสืบบางส่วน ภูเขานี้ปกคลุมด้วยป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ แถบต้นน้ำเชิงเขาเป็นเขตป่าที่มีป่าดงดิบขึ้นปกคลุมหนาแน่น จึงมีผลผลิตจากป่าจำนวนมาก เช่น หวาย ไม้ไผ่ สมุนไพร งามช้าง เครื่องหนัง เขาสัตว์ และของป่าอื่นๆ ซึ่งเป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวจีน และอินเดีย พ่อค้าชาวจีนและอินเดียจึงเดินทางเข้ามาค้าขายและนำอารยธรรมเข้ามาเผยแพร่ในบริเวณคาบสมุทรมาลายูและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้พื้นที่ป่ายังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา สำหรับบริเวณด้านเหนือและด้านตะวันออกของพื้นที่กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลเกิดจากการทับถมของตะกอนทำให้เกิดที่ราบและเกิดเป็นชุมชนขึ้นอย่างหนาแน่นในเวลาต่อมา (ทะเลสาบสงขลา. 2551)

นอกจากนี้บริเวณรอบกลุ่มทะเลสาบสงขลามีลักษณะผสมผสานทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ดังที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา (2546: 21-22) ได้ศึกษาไว้ว่า บริเวณรอบกลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่ระหว่างอ่าววัฒนธรรมใหญ่ของภาคใต้ตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราชซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือ กับลังกาสุกะซึ่งอยู่ทางทิศใต้ซึ่งสันนิษฐานต่อมาคือปัตตานีและไทรบุรี ในรอบเขตทะเลสาบสงขลา ก็พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีว่าเคยเป็นชุมชนที่มีความสำคัญหลายจุด เช่นบริเวณอำเภอสทิงพระ และอำเภอระโนดบางส่วนเป็นที่ตั้งของเมืองพัทลุง บริเวณวัดเขียนบางแก้ว เขตอำเภอเขาชัยสนก็เคยเป็นที่ตั้งเมืองพัทลุงและเมืองท่ามาก่อน ส่วนบริเวณบ้านชิงโค คลองปะโอ ก็น่าจะเป็นที่ตั้งของเมืองที่ปรากฏในเอกสารโบราณว่า “เมืองสะอูเลา” ที่สำคัญที่สุดคือ บริเวณนี้มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมสัมพันธ์กับอ่าววัฒนธรรมโดยรอบ คือซึมซับเอาวัฒนธรรมอินเดียอันเนื่องมาจากศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายานเข้าไว้อย่างซับซ้อนและฝังลึก มีอิทธิพลต่อผู้คนบริเวณนี้ได้สืบทอดต่อมาทั้งในด้านศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล และศาสนพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนา ครั้นถึงสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาวัฒนธรรมขว – มลายู และคติทางศาสนาอิสลามก็ค่อยๆ เข้ามาตกตะกอนซ้อนทับอีกระลอกหนึ่ง เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ วัฒนธรรมจีนก็ค่อยๆ เข้ามาผสมผสานมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน

ด้วยปัจจัยข้างต้น พื้นที่รอบกลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นเนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์ มีระบบนิเวศสามน้ำที่ผสมผสานทั้งน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด เป็นทะเลสามน้ำที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนมานาน นอกจากนี้เป็นแหล่งคมนาคมที่สำคัญส่งผลให้มีความเจริญทางการค้าและวัฒนธรรม ดินแดนรอบกลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงเป็นแหล่งสำคัญทางศิลปะและวัฒนธรรม การศึกษาครุภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้านวรรณกรรมในพื้นที่แห่งนี้จึงมีความสำคัญ ในการวิเคราะห์ภูมิปัญญาซึ่งสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงควบคู่กับสภาพสังคมได้

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยในประเทศ

การค้นงานวิจัยในประเทศที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครูภูมิปัญญามิติภาษาและวรรณกรรม ในบริบทวัฒนธรรมถิ่นได้พบว่าได้มีงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูภูมิปัญญา อีกทั้งภาษา และวรรณกรรมในบริบทวัฒนธรรมถิ่นได้อย่างหลากหลายทั้งนี้เนื่องจากเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น องค์ความรู้ที่คนในท้องถิ่นใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตมาโดยตลอด แต่ก็ยังไม่ พบการศึกษาครูภูมิปัญญามิติภาษาและวรรณกรรมในบริบทวัฒนธรรมถิ่นได้โดยตรง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในประเทศที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ทั้งวิทยานิพนธ์และรายงานการวิจัยสามารถนำมาเป็นแนวทาง ในการศึกษาได้ โดยจัดเป็นกลุ่มคือ งานวิจัยด้านภูมิปัญญาหรือ ครูภูมิปัญญา หรือที่เรียกกันอีกชื่อ หนึ่งว่าปราชญ์ชาวบ้าน กับการเรียนรู้และการถ่ายทอด ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคืองานวิจัยด้าน ภูมิปัญญา ที่ปรากฏในภาษาและวรรณกรรม

งานวิจัยด้านภูมิปัญญาหรือ ครูภูมิปัญญา หรือปราชญ์ชาวบ้าน กับการเรียนรู้และ การถ่ายทอด พบว่ามีการศึกษาหัวข้อที่เกี่ยวข้องนี้อย่างหลากหลายดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้นำเสนอเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิ ปัญญาไทยในการจัดการการศึกษา โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและการศึกษาทั้ง ของไทยและต่างประเทศ ใช้การสัมภาษณ์ และการประชุมสัมมนาระดมความคิดเพื่อรวบรวมข้อมูล เพิ่มเติมพบว่าปัญหาด้านภูมิปัญญาไทยที่สำคัญที่สุดคือภูมิปัญญาไทยได้สูญหายไปจากสังคมไทย เป็นอันมากเกือบจะหมดสิ้นโดยมีความรู้สากลที่ไม่เหมาะสมกับสังคมไทยมาแทนที่ภูมิปัญญาไทย เห็นได้จากเนื้อหาการจัดการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระบบที่เน้นเนื้อหา ความรู้สากล ขาดนโยบายส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย จึงทำให้ผู้คนส่วนใหญ่จะเลย ละทิ้ง ไม่สนใจที่จะ ปรึกษาภูมิปัญญาไทยจึงทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่ได้รับการฟื้นฟู ขาดแคลนผู้ถ่ายทอด ขาดการ สร้างสรรค์องค์ความรู้ไทยอย่างต่อเนื่อง และขาดนโยบายในการส่งเสริมภูมิปัญญาและขาดการนำ คุณค่ามาปรับใช้ในการจัดการศึกษาและวิถีชีวิตไทยปัจจุบัน

ทรงศิริ สาประเสริฐ (2542) ได้วิจัยลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่า ภูมิ ปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนโดยวิธีการบอกเน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้ถามและเห็นว่า วิธีการที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดความรู้คือการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้รับการยอมรับ และยกย่องจากสังคมคือสิ่งที่ภูมิปัญญาชาวบ้านภูมิใจมากที่สุดในชีวิต และเป็นเหตุจูงใจให้ ภูมิ ปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ของ ภูมิ ปัญญาชาวบ้านคือแหล่งความรู้ในการถ่ายทอดซึ่งมาจากตัวภูมิปัญญาชาวบ้าน เนื้อหาสาระคือ

ความรู้ในงาน ลักษณะของคนซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านอยากถ่ายทอดภูมิความรู้คือมีความสนใจ อยากรู้ มีความขยัน อดทน เมื่อทำการถ่ายทอดให้กับผู้เรียน ภูมิปัญญาไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ระยะเวลาในการถ่ายทอดในแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน วิธีการประเมินผลการถ่ายทอดความรู้จะใช้การสังเกต และสื่อการถ่ายทอดความรู้คือสื่อของจริง สิ่งที่ได้รับจากการวิจัยคือภูมิปัญญาชาวบ้านในการวิจัยครั้งเป็นบุคคลซึ่งเรียนรู้ด้วยตนเอง การได้รับการยกย่องและยอมรับจากผู้อื่นจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการจูงใจให้ภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่น

รุ่งนภา มุกดาอนันต์ (2544) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึกปราชญ์ชาวบ้านจำนวน 9 คน ในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น ได้แก่การจัดการชุมชนท้องถิ่นต้องเป็นการจัดการกันเองภายในชุมชน โดยมีรัฐบาล องค์กรเอกชนและปราชญ์ชาวบ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน นอกจากนี้ยังพบว่า ในการจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้น ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในด้านการเป็นผู้นำทางความคิดด้านการเกษตรกรรมและศีลธรรม ตลอดจนเป็นนักพัฒนาตัวอย่าง นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ (1) กลยุทธ์การสื่อสารโดยใช้ประสบการณ์ (2) การทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง (3) การทำตนเองให้เป็นตัวอย่าง (4) การสัมมนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ (5) การอิงหลักเกณฑ์ธรรมชาติ (6) การอิงหลักพระพุทธศาสนา (7) การเน้นความสำคัญที่ปัญหาของชาวบ้าน (8) การใช้สื่อของจริง (9) การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ (10) การใช้ภาษาท้องถิ่น (11) การใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัว (12) การสื่อสารในแนวนอน และ (13) กลยุทธ์การใช้ข่าวลือ

ณิชนันท์ พลอามาตย์ (2545) ได้ศึกษา “ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษากิ่งอำเภอบ้านด่านสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์” เพื่อศึกษากระบวนการเรียนการสอนและผลของการจัดกระบวนการเรียนการสอน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเก็บข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนการสอนของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีขั้นตอนคล้ายคลึงกันคือการวางแผนการสอน การดำเนินการสอน วิธีการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอนและการประเมินการสอนซึ่งเน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงภายใต้การแนะนำช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด และใช้สถานการณ์จริงเป็นสิ่งที่เร้าให้นักเรียนตอบสนอง ผลของการจัดกระบวนการเรียนการสอนพบว่า นักเรียนมีลักษณะที่พึงประสงค์เป็นคนเก่ง เป็นคนดี และมีความสุขตามแนวปฏิรูปการศึกษา อย่างไรก็ตามมีปัญหาและอุปสรรคคือ ระยะเวลาไม่เป็นไปตามที่วางแผนซึ่งมีข้อเสนอแนะคือควรจัดเป็นหลักสูตรระยะสั้น หรือหลักสูตรอิสระ เปิดกว้างไม่จำกัด

วิมลพรรณ สิ้นสุวงศ์วัฒน์ (2552) ได้ศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศีลธรรมตามวิถีพุทธในชุมชนจังหวัดนครราชสีมาเพื่อศึกษาภูมิปัญญาการถ่ายทอดและศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศีลธรรมตามวิถีพุทธในชุมชน โดยใช้แบบบันทึก แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่ม ผลวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาการถ่ายทอด

ศีลธรรมตามวิถีพุทธ โดยพ่อแม่ ปราชญ์ พระ ประเด็นหลักๆ คือด้านกาย วาจา ใจ ส่วนการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา พ่อแม่จะประยุกต์โดยใช้ภาษาท้องถิ่น และประสบการณ์จริงมาถ่ายทอด ปราชญ์ถ่ายทอดโดยทางหอกระจายข่าว วิทยุ โทรทัศน์ มีการประยุกต์ใช้อินเตอร์เน็ต ลีลา การมตลกและการแสดงประกอบ ส่วนในโรงเรียนครูได้จัดทำหนังสือ นิทาน การ์ตูนให้นักเรียนสนใจตามวัย และในวัด เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณรมีการประยุกต์ให้คนสนใจการเทศนาโดยใช้อินเตอร์เน็ต ลีลา การม และการแสดงประกอบ

กาญจนา เกียรติมนรัตน์ (2546) ศึกษาภูมิปัญญาในการทอดผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ: รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยโดยใช้วิธีการสำรวจ ศึกษา ประวัติศาสตร์ชุมชน และใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกประกอบการสังเกต พบว่ารูปแบบการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทยแบ่งเป็น 4 ระยะตามวงจรชีวิตคือระยะที่ 1 วัยเด็กและวัยรุ่น เป็นรูปแบบการเรียนรู้เพื่อเตรียมพร้อมการมีครอบครัวและพื้นฐานอาชีพ ระยะที่ 2 วัยผู้ใหญ่ตอนต้นเป็นรูปแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรู้ด้วยตนเอง ระยะที่ 3 วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง เป็นรูปแบบการถ่ายทอดความรู้เพื่อพันธมิตรทางอาชีพ และระยะที่ 4 วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย เป็นรูปแบบความรู้เพื่อทางเลือกอาชีพและสานต่ออาชีพในชุมชน ปัจจัยร่วมที่เป็นสาเหตุหลักในการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้คือ สถานภาพ และจิตสำนึกในบทบาทหน้าที่ที่ผูกพันอยู่กับเงื่อนไขตามบรรทัดฐานของสังคม

พงศ์ธร โพธิ์พูลศักดิ์ (2546) ศึกษาและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมโดยเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การศึกษาเอกสาร และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมผลวิจัยพบว่า 1. ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมนั้นพบว่า ครูภูมิปัญญาไทยเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ทางการเกษตรระดับสูง เคยประสบปัญหาต่างๆ อย่างรุนแรง แต่ด้วยความอดุสาหะ อีกทั้งเป็นนักคิดและนักปฏิบัติจึงสามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง และได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก โดยองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดได้เน้นการทำการเกษตรกรรมแบบเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งเป็นการทำการเกษตรที่ปฏิเสธการใช้สารเคมี แต่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและใช้วิถีธรรมชาติเป็นหลัก และใช้ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ผู้รับการถ่ายทอดส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ประสบปัญหาต่างๆ ต้องการรับความรู้และการฝึกปฏิบัติให้สามารถทำการเกษตรเพื่อลดรายจ่ายให้แก่ครอบครัว ซึ่งทำให้ผู้รับการถ่ายทอดได้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ และลดมลภาวะจากสารพิษที่เคยใช้อย่างมาก นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาครัฐได้ขอความช่วยเหลือจากครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในการกำหนดแนวนโยบายและการอบรมประชาชน 2. กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม 6 กรณีศึกษาโดยสรุปพบว่ามี 6 ขั้นตอน ได้แก่ การประมวลปัญหาและความต้องการของผู้รับการถ่ายทอดการปรับเปลี่ยนชีวิต การพัฒนาโครงการถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรกรรม การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ การฝึกปฏิบัติและศึกษาดูงาน และการประเมินผลการนำไปปฏิบัติ โดยครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมแต่ละท่านมีกลวิธีในการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน อาทิการฝึกอบรมระยะ

สั้น การสาธิต การบรรยาย การศึกษาดูงาน การฝึกปฏิบัติ การอภิปรายซักถามการศึกษาเรียนรู้ตาม อรรถาธิบาย และการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สำหรับการศึกษาดูงานหรือการฝึกปฏิบัติได้ใช้เครือข่ายของ ครูภูมิปัญญาไทยที่อยู่ใกล้เคียงร่วมถ่ายทอดในด้านที่เครือข่ายมีความรู้ความชำนาญ นอกจากนี้ยัง ได้นำเอาความเชื่อ ขนบธรรมเนียมในท้องถิ่น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเป็นพวกเดียวกัน การไม่เป็นพิธีรีตองการประเมินด้วยตนเอง การยกย่องให้เกียรติ และการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาใช้ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้วย

ปัญญา เมืองรีน (2552) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษา กรณี เครือข่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า กระบวนการ จัดการความรู้ของชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องของการจัดการ ดินจากคนสู่คน โดยการพูดคุย แนะนำ และการให้ลงมือปฏิบัติจริง จนเกิดความชำนาญและสามารถ ที่จะนำไปปฏิบัติได้ทันที และจะมีการนำความรู้ถ่ายทอดต่อไปยังบุคคลอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง ส่วนการ เปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับ Knowledge Management Process โดยจะมีการกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ มีการเสาะแสวงหา

ความรู้ในส่วนที่เกี่ยวกับดิน ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะของการได้ความรู้มาจากตัวบุคคลเป็น หลัก โดยการพูดคุยหรือการลงมือปฏิบัติจริง จากสิ่งที่ผู้ถ่ายทอดให้ลงมือกระทำหรือมีการเสาะ แสวงหาความรู้หรือสร้างขึ้นมาจากการทำงานของเราเอง มีการรวบรวมหรือดึงความรู้ต่างๆ มาทำ ให้เป็นเนื้อหาที่เหมาะสม แล้วนำความรู้ที่ปฏิบัติจริงแล้วเก็บไว้ในตัวบุคคลหรือการจดบันทึกจากนั้น ก็มีการแยกแยะข้อมูลต่างๆ เพื่อให้ง่ายแก่การถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ที่จะถ่ายทอดสู่ผู้รับการ ถ่ายทอดความรู้ โดยมีรูปแบบและกระบวนการจัดการความรู้ในบริบทของเครือข่าย คือ (1) การ เรียนรู้ (2) การปฏิบัติ (3) การถ่วงถ่วงหรือทดลอง และ (4) การถ่ายทอดความรู้ซึ่งจำมา การ ถ่ายทอดความรู้จะมีการขยายเครือข่ายไปอย่างต่อเนื่องและมีรูปแบบของการเรียนรู้และถ่ายทอด ไปอย่างไม่จบสิ้น

กนกพร จิมพลี (2555) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้าน ทัศนคติเครื่องสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดราชสีห์มา โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลการสังเกต แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า การ จัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความรู้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ และเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ กล่าวคือ ด้าน ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้ สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา ด้านกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่ (1) การ กำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นจึงนำไปสู่ (2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิด ความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการ

แลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของ (4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ (5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และ ด้านเงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประสบความสำเร็จ มี 4 เงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่ (1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (2) วัฒนธรรมองค์กร (3) ภาวะผู้นำและ (4) โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ “การพึ่งตนเอง” ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ประการนั้น นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์กรชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการมีใจรักในการจักสาน

งานวิจัยที่ยกมาข้างต้นนี้พบว่านักวิชาการแต่ละคนมีการเจาะจงเรื่องภูมิปัญญาปลื้กย่อยลงไป กล่าวคือสำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติศึกษาภูมิปัญญาไทยในฐานะองค์ความรู้ที่กำลังจะสูญหายจึงศึกษาปัจจัยที่ทำให้ภูมิปัญญาไทยสูญหายและหาแนวทางให้ภูมิปัญญาไทยกลับมาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อสังคมอีกครั้ง ส่วนนิมิตพรณ สิ้นสูงศ์วัฒน์ ศึกษา ภูมิปัญญาในฐานะเป็นวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวไม่ใช่เพียงแค่วิธีการเท่านั้นแต่เป็นความเชี่ยวชาญในการใช้วิธีการที่ผสมผสานไปด้วยความคิดความเชื่อที่สืบทอดกันมากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามาได้อย่างแนบเนียน ด้านปัญญา เมืองรัตน์และกนกพร จิมพลีได้ศึกษาภูมิปัญญาในฐานะเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่น โดยปัญญา เมืองรัตน์มุ่งศึกษาในด้านเกษตรกรรมส่วนกนกพร จิมพลีมุ่งศึกษาในด้านหัตถกรรมจักสาน แม้จะต่างแขนงกัน แต่ก็มีลักษณะการถ่ายทอดคล้ายคลึง มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนและ นำไปสู่การขยายเครือข่ายต่อไป

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาภูมิปัญญาโดยเน้นบุคคลที่เป็นผู้ทรงความรู้หรือมีองค์ความรู้ท้องถิ่นนั้นๆ แต่จะผู้ศึกษาจะเรียกแตกต่างกันไปดังนี้

ทรงศิริ สาประเสริฐ เรียกบุคคลที่เป็นผู้ทรงความรู้หรือมีองค์ความรู้ท้องถิ่นนั้นๆ ว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” และศึกษาในฐานะผู้ถ่ายทอดความรู้ในหลักสูตรการเรียนการสอนซึ่งพบว่าการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่ระบบการศึกษาหรือการเรียนการสอนเป็นผลดีมากกว่าผลลบ แต่ต้องมีการจัดการกับความไม่สอดคล้องระหว่างระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชน กับระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ในแหล่งศึกษาบางประการกล่าวคือ ในวิชาเรียน หรือหลักสูตรการเรียนการสอนต้องมีการวางแผนการเรียนการสอน วิธีการสอน และกำหนดเวลา การเรียนการสอนในแต่ละหัวข้อเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งต่างจากการถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนที่เป็นการถ่ายทอดโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องมีการวางแผนล่วงหน้า นอกจากนี้ภูมิปัญญาบางคนที่เป็นภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมซึ่งเน้นการถ่ายทอดโดยการปฏิบัติให้ดู และฝึกซ้ำๆ ก็จะมีปัญหาในการสอนด้วยการบรรยาย อีกทั้งการวัดผลความสำเร็จหากเป็นในชุมชนก็จะมีกรอบเวลาเป็นตัวกำหนด ผู้เรียนรู้ต้องมาหาภูมิปัญญาชาวบ้านเองเพื่อปฏิบัติ ฝึกเรียนรู้ไปเรื่อยๆ จนกว่าจะบรรลุผลคือทำได้ แต่ในการเรียนการสอนมีกรอบเวลากำหนด มีการวัดผลหลายรูปแบบ อีกทั้ง ภูมิปัญญาชาวบ้านต้องมาหาผู้เรียนรู้ในแหล่ง

ศึกษาซึ่งบางครั้งภูมิปัญญาชาวบ้านก็ติดภารกิจไม่สามารถมาในเวลาที่กำหนดได้ จึงเป็นกรณีศึกษาที่บุคลากรในสถานศึกษาทั้งนอกระบบและในระบบต้องร่วมมือกันกับบุคคลผู้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อไป

รุ่งนภา มุกดาอนันต์ เรียกว่าผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่นว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” โดยศึกษากลยุทธการสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเรื่ององค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งทำให้เห็นว่าปราชญ์ชาวบ้านก็มีกลวิธีการถ่ายทอดแนวคิด เป็นหลักการเช่นเดียวกับวิธีการสอนแบบ ต่างๆ ในสถานศึกษา อีกทั้งทำให้เห็นบทบาทความเป็นผู้นำในการจัดการชุมชนอย่างเด่นชัด

ณิศนันท์ พลอมาทย์ กาญจน กาญจน เกียรติมนิรัตน์ และพงศ์ธร โพธิ์พลศักดิ์ได้เรียกผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่นว่า “ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น” โดยณิศนันท์พลอมาทย์ ศึกษากระบวนการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเด็กประถมศึกษาซึ่งการเรียนสอนในระบบซึ่งพบว่านักเรียนมีลักษณะที่พึงประสงค์เป็นคนเก่ง เป็นคนดี และมีความสุขตามแนวปฏิรูปการศึกษา แต่มีปัญหาและอุปสรรคคือเรื่องเวลาไม่เป็นไปตามที่วางแผนจึงมีข้อเสนอแนะคือควรจัดเป็นหลักสูตรระยะสั้น หรือหลักสูตรอิสระ เปิดกว้างไม่จำกัด ส่วนกาญจน เกียรติมนิรัตน์ และพงศ์ธร โพธิ์พลศักดิ์ศึกษาการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยกาญจน เกียรติมนิรัตน์ มุ่งศึกษาในเรื่องการทอผ้า และพงศ์ธร โพธิ์พลศักดิ์ศึกษาในเรื่องเกษตรกรรม พบว่าครูภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจะมีการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ เกี่ยวเนื่องกับช่วงชีวิต กล่าวคือมีการเรียนรู้ตั้งแต่เยาว์วัย การทอผ้าเป็นเปรียบเหมือนความพร้อมเข้าสู่การมีครอบครัว เข้าสู่การประกอบอาชีพจนไปสู่การส่งทอดยังรุ่นหลังต่อไป การถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาด้านการทอผ้าจึงมีรูปแบบเดียวกันส่วนครูภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมนั้น ภูมิปัญญาที่ได้มักเป็นการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมในแต่ละถิ่นที่ วิธีการถ่ายทอดและองค์ความรู้ของแต่ละบุคคลจึงแตกต่างกันไปตามแต่ประสบการณ์ และ สภาพแวดล้อมของชุมชนนั้นๆ

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น” แนวคิดของบุคคลเหล่านั้นก็จะมีลักษณะเดียวกันคือ การพึ่งตนเอง และ ความพอเพียง

งานวิจัยที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยในวรรณกรรม

พรพันธุ์ เขมคุณาศัย (2540) ได้ศึกษา “การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในภาษาไทยถิ่นใต้ อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส” จากงานวัฒนธรรมท้องถิ่น 4 ประเภทได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก ศิลปหัตถกรรม ประเพณี และการเล่นของเด็ก โดยเก็บจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการเข้าร่วมกิจกรรมกับท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏในวัฒนธรรมทั้ง 4 ประเภทพบว่าสะท้อนสาระภูมิปัญญาชาวบ้านด้านวิถีการคิด วิถีการทำงาน และวิถีคุณธรรมจริยธรรม กล่าวคือวิถีการคิดของชาวบ้านจะสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ การดำเนินชีวิตตามวิถีธรรมชาติ และความเชื่อมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนา วิถีการทำงาน ได้แก่การช่วยกันทำงาน การทำงานเป็นไปตามวิถีธรรมชาติ และการทำงานแบบครบวงจร ส่วนวิถีคุณธรรมจริยธรรมได้แก่

ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจต่อกัน ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิต แนวทางการนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปแก้ไขวิกฤติการณ์ทางวัฒนธรรมเน้นการใช้กระบวนการทางการศึกษาโดยให้สถาบันการศึกษาดำเนินการใน 3 ลักษณะคือ (1) ศึกษาวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้านและสาระภูมิปัญญาชาวบ้าน (2) นำผลวิจัยมาเลือกกลั่นกรองสาระประโยชน์ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนแก่เยาวชนทุกระดับ และ (3) เผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยตลอดจนผลการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในทุกระดับการศึกษาเพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดและมวลประสบการณ์ในการใช้กระบวนการทางการศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

อานวย ยัสโยธา (2526) ศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อธรรมของท่าน พุทธทาส” โดยศึกษาจากตัวบทวรรณกรรมของพระพุทฺธทาส การสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า ท่านพุทธทาสได้ใช้ภูมิปัญญาอย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยขั้นแรก สร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบคิด โดยประกาศนามอุทิศตนเป็น “พุทธทาส” แล้วนำหลักคำสอนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งท่านถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนามาเป็นใบเบิกทาง นำเนื้อหาในพระไตรปิฎกที่เชื่อว่าเป็นพระพุทฺธทาสมาใช้ก้าวตามรอยพระอรหันต์ และทำให้พุทธศาสนากลายเป็นวิทยาศาสตร์ นำภาคทฤษฎีลงสู่ภาคปฏิบัติ ภูมิปัญญาก้าวนำทางมีหลายรูปแบบประมวลได้ดังนี้ (1) เน้นความแปลกใหม่ (2) นำธรรมะในภาษาบาลีมาตีความประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับกาลสมัย (3) เน้นความสำเร็จประโยชน์ในชาติปัจจุบันไม่รอชาติหน้า (4) สร้างทฤษฎีสองภาษาขึ้นใช้แก้ปัญหากรณีที่พระวณะขัดแย้งกันเอง และสร้างศัพท์แปลกใหม่ รวมทั้งเลือกภาษาให้เหมาะกับพื้นเพของบุคคล (5) ผลิตสื่อและอุปกรณ์การสอนมากมายหลายรูปแบบ (6) สอนธรรมะหลากหลายวิธีทั้งเขียนหนังสือ (ร้อยแก้วและร้อยกรอง) เทปธรรมะ ภาพปริศนาธรรม (7) เผยแผ่ธรรมะทั้งในสถานที่และธรรมะสัญจร (8) ประยุกต์คำสอนต่างลัทธินิกายมาใช้ มุ่งความสำเร็จประโยชน์และส่งเสริมความเข้าใจทางศาสนาเป็นสำคัญ (9) ก่อตั้งคณะธรรมทานเป็นองค์กรหรือคณะทำงาน และออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” เพื่อใช้เป็นกระบอกเสียง (10) ผูกมรดกธรรมและสร้างเครือข่ายสหายธรรมไว้สืบทอดพุทธศาสนา ดังนั้นปรัชญาชีวิตของท่านพุทธทาสจึงสามารถนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชีวิตสืบไป

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2549) ได้ศึกษา “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทฺธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” เป็นการศึกษาวิจัยที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาวิจัยเชิงเอกสารและการศึกษาเชิงประยุกต์ ที่นำความรู้มาจัดการในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงความสัมพันธ์ผลการศึกษาพบว่าองค์ความรู้และภูมิปัญญาได้แก่ (1) องค์ความรู้ที่แสดงถึงความเป็นมา แนวคิด และหลักธรรมในทางพระพุทฺธศาสนา (2) องค์ความรู้ที่มีผลต่อการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และค่านิยมทางสังคมของชาวล้านนา และ (3) องค์ความรู้ที่สร้างกระบวนการผสมผสานความรู้ในทางพระพุทฺธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านั้น มีความเชื่อมโยงกับหลักคิด และวิธีการปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณี โดยมีอิทธิพลต่อแนวความคิด ความเชื่อ การเมือง การปกครอง จารีตประเพณีในแผ่นดินล้านนา รวมทั้งการ

สร้างสรรค์วรรณกรรมในสังคมไทย และที่สำคัญยิ่ง คือ เพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรมส่วนบริบททางสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น พบว่า (1) การให้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ ชนชั้นผู้ปกครอง (2) การเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากที่ต่างๆ (3) ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของพระเถระ และ (๔) ความเชื่อในเรื่องของอาณิสสการสร้างธรรม/เขียนธรรมถวายเป็นวัด มีความสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์วรรณกรรมในล้านนา ซึ่งได้ส่งผลต่อความคิด ความเชื่อ และหลักศีลธรรมของคนในสังคมปัจจุบัน โดยมีข้อเสนอแนะว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญานั้น จะได้รับการยอมรับและสืบทอดไปได้ ก็เพราะการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการจัดการความรู้ และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษามรดกทางปัญญา และนำมาสู่การประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่เหมาะสม

อุษา ช่วยบำรุง (2550) ศึกษา “ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมที่ปรากฏในภาคใต้” โดยวิเคราะห์จากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ จำนวน 11 เรื่อง ได้แก่ โศภน สัทนไชย เจ้าพุทโธเตาทอง เวสสันดร จำปาสีตัน พญาหงส์ สุวรรณสาม ทศตะ พระพุทธโฆษา นิทานปักษี ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในวรรณกรรมท้องถิ่นปรากฏในด้านต่างๆ ดังนี้ ภูมิปัญญาด้านการเกิด ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ ภูมิปัญญาด้านการบวช ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน ภูมิปัญญาด้านการทำศพ ภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร ภูมิปัญญาด้านความบันเทิง ภูมิปัญญาด้านคำสอน ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ผลการศึกษาภูมิปัญญาต่างๆ แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาชาวบ้านปรากฏในกิจกรรมของการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นความรู้ และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเองจากการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นจำนวนไม่น้อย ด้วยเหตุผลที่ชาวบ้านรู้จักนำทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ดังที่ปรากฏในภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพ ภูมิปัญญาด้านการประดิษฐ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร ภูมิปัญญาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เลือกคัดสรรสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด สำหรับภูมิปัญญาที่ด้านการเกิด ภูมิปัญญาด้านการทำขวัญ ภูมิปัญญาด้านการบวช ภูมิปัญญาด้านการแต่งงาน ภูมิปัญญาด้านการทำศพ ภูมิปัญญาด้านความบันเทิง ภูมิปัญญาด้านคำสอน ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ภูมิปัญญาดังกล่าวเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิต โดยที่ชาวบ้านนำความรู้ความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติตนมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการเสนอภูมิปัญญาที่มุ่งให้มนุษย์ทำความดี มีความเมตตา กรุณา มีสติการในดำเนินชีวิต ให้รู้ผิด ชอบ ชั่ว ดี โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นกลวิธีการสั่งสอนที่หลากหลายวิธี ภูมิปัญญาจึงเป็นกระบวนการคิดในการสร้างแบบแผนการดำเนินชีวิต เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนให้มั่นคง เข้มแข็ง เกิดความสบายใจ และเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมั่นคง ปลอดภัย และสงบสุข

ว่าที่ ร.ต. ไฉน เลาะเงิน (2552) ได้ศึกษา “ล้าตักภาคกลาง: การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ศิลปะการแสดงเชิงพาณิชย์” โดยใช้วิธีสำรวจ สัมภาษณ์ สัมภาษณ์กลุ่ม และประชุมเชิง

ปฏิบัติการ ผลการศึกษาพบว่าลำตัดภาคกลางมีลักษณะเป็นเพลงร้องโต้ตอบกัน เนื้อหาเป็นเรื่อง เบ็ดเตล็ดต่างๆ มีที่มาจากลิเกฮูลูของจังหวัดปัตตานี ผู้แสดงในภาคกลางนำมาประยุกต์เป็นการร้องโต้ตอบกันระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง ต่อมาความนิยมลำตัดลดลง รูปแบบการประยุกต์ลำตัดภาคกลางซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงพาณิชย์นั้น องค์กรของรัฐควรมีบทบาทช่วยด้านการอนุรักษ์ลำตัดภาคกลางโดยการจัดให้มีการแสดงลำตัดในงานประเพณีต่างๆ เพื่อให้คนทั่วไปได้ชม ต้องมีการประยุกต์สิ่งต่อไปนี้ คิดลำตัดเป็นภาษาต่างๆ 12 ภาษา เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรีพื้นบ้านของภาคต่างๆ คำร้อง ทำนองและเวลาการแสดงให้กระชับ นอกจากนี้ควรมีการปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหา คำร้อง และทำนองให้สอดคล้องกับกิจกรรมของงานต่างๆ ควรประยุกต์เนื้อหาให้ใช้เป็นสื่อจากการแสดงที่สามารถสนองความต้องการของตลาด และของกลุ่มเป้าหมายได้โดยปรับบทร้องลำตัดให้มีความทันสมัยทันเหตุการณ์ และเข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

อุดม หนูทอง วินัย สุกใส และสมใจ สมคิด (2556) ได้ศึกษา “วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับละครชาบ้านภาคใต้: สารัตถะและการสืบทอด” โดยศึกษาจากตัวบทวรรณกรรมที่ใช้ในการแสดงละครชาบ้าน 3 ชนิดคือ หนึ่งตะลุง โนรา และลิเกป่า และสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนประกอบผลวิจัยพบว่าในด้านความเกี่ยวข้องระหว่างวรรณกรรมกับละครพื้นบ้าน ตัวบทวรรณกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในการแสดง โดยเมื่อละครพื้นบ้านนำไปใช้ก็จะปรับใช้ตามลักษณะของวัฒนธรรมมุขปาฐะ มีทั้งในการแสดงประกอบพิธีกรรม การแสดงเพื่อความบันเทิง ใช้ในตำรากลอนของละครชาบ้าน และการนำตัวบทเก่ามาใช้เฉพาะกรณี เช่นบทไหว้ครู บทถวายสอนศิษย์ มีการวรรณกรรมมาปรับใช้บริบทใหม่ทั้งการปรับใช้โครงเรื่อง การปรับใช้อำนาจของเรื่อง และการปรับใช้ตัวละคร นอกจากนี้ยังมีการสร้างวรรณกรรมใหม่แนวสัจนิยม ในด้านสารัตถะของวรรณกรรม พบว่าสารัตถะที่เด่นมากคือสารัตถะเกี่ยวกับโลกและจักรวาล สารัตถะเกี่ยวกับระบบทางสังคม สารัตถะเกี่ยวกับระบบคุณธรรมและจริยธรรม และสารัตถะเกี่ยวกับกลวิธีการสร้างสุนทรียรส ในด้านการสืบทอดวรรณกรรมละครของชาบ้าน พบว่ามีการ 3 แบบคือแนวจารีตที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่อดีต แนวครูพักลักจำ และแนวสมัยนิยมอันได้แก่การเรียนรู้ในระบบการศึกษาสมัยใหม่ และในส่วนบทบาทและความเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมละครชาบ้านพบว่า ละครชาบ้านมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวภาคใต้ในด้านของการแสดงเพื่อประกอบพิธีกรรม การแสดงเพื่อความบันเทิง การอบรมคุณธรรมจริยธรรม การกล่อมเกลาสังคมตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ข่าวสารต่างๆ โดยบทบาทเหล่านี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยแต่บทบาทที่ยังอยู่ตลอดมาคือบทบาทในด้านของการแสดงประกอบพิธีกรรม

การศึกษาภูมิปัญญาวรรณกรรมพบว่า มีทั้งงานวิจัยที่เป็นการศึกษาเฉพาะตัวบทหรือวรรณกรรม และ งานวิจัยที่ศึกษาทั้งตัวบทหรือวรรณกรรม รวมถึงศึกษาจากบุคคล ดังนี้

พระมหาสุทิตย์ อาภากร และอุษา ช่วยบำรุง ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะในตัวบทหรือวรรณกรรม โดยพระมหาสุทิตย์ อาภากร สนใจศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรม

พระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา” ส่วน อุษา ช่วย บำรุงศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณท้องถิ่นภาคใต้ ผลการศึกษาภูมิปัญญาที่พบในงานศึกษาทั้งสองชั้นนี้แตกต่างกันอันเนื่องมาจากเป็นองค์ความรู้ต่างด้านกัน และ เกิดขึ้นในบริบทที่ต่างกันกล่าวคือ ภูมิปัญญาที่พระมหาสุทิตย์ อาภากรโรศึกษา เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในล้านนาส่วนภูมิปัญญาที่อุษา ช่วย บำรุงศึกษา เกิดในภาคใต้ อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาทั้งสองประเภทนี้สะท้อนถึงความสัมพันธ์กันระหว่างหลักคิด ความเชื่อ องค์ความรู้ และวิถีดำเนินชีวิตในสังคม

งานศึกษาของพรพันธุ์ เขมคุณาศัย และ อำนวย ยัสโยธา มีความคล้ายคลึงกันในแง่การเก็บข้อมูลซึ่งเก็บทั้งตัวบทวรรณกรรม และการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ตัวบทวรรณกรรมที่ทั้งสองคนศึกษาภูมิปัญญาก็ล้วนต้องวิเคราะห์กลวิธีการใช้ภาษาและวิเคราะห์เนื้อหาเช่นกัน ผลการศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏในงานศึกษาทั้งสองชั้นจะมีทั้งภูมิปัญญาในการถ่ายทอดซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นยุทธวิธีที่ใช้สื่อสารอย่างแยบยล หลากหลาย และภูมิปัญญาที่ปรากฏในสาระภาษาและวรรณกรรมซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีต่อการดำรงชีวิตเช่นเดียวกับงานของอุดม หนูทอง วินัย สุกใส และสมใจ สมคิดที่ศึกษาโดยการเก็บทั้งตัวบทวรรณกรรม และการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งมีการศึกษาภาษาและเนื้อหาเช่นเดียวกัน แต่งานของอุดม หนูทอง วินัย สุกใส และสมใจ สมคิดจะศึกษาถึงความเกี่ยวข้องระหว่างตัวบทวรรณกรรมและละครชาวบ้านภาคใต้ วิธีการสืบทอด และการปรับเปลี่ยนบทบาทของวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับละครชาวบ้าน

ส่วนว่าที่ ร.ต. ไฉน เลาะเงิน ได้ศึกษาลำตัดภาคกลางโดยใช้วิธีเก็บข้อมูลที่หลากหลายทั้งวิธีสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นการศึกษาลำตัด ภาคกลางซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อนำไปสู่การประยุกต์ให้เกิดมูลค่าเพิ่มเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับกาลสมัย ความต้องการของตลาด และกลุ่มเป้าหมาย การศึกษาดังกล่าวเป็นความพยายามนำลำตัดซึ่งค่อนข้างไม่เป็นที่นิยมในปัจจุบันให้พลิกฟื้นกลับมาเป็นที่นิยมและสร้างมูลค่าเชิงพาณิชย์ได้

งานวิจัยข้างต้นช่วยให้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาว่าเป็นองค์ความรู้ที่เรียนรู้ สังเกตและปรับใช้กันมาจนตกลึก นอกจากนี้ภูมิปัญญาไม่ได้เป็นผลอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการด้วย ดังนั้นการศึกษาภูมิปัญญาจึงควรศึกษาทั้งตัวบทและตัวบุคคล

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ยุกติ มุกดาวิจิตร (2548: 212 - 273) ได้ศึกษา “ความรู้ของท้องถิ่น , ท้องถิ่นของความรู้: การต่อรองของท้องถิ่นในกระบวนการรื้อฟื้นอักษรไท (สือไต) ในเวียดนาม” พบว่า อักษรไทย (สือไต) เป็นองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีบทบาทในสังคมผู้ได้มาตลอดไม่ว่าจะก่อนหรือหลังระยะการก่อร่างสร้างรัฐชาติ ตั้งแต่หลังประเทศเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดูเหมือนว่าจะมีความพยายามสร้างเอกภาพ และลดความหลากหลายให้กับสือไต แต่ความพยายามดังกล่าวล้มเหลวทั้งนี้ด้วยพลังของความหลากหลายของชนกลุ่มย่อย และวัฒนธรรมย่อยที่ท้าทายการสร้างมาตรฐานให้กับสือไต

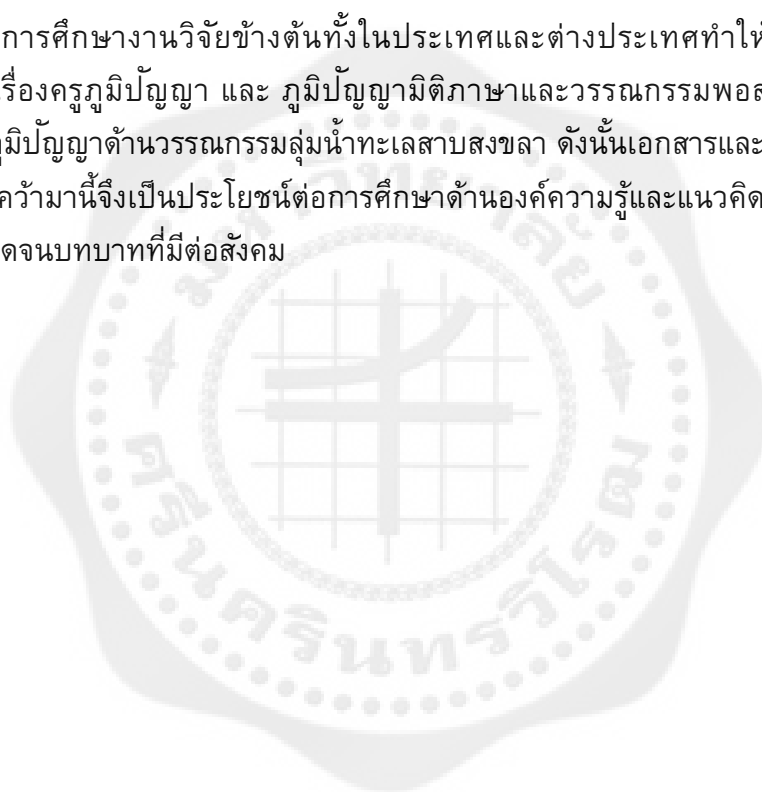
กระบวนการต่อรองดังกล่าวมีทั้งที่มาจากภายใน และการปฏิสัมพันธ์ของชีวิตสังคมวัฒนธรรมและผู้คนในท้องถิ่นหนึ่งๆ กับโลกภายนอก “ท้องถิ่น” กรณีสื่อได้ชี้ให้เห็นว่า ความรู้ท้องถิ่นเป็นผลของการเคลื่อนไหวทั้งภายในระหว่างสังคมคนไท การต่อรองการเมืองจากภายนอก และการอาศัยพลังภายนอกระดับชาติหรือนานาชาติมาต่อรองกับพลังในท้องถิ่นและพลังของชุมชนรัฐชาติอยู่เสมอๆ ท้องถิ่นของอักษรไทจึงไม่ได้กำหนดขึ้นจากชุมชนเล็กๆ แต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ทั้งขัดแย้งและประสานกันของกลุ่มคนในภูมิภาค หลังจากนั้นในระยะที่กำลังก่อกำเนิดรัฐชาติเวียดนามสมัยใหม่ ความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิมต้องต่อรองกับท้องถิ่นลักษณะใหม่คือชุมชนรัฐชาติ และต่อรองกับอำนาจในท้องถิ่นเดิม อักษรไทในฐานะความรู้ท้องถิ่นจึงมีความเคลื่อนไหวที่สลับซับซ้อนไม่น้อยไปกว่าการซ้อนทับกันหลายระดับของความเป็นท้องถิ่นเอง

เบอร์นาร์ด-จอห์นสตัน และเมอร์ริล (Bernard-Johnston and Merrill. 1993: 23) ได้ศึกษา “บทเพลงชาดก: ละครเพลงพื้นบ้านลาวในฐานะเป็นสื่อการศึกษา” ผลการศึกษาพบว่า ละครเพลงพื้นบ้านลาวเป็นศิลปะที่มีการผสมผสานระหว่างละครเวทีกับบทกลอนเพลงเป็นที่นิยมในกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ละครเพลงพื้นบ้านดังกล่าวเป็นสื่อการศึกษาที่มีบทบาททางสังคมและศาสนา กล่าวคือเพื่อรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวจากนิทานปรัมปรา และ ชาดกที่ถ่ายทอดผ่านละครเพลงพื้นบ้านลาว นอกจากนี้ละครเพลงพื้นบ้านลาวยังมีบทบาทเป็นสื่อกลางความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมสมัยใหม่กับวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เกิดขึ้นในหมู่ผู้ลี้ภัยชาวลาวในอเมริกา จึงเป็นประเด็นสำคัญในการสำรวจข้อมูลละครเพลงพื้นบ้านลาวในการถ่ายโอนภาษาและวัฒนธรรมข้ามพรมแดน เพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมพื้นบ้านลาวภายใต้บริบทของการตั้งถิ่นฐานใหม่

ไอ ลูห์ เมียยานา เอริส ซูซานติ (I Luh Meiyana Ariss Susanti. 2013: 95 - 102) ได้ศึกษาและพัฒนา “การพัฒนาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเรียนรู้ผ่านนิทานภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะสื่อนวัตกรรมการเรียนการสอนภาษาอังกฤษสำหรับ นักเรียนชั้นประถมศึกษาระดับแปด ของโรงเรียน Smp Negeri 1 Petang ในปีการศึกษา 2012/2013” โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์ สังเกต และใช้แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาการพัฒนาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเรียนรู้ผ่านนิทานภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะสื่อนวัตกรรมการเรียนการสอนภาษาอังกฤษจำเป็นต้องใช้ลำดับขั้นตอนได้แก่การสังเกต การวิเคราะห์การออกแบบรูปแบบของสื่อ การให้ผู้เชี่ยวชาญตัดสิน การแก้ไขผลงาน การลงสนามเพื่อทดสอบผลงาน การวิเคราะห์ข้อมูล และ ผลงานสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเรียนรู้ผ่านนิทานภูมิปัญญาท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์ ในส่วนการวัดประสิทธิภาพของสื่อโดยได้ส่งแบบสอบถามไปยังครูสอนภาษาอังกฤษและนักเรียนที่ได้ใช้สื่อดังกล่าวพบว่า ครูสอนภาษาอังกฤษได้ประเมินสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเรียนรู้ผ่านนิทานภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะสื่อนวัตกรรมการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ ค่าเฉลี่ย 4.09 อยู่ในระดับยอดเยี่ยม ส่วนนักเรียนประเมินอยู่ในค่าเฉลี่ย 3.76 อยู่ในระดับดี ผลการศึกษานี้จึงพบว่าสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเรียนรู้ผ่านนิทานภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถช่วยครูและนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านกระบวนการเรียนการสอนและการเรียนรู้ภาษาอังกฤษ

งานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ งานวิจัยของบอร์นาร์ด-จอห์นสตัน และเมอร์ริล (Bernard-Johnston and Merrill) ซึ่งศึกษาบทเพลงชาดก: ละครเพลงพื้นบ้านลาวในฐานะเป็นสื่อการศึกษา เพื่อรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและเป็นสื่อกลางระหว่างวัฒนธรรมสมัยใหม่และวัฒนธรรมดั้งเดิม และ งานวิจัยของ ไอ ลูห์ เมียยานา เอริส ซูซานติ (I Luh Meiyana Ariss Susanti) ซึ่งศึกษาการพัฒนาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเรียนรู้ผ่านนิทานภูมิปัญญาท้องถิ่น ในฐานะสื่อนวัตกรรมการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ งานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้ทำให้เห็นการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมสมัยใหม่หรือเทคโนโลยี นวัตกรรมสมัยใหม่กับวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สืบทอดจากนิทานท้องถิ่น แต่ก็มีผลผสมผสานกันได้ ในที่สุด

จากการศึกษางานวิจัยข้างต้นทั้งในประเทศและต่างประเทศทำให้สรุปได้ว่า แม้จะมีการศึกษาในเรื่องครุภูมิปัญญา และ ภูมิปัญญาวิถีภาษาและวรรณกรรมพอสมควร แต่ก็ยังไม่มี การศึกษาครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ดังนั้นเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ได้ศึกษาค้นคว้ามานี้จึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านองค์ความรู้และแนวคิด การเรียนรู้และการ ถ่ายทอด ตลอดจนบทบาทที่มีต่อสังคม

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอด แนวคิด ตลอดจนบทบาทของครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากหนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ และวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นข้อมูลทุติยภูมิ และใช้วิธีสหวิทยาการ (Interdisciplinary) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างครอบคลุมที่สุด โดยดำเนินการศึกษา และรวบรวมข้อมูลต่อไปนี้

การกำหนดประชากร

1. ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยมีเกณฑ์ในการเลือกคือเป็นบุคคลที่เกิดและพำนักในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความรู้ความสามารถด้านวรรณกรรมท้องถิ่นทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ โดยรวมถึงวรรณกรรมที่ปรากฏในการแสดงพื้นบ้านด้วย บุคคลดังกล่าวมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ มีลูกศิษย์มากมาย และเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยได้รับการยกย่องเชิดชูจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกให้เป็น “ครูภูมิปัญญา” หรือ “ผู้ทรงภูมิปัญญา” ดังรายชื่อต่อไปนี้

- 1.1 นายนครินทร์ ชาทอง
- 1.2 นายประเสริฐ รักวงศ์
- 1.3 นายสาทร ดิษฐสุวรรณ
- 1.4 นายสวัสดิ์ ยางทอง
- 1.5 นายชัย เลิศสิงห์
- 1.6 นางนวลศรี ถนอมศรีมงคล
- 1.7 นางอ้อม สงแทนหรือ อ้อมจิตร เจริญศิลป์

2. บุคคลผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมหรือลูกศิษย์ของครูภูมิปัญญาแต่ละท่าน

3. บุคคลผู้ที่เป็นเครือข่ายครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรม ได้แก่

- 3.1 บุคคลที่ทำงานด้านภูมิปัญญาในสภาวัฒนธรรม จังหวัดสงขลา
- 3.2 บุคคลที่ทำงานด้านภูมิปัญญาในสำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏจังหวัดสงขลา
- 3.3 บุคคลที่ทำงานด้านภูมิปัญญาศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคลองแห วัดคลองแห

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้กับข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้ แบบบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึก แนวคำถามสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพนี้จะยึดตามปัญหาวิจัย วัตถุประสงค์และ กรอบความคิด เป็นแนวตั้งประเด็นคำถามหรือหัวข้อสนทนา เพื่อนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยเลือก การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) การสังเกตและจดบันทึก (Observation and field note) การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2. วิธีการหาคุณภาพเครื่องมือ

2.1 นำแบบบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึกเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมปริญญาโทและผู้ควบคุมปริญญาโทร่วมเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและคำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข

2.2 นำแบบบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึกที่แก้ไขเสร็จแล้วนำมาปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ได้ประเด็นที่ชัดเจน รัดกุม และเหมาะสมกับวัตถุประสงค์

2.3 ปรับปรุงแบบบันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึกตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ และเสนอต่ออาจารย์ผู้ควบคุมปริญญาโทและผู้ควบคุมปริญญาโทร่วม เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และนำไปใช้เก็บข้อมูลต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การค้นคว้าข้อมูล

1.1 การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการค้นคว้าเอกสารที่ผู้อื่นจัดทำไว้แล้ว จากแหล่งค้นคว้าทางสถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ การศึกษาคูณภูมิปัญญามิติภาษาและวรรณกรรมในบริบทวัฒนธรรมถิ่นใต้ ได้แก่ หนังสือ ตำรา สารานุกรม บทความ ปริทัศน์งานวิจัย บทความ รายงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ทั้งที่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

1.2 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลโดยตรงจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้

1.2.1 จากบุคคลได้แก่ครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ผู้ที่สืบทอดภูมิปัญญาหรือลูกศิษย์ของครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา และเครือข่ายครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.2.2 จากผลงานของครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

2. การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล

2.1 ก่อนการเข้าพื้นที่ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นแนวคำถามที่สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ โดยการลงพื้นที่จะมีทั้งเข้าไปด้วยตนเองและอาศัยคนในซึ่งเป็นคนที่คุ้นเคยกับบุคคลในพื้นที่ และได้รับการยอมรับ เป็นคนพาลงพื้นที่

2.2 นอกจากนี้ การเข้าสู่พื้นที่นั้น ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจพื้นที่ด้วยการเข้าไปพูดคุย สันทนาเรื่องทั่วๆ ไป ขณะเดียวกันผู้วิจัยจะสร้างความสัมพันธ์ และความคุ้นเคย เพื่อให้เป็นที่ ยอมรับ และได้รับความร่วมมือในการศึกษาวิจัยตามประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ หลังจากเข้าสู่ พื้นที่และเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์ จะถูกนำมาสรุปและวิเคราะห์วันต่อวัน

3. วิธีเก็บข้อมูล

3.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) ลักษณะการสัมภาษณ์เป็นการถาม เพื่อให้ได้รายละเอียดตามประเด็นคำถามหลักที่กำหนดไว้กว้างๆ รวมทั้งโยงไปสู่คำถามย่อยซึ่ง สอดคล้องกับประเด็นคำถามข้างต้นซึ่งทำให้ได้ข้อมูลในประเด็นแนวคิด ภูมิปัญญา การเรียนรู้และ การถ่ายทอด และบทบาทในสังคมของครูภูมิปัญญา

3.2 การสังเกตและจดบันทึก (Observation and field note) ผู้วิจัยได้สังเกตทั้งแบบไม่ มีส่วนร่วม เช่นการสังเกตสภาพทั่วไปของพื้นที่และกิจกรรม การเฝ้าดูเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น และ แบบมีส่วนร่วมเช่นการเข้าไปร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ที่ครูภูมิปัญญามีบทบาท ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้ วิธีการจดบันทึก บันทึกภาพ บันทึกเสียง และถ่ายวิดีโอเพื่อใช้ประกอบข้อมูลอื่นๆ ให้สมบูรณ์ ยิ่งขึ้น

การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากได้ข้อมูลด้วยวิธีต่างๆ และได้บันทึกไว้แล้ว จะนำข้อมูลมาจัดระเบียบ และนำมา ตรวจสอบ วิเคราะห์ดังนี้

1. ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกไว้แล้ว

ได้แก่ข้อมูลที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุทัศน์ โทรทัศน์ วิทยุ และ อินเทอร์เน็ต ผู้วิจัยจะ เก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวมาจัดหมวดหมู่ แล้ววิเคราะห์อย่างเป็นระบบตามหลักทฤษฎีที่เป็นกรอบ กำหนด

2. ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตและจดบันทึก

ผู้วิจัยจะนำข้อมูลดังกล่าวมาจัดระเบียบแล้วตรวจสอบ กล่าวคือ การตรวจสอบด้าน บุคคล ผู้วิจัยจะตรวจสอบข้อมูลโดยสัมภาษณ์ประเด็นเดียวกันจากผู้ให้ข้อมูลต่างบุคคลกันเพื่อ ตรวจสอบความเห็นพ้องกันระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่ง นอกจากนี้ยังให้ผู้ให้ข้อมูลฟัง ทบทวน เพื่อสรุปอีกครั้ง เมื่อผ่านการตรวจสอบข้อมูลแล้วจะนำมาวิเคราะห์โดยแยกการวิเคราะห์ข้อมูล ออกเป็น 2 ช่วงคือการวิเคราะห์รายวันในสนาม และการวิเคราะห์ข้อมูลหลังออกมาจากสนาม

การวิเคราะห์ข้อมูลรายวันเป็นการวิเคราะห์เบื้องต้น หลังจากเก็บข้อมูลเสร็จสิ้นในแต่ละวัน ผู้วิจัยจะนำข้อมูลมาบันทึกอย่างละเอียดอีกครั้ง จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นว่า ข้อมูล เหล่านั้นครอบคลุมประเด็นคำถามหลักที่ต้องการหรือไม่ นำไปสู่การหาประเด็นคำถามอื่น ตลอดจน เชื่อมโยงคำตอบที่ยังไม่ชัดเจน แล้วจึงนำมาจัดหมวดหมู่ข้อมูลสนาม

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากออกมาจากสนามเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นแล้ว การวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวจึงเป็นการเชื่อมโยงทั้งหมดเข้าด้วยกันโดยใช้แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ มาตีความหมายในเหตุการณ์

การนำเสนอข้อมูล

นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

การศึกษาคูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา จำนวน 7 ท่าน ได้แก่ นายนครินทร์ ชาทอง นายประเสริฐ รัชวงศ์ นายชัย เหล่าสิงห์ นายสวัสดิ์ ยางทอง นายสาทร ดิษฐสุวรรณ นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล และนางอ้อม สงแทน โดยบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่เกิดและพำนักในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความรู้ความสามารถด้านวรรณกรรมท้องถิ่นทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรม มุขปาฐะ โดยรวมถึงวรรณกรรมที่ปรากฏในการแสดงพื้นบ้านด้วย บุคคลดังกล่าวมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ มีลูกศิษย์มากมาย และเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยได้รับการยกย่องเชิดชูจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกให้เป็น “ครูภูมิปัญญา” โดยครูภูมิปัญญาแต่ละท่านมีประวัติที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

ประวัติครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายนครินทร์ ชาทอง

ภาพประกอบ 4 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายนครินทร์ ชาทอง

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2559). ถ่ายภาพ.

นายนครินทร์ ชาทอง เกิดวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2488 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) อายุ 72 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 4 หมู่ 4 บ้านสะพานท่อม ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา

บิดา นายแนม ชาทอง	อาชีพรับราชการครู
มารดา นางเคลื่อน ละอองโชค	อาชีพ เกษตรกร
ภรรยา นางณัฐนิช จันทกาญจน์	อาชีพ ข้าราชการบำนาญ
บุตร 3 คน ได้แก่	
นางสุภาพิชญ์ พัทธโน	อาชีพรับราชการ
นางณัทชยา ธรรมรัตน์	อาชีพรับราชการ
นายปรัชญา ชาทอง	อาชีพ นักดนตรี

ประวัติการศึกษา

การศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดโพธิ์ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา
การศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนสมานคุณวิทยาทาน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา

การศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง จากวิทยาลัยครูสงขลา อำเภอมือง จังหวัดสงขลา

การศึกษาระดับปริญญาตรี ครุศาสตรบัณฑิต จากวิทยาลัยครูสงขลา อำเภอมือง จังหวัดสงขลา

การศึกษาระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดสงขลา

การทำงานปัจจุบัน

ข้าราชการบำนาญครู
วิทยาการตามที่ได้รับเชิญ

ประวัติการทำงานที่ผ่านมา

รับราชการครู ทำงานครั้งแรกในตำแหน่งครู ณ โรงเรียนบ้านไร่ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ต่อมาย้ายมาที่โรงเรียนบ้านต้นล้าน ตำบลคลองหอยโข่ง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา และโรงเรียนสุดท้ายคือ โรงเรียนวัดเลียบ ตำบลคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา ลาออกจากราชการ เมื่อ พ.ศ. 2547

นายหนั่งตะลุง นายนครินทร์ ชาทอง เป็น นายหนั่งตะลุงตั้งแต่เป็นเด็กนักเรียน โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ และเพิ่มทักษะเป็นมาเรื่อยๆ จนสามารถยึดเป็นอาชีพ เมื่อลาออกจากราชการแล้ว ได้สร้างสรรคงานหนั่งตะลุง ถ่ายทอดให้ลูกศิษย์และผู้สนใจ อีกทั้งใช้ความรู้ที่ตนมีบำเพ็ญประโยชน์ ให้สังคมอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันที่โรคภัยรุมเร้าจึงไม่สามารถแสดงหนั่งตะลุงได้เหมือนเดิม

เป็นวิทยาการเรื่องหนั่งตะลุง และเรื่องอื่นๆ ตามที่ได้รับเชิญ

การทำงานเพื่อสังคม

นายนครินทร์ ชาทองใช้ความรู้ ความสามารถ เกียรติยศชื่อเสียงที่ได้รับทำงานเพื่อเผยแพร่ และสืบทอดหนังตะลุงดังนี้

ครูภูมิปัญญาถ่ายทอดความรู้ด้านหนังตะลุงทั้งการเขียนกลอนหนังตะลุง การเขียนบทหนังตะลุง การขับหนังตะลุง การเซ็ดหนังตะลุง การแกะหนังตะลุง และการเล่นดนตรีลูกคู่หนังตะลุง

ฟื้นฟูการแสดงหนังตะลุงคนโดยนำเรื่องจากวรรณคดีไทยมาแสดง

ฟื้นฟูหนังตะลุงรุ่นเก่า โดยสร้างโอกาสให้แสดงในงานพิธีการต่างๆ

จัดตั้งชมรมหนังตะลุงจังหวัดสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2528

จัดสัมมนาดนตรีหนังตะลุงจังหวัดสงขลา และก่อตั้งชมรมลูกคู่หนังตะลุง เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 ณ สถาบันราชภัฏสงขลา เพื่อฝึกดนตรีประกอบการแสดงหนังตะลุง (เครื่องหนังตะลุง) ในจังหวัดสงขลาให้มีมาตรฐานเดียวกัน

ยกฐานะชมรมหนังตะลุงจังหวัดสงขลาเป็นสมาพันธ์หนังตะลุงจังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2539 – ปัจจุบัน

จัดทำหนังสือ “ข่าวตะลุง” พ.ศ. 2539

สร้างและฝึกฝนเยาวชนให้รักและสืบทอดหนังตะลุงอย่างต่อเนื่องโดยจัดโครงการสอนและฝึกให้นักเรียนอ่านทำนองเสนาะเป็นทำนองหนังตะลุง จัดประกวดการอ่านกลอนหนังตะลุงในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงอุดมศึกษา เขียนบทหนังตะลุงและสร้างรูปหนังตะลุงสำหรับเด็ก จัดทำโครงการหนังตะลุงขึ้นในโรงเรียนวัดเลียบ อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลาเป็นโรงเรียน นาร่องในการฝึกหัดหนังตะลุงนักเรียน จนเกิดหนังตะลุงนักเรียนขึ้นในจังหวัดสงขลา และจัดการประกวดหนังตะลุงนักเรียน ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

นายนครินทร์ ชาทองได้รับรางวัลและเกียรติคุณมากมาย รางวัลและเกียรติคุณที่สำคัญๆ มีดังนี้

ได้รับพิจารณาให้เป็นข้าราชการดีเด่น ในการผลิตสื่อหนังตะลุงต่อต้านยาเสพติดและได้รับโล่เกียรติคุณจากกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2532

ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติโดยได้รับพระราชทานเครื่องหมายเชิดชูเกียรติจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ ศาลาดุสิดาลัย เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2540

ได้รับพิจารณาเป็นศิษย์เก่าดีเด่นภาคสังคมทั่วไป ด้านศิลปะวรรณกรรม มหาวิทยาลัยทักษิณ เมื่อ พ.ศ. 2546

ได้รับรางวัลราชมงคลสรรเสริญเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะ(การแสดง) จากสถาบันวัฒนธรรมราชมงคลเฉลิมพระเกียรติ เมื่อ พ.ศ. 2548

ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 4 ด้านศิลปกรรม จากสำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2548

ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน
– หนังตะลุง) จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อ พ.ศ. 2550

ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่นนายประเสริฐ รักษ์วงศ์

ภาพประกอบ 5 ครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายประเสริฐ รักษ์วงศ์

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2559). ถ่ายภาพ.

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) อายุ 58 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 2 ซอย 7 ถนน
คลองเรียน 2 ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

บิดา นายศิลป์ รักษ์วงศ์

อาชีพ นายโรงโนรา

มารดา นางสาวรีย์ รักษ์วงศ์

อาชีพ เกษตรกร

ภรรยา นางปรีดา รักษ์วงศ์

อาชีพ แม่บ้าน

มีบุตร 1 คน ได้แก่

นาย รัตนกร รักษ์วงศ์

อาชีพ นักวิชาการที่ มหาวิทยาลัยมหิดล

ประวัติการศึกษา

การศึกษาระดับประถมชั้นปีที่ 6 โรงเรียนวัดคลองเรียน(เทศบาล 4) อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนสมานคุณวิทยาทาน อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา

การศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ(ปวช.) ที่ โรงเรียนกรุงเทพการบัญชีวิทยาลัย
กรุงเทพฯ

การศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

การทำงานปัจจุบัน

นายหนังตะลุง และวิทยากรบรรยายตามที่ได้รับเชิญ

ประวัติการทำงานที่ผ่านมา

เกษตรกร นายหนังตะลุง และวิทยากรตามที่ได้รับเชิญ

การทำงานเพื่อสังคม

ครูภูมิปัญญาถ่ายทอดความรู้ด้านหนังตะลุง เพลงเรือ

เลขาธิการสมาพันธ์หนังตะลุง จังหวัดสงขลา พ.ศ.2530 – ปัจจุบัน

บรรณาธิการหนังสือ ข่าวตะลุง พ.ศ. 2548

กรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ทำหน้าที่ผู้ช่วยเลขานุการสภาวัฒนธรรม
จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2546 – ปัจจุบัน

คณะกรรมการที่ปรึกษานายกเทศมนตรีนครหาดใหญ่ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม จารีต
ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น พ.ศ. 2547 – 2551

คณะทำงานด้านดูแลรักษาที่สาธารณะ พัฒนาภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม สาธารณสมบัติ และ
มรดกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเทศบาลนครหาดใหญ่ พ.ศ. 2547 – 2551

คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ครุฑนครินทร์ ชาทอง อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา ทำ
หน้าที่ ประธานคณะกรรมการฝ่ายแผนงานโครงการ พ.ศ. 2548 – ปัจจุบัน

เลขานุการชมรมโนราโรงครูจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2549 – ปัจจุบัน

คณะกรรมการกลางแผนสุขภาพจังหวัดสงขลา ทำหน้าที่ เลขานุการประเด็นวัฒนธรรมที่
เกี่ยวข้องการสร้างสุขภาพ สงขลา พ.ศ. 2549 – 2551

ผู้ประสานงานเครือข่ายศิลปินพื้นบ้านสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติสาขาเขต
พื้นที่จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2549 – ปัจจุบัน

กรรมการร่างหลักสูตรหนังตะลุง กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2550

กรรมการร่างหลักสูตรโนราตัวอ่อน ของ แผนสุขภาพ จังหวัดสงขลา ประเด็นวัฒนธรรมที่
เอื้อต่อการสร้างสุขภาพ พ.ศ. 2550

กรรมการบริหารสภาวัฒนธรรมจังหวัดสงขลาทำหน้าที่ผู้ช่วยเลขาธิการสภาวัฒนธรรม
จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2551

กรรมการสมาคมครูภูมิปัญญาไทย พ.ศ. 2549 – ปัจจุบัน

เลขาธิการสมาคมครูภูมิปัญญาไทย (ภาคใต้) พ.ศ. 2550 – ปัจจุบัน

คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านคลองหอยโข่ง ทำหน้าที่ประธานฝ่าย
แผนงานโครงการ พ.ศ. 2551 – ปัจจุบัน

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิคัดเลือกมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง
กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2553

ที่ปรึกษาโครงการลานบุญลานปัญญาประจำศาสนสถาน วัดคลองแห อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2553

คณะกรรมการโครงการรวบรวมประวัตินครหาดใหญ่ เทศบาลนครหาดใหญ่ ทำหน้าที่
เรียบเรียงข้อมูลและภาพ พ.ศ. 2554 – ปัจจุบัน

คณะกรรมการ มหกรรมโนราโรงครู เรียนรู้หนึ่งตระกูลเทศบาลนครหาดใหญ่ ทำหน้าที่
จัดการแสดงพิธีเปิด จัดนิทรรศการโนราโรงครู – หนึ่งตระกูล สาธิตพิธีกรรม และสาธิตภูมิปัญญา
พื้นบ้านจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2555 – ปัจจุบัน

คณะกรรมการเปิดบ้านศิลปินแห่งชาติ ครูนครินทร์ ชาทอง กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
กระทรวงวัฒนธรรม ทำหน้าที่เป็นประธานคณะทำงาน และเป็นวิทยากรประจำบ้านศิลปินแห่งชาติ
ครูนครินทร์ ชาทอง พ.ศ. 2555 – ปัจจุบัน

คณะกรรมการบริหารศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคลองแห ทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการ
มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2555 – ปัจจุบัน

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

นายประเสริฐ รักช่วงศ์ได้รับรางวัลและเกียรติคุณมากมาย รางวัลและเกียรติคุณที่สำคัญๆ
มีดังนี้

รางวัลชนะเลิศการแสดงหนึ่งตระกูลจากพระราชรัตนติกเจ้าคณะจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2534

โล่กรรมการบริหารดีเด่น จากสมาพันธ์หนึ่งตระกูลจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2535

เกียรติบัตร ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อกระทรวงวัฒนธรรม ระดับจังหวัด จากกระทรวง
วัฒนธรรมพ.ศ. 2551

โล่ผู้ทำคุณประโยชน์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดสงขลา จากสมาพันธ์หนึ่งตระกูลจังหวัด
สงขลาและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2553

เกียรติบัตร ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อกระทรวงวัฒนธรรม ระดับจังหวัด จาก กระทรวงวัฒนธรรมพ.ศ. 2553

เกียรติบัตรคนดีศรีโรตารี จาก สโมสรโรตารีหาดใหญ่นครินทร์ พ.ศ. 2553

โล่เชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมจังหวัดสงขลาสาขานันทนาการและผู้ทำคุณประโยชน์ทางวัฒนธรรม ประจำปี พ.ศ. 2554 จากจังหวัดสงขลาและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา

รับรางวัลนวัตกรรมดีเด่น “หนังสือลูกโลกออนไลน์” จาก สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2555

ประกาศเกียรติคุณเครือข่ายอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ด้านจดหมายเหตุ จากกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

โล่ประกาศเกียรติคุณ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมดีเด่น ประเภทภาษาและวรรณกรรม จาก สมาพันธ์หนังสือจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2555

เกียรติบัตรผู้ดำเนินงานด้านสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ดีเด่นจาก สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2556

โล่ประกาศเกียรติคุณผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมดีเด่นด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม จาก สมาพันธ์หนังสือจังหวัดสงขลาและกรมศิลปากร พ.ศ. 2556

ประกาศเกียรติคุณ ได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์การถ่ายทำสารคดี เรื่อง ดนตรีพิธีกรรม (โนราโรงครู) “โครงการดุริยางค์แห่งรัตนโกสินทร์”จาก มูลนิธิหอสมุดดนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2557

โล่เกียรติยศ "บุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมแห่งสถาบันวัฒนธรรมศึกษาภัลยาณิวัฒนา" ประจำปี 2557 พร้อมเงินสด 15,000 บาท

ได้รับพระราชทานเกียรติบัตรและเข็มเชิดชูเกียรติ จาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่นในรอบปีของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปี พ.ศ. 2557 ของศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2557

ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายชัย เหล่าสิงห์

ภาพประกอบ 6 ครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายชัย เหล่าสิงห์

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2559). ถ่ายภาพ.

นายชัย เหล่าสิงห์ เกิดวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2492 ปัจจุบัน(ปีพ.ศ. 2560) อายุ 68 ปี
ที่อยู่ บ้านพรุพ้อ เลขที่ 87 หมู่ที่ 2 ตำบลคูหาใต้ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

บิดา นายชุม เหล่าสิงห์	อาชีพทำนา และเป็นหมอชาวบ้าน (ถึงแก่กรรม)
มารดา นางแนม เหล่าสิงห์	อาชีพ ทำนา
ภรรยา นางกนกนาถ เหล่าสิงห์	อาชีพ ข้าราชการบำนาญ
บุตร 3 คน ได้แก่	
นายดุสิต เหล่าสิงห์	อาชีพ รับราชการ (ถึงแก่กรรม)
นางสุกัญมาส พงษ์จีน	อาชีพ รับราชการ
นางพิลาสลักษณ์ เมฆสุวรรณ	อาชีพ รับราชการ

การศึกษา

มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนปิยศึกษาวิทยา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

ประกาศนียบัตรการศึกษาตอนต้น (ป.กศ.ต้น) ที่วิทยาลัยครูสงขลา อำเภอเมือง จังหวัด

สงขลา

ปริญญาตรี การศึกษาศาสตรบัณฑิต(กศ.บ.) เอกภาษาไทย ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปี พ.ศ. 2517

ปริญญาตรี วิชาเอกบริการการศึกษา จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เมื่อปี พ.ศ. 2553

การทำงานปัจจุบัน

ข้าราชการบำนาญ (ลาออกก่อนเกษียณอายุราชการ เมื่อปี 2551)

รับงานฟรีแลนซ์ทั่วไป การแสดงหนังตะลุง การแสดงดนตรีลูกคู่หนังตะลุง และการแสดง
พื้นบ้าน อื่นๆ ตามที่ผู้จัดเห็นควร

การทำงานเพื่อสังคม

ครูผู้ทรงคุณค่าของแผ่นดิน (สอนดนตรีที่โรงเรียนบ้านกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี
ผู้รับผิดชอบโครงการฝึกดนตรี และโนราในอาราม โครงการวัดส่งเสริมสุขภาพ
วัดเขาตึกน้ำ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอรัตนบุรี

ประธานชมรมวรรณศิลป์รัตนบุรี

ประธานชมรมดนตรีและโนราในอารามเทศบาลตำบลกำแพงเพชร

ประธานชมรมโนราโรงครูจังหวัดสงขลา

นายกสมาคมศิลปินพื้นบ้านจังหวัดสงขลา

กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา

กรรมการสมาพันธ์หนังตะลุงจังหวัดสงขลา

รองประธานศูนย์ฝึกหนังตะลุงอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

รางวัลและเกียรติยศที่ได้รับ

ถ้วยรางวัลชนะเลิศการแข่งขันหนังตะลุง 4 คณะ จากอดีตนายรัฐมนตรี นาย ชวนหลีกภัย
ณ วัดปทุมธาราวาส จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2541

โล่เกียรติคุณ “อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นดีเด่น” ประจำปี 2550 จากเทศบาลตำบล
กำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

โล่รางวัลผู้ใช้ภาษาไทยพื้นบ้านดีเด่น ประจำปี 2550 จากมหาวิทยาลัย วลัยลักษณ์

ได้รับยกย่องเป็น ผู้ใช้ภาษาถิ่นดีเด่น จังหวัดสงขลา เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ
ประจำปี 2553 จากกระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

โล่เชิดชูเกียรติ ให้เป็นศิลปินดีเด่นจังหวัดสงขลา สาขาศิลปะการแสดง(การแสดงพื้นบ้าน)
ประจำปีพ.ศ. 2554 จากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา

ได้รับเกียรติบัตร การยกย่องเป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม ด้านคลังสมองภูมิปัญญาท้องถิ่น โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน ตำบลกำแพงเพชร จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม วันที่ 22 กันยายน 2554

โล่ประกาศเกียรติคุณ ผู้ทำประโยชน์กระทรวงวัฒนธรรมประจำปี 2554 ด้านวัฒนธรรม เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2554

ประวัติครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสวัสดิ์ ยางทอง

ภาพประกอบ 7 ครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสวัสดิ์ ยางทอง

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2559). ถ่ายภาพ.

ข้อมูลพื้นฐานของนายสวัสดิ์ ยางทอง

นายสวัสดิ์ ยางทอง เกิดเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2486 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) มีอายุ 74 ปี
ที่อยู่อาศัย: บ้านเลขที่ 191 หมู่ 10 ตำบลบางเหริ่ง อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา

บิดา นายถนัด ยางทอง	อาชีพทำสวน
	และรับงานแทงหยวกประดับโลงศพและเซิ้งตะกอน
มารดา นางเป้า ยางทอง	มีอาชีพ ทำสวน
ภรรยา นางน่วม ยางทอง	อาชีพ ทำสวน

บุตรธิดา จำนวน 4 คน ได้แก่

นายเสวียน ยางทอง	อาชีพ ธุรกิจส่วนตัว
นายบุญเทียน ยางทอง	อาชีพ ธุรกิจส่วนตัว
นายวิเชียร ยางทอง	อาชีพ ธุรกิจส่วนตัว
นางศิริวรรณ บุญฤทธิ์	อาชีพ ข้าราชการเทศบาล

การศึกษา

จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมปลาย จากโรงเรียนเกษตรกรรมสงขลา
สอบได้นักธรรมชั้นตรี

การทำงานปัจจุบัน

อาชีพหลักคือทำสวน และบริการเรื่องโรงศพ
อาชีพรอง หมออาบน้ำศพ มัตตราสังข์ งานแหงหยวกประดับโรงศพและเชิงตะกอน
รับงานพิธีกรทั่วไป งานวิทยากร และแม่เพลงเรือตามคำเชิญในงานพิธีการต่างๆ

การทำงานเพื่อสังคม

ครูสอนความรู้ด้านเพลงเรือ
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลบางเหรียง
รองประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอควนเนียง

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

ได้รับเข็มเชิดชูเกียรติของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทาน
ให้ นาย สวัสดิ์ ยางทอง ผู้มีผลงานดีเด่น สาขาการอนุรักษ์ ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ของ
ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปี พ.ศ. 2555

ได้รับรางวัลชมเชย การประกวดต้นแบบเครือข่ายสื่อสารสุขภาพระดับจังหวัด ประจำปี
2558 ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสงขลา ทีมนายสวัสดิ์ ยางทอง จาก โรงพยาบาลส่งเสริม
สุขภาพตำบลบ้านไร่ ต.เกาะใหญ่ อ.ควนเนียง นำเสนอเรื่อง เพลงยาว...ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
สุขภาพ

ได้รับรางวัลผู้ที่ทำคุณประโยชน์แก่กระทรวงวัฒนธรรม สาขาศิลปะระดับประเทศ เมื่อวันที่ 3
ตุลาคม 2555 ณ โรงละครแห่งชาติ กรุงเทพฯ

ได้รับรางวัลสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ดีเด่นประจำจังหวัดสงขลา หัวข้อสื่อปราชญ์
ชาวบ้าน (แต่งกลอน) โดยนายสวัสดิ์ ยางทอง อำเภอควนเนียง

ประวัติครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสาทร ดิษฐสุวรรณ

ภาพประกอบ 8 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายสาทร ดิษฐสุวรรณ

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2559). ถ่ายภาพ.

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ เกิดวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2497 ปัจจุบัน (ปี 2560) อายุ 66 ปี
ที่อยู่: เลขที่ 116/4 หมู่ที่ 2 ตำบล ม่วงงาม อำเภอ สิงหนคร จังหวัดสงขลา 90280

บิดา นายเกษม ดิษฐสุวรรณ อาชีพข้าราชการเกษียณ (ถึงแก่กรรม)

มารดา นางพิม ดิษฐสุวรรณ ทำนา

ภรรยา นางยินดี ดิษฐสุวรรณ แม่บ้าน

มีบุตรหญิง 1 คน ได้แก่ นางสาวยศสินี ดิษฐสุวรรณ ทำงานเอกชน

การศึกษา

ชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวชิรานุกุล จังหวัดสงขลา

ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) วิทยาลัยครูยะลา จังหวัดยะลา

ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง(ป.กศ. สูง) วิทยาลัยครูยะลา จังหวัดยะลา

การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ) เอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดสงขลา

การทำงานปัจจุบัน

เป็นข้าราชการเกษียณ (รับราชการครู)

พิธีกร และวิทยากร ตามที่ได้รับเชิญ

การทำงานเพื่อสังคม

เป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องภาษาไทยและภูมิปัญญาไทยเช่น ภาษาถิ่น การเขียนร้อยกรอง การเขียนเชิงสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพลงกล่อมเด็กภาคใต้ฯลฯ ให้แก่สถาบันทางการศึกษาและหน่วยงานของทางราชการ

เป็นวิทยากรอบรมการเข้าค่ายวรรณกรรม และฝึกนักเรียนด้านการแต่งการประพันธ์จนสามารถไปแข่งขันได้รางวัลมากมาย เช่น รางวัลสมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทย รางวัลบทกวีการเมือง (รางวัลพานแว่นฟ้าของรัฐสภา)

เขียนบทความ สารคดี และบทกวี ให้แก่ อาศรมวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์และสารนครศรีธรรมราช องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช วารสารเขาป่านาเล สพท.สงขลา เขต 1 และเขียนงานเฉพาะกิจ แก่สถาบันทักษิณคดีศึกษาเกาะยอสงขลา

เป็นกรรมการตัดสินการประกวดที่เกี่ยวกับภาษาไทยด้านต่าง ๆ เช่นการเขียนเรียงความ การแต่งคำประพันธ์ และการกล่าวสุนทรพจน์ ฯลฯ

รางวัลและเกียรติยศที่ได้รับ

ครูภาษาไทยดีเด่น เขตการศึกษา 3 พ.ศ. 2531

ครูภาษาไทยดีเด่น กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2532

ครูภาษาไทยดีเด่น จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2535

ครูภาษาไทยดีเด่น กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2535

ครูภาษาไทยดีเด่น เขตการศึกษา 3 พ.ศ. 2544

ครูแกนนำ เขตการศึกษา 3พ.ศ. 2544

คนดีศรีม่วงงาม ตำบลม่วงงาม จังหวัดสงขลา พ.ศ. 2549

ผู้ใช้ภาษาไทยพื้นบ้านดีเด่น มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ พ.ศ. 2549

ครูภูมิปัญญาไทย สาขาภาษาและวรรณกรรมรุ่นที่ 5 สกศ.พ.ศ. 2549

บุคคลที่มีผลงานการปฏิบัติงานดีเด่น โรงเรียนสทิงพระวิทยา พ.ศ. 2549

รางวัลการประกวดข้อเขียน ความประทับใจของศิษย์ที่มีต่อครูสภา พ.ศ. 2550

นักกลอนตัวอย่างสมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทย สมาคมนักกลอนฯ พ.ศ. 2551

ศิลปินดีเด่นจังหวัดสงขลา สาขาวรรณศิลป์ประจำปี 2552 พ.ศ. 2552

ผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นดีเด่นของกระทรวงวัฒนธรรม ปี พ.ศ. 2552

ประวัติครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นางนวลศรี ถนอมศรีมงคล

ภาพประกอบ 9 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นางนวลศรี ถนอมศรีมงคล

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2559). ถ่ายภาพ.

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล เกิดวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2497 ปัจจุบัน(พ.ศ. 2560) อายุ 63 ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่ 83 ตำบลบางกล้า อำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา 90110

บิดา นายมงคล ถนอมศรีมงคล (ถึงแก่กรรม) อาชีพ ครูโรงเรียนประชาบาล

มารดา นางถนอมศรี ถนอมศรีมงคล อาชีพ ค้าขาย

การศึกษา

การศึกษาระดับต้น (กศ.บ.) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา(เอกภาษาไทย) อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

การทำงานปัจจุบัน

ข้าราชการเกษียณอายุ (ข้าราชการครู)

เป็นวิทยากรตามที่ได้รับเชิญ

การทำงานเพื่อสังคม

นางนวลศรี ถนอมศรีมงคล เป็นผู้ที่ทำงานให้ประโยชน์กับสังคมโดยไม่คิดค่าเสียเวลาใดๆ ได้แก่การช่วยกิจการงานวัดต่างๆ เช่น งานทอดกฐิน จนได้รับประกาศเกียรติคุณมากมาย

รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ

ประกาศเกียรติคุณ “คนดีมีน้ำใจ”จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ วันที่ 14 สิงหาคม 2546

โล่ประกาศเกียรติคุณโรงเรียนต้นแบบเพลงเรือลตอุบัติเหตุ วันที่ 15 มิถุนายน 2549

โล่ประกาศเกียรติคุณโรงเรียนนำร่องเพลงเรือลตอุบัติเหตุ วันที่ 15 มิถุนายน 2549

เกียรติบัตรบุคคลต้นแบบการจัดการสุขภาพชุมชนดีเด่น จากจังหวัดสงขลา องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา และสาธารณสุขจังหวัดสงขลา ปี 2550 วันที่ 20 มีนาคม 2550

โล่เชิดชูเกียรติเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมสาขา ผู้ทำคุณประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและจังหวัดสงขลา วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2553

โล่เชิดชูเกียรติเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ สาขานันทนาการ และผู้ทำคุณประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรม จากกระทรวงวัฒนธรรม วันที่ 1 กรกฎาคม 2553

ได้รับประกาศเกียรติคุณและเข็มเชิดชูเกียรติครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 7 ด้านภาษาและวรรณกรรม (วรรณกรรมพื้นบ้าน เพลงเรือแหลมโพธิ์)จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา วันที่ 15 กันยายน 2554

ประวัติครูภูมิปัญญาท้องถิ่นนางอ้อม สงแทน

ภาพประกอบ 10 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นางอ้อม สงแทน

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2559). ถ่ายภาพ.

นางอ้อม สงแทน หรือ มโนราห์อ้อมจิตร์ เจริญศิลป์ เกิดเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2493 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) อายุ 67 ปี ที่อยู่บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 2 ตำบลงหรา อำเภองหรา จังหวัดพัทลุง 93180

บิดาชื่อ	นายเอี่ยม สงแทน (ถึงแก่กรรม)	อาชีพ	ทำนา
มารดาชื่อ	นางขาว สงแทน (ถึงแก่กรรม)	อาชีพ	ทำนา
สามี	เลิกกันไปแล้ว		

บุตร

1. จ.ส.ต.อธิป ยอดเกื้อ อาชีพ รับราชการ
2. นายภาณุ ยอดเกื้อ อาชีพ สมาชิกสภาจังหวัดพัทลุง
3. นางสาวเรศ กนกแก้ว อาชีพ การแสดงโนรา
4. นางสาวเกตุทิพย์ วิลัยรัตน์ อาชีพ ประกอบธุรกิจส่วนตัวและการแสดงโนรา
5. นายเกรียงไกร วิลัยรัตน์ อาชีพ นักดนตรี
6. นายเพลิน อินขาว อาชีพ รับราชการ

การศึกษา

สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดเขาวงศ ตำบลงหรา อำเภอ
งหรา จังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2505

การทำงานปัจจุบัน

รับงานมโนราห์

รับร้อยลูกปัดมโนราห์

เป็นอาจารย์พิเศษ วิทยาการบรรยาย และสาธิตทำรำมโนราห์แบบโบราณ

การทำงานเพื่อสังคม

เป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภองหรา

สอนมโนราห์แก่ผู้สนใจมาเรียนรู้ถึงบ้านโดยไม่คิดค่าตอบแทน

รางวัลและเกียรติบัตรที่ได้รับ

รับโล่เกียรติยศศิลปินสุดยอดนิมมานวันสารท ณ วัดวิเศษการกรุงเทพ

รับโล่เกียรติยศรางวัลรองชนะเลิศอันดับหนึ่ง มหกรรมมโนราห์ชิงแชมป์ “โตโยต้า”

ประจำปี พ.ศ. 2533

รับโล่เกียรติยศมหรรรรมโนราห์ดีเด่นสามสมัย ปี พ.ศ. 2535 จากนายสมพงศ์ ศรียะพันธุ์
ผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง

ได้รับเกียรติบัตร เป็นผู้มีผลงานด้านวัฒนธรรมดีเด่น จาก อำเภอองครักษ์ จังหวัดพิจิตร ปี พ.ศ. 2544

รางวัลชนะเลิศถ้วยรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในการประกวดมโนราห์และดนตรีพื้นบ้านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2546

ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 4 ด้านศิลปกรรม ปีพ.ศ. 2548

ได้รับเกียรติบัตร เป็นผู้ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน การแข่งขันมโนราห์ชิงถ้วยพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประจำปี 2557

ได้รับเกียรติบัตรเป็นคณะกรรมการตัดสินการประกวดโนราห์เยาวชนเพื่อเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จาก จังหวัดพิจิตร ปี พ.ศ. 2558

ข้อมูลประวัติครูภูมิปัญญาทั้ง 7 ท่านเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้วิเคราะห์ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ แนวคิด และบทบาทของครูภูมิปัญญาทั้ง 7 ท่านได้อย่างชัดเจน ผลการศึกษาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาปรากฏดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

1. กระบวนการเรียนรู้ของนายนครินทร์ ชาทอง: ครูผู้ตั้งใจในตัวตนตั้งแต่เยาว์วัย

นายนครินทร์ ชาทองเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ตั้งใจในความชอบของตนตั้งแต่เยาว์วัย ประกอบกับครอบครัวสนับสนุน และสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวย ทำให้นายนครินทร์มีเป้าหมายที่ใฝ่ฝันชัดเจน มีกระบวนการเรียนรู้และฝึกฝนตนเองจนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการ เนื่องจากมีกระบวนการเรียนรู้ดังต่อไปนี้

1.1 การเรียนรู้ด้วยวิธีซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว

นายนครินทร์ ชาทอง หรือ นายหนังกะรินทร์ กล่าวได้ว่าเป็นบุคคลที่โชคดีท่านหนึ่งที่ถึงแม้จะเกิดในครอบครัวที่บิดามารดาแยกทางกัน แต่ก็ได้อยู่กับคุณตาและคุณยายที่ทุ่มเทความรัก ความเอาใจใส่ให้กับหลานชายอย่างเต็มที่ อีกทั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่พบเจอแต่ผู้ใหญ่ที่เต็มเต็มความฝันของเด็กชายวัยเยาว์ให้กลายเป็นความจริง และกลายเป็นบุคคลที่มีความพร้อมที่จะเป็นผู้ให้ต่อไป

นายนครินทร์ ชาทอง เป็นบุตรของนายแถม ชาทอง และนางเคลื่อน ละอองโชค เมื่ออายุ 8 ขวบ เรียนชั้นประถมปีที่ 1 บิดามารดาแยกทางกัน ต่างฝ่ายต่างไปมีครอบครัวใหม่ คุณตา และคุณยายเป็นห่วงหลานชายคนเดียวอย่างยิ่งจึงรับมาอยู่ด้วยกัน คุณตาและคุณยายของนายนครินทร์ ชาทอง มีอาชีพทำนา เลี้ยงวัว แต่คุณตาเป็นผู้ทรงภูมิรู้ด้านประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของสังคม กล่าวคือเป็นหมอทำขวัญนาคน ทำขวัญคู่บ่าวสาว ดูฤกษ์ดูยาม ตั้งเสาเอก ตั้งชื่อที่เป็นมงคล และเป็นนายหน้าตั้งชื่อหนึ่งวัน รัตนศรี เมื่อคุณตาไปประกอบพิธีกรรมหรือรับงานที่ไหนก็จะพาหลานชายไปด้วย การที่ได้เห็นการทำงานต่างๆ ของคุณตา โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรม

และการแสดงหนังตะลุง ทำให้หลานชายซึมซับแนวคิดและลักษณะการทำงานของคุณตาซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบซึมซับตามธรรมชาติโดยที่อีกฝ่ายไม่ต้องสอนแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ทุกๆ คืนก่อนนอน คุณตาก็จะเล่านิทานท้องถิ่น เทพนิยาย ปริศนาคำทาย กลอนมุขปาฐะต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องหนังตะลุงที่คุณตาโปรดปรานให้หลานฟัง การเล่าเรื่องของคุณตา ไม่ใช่การเล่าเรื่องแบบธรรมดาทั่วไป ไม่เพียงแต่เล่าเนื้อหาที่สนุกสนาน มีคติธรรมสอนใจแล้ว ยังมีการขับกลอนหนังตะลุง อีกทั้งสาธิตการพูดของตัวละครต่างๆ ให้หลานฟังด้วย

นายนครินทร์ ขาทองกล่าวว่า การได้ฟังเรื่องราวต่างๆ ที่คุณตาเล่าให้ฟังก่อนนอนเป็นช่วงเวลาที่มีความสุขที่สุดในชีวิตวัยเยาว์ จนซึมซับเป็นความชอบ มีความสุขที่ได้ฟัง ได้ทำความเข้าใจ และปฏิบัติตาม (นครินทร์ ขาทอง. 2559: สัมภาษณ์)

1.2 การเรียนรู้ด้วยวิธีท่องจำ

การที่คุณตาวอนเล่านิทานท้องถิ่น เทพนิยาย ปริศนาคำทาย กลอนมุขปาฐะต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องหนังตะลุงให้หลานฟังก่อนนอน นอกจากหลานจะได้รับความเพลิดเพลินสนุกสนานแล้ว ยังเป็นการสอนการเรียนรู้ด้วยวิธีท่องจำหรือการท่องด้วย เนื่องจากคุณตาจะขับกลอนหนังตะลุง หรือไม่ก็ว่าบทกลอนที่มีความไพเราะ มีคติสอนใจ แล้วให้หลานท่องจำให้คุณตาฟัง เช่นเดียวกับที่โรงเรียนที่ยังให้เด็กนักเรียนท่องอาขยานทุกวัน

ต่อมานายนครินทร์ ขาทองก็ยังต้องท่องจำบทหนังตะลุง และกลบทต่างๆ เพื่อนำไปแสดงหนังตะลุงซึ่งช่วยฝึกฝนให้นายนครินทร์ ขาทองเป็นคนมีความจำดี สามารถจำบทหรือการท่องอาขยานของคนสมัยก่อนเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญ เพราะเป็นการฝึกทักษะความจำ ฝึกทักษะการออกเสียง ฝึกให้มีความซาบซึ้งในบทหรือการท่อง และได้ข้อคิด คติสอนใจซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของเยาวชน (นครินทร์ ขาทอง. 2559: สัมภาษณ์)

1.3 การเรียนรู้ด้วยวิธีการไปดู หรือไปสัมผัสของจริง

สภาพแวดล้อมมีส่วนเกื้อหนุนให้นายนครินทร์ ขาทองได้มีโอกาสได้ชมหนังตะลุงโรงต่างๆ รวมถึงหนังตะลุงจากนายหนังที่มีชื่อเสียงโด่งดัง การได้ชมการแสดง การได้เจอนายหนังตะลุงที่ประทับใจ การได้มีโอกาสสัมผัสตัวหนังตะลุง ได้รับรู้บรรยากาศการชมหนังตะลุงตั้งแต่ยังเด็ก ทำให้เกิดอรรถรสในการดูหนังตะลุง และเป็นแรงบันดาลใจให้อยากเป็นนายหนังตะลุง

เนื่องจากบ้านคุณตาวอนสร้างอยู่ปลายนา อยู่ไกลจากความเจริญ ขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัย ไร้สิ่งอำนวยความสะดวก แต่บ้านอยู่ใกล้เขวัดโคกกอกซึ่งเจ้าอาวาสวัดโคกกอกคือเจ้าอธิการยกได้รับการยกย่องว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านเรียก “พ่อท่านลั่นด้า” เนื่องจากท่านมีปานที่ลิ้น หรือไม่ก็เรียก “พ่อท่านกอก” เรียกสั้นๆ ตามชื่อวัด นายโรมโนราห์และนายหนังตะลุงมีความเชื่อว่าหากไปเล่นมโนราห์หรือเล่นหนังตะลุงให้พ่อท่านกอกฟัง จะทำให้มโนราห์หรือหนังตะลุงนั้นๆ มีชื่อเสียง โด่งดัง ดังนั้นจึงมีมโนราห์และหนังตะลุงมาเล่นในวัดโคกกอกบ่อยๆ

ด้วยความที่คุ้นตาว่อนรักหนังตะลุงเป็นชีวิตจิตใจ มีการแสดงหนังตะลุงในวัดคราใดก็จะพาหลานไปดูด้วยทุกครั้ง ทำให้นายนครินทร์ ชาทองมีโอกาสชมการแสดงหนังตะลุงอย่างหลากหลายจากนายหนังผู้มีชื่อเสียงโด่งดังในยุคนั้น เช่น หนังพร้อมอัศวิน หนังอ้อมเท่ง หนังจูลี หนังแคล้วเสียงทอง หนังฉันทธรรมโฆษณ์ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2532) และหนังกั้น ทองหล่อ (ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2529) ซึ่งเป็นบุคคลที่นายนครินทร์มอบตัวเป็นศิษย์ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังมีโอกาสได้ดูหนังตะลุงอื่นๆ อีกมากมาย ได้เห็นกลวิธีการแสดงหนังตะลุงจากนายหนังต่างๆ อย่างหลากหลาย ทำให้เกิดความประทับใจ เก็บเกี่ยววิธีแสดงหนังตะลุงที่ประทับใจมาศึกษาและฝึกปฏิบัติตาม

1.4 การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมการเล่นเลียนแบบของจริง

เมื่อเด็กชาวนครินทร์ ชาทองได้มีโอกาสดูการแสดงหนังตะลุงอย่างหลากหลาย ก็เกิดความชื่นชอบ เกิดแรงบันดาลใจอยากเล่นหนังตะลุงตาม จึงกลับมาเล่นเลียนแบบการแสดงหนังตะลุงจริงๆ คุณตาจึงส่งเสริมด้วยการแกะรูปหนังตะลุงด้วยใบไม้ หรือไม่ก็กระดาษถุงปูนซีเมนต์แล้วใช้ผ้าขาวม้าของคุณตาหรือผ้าห้อยคอของคุณยายทำเป็นจอหนังตะลุง ใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดเป็นแสงไฟในการเล่นหนังตะลุง กล่าวได้ว่าเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ได้จากสภาพแวดล้อมรอบตัวมาเป็นกิจกรรมการเล่นที่ฝึกทักษะปฏิบัติอย่างได้ผลจริง

นอกจากนี้ในโรงเรียนประถมที่นายนครินทร์ ชาทองศึกษายังมีส่วนสนับสนุนจินตนาการ การเล่นเลียนแบบของนายนครินทร์ กล่าวคือเมื่อถึงยามว่างจากการเรียนวิชาการ คุณครูมักให้เด็กชาวนครินทร์ แสดงหนังตะลุงให้เพื่อนๆ ดู ทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินในชั้นเรียน ส่งเสริมจินตนาการของผู้เล่น แม้นักเรียนจะเล่นโลดโผนไปอยู่บนโต๊ะบ้างก็ตาม

1.5 การเรียนรู้ด้วยการขบเคี้ยวจนสามารถออกเวทีจริง

การเรียนรู้ด้วยการขบเคี้ยวจนสามารถออกเวทีจริงหมายถึงผู้เรียนรู้ถูกสอนและฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เร่งรัดจนกระทั่งสามารถปฏิบัติได้ในระดับออกแสดงต่อสาธารณชนได้ หรือถือหากเป็นการเขียน ก็สามารถเขียนส่งนิตยสารระดับประเทศเป็นที่ยอมรับได้ซึ่งกว่าจะถึงขั้นนั้น ผู้เรียนจะต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอด้วยใจรักและมีความอดทน

เมื่อนายนครินทร์ ชาทองเล่นเซ็ดหนังตะลุงใบไม้และหนังตะลุงกระดาษถุงปูนซีเมนต์มาพอสมควร คุณตาอ๋อนได้ฝึกฝนความสามารถของหลานชายเพิ่มเติม โดยนำบทกลอนวรรณคดี พระอภัยมณีของสุนทรภู่มาปรับให้หลานชายฝึกขับเป็นท่วงทำนองหนังตะลุงประกอบการเซ็ดหนังตะลุง ทำให้นายนครินทร์ ชาทองได้เรียนรู้กลวิธีการใช้ภาษาให้เกิดอรรถรสจากวรรณคดีของสุนทรภู่ซึ่งนายนครินทร์ ชาทองถือว่าการที่ตนสามารถพาเพียรเขียนกลอนจนนำไปแต่งเป็นกลอนหนังตะลุงได้ สุนทรภู่เป็นบรมครูของตนท่านหนึ่ง

นอกจากนี้ นายนครินทร์ ชาทอง ยังได้สนิทสนมกับนายหนังนำซึ่งเป็นลูกศิษย์ของนายหนังอ๋อน คุณตาของตน จึงได้เรียนรู้ศิลปะการแสดงหนังตะลุงไปพร้อมๆ กับนายหนังนำไปด้วย นายหนังนำได้สอนการเล่นดนตรีประกอบหนังตะลุงเพิ่มเติมจากการขับและการเซ็ดหนังตะลุง เมื่อ

นายหนังนำไปแสดงหนังตะลุงที่ไหน ก็จะพานายนครินทร์ ซาทอง ไปเล่นเครื่องดนตรีประกอบหนังตะลุงด้วยทำให้เพิ่มทักษะการเล่นดนตรีหนังตะลุงประเภทเครื่องตีได้ทุกชิ้น

ต่อมาคุณตาอ่อนเสียชีวิต นายนครินทร์ ซาทองจึงต้องไปศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนระแงะ จังหวัดนราธิวาส โดยพักอาศัยอยู่กับคุณลุงซึ่งเป็นหัวหน้าส่วนองค์การบริหารส่วนจังหวัด คือ นายศิริศักดิ์ ซาทอง คุณลุงเป็นผู้มีความสามารถหลายด้านทั้งเป็นนักบริหาร นักพูด และนักร้อง ทำให้หลานชายได้ฝึกฝนศิลปะดังกล่าวจนเป็นนักกิจกรรมโรงเรียน นักพูดบรรยาย และนักร้องของโรงเรียน ตามแบบคุณลุงไปด้วย

ต่อมานายนครินทร์ ซาทองได้กลับหาดใหญ่เพื่อมาศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนสมานคุณวิทยาทานโดยอาศัยเป็นศิษย์วัดโคกสमानคุณ(วัดราษฎร์ที่ได้รับการยกฐานะเป็นพระอารามหลวง) มีเจ้าอาวาสวัดโคกสमानคุณ พระเทพมุนี(ฐิตคนฺโธ)ซึ่งขณะนั้นได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ “พระอรรถโมลี” เป็นผู้ดูแล

พระเทพมุนี (ฐิตคนฺโธ) เป็นผู้โดดเด่นด้านการประพันธ์ร้อยกรองทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เมื่อท่านทราบว่านายนครินทร์ ซาทองมีความสามารถเรื่องหนังตะลุง ท่านจึงประพันธ์กลอนให้นายนครินทร์ ซาทองฝึกขับบทกลอนทำนองหนังตะลุงอยู่เสมอ อีกทั้งยังหาลูกคู่¹ มาร่วมฝึกสอนด้วย เมื่อนายนครินทร์ ซาทองได้ถูกฝึกฝน และขับเคี่ยวจนฉายแววความเป็นนายหนังตะลุงให้เห็นชัดเจน พระเทพมุนี (ฐิตคนฺโธ) จึงสร้างจอหนังตะลุง แล้วเปิดโอกาสให้นายนครินทร์ ซาทอง และลูกคู่ ได้แสดงหนังตะลุงจริง ได้เซตหนังตะลุงซึ่งเป็นตัวหนัง จริง ๆ โดยท่านพระครูให้ชื่อว่า “หนังนครินทร์ ขวัญใจนักเรียน” หรือ “หนังเด็กวัดโคกสमानคุณ” เนื่องจากนายหนัง และลูกคู่ ล้วนเป็นนักเรียนด้วยกันทั้งสิ้น ยกเว้นคนเป่าปี่ที่เป็นผู้ใหญ่เพียงคนเดียว

เมื่อจบจากโรงเรียนวัดโคกสमानคุณ นายนครินทร์มีเหตุไม่ได้เข้าสอบที่วิทยาลัยครูสงขลาตามที่สมัครไว้ จนทราบว่าวิทยาลัยครูสงขลามีการรับสมัครผู้มีความสามารถพิเศษด้วย นายนครินทร์จึงขอไปสมัครกับผู้อำนวยการวิทยาลัยครูสงขลาอาจารย์จรรยา มลิษฐ์ โดยนำเสนอความสามารถพิเศษเล่นหนังตะลุง นายนครินทร์ได้ถูกทดสอบให้แกะตัวหนังตะลุง และแสดง หนังตะลุงให้อาจารย์และนักศึกษาดู นายนครินทร์ได้แสดงความสามารถให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ จนได้รับโอกาสให้ลงทะเบียนเรียนเป็นนักศึกษาครูด้วยความสามารถพิเศษคือการแสดงหนังตะลุง และรับแสดงหนังตะลุงเรื่อยมาทั้งการทำกิจกรรมแสดงหนังตะลุงให้วิทยาลัย และรับการแสดงข้างนอก

1.6 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นสิ่งที่ผู้เรียนรู้มีความต้องการเฝ้ารู้ด้วยตนเองโดยไม่มีใครบอกหรือชี้แนะ แต่ผู้เรียนรู้เกิดการปฏิบัติด้วยตนเอง นายนครินทร์ ซาทอง ได้มีการเรียนรู้ด้วยตนเองแบบครูปักหลักจำ ตลอดจน การเสาะแสวงหาค้นคว้าข้อมูล และฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง

¹ ลูกคู่ คือ ผู้ทำหน้าที่เล่นเครื่องดนตรีหรือประกอบดนตรีประกอบการแสดงหนังตะลุงหนังตะลุงคณะหนึ่งมีลูกคู่ประมาณ 5-8 คน

การเรียนรู้ด้วยตนเองแบบครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เป็นครูมิได้สอนโดยตรง หรือผู้เรียนมิได้ไต่ถามครูท่านนั้นโดยตรง หากแต่ใช้วิธีสังเกตและจดจำกลวิธีของครูดังกล่าวแล้ว นำมาปฏิบัติ ตอนที่เรียนและเป็นศิษย์วัดโคกสมาณคุณ นายนครินทร์ ซาทองได้มีโอกาสรู้จักนาย สุนันท์ นามรัตน์ ซึ่งเป็นผู้รักและชื่นชอบหนังตะลุงถึงขนาดสะสมเทปหนังตะลุงของนายหนังผู้มีชื่อเสียงจำนวนมากมายหลายขณะ อีกทั้งยังต้องการแสดงหนังตะลุงด้วย จึงให้นายนครินทร์ ซาทอง และศิษย์วัดโคกสมาณคุณมาเป็นลูกคู่หนังตะลุงโดยนายนครินทร์ ซาทองรับหน้าที่หัวหน้าลูกคู่ให้ นายหนังสุนันท์ เนื่องจากนายหนังสุนันท์ไม่สามารถพูดภาษาถิ่นใต้ได้อย่างเข้าถึงได้ จึงไม่สามารถ พากษ์ตัวตลกซึ่งต้องพูดภาษาถิ่นอย่างมีท่วงทำนองเฉพาะตัว นายหนังสุนันท์จึงปรับประยุกต์โดย เปิดเทปการแสดงหนังตะลุงของนายหนังที่มีชื่อเสียง เช่น เทปหนังกัน ทองหล่อ หนังอ้อมเท่ง ฯลฯ แล้ว นายหนังสุนันท์ทำหน้าที่เชิดรูปหนังให้สอดคล้องกับเรื่องราวที่เปิดเทป เมื่อสนิทกับนายนครินทร์ ซาทอง ก็เปิดโอกาสให้นายนครินทร์ ซาทองได้เชิดรูปหนังประกอบการเปิดเทปด้วย ทำให้นายนครินทร์ ซาทองได้จดจำท่วงทำนอง และลีลาการพากษ์หนังตะลุงที่เป็นเอกลักษณ์ของนายหนังแต่ละคนได้อย่างลึกซึ้งจนถึงขนาดนำไปประยุกต์ใช้กับการแสดงของตน การเรียนรู้เช่นนี้เรียกว่าครูพักลักจำ

ส่วนการเรียนรู้ด้วยการเสาะแสวงหา ค้นคว้าข้อมูลและฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง เป็นการติดตามข่าวสารความเป็นไปของสถานการณ์บ้านเมืองตลอดจนสถานการณ์โลกเพื่อนำไปใช้ในงานวรรณกรรมของตนได้อย่างทันเหตุการณ์ เช่นการดูข่าว การฟังรายการวิทยุ การอ่านหนังสือพิมพ์และการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในกลุ่มต่างๆ การพัฒนาตนเองให้เฉียบคม ด้านวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่น ได้แก่การดูหนังตะลุง และการแสดงพื้นบ้านต่างๆ รวมถึงการอ่านวรรณกรรม ร้อยกรองอยู่เสมอ ประการสุดท้ายคือการเขียน แม้มีปัญหาเรื่องสายตา และปัญหาด้านสุขภาพแต่นายนครินทร์ ซาทอง ยังคงเขียนลงสมุดทุกวัน โดยเฉพาะการเขียนกลอนซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหายไปไม่ได้ในชีวิต

1.7 การเรียนรู้ด้วยการขอฝากตัวเป็นศิษย์

เมื่อบิดาของนายนครินทร์ ซาทองเห็นว่าลูกชายมีความสามารถด้านการแสดงหนังตะลุงพอสมควร อีกทั้งเห็นว่าลูกชายมีความรักและชื่นชอบหนังกัน ทองหล่อ² อย่างยิ่ง โดยนายนครินทร์ ซาทองกล่าวว่ารักและชื่นชอบหนังกัน ทองหล่อเพราะเล่นหนังตะลุงแบบสุภาพ ไม่หยาบคาย ตามแบบชนบดั่งเดิม เป็นนายกลอนปฎิภาณ สามารถขับกลอนสดได้ไพเราะ มีการมคมคาย พากษ์รูปตัวหนังตะลุงได้อย่างเข้าถึงจิตวิญญาณ และแสดงหนังตะลุงได้อย่างสนุกสนาน เพลิดเพลิน อีกทั้งให้ข้อคิด คติธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต (นครินทร์ ซาทอง. 2559: สัมภาษณ์) เมื่อ

² หนังกัน ทองหล่อ เป็นนายหนังตะลุงของจังหวัดสงขลาที่มีชื่อเสียงเลื่องลือเป็นที่ยอมรับว่าเป็นนายหนังที่เข้าถึงจิตวิญญาณและศิลปะลีลาในการเล่นหนังตะลุง ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ ประจำปีพุทธศักราช 2529

บิตาเห็นว่านายนครินทร์ ขาทองถึงวัยที่สมควรซึ่งขณะนั้นกำลังเรียนที่วิทยาลัยครูสงขลา และอยู่ในช่วงฝึกสอนนักเรียน บิตาจึงพานายนครินทร์ ขาทองไปกราบหนึ่งก้น ทองหล่อ เพื่อขอให้ทำพิธีขึ้นครูหรือพิธีครอบมือ³ รับนายนครินทร์ ขาทองเป็นศิษย์ด้วยซึ่งนายหนึ่งก้น ทองหล่อได้เมตตารับนายนครินทร์ ขาทองเป็นศิษย์ด้วยความยินดี

จากที่นายนครินทร์ ขาทองเป็นนายหนึ่งสมัครเล่นก็ได้กลายเป็นนายหนึ่งอาชีพ เพราะผ่านพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเป็นศิษย์มีครูโดยสมบูรณ์ สามารถรับลูกศิษย์ และทำพิธีครอบมือให้ลูกศิษย์ต่อไปได้ อีกทั้งยังสามารถรับตัดเหมรยหรือแก้เหมรย⁴ได้

นายหนึ่งก้น ทองหล่อได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์ทุกๆ ด้านตั้งแต่เรื่องคุณธรรม จริยธรรมของนายหนึ่งทะเล การเชิดรูปหนึ่งทะเลให้สวยงาม การขับหนึ่งทะเล การสร้างโครงเรื่องหนึ่งทะเล การแต่งเรื่องหนึ่งทะเล การปรี๊ดวรรณกรรมต่างๆ มาประยุกต์เป็นกลอนหนึ่งทะเล ตลอดจนการเขียนกลอนหนึ่งทะเล กล่าวได้ว่านายหนึ่งนครินทร์ ขาทองได้รับความรู้จากนายหนึ่งก้น ทองหล่อจนครบถ้วนกระบวนการโดยเฉพาะแนวทางการเล่นหนึ่งทะเลแบบดั้งเดิมโดยต้องมีเค้าโครงเรื่อง หรือมีเรื่องราวการดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้หนึ่งทะเลเรื่องนั้นๆ ได้รับการยกย่องกล่าวขวัญว่าดี มิใช่เพียงนำรูปหนึ่งมาแสดงตลกเท่านั้น ทั้งนี้ นายนครินทร์ ขาทองได้กล่าวว่า “หากจะเลือกแสดงเฉพาะบทเจรจาที่เป็นบทตลก ก็ไม่ใช่การแสดงหนึ่งทะเลแล้ว แต่เป็นการแสดงจำอวดตัวหนึ่งทะเลมากกว่า” (นครินทร์ ขาทอง. 2559: สัมภาษณ์) แม้ปัจจุบันนายหนึ่งก้น ทองหล่อจะเสียชีวิตไปแล้ว แต่นายนครินทร์ ขาทอง ยังรับแนวทางการแสดงหนึ่งทะเลของหนึ่งก้นมาถ่ายทอดให้ลูกศิษย์รุ่นหลัง และยืนยันยึดที่จะคงหนึ่งทะเลตามแบบฉบับดั้งเดิมต่อไปเพื่อให้ผู้ชมได้เสพสุนทรีย์ศิลปความเป็นหนึ่งทะเลโดยแท้จริง

2. กระบวนการเรียนรู้ของนายประเสริฐ รัชวงศ์

นายประเสริฐ รัชวงศ์ เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมที่เติบโตมาในครอบครัวศิลปินท้องถิ่น กล่าวคือบิดาเป็นนายโรงโนรา อาเป็นนายหนึ่งทะเลจึงเกิดการซึมซับและได้รับการฝึกฝนตั้งแต่เด็ก นายประเสริฐ รัชวงศ์จึงมีความรู้ด้านวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่น

³ พิธีครอบมือเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ทำขึ้นเพื่อแสดงการยอมรับว่าเป็นศิษย์ กล่าวได้ว่าเป็นศิษย์มีครู อีกทั้งแสดงการยอมรับ นับถือและบูชาครูหนึ่งทะเลตั้งแต่รุ่นแรกเริ่ม รวมถึงการเช่นสรวงดวงวิญญาณครูหนึ่งทะเลที่เชื่อว่ายังคงดูแลปกป้องคุ้มครอง สามารถให้คุณและโทษนายหนึ่งทะเลได้ นายหนึ่งทะเลที่ผ่านพิธีครอบมือ จะสามารถรับศิษย์และทำพิธีครอบมือศิษย์ต่อไปได้

⁴ ตัดเหมรยหรือแก้เหมรย คือพิธีกรรมแก้บน กล่าวคือเหมรยเป็นข้อตกลงที่บุคคลขอไว้กับสิ่งเร้นลับ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เมื่อบรรลุในสิ่งที่ขอ ก็นำหนึ่งทะเลมาแสดงตัดเหมรยหรือแก้เหมรยโดยนายหนึ่งทะเลจะเป็นสื่อกลางทำพิธีกรรมให้ สิ่งเร้นลับหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติทราบว่าคุณคนดังกล่าวได้กระทำตามข้อตกลงแล้ว เชื่อกันว่านายหนึ่งทะเลที่ทำพิธีตัดเหมรยหรือแก้เหมรยให้สัมฤทธิ์ผลได้ต้องผ่านพิธีครอบมือมาก่อน

อย่างหลากหลาย และมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่นโดยเฉพาะหนังตะลุง โนรา และเพลงเรือ นอกจากนี้ยังสามารถนำวรรณกรรมและศิลปะการแสดงดังกล่าวไปเป็นสื่อในการรณรงค์เพื่อพัฒนาสังคมเช่น อนุรักษ์สภาพแวดล้อม การลดปัญหาอุบัติเหตุ จนได้รับรางวัลเกียรติยศอย่างมากมายอันเนื่องมาจากการทำงานให้สังคมมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้เนื่องจากประสบการณ์การเรียนรู้ดังนี้

2.1 การเรียนรู้ด้วยวิธีซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ เกิดในครอบครัวศิลปินท้องถิ่น บิดาเป็นนายโรงโนราชื่อว่า “โนราศิลป์ รักษ์วงศ์” ส่วนอาเป็นนายหนังตะลุง ชื่อว่า “หนังชาตรี ศ.พร้อมอัศวิน” ด้วยความที่บิดาเป็นนายโรงโนรา จึงมีการฝึกซ้อมการแสดงของเหล่าโนราก่อนแสดงจริงอย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งผู้เป็นอา ก็มักพานายประเสริฐ รักษ์วงศ์ไปดูการซ้อมหนังตะลุงและการแสดงหนังตะลุงอยู่บ่อยๆ

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ ในวัยเยาว์จึงซึมซับบรรยากาศการซ้อมโนรา และการซ้อม หนังตะลุงมาโดยตลอด และมีอิทธิพลต่อแนวคิด วิถีปฏิบัติของนายประเสริฐมาจนถึงบัดนี้

2.2 การเรียนรู้ด้วยวิธีท่องจำ

การที่นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ มีบิดาเป็นนายโรงโนรา และอาเป็นนายหนังตะลุงทำให้ นายประเสริฐสามารถขบกลอนได้ทั้งกลอนโนราและหนังตะลุง หากแต่ถ้ามีใจรักการเชิดหนังตะลุงมากกว่ารำโนรา จึงเอนเอียงไปทางหนังตะลุงมากกว่า อย่างไรก็ตามหากอยากขับโนราและขับหนังตะลุงเป็นก็ต้องเริ่มจากการท่องจำบทกลอนให้ขึ้นใจเสียก่อน ดังนั้นนายประเสริฐ รักษ์วงศ์จึงเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีท่องจำบทร้อยกรอง เพราะไม่เพียงจะได้ฝึกความจำให้เป็นคนจำเก่งซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของโนรา และนายหนังตะลุงแล้ว ยังทำให้ผู้ท่องจำได้ซึมซับสุนทรียรสจากความไพเราะของบทร้อยกรองดังกล่าวด้วย

2.3 การเรียนรู้ด้วยวิธีการไปดู หรือไปสัมผัสของจริง

การที่บ้านเป็นโรงโนรา มีการรับงานแสดง และจัดงานโนราโรงครู จึงทำให้ นายประเสริฐ รักษ์วงศ์จึงได้เห็นการฝึกซ้อมและการแสดงจริงของโนรามาโดยตลอด นอกจากนี้ อาผู้เป็นนายหนังตะลุงก็มักพาหลานชายติดตามไปด้วยเวลาไปรับงานแสดงข้างนอก ทำให้นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ ได้รับอรรถรสความบันเทิงจากการแสดงโนรา และการแสดงหนังตะลุงทั้งหน้าโรงและหลังโรง การได้เห็นความสนุกสนานเพลิดเพลินเบื้องหน้าของผู้ชมอันเกิดจากเบื้องหลังที่มาจากการฝึกซ้อมอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดการตัดสินใจได้ว่าตนชอบวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านจริงหรือไม่ อีกทั้งเกิดแรงบันดาลใจให้มุ่งมั่นฝึกฝนเพื่อความสำเร็จ

2.4 การเรียนรู้ด้วยวิธีขบเคี้ยวจนสามารถออกเวที

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ หรือเด็กชายประเสริฐในขณะนั้นเมื่อมีอายุประมาณ 8 ขวบ ได้ถูกขบเคี้ยวเรื่องการแสดงโนราอย่างจริงจัง ส่วนด้านหนังตะลุงนั้น อาซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดรอนให้นายประเสริฐขึ้นชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งถือว่าเป็นวัยที่พร้อมต่อการฝึกฝนอย่างเร่งรัด จริงจัง นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ได้ฝึกทักษะความรู้อย่างหลากหลายทั้งการขบกลอน การเชิดหนังตะลุง การเขียน

กลอน การเล่นดนตรีประเภทเครื่องดี ลักษณะการสอนคือปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ชับเคียวจนเกิดความชำนาญแล้วพาลงพื้นที่เป็นลูกมือนายหนึ่งตะลึง จนให้แสดงจริง

ด้านพื้นฐานการประพันธ์ร้อยกรอง นายประเสริฐ รัชรวงศ์ได้ฝึกฝนทั้งที่บ้าน ที่โรงเรียนและที่วัด เนื่องจากได้มีโอกาสศึกษาชั้นมัธยมตอนต้นที่โรงเรียนสมานคุณวิทยาทานซึ่งเป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัดโคกสมาณคุณ มีเจ้าอาวาส คือพระเทพมุนี (จิตคุนโธ) ซึ่งมีความสามารถด้านประพันธ์ร้อยกรองอย่างยิ่ง จึงฝึกฝนลูกศิษย์ที่มีความสนใจอย่างสม่ำเสมอรวมถึงนายประเสริฐ รัชรวงศ์ด้วย กล่าวได้ว่านายนครินทร์ ซาทองและนายประเสริฐ รัชรวงศ์ มีครูบาอาจารย์คนเดียวกันคือพระเทพมุนี (จิตคุนโธ)

ลักษณะการฝึกฝนที่ชับเคียวจนเกิดการพัฒนาย่างเด่นชัดสำหรับนายประเสริฐ คือการฝึกให้ท่องกลอน กล่าวคือ ครูเขียนไว้ 1 บท ลูกศิษย์มาต่อไว้ 1 บท แล้วครูกลับมาต่ออีก 1 บท ให้ลูกศิษย์ต่ออีก 1 บทสลับกันไปมา การต่อกลอนกันไปต่อกลอนกันมาเช่นนี้ทำให้ฝึกปรือฝีมือและพัฒนาทักษะการประพันธ์ขึ้นเรื่อยๆ ครั้นนานเข้าก็สามารถเขียนได้ตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่ต้องต่อกลอนอีกต่อไป นายประเสริฐ รัชรวงศ์เล่าว่าผู้เป็นอา นายหนึ่งชาติตรี ศ.พร้อมอัศวิน ได้ฝึกการเขียนของตนเช่นนี้ซ้ำๆ จาก 1 บท ก็ขยายยาวขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงวันหนึ่ง ตนสามารถเขียนบทหนึ่งตะลึงให้กับอาโดยไม่ต้องต่อกลอนอีกต่อไป (ประเสริฐ รัชรวงศ์, 2559: สัมภาษณ์)

2.5 การเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์

เมื่อนายประเสริฐ รัชรวงศ์เติบโตขึ้น สามารถเล่นหนังตะลุงได้พอสมควร นายหนึ่งชาติตรี ศ.พร้อมอัศวิน ผู้เป็นอาก็นำนายประเสริฐ รัชรวงศ์ไปฝากตัวไว้เป็นศิษย์กับนายนครินทร์ ซาทองซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดัง และมีการแสดงหนังตะลุงแนวอนุรักษ์เช่นเดียวกัน

การเป็นลูกศิษย์นายหนึ่งนครินทร์ ซาทอง ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของชีวิต นอกเหนือจากการได้รับการถ่ายทอดกลวิธีการประพันธ์ กลวิธีการแสดงหนังตะลุง และได้เข้าสู่พิธีกรรม “ครอบมือ” จากครูนครินทร์ ซาทองซึ่งแสดงว่าเป็นศิษย์มีครูโดยสมบูรณ์ สามารถรับตัดเหมรยุหรือแก้เหมรยุได้ แต่จากที่เคยอยู่ในโรงหนังตะลุง หรือโรงโนราเพียงอย่างเดียว กลับต้องติดตามครูนครินทร์ ซาทอง ลงพื้นที่ชุมชน ไปประชุม หรือไปสัมมนาหาวิธีอนุรักษ์ เผยแพร่ และถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมการแสดงพื้นบ้านอย่างไม่เหน็ดเหนื่อยซึ่งงานหลายงานเป็นงานที่ไม่ได้เงินแต่ได้คำตอบแทนคือความสุข ความภูมิใจ นอกจากนั้นยังได้รับแนวคิดการผู้เป็นครูเรื่องการที่จะทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ไม่หลงลืมรากเหง้าของตนซึ่งวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่นก็เป็นหนึ่งในรากเหง้าสำคัญที่ชาวใต้ไม่ควรหลงลืม

2.6 การเรียนรู้ด้วยการติดตามห้อยตามครู

นายประเสริฐ รัชรวงศ์ (2559: สัมภาษณ์) กล่าวว่า “ครูที่เก่งจะมีลูกศิษย์หลายคน ลูกศิษย์จะได้จากครูมากน้อยอย่างไรก็ขึ้นกับการปฏิบัติของลูกศิษย์เอง” การปฏิบัติด้วยการติดตามครู เป็นลูกมือ และคอยช่วยเหลือครูในเรื่องงานต่างๆ อาจเป็นเรื่องเสียเวลามากเกินไปสำหรับยุคปัจจุบัน แต่เป็นการเรียนรู้ที่พัฒนาศักยภาพ และเปิดโอกาสในการทำงานอย่างมากสำหรับผู้ติดตาม

ดั่งนายประเสริฐ รัชวงศ์ที่ติดตามครุณครินทร์ ซาทองไปยังที่ต่างๆ และช่วยงานครูแทบทุกด้าน กล่าวได้ว่าเป็นทั้งลูกศิษย์ เป็นทั้งเลขานุการ ส่งผลให้นายประเสริฐ รัชวงศ์มีพัฒนาการในเรื่องวิชาการมากขึ้น รู้จักกลุ่มคนมากขึ้น และมีเครือข่ายมากขึ้น เมื่อติดตามครุณานเข้า ได้ประสบการณ์ทั้งเวทีการแสดง และเวทีวิชาการ ทำให้ได้รับโอกาสให้ทำงานร่วมกัน หรือมอบหมายงานให้งานทำ จึงทำให้ผลงานเป็นที่ประจักษ์มากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงหลังๆ นายครุณครินทร์ ซาทองมีปัญหาเรื่องสุขภาพ โรคภัยไข้เจ็บรุมเร้า จึงส่งงานมาให้ลูกศิษย์ที่คอยติดตาม เรียนรู้การทำงานมาตลอดอย่าง นายประเสริฐ รัชวงศ์ ปฏิบัติงานแทนมากขึ้น ทั้งนี้คนสมัยก่อน เมื่อจะถ่ายทอดวิชาความรู้สำคัญๆ ให้ใคร จะต้องพิจารณาผู้รับถ่ายทอดก่อนว่า มีความสามารถรับได้หรือไม่ หรือมีคุณธรรมจริยธรรมในการสืบทอดต่อไปหรือไม่ ดังนั้นจึงต้องเรียกใช้ลูกศิษย์อย่างใกล้ชิดเพื่อพิจารณาผู้รับถ่ายทอดนั้นๆ ก่อน

2.7 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

นายประเสริฐ รัชวงศ์ยึดหลักการเรียนรู้ด้วยตนเองคือ สังเกต ฟัง อ่าน คิด เขียน กล่าวคือ เรียนรู้จากสิ่งที่ได้พบเห็น และได้ยินได้ฟัง ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ หรือสื่อออนไลน์ต่างๆ แล้วนำมาค้นคว้าเพิ่มเติม จากนั้นจึงนำมาประมวลแล้วเขียนถ่ายทอดอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นผลงานนั้นจะออกสู่สายตาสังคมหรือไม่ก็ตาม

3. กระบวนการเรียนรู้ของนายชัย เหล่าสิงห์

นายชัย เหล่าสิงห์ไม่ได้อยู่ในครอบครัวที่เป็นศิลปิน บิดามารดาประกอบอาชีพทำนา หากแต่ได้รับอิทธิพลจากบิดาที่เคยเป็นพระนักเทศน์มหาชาติ และบิดามักจะท่องบทกลอนให้ฟังบ่อยๆ ทำให้ชอบด้านภาษาและวรรณกรรมไทย และเมื่อมีโอกาสได้ดูการแสดงพื้นบ้านทางใต้ ทำให้เกิดความชอบ และสนใจฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ ทำให้นายชัย เหล่าสิงห์เป็นครูภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่นในด้านการเรียนรู้อย่างหลากหลายและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งสิ้น เนื่องจากเป็น มีความอุตสาหะพยายามทั้งในด้านการประพันธ์ร้อยกรอง การเล่นดนตรี การแสดงหนังตะลุง และการรำโนราจเป็นที่ยอมรับ และสามารถนำทักษะปัญหาจากการเรียนรู้มาถ่ายทอดโดยไม่หวังค่าตอบแทน อีกทั้งยังทำกิจกรรมเพื่อคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องจนได้รับการยอมรับเป็นครูภูมิปัญญาของท้องถิ่น นายชัย เหล่าสิงห์ มีประสบการณ์การเรียนรู้ดังนี้

3.1 การเรียนรู้ด้วยวิธีซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว

นายชัย เหล่าสิงห์ เกิดในครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรมกล่าวคือบิดามารดาเป็นชาวนา อย่างไรก็ตาม บิดานายชุม เหล่าสิงห์เคยบวชเป็นพระและมีประสบการณ์เป็นพระนักเทศน์ โดยเฉพาะการเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี จึงทำให้มีความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีพุทธศาสนา อีกทั้งยังสามารถขับกลอนได้อย่างไพเราะ ทำให้ผู้เป็นบุตร นายชัย เหล่าสิงห์ประทับใจผู้เป็นบิดา และซึมซับความไพเราะจากท่วงทำนอง สัมผัสคล้องจองของบทกลอน ตลอดจนถ้อยคำ ถ้อยความในบทกลอน จนกลายเป็นความชอบและมีทักษะด้านการอ่านการเขียนบทร้อยกรองต่อไป

3.2 การเรียนรู้ด้วยวิธีการไปดู หรือไปสัมผัสของจริง

นายชัย เหล่าสิงห์ เกิดในครอบครัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมและการแสดง ศิลปะพื้นบ้านเลย แต่นายชัย เหล่าสิงห์กลับชื่นชอบหนังตะลุงอย่างมาก ถึงขนาด“สามารถดูหนังตะลุงได้เป็น คีนๆ ยันรุ่ง” (ชัย เหล่าสิงห์. 2549: สัมภาษณ์) นอกจากนี้ยังชื่นชอบทำรำโนรา และชอบดนตรีไทยอีกด้วย ทั้งนี้เกิดจากการเรียนรู้ด้วยวิธีการไปดูหรือไปสัมผัสของจริง เช่นการได้ไปดูการแสดง บ่อยๆ จะทำให้เกิดอรรถรสในการดู ผิดทักษะการดูได้อย่างเข้าใจการแสดงนั้นๆ อีกทั้งการได้มีโอกาสสัมผัสของจริงเช่น การได้จับตัวหนังตะลุง หรือการได้สัมผัสเครื่องดนตรีหนังตะลุง หรือการได้เห็นนายหนังตะลุงตัวจริง เป็นการสร้างความประทับใจ และเป็นแรงบันดาลใจให้อยากเป็นนายหนังตะลุงในที่สุด

3.3 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

การที่ได้มีโอกาสไปดูการแสดงท้องถิ่นอย่างหลากหลายทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบครูปักหลักจำกล่าวคือสังเกตว่าการแสดงท้องถิ่นดังกล่าวมีรูปแบบการแสดงอย่างไร มีการขับกลอนอย่างไร หรือมีการเล่นดนตรีประกอบการแสดงอย่างไร นำไปสู่การทดลองปฏิบัติ ลองผิดลองถูกด้วยตนเองจนสามารถประพันธ์ได้ ขับกลอนได้ และเล่นดนตรีได้ กล่าวได้ว่าการเรียนรู้ด้วยตนเองและฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งสำคัญมากที่ทำให้เกิดพัฒนาการ ทั้งนี้นายชัย เหล่าสิงห์มีการเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยวิธีครูปักหลักจำ และฝึกฝนปฏิบัติลองผิดลองถูกด้วยตนเอง ดังนี้

นายชัย เหล่าสิงห์มีอุปนิสัยเมื่อสนใจสิ่งใดก็จะฝึกฝนจนสามารถเล่นได้ ดังนั้นเมื่อมีใจรักหนังตะลุง นายชัย เหล่าสิงห์จึงตั้งใจว่าเมื่อเรียนจบปริญญาตรีแล้ว จะเข้าสู่วงการหนังตะลุงให้จงได้ จึงได้ฝึกฝนการประพันธ์ร้อยกรองจนชำนาญไม่ว่าจะเป็นเพลงบอก ดอกสร้อย สักวา เพลงเรือ กลอนโนรา กลอนหนังตะลุง

สิ่งที่ช่วยเพิ่มทักษะในการประพันธ์คือการอ่านและการเขียนอย่างต่อเนื่องทุกวัน โดยเฉพาะการอ่านวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี ดังตัวอย่าง “พระอภัยมณี”ของสุนทรภู่ ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงบทกลอนที่มีทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน เป็นแม่แบบสำหรับคนที่แต่งกลอนแทบทุกคน นอกจากนี้ ยังใช้วิธีครูปักหลักจำจากการดูหนังตะลุง โนราหรือ เพลงบอกที่ชื่นชอบแล้วแล้วนำมาปฏิบัติเพื่อลองผิดลองถูกจนพอใจ นายชัย เหล่าสิงห์ กล่าวว่า เมื่อตนเองเฝฝ้นอย่างเป็นนายหนังตะลุง จึงมีการฝึกฝนด้วยตนเองเตรียมพร้อมไว้ เมื่อจบการศึกษาระดับปริญญาตรี นายชัย เหล่าสิงห์ ก็ได้เขียนบทหนังตะลุงเตรียมพร้อมไว้เรียบร้อยแล้ว

ด้านดนตรีไทยก็เช่นกัน เมื่อตอนยังเด็ก อายุ 12 ขวบ เริ่มต้นด้วยการฝึกเป่าขลุ่ยเพียงออ ส่วนเครื่องดนตรีไทยอื่นๆ นายชัย เลิศสิงห์ได้จากตอนที่ประกอบอาชีพครูแล้ว กล่าวคือได้ นายชัย เหล่าสิงห์ ได้เชิญครูดนตรีมาสอนเด็กๆ ในโรงเรียนโดยนายชัย เหล่าสิงห์ก็ร่วมฟัง และได้สังเกตการสอนของครูด้วย ความสามารถพิเศษของนายชัย เหล่าสิงห์คือเพียงแค่การสังเกต ก็สามารถนำไปฝึกซ้อมเครื่องดนตรีต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ทั้ง ซอด้วง ซออู้ ปี่ ระนาด ขิม และเครื่องดีทั้งหมด จนสามารถฝึกซ้อมเด็กนักเรียน และตั้งวงดนตรีไทยวงเล็กๆ ได้

นอกจากนี้ เครื่องดนตรีลูกคู่หนึ่งตระกูลทั้งเครื่องเป่าและเครื่องตี นายชัย เหล่าสิงห์ ก็ฝึกฝนด้วยตนเองจนสามารถเล่นได้ทุกชิ้น และสามารถซ่อมเครื่องดนตรีเองได้ อย่างไรก็ตาม ยาของ นายชัย เหล่าสิงห์ ได้ดูดวงและทำนายนายชัย เหล่าสิงห์ว่าหากทำอาชีพนายหนังตะลุงจะไม่รุ่งเรืองเพราะ “มีแต่รากับกิ้ง แต่มายยอต” (ชัย เหล่าสิงห์. 2549: สัมภาษณ์) “ราก” หมายถึงมีความรู้ความเชี่ยวชาญในหนังตะลุงอย่างลึกซึ้ง สามารถถ่ายทอดได้ “กิ้ง” หมายถึงความสามารถแตกแขนง มีลูกศิษย์ลูกหาหรือผู้สืบทอดวงหนังตะลุงต่อไปได้ ส่วน “ยอต” หมายถึง ความมีชื่อเสียงโด่งดัง กล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์หรือคำทำนายมีอิทธิพลต่อนายชัย เหล่าสิงห์พอสมควร เพราะทำให้ครอบครัวไม่ส่งเสริม และทำให้นายชัย เหล่าสิงห์ล้มเลิกความคิดอยากเป็นนายหนังตะลุง และไปมุ่งเน้นการประกอบอาชีพครูแทน

3.4 การเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์

แม้ว่านายชัย เหล่าสิงห์ ตั้งใจว่าจะไม่เอาดีทางนายหนังตะลุงอีกต่อไป แต่ก็มีเหตุให้กลายเป็นนายหนังตะลุงจนได้ ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์เพื่อเป็นทายาทครูหมอหนังตะลุง

เนื่องจากนายชัย เหล่าสิงห์ มีความชื่นชอบทางดนตรีอย่างลึกซึ้ง ยิ่งฝึกฝนก็ยิ่งผูกพันอยากจะทำอย่างอื่นไป โดยเฉพาะทางปี่ซึ่งไม่ค่อยมีใครสนใจ เนื่องจากค่อนข้างเรียนยากและงานที่ใช้ขายปี่มักเป็นงานเบื้องหลัง อย่างไรก็ตามปี่เป็นเครื่องดนตรีสำคัญสำหรับการแสดงท้องถิ่นอย่างหนังตะลุงและมโนราห์ ดังนั้น นายชัย เหล่าสิงห์ จึงไปเรียนรู้เพิ่มเติมโดยฝากตัวเป็นศิษย์ครอบมือกับศิลปินแห่งชาติ นายควน ทวนยก นักดนตรีไทยพื้นบ้านโดยเฉพาะการเป็นนายปี่โรงหนังตะลุง และโรงมโนราห์ จนได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง ประจำปี พ.ศ. 2553

เมื่อฝึกปรือจนเกิดความเชื่อมั่นในฝีมือแล้ว จากนั้นนายชัย เหล่าสิงห์จึงเริ่มหาโรงหนังตะลุงเพื่อแสดงฝีมือ โดยเริ่มแรกขอติดตามโรงหนังตะลุงละมุนศิลป์ของนายหนังละมุน แก้วมี วันแรกๆ ไม่ได้ค่าแรง เพราะขอติดตามไปเอง แต่เมื่อแสดงศักยภาพทางดนตรีให้เห็นว่าสามารถเป็นลูกคู่หนังตะลุง⁵ได้เป็นอย่างดี จึงได้รับค่าแรง การเป็นลูกคู่เริ่มแรกจากการเล่นซอฮู้และซอด้วงก่อน จนกระทั่งวันหนึ่งนายปี่ลูกคู่ของโรงหนังตะลุงละมุนศิลป์เมาจนไม่สามารถเป่าปี่ได้นายชัย เหล่าสิงห์จึงต้องเป่าปี่แทน ทำให้แสดงศักยภาพด้านการเป่าปี่เป็นที่ประจักษ์ จึงได้รับจ้างให้เป็นนายปี่ลูกคู่หนังตะลุงในครั้งต่อมา ทั้งนี้ เนื่องจากปี่เป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญสำหรับการแสดงหนังตะลุง เสียงปีสามารถเรียกคนให้มาหาโรงหนังตะลุงได้ แต่การฝึกเป่าปี่ค่อนข้างยาก จึงมีผู้มีทักษะดนตรีด้านปี่ ไม่มากนัก

นายหนังละมุน แก้วมี เห็นศักยภาพของนายชัย เหล่าสิงห์ทั้งการเล่นดนตรีลูกคู่หนังตะลุง และการเล่นหนังตะลุง จึงชักชวนให้เป็นศิษย์ ด้วยต้องการสืบทอดทายาทครูหมอหนัง

⁵ ผู้ทำหน้าที่ประโคมเครื่องหรือบรรเลงดนตรีสำหรับการแสดงหนังตะลุง

ตะลุง⁶ หากนายชัย เหล่าสิงห์ยังผัดผ่อนด้วยกังวลในคำทำนาย แต่รับปากนายหนังละมุน แก้วมีว่า หากต้องการเล่นหนังตะลุงเมื่อไร จะให้นายหนังละมุน แก้วมีเป็นครู จนกระทั่งนายหนังละมุน แก้วมีป่วยหนัก คุณหมอแจ้งให้ลูกหลานทำใจรับกับการที่นายหนังละมุน แก้วมี จะต้องจากไปยัง สัมปรายภพ แต่นายหนังละมุน แก้วมียังนอนหายใจวริน ไม่ยอมจากไป ทั้งที่สภาพร่างกายไม่ไหวแล้ว ลูกหลานจึงคิดเห็นว่านายหนังละมุน แก้วมี ยังจากไปไม่ได้เพราะยังมีห่วงเรื่องทายาทครู หมอหนังตะลุง เนื่องจากลูกหลานนายหนังละมุน แก้วมีไม่มีใจรักทางนี้เลยสักคน จึงไม่มีใครยอมสืบทอดภาระเป็นทายาทเล่นหนังตะลุงต่อไป ดังนั้นลูกหลานนายหนังละมุน แก้วมีจึงต้องมาขอร้องนายชัย เหล่าสิงห์ ในเวลากลางดึกเพื่อไปประเคนขันหมากพลู ดอกไม้รูปเทียนแก่นายหนังละมุน แก้วมี ถึงเตียงพยาบาล พร้อมกล่าวสัญญาว่าจะรับภาระสืบทอดการเล่นหนังตะลุงต่อไป นายหนังละมุน แก้วมีจึงจากไปอย่างสงบ

นายชัย เหล่าสิงห์ เล่าต่อไปว่า ได้นำเถ้ากระดูกของนายละมุน แก้วมีไปบูชาที่บ้าน เวลาจะไปแสดงหนังตะลุงที่ไหน ก็จะจุดรูปเทียนบูชาและชวนนายละมุน แก้วมีไปด้วยทุกที่ ปรากฏว่าลูกของนายละมุน แก้วมีมาเล่าให้ฟังว่า “พ่อมาเข้าฝันบอกว่าจะไม่อยู่กับแม่แล้วเพราะแม่ขี้บ่นเกินไปจะไปอยู่เล่นหนังตะลุงกับน้ำชัยดีกว่า” (ชัย เหล่าสิงห์. 2559: สัมภาษณ์) การฝากตัวเป็นศิษย์โดยมีพิธีกรรมจึงมีนัยสำคัญอย่างยิ่ง มิใช่เพียงการศึกษาเรียนรู้เพียงอย่างเดียว หากเป็นการแสดงถึงความพร้อมที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ลูกศิษย์สืบทอดไปอีกด้วย

นอกจากนี้ นายชัย เหล่าสิงห์ยังเป็นศิษย์ของนายหนังนครินทร์ ชาทองอีกด้วย แม้จะไม่ครอบมือกับนายหนังนครินทร์ ชาทอง แต่ก็ได้รับความเมตตา และการสนับสนุนเป็นอย่างดีจนกล่าวได้ว่า การที่นายชัย เหล่าสิงห์เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับด้านวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่นตลอดจนที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมถิ่นใต้ ส่วนหนึ่งมาจากการสนับสนุนของ ครูนครินทร์ ชาทอง

4. กระบวนการเรียนรู้ของนายสวัสดิ์ ยางทอง

นายสวัสดิ์ ยางทอง เป็นครูภูมิปัญญาที่มาจากครอบครัวศิลปินพื้นบ้านสาขาอื่นแต่มีพื้นฐานและทักษะด้านวรรณกรรม นายสวัสดิ์ ยางทองเองก็มีอาชีพและการศึกษาที่ไม่สัมพันธ์กับภูมิปัญญาด้านวรรณกรรม แต่มีความสามารถด้านการร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์⁷ และขับกลอนสด จนกระทั่งเขียนตำรากลอนภูมิปัญญาการไถนากับวัวในสมัยก่อน และตำรากลอนอุปกรณ์เครื่องใช้

⁶ ครูหมอคือบูรพาจารย์และบรรพบุรุษที่นายหนังแต่ละคนสืบเชื้อสายมาซึ่งต้องมีการเซ่นสรวงบูชาและสืบทอดทายาทต่อไป

⁷ เพลงเรือแหลมโพธิ์ เป็นเพลงพื้นบ้านที่ใช้ร้องประกอบกิจกรรมการชักพระในจังหวัดสงขลา เดิมเรียกเพลงเรือยาว เพลงยาว หรือเพลงเรือ เนื่องจากเพลงเรือแหลมโพธิ์มีเอกลักษณ์เป็นแบบฉบับของพื้นที่สงขลา จึงให้เรียกเพลงเรือแหลมโพธิ์โดยเรียกตามศูนย์กลางการเล่นเพลง เพื่อให้ไม่สับสนกับเพลงยาว หรือเพลงเรือของพื้นที่อื่น

ไม่สอยในวิถีชีวิตชุมชน จนได้รับรางวัลต่าง ๆ และมีบทบาทเป็นผู้นำด้านวัฒนธรรมในชุมชนทำให้ชุมชนท้องถิ่น และสถาบันภายนอกเชื่อในความเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรม โดยนายสวัสดิ์ ยางทองมีประสบการณ์การเรียนรู้ดังนี้

4.1 การเรียนรู้ด้วยวิธีซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว

ปู่ และบิดาของนายสวัสดิ์ ยางทองเป็นศิลปินพื้นบ้านด้านแทงหยวกและนายช่างทำนกกลายไทย แต่ก็มีพื้นฐานและทักษะด้านวรรณกรรม กล่าวคือปู่มาก ยางทอง มีความสามารถทั้งในการขับกลอนสด ร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ และขับกลอนหนึ่งตะลุง ส่วนบิดา นายถัด ยางทอง ก็มีความสามารถในการขับกลอนสด และกลอนหนึ่งตะลุงสืบทอดจากผู้เป็นปู่มาพอสมควร กล่าวได้ว่า แม้นายสวัสดิ์ ยางทองจะไม่อยู่ในครอบครัวศิลปินท้องถิ่นด้านวรรณกรรมและการแสดงโดยตรง แต่บุคคลในครอบครัวก็มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าว ทำให้นายสวัสดิ์ ยางทองได้ซึมซับอย่างเป็นธรรมชาติ

4.2 การเรียนรู้ด้วยวิธีการไปดู หรือไปสัมผัสของจริง

แรงบันดาลใจที่สำคัญส่งผลให้นายสวัสดิ์ ยางทองก้าวมาสู่การเป็นแม่เพลงเรือ คือการได้ไปดูและหรือไปสัมผัสของจริง กล่าวคือเมื่อตอนเป็นวัยรุ่นอายุ 21 ปี นายสวัสดิ์ ยางทองได้ไปร่วมขบวนชักพระซึ่งมีการร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ในขบวนแห่ด้วย ทำให้รับอรรถรสความบันเทิงเกิดความประทับใจและแรงบันดาลใจ ต้องการร้องเพลงเรือเป็น นำไปสู่การฝึกฝนจนสามารถขับกลอนสด และร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ได้ ผู้ใหญ่เยย ยางทาง ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องซึ่งเล่น

4.3 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

นายสวัสดิ์ ยางทอง เป็นผู้มีความรู้ด้านประพันธ์กลอนจากครอบครัวเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว หากแต่ที่ผ่านมานายสวัสดิ์ ยางทองประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมหรือการแสดงท้องถิ่นจึงไม่สนใจ จนกระทั่งเมื่อได้ยินได้ฟังการร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ซึ่งหยิบยกเหตุการณ์รอบตัวมาร้องเป็นเพลงเรือ ทำให้เกิดประทับใจ และฝึกฝนเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยวิธีครุพักลักจำจากการดูการฟังเพลงเรือแหลมโพธิ์ ที่เล่นในขบวนแห่ลากพระ ประกอบการอ่านบทกวี บทสักวาต่างๆ โดยเฉพาะการอ่านวรรณกรรมของ “สุนทรภู่” ซึ่งนายสวัสดิ์ ยางทองถือว่าเป็นครูกวีของตน นำไปสู่การฝึกเขียน ฝึกขับกลอนจนเกิดความชำนาญ สามารถว่ากลอนสดได้ และได้เป็นแม่เพลงเรือ แหลมโพธิ์ตัวแทนอำเภอควนเนียงตามที่ตั้งใจ อีกทั้งยังได้รับเชิญไปว่ากลอนสดยังที่ต่างๆ อีกด้วย

นอกจากนี้ นายสวัสดิ์ ยางทองยังแก้ปัญหา กรณีคนมักขอผลงานร้อยกรองซึ่งเป็นลายมือเขียนไปใช้ในการศึกษา แล้วไม่นำมาคืนซึ่งนายสวัสดิ์ ยางทองไม่ได้ใส่ใจในการไม่คืนผลงาน เพราะถือว่าเป็นการช่วยคนให้นำไปใช้ประโยชน์ อีกทั้งตนสามารถเขียนใหม่ได้ทุกๆ วัน เพียงแต่ไม่มีผลงานเก่าๆ ให้นักเรียน นักศึกษา หรือคนที่มาเรียนรู้งานได้ศึกษาในครั้งต่อไป นายสวัสดิ์ ยางทองจึงพัฒนาตนเองด้วยการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์เบื้องต้นทำให้เก็บผลงานเป็นระบบมากขึ้น

และพร้อมที่จะส่งพิมพ์ให้บุคคลที่สนใจนำผลงานของตนไปศึกษาและใช้ประโยชน์ โดยที่ฐานข้อมูลของตนก็ยังอยู่

ดังนั้น การเรียนรู้ด้วยตนเองจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นายสวัสดิ์ ยางทองมองว่าสำคัญมาก เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตจากการเก็บเกี่ยวประสบการณ์ โดยอ่านให้มากและเขียนให้ทุกวัน โดยไม่นำข้อจำกัดเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาของตน (สวัสดิ์ ยางทอง. 2559: สัมภาษณ์)

5. กระบวนการเรียนรู้ของนายสาทร ดิษยสุวรรณ

นายสาทร ดิษยสุวรรณ เป็นครูภูมิปัญญาที่โดดเด่นเรื่องการประพันธ์ เช่น บทกวี บทความ สารคดี บทละคร บทหนังสือ การแต่งเพลงในงานรณรงค์ต่างๆ อีกทั้งได้รับเชิญเป็นวิทยากร อาจารย์พิเศษและกรรมการตัดสินที่เกี่ยวกับวรรณกรรมมาโดยตลอด มีความสนใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคาบสมุทรสทิงพระเป็นพิเศษ จนศึกษาและเก็บข้อมูลในพื้นที่คาบสมุทร สทิงพระ จนมีความเชี่ยวชาญ เพื่อนพ้องในวงวรรณกรรมภาคใต้จึงให้ฉายาว่า "นักปราชญ์จากคาบสมุทรสทิงพระ" (สาทร ดิษยสุวรรณ. 2559: สัมภาษณ์)

นายสาทร ดิษยสุวรรณมีประสบการณ์การเรียนรู้ดังนี้

5.1 การเรียนรู้ด้วยวิธีซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว

นายสาทร ดิษยสุวรรณ เกิดในครอบครัวที่บิดาเป็นครู รักการอ่านหนังสือจึงปลูกฝังให้บุตรอ่านหนังสือด้วย ทำให้นายสาทร ดิษยสุวรรณอ่านหนังสือออกตั้งแต่วัยเด็ก

ด้วยความที่บิดารักการอ่านจึงมีหนังสือดีๆ มากมายในชั้นหนังสือที่บ้าน และบิดาก็มีได้วางแห่น มีหน้าซำยังสนับสนุนให้นายสาทร ดิษยสุวรรณ เลือกรับจับมาอ่านได้ตามชอบใจแต่มีเงื่อนไขคือมือต้องสะอาดและห้ามพับกระดาษหนังสือ การที่เห็นบิดาอ่านหนังสือจนชินตา จึงทำให้บุตรต้องการอ่านด้วย การที่บิดาเป็นคนรักหนังสือ จึงทำให้บุตรเป็นคนรักหนังสือด้วย และการที่บิดาเป็นครู ทำให้นายสาทร ดิษยสุวรรณใฝ่ฝันที่เป็นครูตามรอยผู้เป็นบิดาด้วย จึงนำสู่การพัฒนาตนเองด้านการเขียนและมุ่งมั่นเรียนต่ออย่างมีเป้าหมายจนได้เป็นครูสมประสงค์

5.2 การเรียนรู้ด้วยวิธีพาไปดูหรือสัมผัสของจริง

การเรียนรู้ของนายสาทร ดิษยสุวรรณ ในประเด็นนี้คือ บิดารักการอ่านหนังสือ ที่บ้านจึงมีหนังสือมากมายให้นายสาทร เรียนรู้ด้วยการสัมผัสของจริง

เมื่ออยู่ชั้นประถมศึกษาที่ 2 นายสาทร ดิษยสุวรรณได้อ่านรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จนจบหมดทั้งเล่ม ทั้งๆ ที่เป็นร้อยกรองและมีเนื้อหายาวมาก อาจต้องใช้เวลาสำหรับเด็กในการอ่านและทำความเข้าใจ แต่นายสาทร ดิษยสุวรรณกลับอ่านจบภายในเวลาอันสั้น มีหน้าซำ "รามเกียรติ์" กลับก่อให้เกิดความสนุกสนานและเกิดความประทับใจจนทำให้อยากอ่านเรื่องอื่นๆ ต่อไปอีก เช่น พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน อิเหนา มหาเวสสันดรชาดก สังข์ทอง ฯลฯ นอกจากนี้เมื่ออ่านแต่ละครั้ง นายสาทร ดิษยสุวรรณ จะเกิดอารมณ์ร่วมเช่นตื่นเต้น ตีใจ เสียใจไปกับตัวละครในวรรณกรรมนั้นๆ ทุกครั้ง

การเรียนรู้ด้วยการอ่านงานวรรณกรรมดีๆ อย่างมากมายและต่อเนื่อง ทำให้นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ได้รับอรรถรสความบันเทิง เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานวรรณกรรม จึงเริ่มเขียนบทกวีตั้งแต่เรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษา และเขียนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

5.3 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

การเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ นำมาใช้ในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

เรียนรู้ด้วยการอ่าน จากการที่นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ อ่านวรรณกรรมบันเทิงคดีตั้งแต่ยังเด็ก และอ่านอย่างต่อเนื่องจนเกิดการเรียนรู้ สามารถที่จะจำแนกลักษณะงานประพันธ์ที่ดีกับงานประพันธ์ที่ด้อยได้ สามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการเขียนของตน และการเรียนการสอนต่อไป นอกจากการอ่านบันเทิงคดีแล้ว นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ ยังอ่านตำราและงานวิชาการเพื่อพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการอีกด้วย

เรียนรู้ด้วยการบันทึก เมื่อตอนเป็นเด็กนายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ ได้ขออนุญาตบิดาไป ทัศนศึกษากับทางโรงเรียน บิดาอนุญาตให้ไปโดยมีเงื่อนไขว่าต้องบันทึกสิ่งที่ได้รู้เห็นกลับมาให้บิดาอ่าน แม้ความเป็นเด็กจะทำให้รู้สึกว่ายเหนื่อยมาก แต่ก็กลับกลายเป็นว่าทำให้นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์เป็นคนชอบบันทึก กล่าวคือ ไม่ว่าไปไหนก็ต้องเขียนบันทึกเก็บไว้ นอกจากนี้ เวลาเจอข้อความที่ประทับใจก็จะบันทึกเก็บไว้พร้อมระบุวันเวลาที่บันทึกและที่มาของข้อความ ทำเช่นนั้นจนเป็นนิสัยการบันทึกส่งผลดีให้มีความรู้รอบตัวมากขึ้นและกว้างขวางขึ้น อีกทั้งสามารถนำสิ่งที่บันทึกเป็นข้อมูลประกอบการเขียนและการพูดของตนได้

เรียนรู้ด้วยการเขียนเพื่อส่งผลงานตีพิมพ์ การเรียนรู้ด้วยการเขียนเพื่อส่งผลงานตีพิมพ์จะแตกต่างจากการบันทึกคือการบันทึกซึ่งเป็นการเขียนเพื่อทบทวนความทรงจำ และเป็นการเก็บข้อมูลสำหรับนำไปใช้ประกอบการเขียนต่อไป ส่วนการเขียนเพื่อส่งผลงานตีพิมพ์เป็นการเขียนที่ต้องใช้ฝีมือให้เป็นที่ยอมรับจากบรรณาธิการหรือกองบรรณาธิการของสื่อสิ่งพิมพ์นั้นๆ จึงจะสามารถตีพิมพ์ได้ นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ได้เรียนรู้จากการเขียนดังกล่าวดังนี้

เมื่อนายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ได้ไปสอบเรียนต่อระดับ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง(ป.กศ. สูง) วิทยาลัยครูยะลา จังหวัดยะลา ขณะเรียนได้เขียนบทกวี และบทความลงในหนังสือพิมพ์ขององค์การนักศึกษาในสถาบันที่กำลังศึกษาอยู่ในขณะนั้นเป็นระยะ

เมื่อจบการศึกษาประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ได้เป็นครูที่โรงเรียนกลับเพชรศึกษา จังหวัดสงขลา ขณะที่ทำงานก็ได้เขียนบทกวี ส่งให้หนังสือพิมพ์ในท้องถิ่นและได้รับการตีพิมพ์อย่างต่อเนื่อง จนเกิดความมั่นใจในฝีมือจึงเริ่มส่งผลงานไปยังหนังสือพิมพ์ที่กรุงเทพฯ เช่น มาตุภูมิ เมืองไทยวันนี้ สยามใหม่ ฯลฯ ต่อมาได้เรียนต่อระดับปริญญาตรีภาคสมทบที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดสงขลา ก็ได้ส่งผลงานไปตีพิมพ์ในนิตยสารต่างๆ เช่น สกุลไทย ดิฉัน ไกลหมอ วิทยากรย์ ฯลฯ

การเขียนเพื่อส่งตีพิมพ์ยังสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ จึงเป็นการเรียนรู้และฝึกปรือฝีมือการประพันธ์ของตนเองให้ดีขึ้น หากไม่ได้รับการตีพิมพ์ก็จะได้เรียนรู้ว่ามีข้อบกพร่องในการเขียนอย่างไรจึงไม่ได้รับการตีพิมพ์ และหากได้รับการตีพิมพ์แล้วก็ได้เรียนรู้ต่อไปว่าที่ได้รับการตีพิมพ์เพราะอะไร

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์จึงมองว่าการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาตนเอง เพราะสามารถทำได้ตลอดเวลา และทำได้ตลอดชีวิต ขึ้นอยู่กับการมีวินัยของตนเองเท่านั้น

6. กระบวนการเรียนรู้ของนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่นเรื่องเพลงเรือแหลมโพธิ์ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านของจังหวัดสงขลา มีพื้นที่การเล่นบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา นิยมเล่นในประเพณีชักพระ (วันออกพรรษา) เพลงเรือแหลมโพธิ์นี้วันจะห่างหายไปจากวิถีชีวิตคนสงขลา นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลได้มีบทบาทพลิกฟื้นเพลงเรือแหลมโพธิ์ นำเข้าไปใช้ในสถานศึกษาบรรจุในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนบางกล่ำวิทยารักษ์มังคลาภิเษก ทำให้เพลงเรือ แหลมโพธิ์จากที่เคยเล่นในเทศกาลวันชักพระเพียงอย่างเดียว เป็นที่รู้จักและนำไปใช้ประโยชน์หลากหลายขึ้น

นางสาวนวลศรี มีประสบการณ์การเรียนรู้ดังนี้

6.1 การเรียนรู้ด้วยวิธีซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล เกิดในครอบครัวที่บิดาเป็นข้าราชการครูตัวอย่างด้านการประพฤติปฏิบัติตนจนเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องจากชุมชน กล่าวคือเป็นผู้ที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต และมีจรรยาบรรณของความเป็นครู การเป็นแบบอย่างที่ดีของบิดาทำให้เกิดความชื่นชมศรัทธา และเป็นแรงบันดาลใจให้นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลใฝ่ฝันเป็นครูตามแบบบิดา และพากเพียรเรียนหนังสือจนประสบความสำเร็จได้เป็นครูตามความใฝ่ฝัน

6.2 การเรียนรู้ด้วยการพาไปดูหรือสัมผัสของจริง

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล มีความแตกต่างจากครูภูมิปัญญาท่านอื่นกล่าวคือไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับศิลปินท้องถิ่น หรือไม่มีโอกาสได้ไปซึมซับจากศิลปินท้องถิ่นตั้งแต่ยังเยาว์ อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์ของศิลปินพื้นบ้านตอนเป็นผู้ใหญ่ที่มีความพร้อมเต็มที่ก็มีผลดี ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็ว

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล เมื่อบรรจุรับราชการครู ได้ไปปฏิบัติหน้าที่ครูอยู่หลายถิ่นที่ทั้งภาคเหนือ ภาคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนตอนท้ายได้กลับมาเป็นครูที่บ้านเกิดของตนคืออำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา จากการใช้ชีวิตราชการดังกล่าวทำให้มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และภาษาถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือพอสมควร ทำให้เกิดความฉงนว่านักเรียนภาคเหนือและภาคภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ตนเคยสอน

ส่วนใหญ่พูดภาษาถิ่นและขับร้องการแสดงท้องถิ่นของตนได้ แต่นักเรียนภาคใต้ที่พบในพื้นที่ บางกลุ่มและละแวกใกล้เคียง ส่วนใหญ่กลับแทบไม่มีพื้นฐานการแสดงท้องถิ่นได้เลย

ดังนั้นนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลจึงไปหาข้อมูลเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้านภาคใต้ พบว่าในพื้นที่บางกลุ่มและพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลามีการเล่นเพลงเรือแหลมโพธิ์(เมื่อก่อนเรียก เพลงเรือยาว เพลงเรือ หรือเพลงยาว) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของพื้นที่ดังกล่าว เมื่อได้มีโอกาส ได้เจอศิลปินพื้นบ้านร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ให้ฟัง ทำให้นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลเกิดความประทับใจและต้องการที่จะเรียนรู้เพลงเรือแหลมโพธิ์ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ด้วยเห็นว่าเพลงเรือแหลมโพธิ์มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนใต้ จึงต้องการพลิกฟื้นเพลงเรือแหลมโพธิ์ให้เด็กและเยาวชน คนรุ่นใหม่ได้สืบทอดต่อไป (นวลศรี ถนอมศรีมงคล. 2559: สัมภาษณ์)

6.4 การเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์

เมื่อนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลสนใจเรื่องเพลงเรือแหลมโพธิ์ จึงได้พูดคุย เก็บข้อมูลและปรึกษาหารือจากผู้มีความรู้เรื่องเพลงเรือแหลมโพธิ์ เช่น พระมหาเจริญเดชะบุญญ นายประเสริฐ รักช่วงค์ นายชัย เหล่าสิงห์ และนายนครินทร์ ซาทอง ขณะเดียวกันก็ขอฝากตัวเป็นศิษย์ บรรดาครูเพลงเรือเพื่อฝึกฝนการประพันธ์ แต่ไม่ได้ผ่านพิธีกรรมเพียงแค่อภัยตัววาจา และมีการปฏิบัติที่แสดงความเคารพนับถือผู้เป็นครูก็สามารถเป็นศิษย์เป็นครูกันได้แล้ว ครูเพลงที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ได้แก่ครูหนูกล้วย ทิพย์กร ครูวร ชูสกุล ครูสวัสดิ์ ยางทอง ครูสง ศรีทวีกุล ครูคิม ประทุมวรรณ โดยเฉพาะครูหนูกล้วย ทิพย์กรซึ่งพำนักในพื้นที่บางกลุ่มเหมือนกันจึงเป็นทั้งครูและที่ปรึกษาคอยช่วยเหลือ ซึ่งนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลสามารถแต่งกลอนเพลงเรือแหลมโพธิ์ได้ตั้งใจ

6.5 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล เป็นครูภาษาไทย และมีการเรียนรู้ด้วยตนเองด้วยการฝึกอ่านและเขียนอย่างต่อเนื่องจนมีพื้นฐานการแต่งกลอนพอสมควร เมื่อสนใจเรียนรู้เพลงเรือแหลมโพธิ์จึงนำผลงานเพลงเรือแหลมโพธิ์ของครูเพลงต่าง ๆ มาศึกษาจนสามารถกำหนดฉันทลักษณ์ของเพลงเรือแหลมโพธิ์ให้เป็นมาตรฐานสำหรับนำไปถ่ายทอดให้นักเรียนและเยาวชนทั่วไป

นอกจากนี้การอ่าน การดู และการฟังข่าวเพื่อติดตามสถานการณ์บ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ ทำให้นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล สามารถหยิบยกปัญหาที่พบในปัจจุบันมาถ่ายทอดในเพลงเรือแหลมโพธิ์ เพื่อรณรงค์ขอความร่วมมือแก้ไขปัญหาก็ด้วย

กล่าวได้ว่า นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล มีการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อศึกษา ทำความเข้าใจเพลงเรือแหลมโพธิ์จนเกิดความชำนาญในการประพันธ์ นำไปสู่การสร้างหลักสูตรวิชาเพลงเรือแหลมโพธิ์เพื่อสอนนักเรียนโดยมีเหตุผลว่า เพลงเรือแหลมโพธิ์เป็นเพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นอำเภอบางกลุ่มและอำเภอรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้ทางโรงเรียนเห็นด้วยและสนับสนุนการทำงานของนาง นวลศรี

ถนนมศรีมงคลเพราะต้องการให้นักเรียนได้สืบทอดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน มิใช่แต่เพียงในห้องเรียน

7. กระบวนการเรียนรู้ของนางอ้อม สงแทน

ในบรรดาครูภูมิปัญญาทั้ง 7 ท่านนางอ้อม สงแทนหรือ โนราอ้อมจิตร เจริญศิลป์เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า ถึงแม้จะไม่ได้มาจากครอบครัวที่มีพื้นฐานด้านวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่นแต่อย่างไร อีกทั้งครอบครัวยังไม่เห็นด้วยในเริ่มแรก มิหนำซ้ำยังขาดทุนในการศึกษาเรียนรู้ อย่างไรก็ตามหากมีใจรักและความมุ่งมั่นไม่ทอดย้อต่อปัญหาอุปสรรคและความยากลำบาก ก็ต้องประสบความสำเร็จในสักวัน ดังนางอ้อม สงแทนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาอย่างภาคภูมิ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ดังนี้

7.1 การเรียนรู้ด้วยตนเอง

นางอ้อม สงแทนได้รู้จักศิลปะมโนราห์ครั้งแรกตอนอายุ 6 ขวบ จากความประทับใจโนราคล้อย วิเชียรศิลป์ซึ่งเป็นคนจังหวัดตรัง ได้มาอยู่บ้านของลุงจ้วนและป้าหมุน ชูแก้ว บ้านป่าไผ่ ตำบลกงหรา อำเภอเมืองพัทลุง แล้วได้มาจัดกลุ่มหัดโนราเวลาประมาณ 1 ทุ่ม ทุกวัน ระยะทางจากบ้านที่หัดโนรากับบ้านของนางอ้อมห่างกันเป็นระยะทาง 1 กิโลเมตร เริ่มแรกนางอ้อมในวัย 6 ขวบได้หนีบิดามารดาไปกับเพื่อนบ้านหรือญาติข้างบ้านไปดูเขาฝึกซ้อมโนราเป็นเวลาหลายวัน แล้วก็จำทำจากโนราคล้อย วิเชียรศิลป์มาฝึกซ้อมที่บ้าน เรียกว่าเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองแบบครูพักลักจำ เนื่องจากบิดามารดาไม่สนับสนุน

บิดามารดาได้ยื่นคำขาดแก่นางอ้อม สงแทนไม่ให้หัดว่า “พ่อแม่ถึงกับบอกว่า จะตีให้ตาย ถ้ายังไปรำ” (อ้อม สงแทน, 2559: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตามนางอ้อม สงแทนในวัย 6 ขวบตอนนั้น ก็ยังดื้อรั้น ฝ่าฝืนคำสั่งของบิดามารดา ยอมเดินเท้าเป็นระยะทาง 1 กิโลเมตรเพื่อแอบไปดูเขาฝึกโนราอยู่เสมอ

“ตอนนั้นสถานที่ฝึกสอนอยู่บนบ้าน ไร่ลำไยเพื่อให้แสงไฟแทนตะเกียง เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้า ฉันตัดสินใจว่ายังไงต้องรำให้ได้ อาจารย์สอนเพื่อนอยู่ข้างบน ฉันรำอยู่ข้างล่าง” (อ้อม สงแทน, 2559: สัมภาษณ์)

ผู้คนที่ไปดูการฝึกซ้อมขณะนั้นต่างพากันหัวเราะ แต่พูดกันปากต่อปากว่า “เด็กหญิงอ้อมรำดีเหลือหลาย” (อ้อม สงแทน, 2559: สัมภาษณ์) ทำให้ลุงจ้วน ป้าหมุน และโนราคล้อย วิเชียรศิลป์ไปออกปากกับบิดามารดาของนางอ้อม สงแทน ขอให้มาเรียน จึงทำให้บิดามารดาตกลงยินยอมให้นางอ้อม สงแทนได้เรียนโนราสมดังใจโดยให้ไปฝึกสองคนพี่น้องคือเด็กหญิงอ้อม และเด็กหญิงเจิมซึ่งเป็นน้องสาวต่างมารดา

นอกจากเรียนรู้ด้วยวิธีการครูพักลักจำในช่วงเริ่มแรกของการหัดโนราแล้ว นางอ้อม สงแทนยังเสาะแสวงหาความรู้ด้านอื่นเพื่อเสริมความรู้ด้านโนราด้วย กล่าวคือเมื่อปีพ.ศ. 2501 นางอ้อม สงแทนได้เข้าโรงเรียนที่วัดเขาวงก์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าวัดกงหราเก่า สมัยนั้นไม่มี

โรงเรียน จึงใช้โรงธรรมของวัดเป็นที่เรียนบ้าง หรือ เรียนใต้ต้นไม้ในบริเวณวัดบ้าง จนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่ไม่ได้เรียนต่อ เนื่องจากฐานะทางบ้านลำบาก บิดามารดาให้รำโนราเพียงอย่างเดียว นางอ้อมจึงแสวงหาการเรียนเสริมด้วยตนเอง เช่นการเรียนรู้พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาต่างๆ และกลวิธีการประพันธ์กลอนโนราเพิ่มเติมจากที่เรียนกับโนรา คล้อยวิเชียรศิลป์โดยการอ่าน การดู และการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตแล้วนำมาใช้แบบครูพักลักจำ ประกอบกับการเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์ครูท่านอื่นเพื่อเพิ่มพูนความสามารถของตน

ปัจจุบันนี้ นางอ้อม สงแทน มีอายุมากแล้ว แต่ก็ยังเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการฟังข่าว อ่านหนังสือ ดูนโนราห์ และเขียนกลอนทุกวัน นอกจากนี้ยังเรียนรู้เรื่องเทคโนโลยีเพิ่มเติมเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสมัยนิยม ได้แก่การใช้แท็บเล็ตและสื่อออนไลน์เช่นเฟซบุ๊กเป็นสื่อการเรียนรู้จัดเก็บข้อมูล และเป็นช่องทางการสื่อสาร โดยให้เหตุผลว่าการเรียนรู้ไม่มีวันสิ้นสุดและมีความสุขที่ได้ทำ

7.2 การเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์

การที่ลุงฉวน ป้าหม่น และโนราคล้อย วิเชียรศิลป์ไปออกปากกับบิดามารดาของนางอ้อม สงแทน ขออนุญาตให้ลูกสาวมาเรียนโนรา จึงทำให้บิดามารดาตกลงยินยอมให้นางอ้อม สงแทนไปฝากตัวเป็นศิษย์กับโนราคล้อย วิเชียรศิลป์ ทำให้เรียนรู้พื้นฐานการเรียนโนราตั้งแต่การรำโนรา การขับโนรา และการประพันธ์กลอนโนรา

เมื่อนางอ้อม สงแทน อายุ 14 ปี ได้เกิดวิกฤตกับชีวิตอย่างหนักคือ บิดาเสียชีวิต มารดาถูกงูเห่ากัด ต้องรักษาตัว นางอ้อมจึงออกจากกวนโนรา หยุดรำโนรามาช่วยครอบครัวทำนา เลี้ยงวัว และดูแลมารดาเป็นเวลาพอสมควร ต่อมาเมื่อทราบข่าววัดกงหราเก่า รับโนราเต็ม วินวาทกับโนราพินพันธ์ พัทลุง มาแสดงประชันกัน นางอ้อม สงแทนจึงเดินทางไปหาโนราห์เต็ม วินวาทเพื่อขอฝากตัวเป็นศิษย์ อย่างไรก็ตามแม้เข้าไปอยู่ในวงแต่ก็ยังไม่ได้แสดงด้วยเหตุที่นายโรงเกรงว่ายังไม่มีประสบการณ์ จึงต้องทำงานเป็นคนหุงข้าวปรุงอาหารให้สมาชิกในวงไปก่อน โดยได้ค่าตอบแทนหากินในวงมีงาน แต่เนื่องจากทางบ้านมีฐานะลำบาก บิดาเสียชีวิต มารดาก็ไม่สบาย นางอ้อม สงแทนต้องทำงานเก็บเงินเพื่อดูแลสมาชิกในครอบครัว จึงทำให้นางอ้อมขอลากลับบ้านไปจนกระทั่งวงโนราห์เต็ม วินวาท ประสบอุบัติเหตุ โนราหญิงประจำวงได้รับบาดเจ็บ ไม่สามารถขึ้นเวที จึงมีการทาบทามนางอ้อม สงแทน ไปแสดงแทน และผู้ชมเกิดความประทับใจ นางอ้อม สงแทนจึงได้ขึ้นเวทีในที่สุด แต่ก็ไม่สามารถอยู่ประจำวงได้ด้วยภาระเรื่องครอบครัว

ต่อมานางอ้อมซึ่งเริ่มเป็นสาวรุ่น ได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์โนราแป้น เครื่องงามชาวจังหวัดตรัง โนราแป้นได้ทราบประวัติความเป็นมาจึงให้ทำงานครัวด้วยและออกโรงรำด้วยทุกคืน โดยให้ค่าตอบแทนคืนละ 5 บาท แม้จะเหนื่อยแต่ก็ตั้งใจและภูมิใจที่ได้นำสิ่งที่เรียนมาใช้ให้เกิดประโยชน์

ในด้านการประพันธ์ นางอ้อมแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อเพิ่มทักษะความชำนาญของตน เมื่อทราบว่าโนราห์พุ่ม เทวามีความรู้ความโดดเด่นทางบทกลอนโนราจึงเดินทางไปขอ

ฝากตัวเป็นศิษย์ ขอคำแนะนำ รวมถึงขอศึกษาจากตำราโบราณ เพื่อเพิ่มทักษะการประพันธ์กลอนจนสามารถประพันธ์กลอนโนราจนถึงขนาดขับกลอนสด หรือกลอนมุตโตได้

7.3 การเรียนรู้ด้วยวิธีท่องจำ

ประมาณปีพ.ศ. 2499 โนราคล้าย วิเชียรศิลป์จะสอนให้รำตามอย่างเดี่ยวจนคล่อง หลังจากนั้นปีพ.ศ. 2501 โนราคล้าย วิเชียรศิลป์ก็ได้เขียนบทกลอนโนราแล้วให้บิดาของนางอ้อมซึ่งอ่านหนังสือคล่องเป็นผู้สอนให้นางอ้อมท่องจำบทกลอน และเมื่อจำได้แล้ว ครูจึงสอนจังหวะขับกลอนให้จนกระทั่งขับโนราเป็น เมื่อขับโนราเป็นแล้วครูจึงชี้แนะแนวทางสัมผัสบทกลอน เมื่อนำมาฝึกฝนบ่อยเข้า นางอ้อม สงแทนก็เกิดวิธีการคิดด้วยตัวเอง นอกจากนี้ นางอ้อมยังได้เรียนรู้การร้อยลูกปัดเพื่อประกอบชุดมโนราห์ด้วยการปฏิบัติตามคำสอนจนสามารถนำมาใช้ได้จนถึงปัจจุบัน กล่าวคือเมื่อนางอ้อม สงแทนสามารถรำและขับโนราได้แล้ว แต่ไม่สามารถไปแสดงออกโรงได้ เนื่องจากไม่มีชุดมโนราห์ใส่ ขณะที่เพื่อนคนอื่นที่รำด้วยกัน สามารถซื้อลูกปัดไปให้อาจารย์คล้ายร้อยลูกปัดประกอบชุดโนราได้ ส่วนนางอ้อม สงแทน บิดามารดาต้องขายวัวเพื่อนำเงินไปซื้อลูกปัดให้ ดังนั้นนางอ้อม สงแทนจึงต้องการให้เงินที่ได้มาก่อประโยชน์ให้กับตนมากที่สุด จึงขอให้โนราคล้ายสอนร้อยลูกปัดให้ แล้วปฏิบัติตาม ใช้เวลาในการร้อยประมาณ 3 เดือนแต่ได้ชุดโนราและความรู้เรื่องการร้อยลูกปัดชุดโนรามานี้จนถึงปัจจุบัน

7.4 การเรียนรู้ด้วยการขับเดี่ยวให้สามารถออกเวทีจริง

การเรียนรู้ด้วยการท่องจำอย่างเดียวไม่สามารถฝึกฝนการขับโนรา ประพันธ์กลอนโนรา และการรำโนราถึงขั้นที่สามารถออกแสดงหน้าเวทีได้ หากต้องใช้เวลาในการฝึกฝนอย่างขับเดี่ยวจริงจริง ดังนั้นครูโนราจึงมักฝึกเด็กตั้งแต่อายุน้อยเนื่องจากตัดมือ ตัดแขน ตัดขา ได้ง่ายกว่าผู้ที่มีอายุเยอะ นอกจากนี้ยังต้องใช้เวลาฝึกซ้อมเป็นเวลานาน สมัยก่อนเด็กที่อยู่ถิ่นฐานไกลจากบ้านครูโนราจึงต้องมากินนอนอาศัยอยู่กับครูโนราเพื่อการฝึกฝนอย่างจริงจัง

นางอ้อม สงแทนก็เช่นกัน ได้ฝึกฝนอย่างเป็นขั้นตอนจากโนราคล้าย วิเชียรศิลป์ จะกล่าวได้ว่าเป็นการขับเดี่ยวก็ได้ ส่งผลให้นางอ้อม สงแทนสามารถแสดงโนราได้อย่างเป็นที่ประทับใจทั้งการแสดงโนราแบบดั้งเดิมและตามสมัยนิยม โดยเฉพาะความสามารถขับกลอนมุตโตคือกลอนสดโดยไม่มีการประพันธ์ล่วงหน้าซึ่งเชื่อว่าโนราทุกคนจะทำได้ จึงส่งผลให้นางอ้อม สงแทนได้ออกแสดงหน้าเวทีได้อย่างภาคภูมิใจ

7.5 การเรียนรู้ด้วยการไปดูการแสดงจริงหรือของจริง

สำหรับนางอ้อม สงแทน แม้จะมีครูโนราช่วยฝึกฝนการแสดงและมีโอกาสอยู่ในวงโนราจนสามารถแสดงออกเวทีได้อย่างภาคภูมิใจ แต่กระบวนการเรียนรู้ยังไม่สิ้นสุด นางอ้อม สงแทนยังชื่นชอบการไปดูการแสดงโนราของวงอื่นๆ อีกด้วย โดยเฉพาะโนราที่มีชื่อเสียง ทั้งนี้นอกจากได้รับความบันเทิงใจแล้ว ยังเรียนรู้การแสดงของโนราคนอื่น ๆ ว่ามีกลวิธีการแสดงให้เป็นที่ประทับใจผู้ชมเช่นไร ยิ่งได้ดูการแสดงโนราอย่างหลากหลาย ก็ยิ่งเพิ่มประสบการณ์ให้รู้จักพิเคราะห์พิจารณาข้อเด่นข้อด้อยที่พบจากการแสดงโนราต่างๆ เพื่อนำไปปรับใช้กับการแสดงของตนต่อไป

เมื่อมีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอด จึงสามารถนำประสบการณ์ทั้งที่เป็นของตนเองและที่ได้เห็นจากโนราคนอื่น ๆ มาถ่ายทอดได้อย่างเข้าใจ

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทั้ง 7 คนพบว่ามีการเรียนรู้อย่างที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน ดังจะสรุปเป็นตารางตามลำดับความถี่ในการเรียนรู้ดังนี้

ตารางแสดงกระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทั้ง 7 คน

กระบวนการเรียนรู้	ครูนครินทร์	ครูประเสริฐ	ครูชัย	ครูสวัสดิ์	ครูสาทร	ครูवलลศรี	ครูอ้อม
การเรียนรู้ด้วยตนเอง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
การไปดูการแสดงจริงหรือของจริง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
การซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
การขอฝากตัวเป็นศิษย์	✓	✓	✓	-	-	✓	✓
การท่องจำ	✓	✓	-	-	-	-	✓
การขบเคี้ยวให้สามารถออกเวทีจริง	✓	✓	-	-	-	-	✓
การเล่นเลียนแบบการแสดงจริง	✓	-	-	-	-	-	-
การติดสอยห้อยตามครู	-	✓	-	-	-	-	-

จากตารางแสดงกระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ แสดงให้เห็นว่า ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯทุกคนล้วนแล้วแต่มีการเรียนรู้ด้วยตนเอง และมีการเรียนรู้ด้วยการไปดูการแสดงจริงหรือของจริง การเรียนรู้ที่พบรองลงมาคือการซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทุกคนล้วนเห็นว่าการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญมาก เพราะเกิดจากความต้องการของผู้เรียนที่มุ่งมั่นจะพัฒนาตนเอง การเรียนรู้ด้วยตนเองจึงเป็นการเรียนรู้ที่สามารถทำได้ต่อเนื่อง ไม่จำกัดพื้นที่ ไม่จำกัดเวลา และสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้หลายรูปแบบ หากเป็นการเรียนรู้ที่ต้องใช้ทักษะการขับกลอนควบคู่ไปกับการแสดงเช่น หนึ่งทะเลสูง โนรา ผู้เรียนมักจะใช้วิธีสังเกตแบบใช้วิธีครูปักหลักจำ แล้วไปทดลองปฏิบัติลองผิดลองถูกดูเอง อย่างไรก็ตามการเรียนรู้วิธีนี้ อาจไม่ได้เทคนิควิธีการที่ถูกต้อง เพราะไม่ได้ผ่านชี้แนะโดยตรงจากครูผู้สอน ดังนั้นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ที่สนใจด้านหนึ่งทะเลสูง หรือโนรา จึงใช้กระบวนการเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์ควบคู่ไปด้วย

หากเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อทักษะการประพันธ์ ผู้เรียนรู้อาจจะฝึกฝนตนเองด้วยการอ่าน การดูและการฟัง แล้วนำไปฝึกปรี่มือด้วยการเขียน อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ด้วยตนเองวิธีนี้ต้องผ่านการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยเฉพาะการอ่านที่ควรเสาะแสวงหาวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าดีหรือได้รับการชื่นชมมาอ่านร่วมกับการอ่านในสิ่งที่ผู้เรียนรู้อินใจด้วย จากการศึกษาพบว่าครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทุกคนมีนิสัยรักการอ่านตั้งแต่เยาว์วัยและอ่านอย่างต่อเนื่องจนสามารถพัฒนาทักษะการอ่านจนถึงระดับสามารถพินิจพิจารณาสุนทรียภาพในวรรณกรรมได้ ซึ่งส่งผลไปสู่ทักษะการเขียนทำให้ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ดังกล่าวสามารถเลือกใช้คำมาเรียงร้อยในงานประพันธ์ของตนได้อย่างเหมาะสม

การเรียนรู้ด้วยตนเองจะได้ผลตามความคาดหวังของผู้เรียนรู้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความมีวินัยและความรักในสิ่งที่กระทำของผู้เรียนรู้นั้นๆ เมื่อฝึกฝนด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องก็จะถึงระดับที่ผู้เรียนรู้ตระหนักว่าไม่ได้เป็นเรื่องยากลำบากอีกต่อไป ดังครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯทุกคนที่อ่านและเขียนทุกวันจนเป็นปกติวิสัย

การเรียนรู้ด้วยการไปดูการแสดงจริงหรือของจริง เป็นการเพิ่มพูนความรู้จากประสบการณ์ตรง ทำให้ผู้เรียนรู้เกิดความประทับใจ และตระหนักได้ว่าตนมีความรักความชอบในสิ่งที่เห็นหรือไม่ อีกทั้งยังสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนรู้มุ่งมั่นไปสู่เป้าหมายที่วางแผนไว้ การไปดูการแสดงจริงหรือของจริงแม้เพียงครั้งเดียวก็สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนรู้มีความอดทนต่อความยากลำบากเพื่อไปสู่เป้าหมายที่ผู้เรียนรู้ใฝ่ฝันได้

การเรียนรู้ด้วยการซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัวไม่ใช่การเรียนรู้จากการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้จากคนในครอบครัว แต่จากการพบเห็นวิถีปฏิบัติของคนในครอบครัวจนค่อยๆ ซึมซับเข้าไปอย่างเป็นธรรมชาติ ในบรรดาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คน พบว่า มีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ไม่มีกระบวนการเรียนรู้โดยการซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัวได้แก่ นาง อ้อม สงแทน เนื่องจากครอบครัวมีอาชีพที่ไม่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมหรือการแสดงพื้นบ้านเลยไม่ว่าจะเป็นความเกี่ยวข้องทางตรง หรือทางอ้อม มีหน้าซ้ำยังมีอคติกับการแสดงพื้นบ้านอีกด้วย อย่างไรก็ตามครูภูมิปัญญาฯ ดังกล่าวกลับไม่ยอมพ่ายแพ้ต่ออุปสรรค และแสดงศักยภาพให้คนในครอบครัวเห็นจนได้รับการยอมรับและการสนับสนุนในที่สุด

ส่วนครูภูมิปัญญาที่มีการเรียนรู้โดยการซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัวพบว่าสามารถจำแนกเป็น 2 กลุ่มได้แก่การซึมซับโดยตรงและการซึมซับโดยอ้อม กล่าวคือการซึมซับโดยตรงหมายถึงคนในครอบครัวหรือบิดามารดาญาติพี่น้องเป็นศิลปินพื้นบ้าน เช่น เป็นนายหนังตะลุง หรือ เป็นนายโรงโนรา ดังนั้นจึงเรียนรู้แบบซึมซับโดยตรงทั้งวิถีปฏิบัติของศิลปินพื้นบ้านและการฝึกซ้อมการแสดงพื้นบ้าน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ดังกล่าวคือ นายนครินทร์ ชาทอง และนายประเสริฐ รัชวงศ์ซึ่งถือว่าเป็นโชคดีเพราะจะได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากครอบครัว ส่วนการซึมซับโดยอ้อมหมายถึงคนในครอบครัวครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ประกอบอาชีพที่ไม่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมหรือการแสดงพื้นบ้านแต่อย่างใด เช่น เป็นเกษตรกร ข้าราชการครู แต่มีทักษะความสามารถด้านการขับกลอนและการประพันธ์กลอน มีวิถีปฏิบัติที่รักการอ่าน หรือมีจริยวัตรที่

แสดงความขยันหมั่นเพียร ความบากบั่นมานะพยายาม ทำให้บุตรเกิดการซึมซับตามแบบอย่าง คนในครอบครัว ส่งผลดีต่อการฝึกฝนด้านวรรณกรรมหรือการแสดงพื้นบ้านซึ่งจำต้องอาศัยทักษะการเขียน ทักษะการอ่าน ความขยันหมั่นเพียรและความบากบั่นมานะพยายามในการฝึกฝนตนเอง ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวได้แก่นายชัย เหล่าสิงห์ นายสวัสดิ์ ยางทอง นายสาทร ดิษฐสุวรรณ และนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

กระบวนการถ่ายทอดมีความสำคัญต่อวรรณกรรมพื้นบ้านอย่างยิ่งเนื่องจากการดำเนินการและวิธีการที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้สื่อสารให้ลูกศิษย์หรือผู้สนใจเกิดการรับรู้ เข้าใจและตระหนักถึงความรู้ด้านวรรณกรรม การแสดงพื้นบ้านและที่เกี่ยวข้อง จนสามารถนำไปพิจารณาไตร่ตรองและประยุกต์ใช้ต่อไปได้ รวมถึงมีผลต่อการสืบทอดต่อไปอีกด้วย สำหรับครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา แม้จะอยู่ต่างถิ่นที่กัน แต่สภาพสังคมหรือบริบทรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ผนวกกับการตระหนักถึงบทบาทความเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ทุกคนมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่คล้ายคลึงกันโดยพิจารณาจากองค์ประกอบต่อไปนี้

กลุ่มผู้รับการถ่ายทอด

การที่สังคมและท้องถิ่นยอมรับครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้ง 7 คน ทำให้มีผู้ที่สนใจใคร่อยากศึกษาเรียนรู้กับครูภูมิปัญญาเป็นจำนวนมากทั้งที่ต้องการแค่ศึกษาองค์ความรู้ แนวคิด และที่ต้องการนำความรู้นั้นไปใช้ในการประกอบอาชีพ ดังนั้นครูภูมิปัญญาจึงจำแนกกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดเป็น 2 ประเภทกว้างๆ เพื่อวางแผนถ่ายทอดความรู้ให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

1. กลุ่มหรือบุคคลผู้รับการถ่ายทอดแบบเฉพาะเจาะจง

กลุ่มหรือบุคคลดังกล่าวจะมีเป้าหมายที่จะเรียนรู้และสืบทอดจากครูภูมิปัญญาอย่างชัดเจน พร้อมทั้งจะมีเวลาและอยู่รับใช้ใกล้ชิดกับครูภูมิปัญญาได้ ดังนั้นจึงเป็นกลุ่มหรือบุคคลที่ครูภูมิปัญญาคาดหวังและหมายมั่นปั้นมือจะถ่ายทอดวิชาที่ตนมีให้เพื่อสืบทอดต่อไป ได้แก่สมาชิกในครอบครัว ลูกศิษย์ที่เข้ามาอยู่อาศัยในครอบครัวลูกศิษย์ที่มาศึกษาเรียนรู้ถึงที่บ้าน หรือที่ศูนย์การเรียนรู้โดยสม่ำเสมอ ลูกศิษย์ที่ติดสอยห้อยตามครูภูมิปัญญา และลูกศิษย์ที่ผ่านการครอบมือ

กลุ่มหรือบุคคลผู้รับถ่ายทอดกลุ่มนี้จะได้รับการถ่ายทอดอย่างใกล้ชิด ทั้งแนวคิด วิธีปฏิบัติ ความเชื่อความศรัทธา องค์ความรู้ และเทคนิคกลวิธีต่างๆ อีกทั้งให้โอกาสในการฝึกฝนปฏิบัติ หากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการว่าจ้างงาน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวก็มักเรียกลูกศิษย์ให้ไปร่วมแสดงด้วย หรือไม่ก็แนะนำงานแสดงให้ลูกศิษย์เพื่อสนับสนุนให้ลูกศิษย์ประสบความสำเร็จตามคาดหวัง ส่วนระยะในการถ่ายทอดนั้นไม่สามารถกำหนดเวลาได้อย่างแน่นอนขึ้นอยู่กับทักษะความสามารถ และความตั้งใจฝึกฝนของผู้เรียนนั้นๆ ด้วย

2. กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดแบบไม่เฉพาะเจาะจง

ปัจจุบันเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่แทบไม่รู้จักวรรณกรรมท้องถิ่นและการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะต้องทุ่มเทเวลากับการเรียนในสถานศึกษา โรงเรียนกวดวิชา และการเรียนพิเศษต่างๆ เพื่อไปสู่ความเลิศทางวิชาการ อีกทั้งการใช้เวลาในโลกออนไลน์ ทำให้ยิ่งถอยห่างศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวยิ่งๆ ขึ้นไป อย่างไรก็ตามองค์กร สถาบันการศึกษา และสถาบันวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องได้มีความพยายามส่งเสริม และสนับสนุนภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมมากขึ้น จึงมีกลุ่มผู้ได้รับการถ่ายทอดแบบไม่เฉพาะเจาะจง กล่าวคือ กลุ่มผู้เข้ารับฟังคำบรรยายตามที่ครูภูมิปัญญาได้รับเชิญ กลุ่มนักเรียน นักศึกษา หรือกลุ่มบุคคลที่ต้องการไปศึกษาดูงานจากครูภูมิปัญญา กลุ่มผู้เข้าอบรมเรียนรู้ระยะสั้น กลุ่มหรือบุคคลกลุ่มนี้มักมีช่วงเวลาเป็นตัวกำหนด และมีหัวข้อกำหนดแน่นอน

สถานที่ถ่ายทอด

1. บ้าน

ครูภูมิปัญญาทั้ง 7 คนล้วนยินดีต้อนรับและให้ความรู้แก่ผู้ที่มาขอเรียนรู้ถึงบ้าน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มหรือบุคคลผู้รับการถ่ายทอดแบบเฉพาะเจาะจง หรือไม่เฉพาะเจาะจง อีกทั้งไม่คิดค่าตอบแทนแต่ประการใด ด้วยเห็นเป็นหน้าที่ของครูภูมิปัญญาและต้องการถ่ายทอดภูมิรู้ให้เผยแพร่ออกไปให้มากที่สุดก่อนที่จะสังขารจะไม่เอื้ออำนวยอีกต่อไป

อย่างไรก็ตามบ้านครูภูมิปัญญาที่เปิดตัวเป็นแหล่งการเรียนรู้ให้เห็นเป็นรูปธรรมที่สุดคือบ้านของนายนครินทร์ ชาทอง และบ้านของนางอ้อม สงแทน

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้บ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ทางปัญญายอดเยี่ยมที่สุดคือนายนครินทร์ ชาทอง โดยพัฒนาบ้านของตนเองให้เป็นพิพิธภัณฑ์ “แหล่งเรียนรู้ครุฑนครินทร์” โดยมุ่งหวังให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านหนังตะลุง และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหนังตะลุง เช่นการแกะหนังตะลุง การเล่นดนตรีลูกคู่หนังตะลุง การเชิดหนังตะลุง และการขับหนังตะลุง แก่นักเรียน นักศึกษาตลอดจนประชาชนที่สนใจ มีเครื่องดนตรีชนิดต่างๆ สำหรับผู้ที่สนใจเล่นเครื่องดนตรีลูกคู่หนังตะลุง มีมิดและแผ่นหนังสำหรับผู้สนใจการแกะตัวหนังตะลุง และมีตัวหนังตะลุงสำหรับผู้สนใจเชิดหนังตะลุง หรือขับบทหนังตะลุง นอกจากนี้ยังมีบทหนังตะลุงและบทกลอนต่างๆ ให้ศึกษาเรียนรู้สำหรับผู้สนใจเขียนบทหนังตะลุง โดยมีนายนครินทร์ ชาทองเป็นครูพร้อมจะถ่ายทอดตามความสนใจใคร่รู้ของผู้เรียน

นางอ้อม สงแทน หรือโนราอ้อมจิตร เจริญศิลป์ได้เปิดบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านโนรา โดยสอนตั้งแต่การร้อยลูกปัดโนรา การรำโนรา การขับกลอนโนรา และการแต่งกลอนโนรา ควบคู่ไปกับแนวคิดการใช้ชีวิตในสังคม นอกจากนี้หากผู้ที่ฝากตัวเป็นศิษย์มาจากต่างพื้นที่ ต้องยากลำบากในการเดินทาง นางอ้อม สงแทนก็ยินดีฝึกซ้อมอย่างใกล้ชิด ให้ที่พักอาศัยและดูแลเรื่อง

อาหารการกินโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้นางอ้อม สงแทนได้กล่าวว่า “พ่อแม่เขาฝากมา ก็ต้องดูแลให้” (อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

2. วัด

วัดเป็นสถานที่ให้ความรู้มาตั้งแต่โบราณกาล หากแต่ปัจจุบันคนมักมุ่งเป้าไปที่สถานศึกษาจนมองแค่วัดเป็นสถานที่จัดพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ทั้งๆ ที่วัดเป็นศูนย์รวมชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ครูภูมิปัญญาทุกคนล้วนเคยเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ที่วัดตามที่ได้รับเชิญ แต่ครูภูมิปัญญาที่ดำเนินกิจกรรมโดยใช้วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องได้แก่นายประเสริฐ รัชวงศ์ นายชัย เหล่าสิงห์

นายประเสริฐ รัชวงศ์ มีความสัมพันธ์กับวัดคลองแหในฐานะคณะกรรมการบริหารศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคลองแห⁸ ซึ่งจัดแสดงภายในวัดคลองแห ทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสาขาศิลปการแสดง และเป็นวิทยากรให้ความรู้เรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นประจำศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคลองแห นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสวัดคลองแห พระครูปลัดสมพร ฐานธมฺโม ที่ตั้งใจพัฒนาวัดคลองแหให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม นายประเสริฐ รัชวงศ์จึงใช้วัดคลองแหเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านต่างๆ เช่นจัดกิจกรรมการเข้าค่ายอบรมเยาวชนรักษโนราโรงครู กิจกรรมการเข้าค่ายอบรมเยาวชนรักษโนราหนึ่งตระกูล และกิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งเสริมให้เยาวชนเข้ามาเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมในวัดคลองแหอย่างต่อเนื่อง

นายชัย เหล่าสิงห์ เป็นคนพื้นที่อำเภอรัตนภูมิ มีความต้องการใช้ภูมิปัญญาและความสามารถของตนให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน จึงถ่ายทอดภูมิรู้ด้านดนตรีไทย และการแสดงโนราให้เยาวชนได้เรียนรู้ที่วัดเขาตึกน้ำ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ทั้งนี้หวังให้วัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม และดึงเยาวชนให้เข้าวัดมากขึ้น อีกทั้งต้องการถ่ายทอดภูมิรู้ที่ตนมีให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนรู้ต่อไป

3. สถานศึกษา

ในบรรดาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คน มีบุคคลที่มีอาชีพข้าราชการครูจำนวน 4 คน ได้แก่ นายนครินทร์ ขาทอง นายชัย เหล่าสิงห์ นายสาทร ดิษฐสุวรรณ และนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ส่วนอีก 3 คนแม้จะไม่ใช่ครูโดยตรง แต่ก็ได้รับเชิญให้เป็นวิทยากร และผู้ถ่ายทอดความรู้ตามโรงเรียนเช่นกัน ได้แก่ นายประเสริฐ รัชวงศ์ นายสวัสดิ์ ยางทอง และนางอ้อม สงแทน กล่าวได้ว่าครูภูมิปัญญาทั้งหมดล้วนได้รับเชิญให้ถ่ายทอดความรู้ตามสถาบันโรงเรียนต่างๆ มีทั้งการ

⁸ ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคลองแหจัดตั้งขึ้นที่วัดคลองแห มีการดำเนินงานตามแผนของศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ในรูปแบบของการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

ถ่ายทอดความรู้ระยะสั้น และการถ่ายทอดความรู้ระยะยาว และเป็นสถานการศึกษาทั้งในพื้นที่ชุมชนและนอกพื้นที่ชุมชนของตน

นอกจากนี้ ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ยังได้รับเชิญจากสถาบันอุดมศึกษาเช่นมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาให้ไปเป็นวิทยากร กรรมการ หรือไปแสดงในงานที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมของสถาบันอุดมศึกษาดังกล่าว

จึงกล่าวได้ว่าแม้ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ จะมีความรู้ระดับขั้นประถมสี่ หรือมีความรู้ระดับปริญญาโท แต่ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญต่อการที่สถาบันการศึกษาการพิจารณาเชิญให้ไปถ่ายทอดความรู้ยังสถานการศึกษานั้นๆ ภูมิรัฐของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ในด้านวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวมีความรู้ความเชี่ยวชาญต่างหากที่เป็นปัจจัยสำคัญ

4. สถานที่อื่นๆ

นอกจากบ้าน วัด และสถานศึกษาแล้ว ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ยังถ่ายทอดความรู้ตามหน่วยงานหรือองค์กรอื่นๆ ที่เชิญครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ไปในฐานะวิทยากร หรือ กรรมการโครงการต่างๆ เพื่อร่วมกันจัดกิจกรรมตามที่วางแผน ดังตัวอย่าง

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา เชิญนายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ไปเป็นวิทยากรบรรยายและปฏิบัติการค่ายวรรณกรรมเยาวชนที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา หรือ นอกสถานที่ตามที่สำนักงานวัฒนธรรมฯ จัดเตรียมให้ เช่น ที่คุซุด อำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลา

นางอ้อม สงแทน หรือโนราอ้อมจิตร เจริญศิลป์ เคยไปเป็นวิทยากรสอนรำโนราที่โรงละครแห่งชาติ สวนอัมพร กรุงเทพฯ

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ นายชัย เหล่าสิงห์ และนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ได้ไปเป็นวิทยากรบรรยายและปฏิบัติการค่ายเยาวชนเพลงเรือแหลมโพธิ์ที่ ศูนย์การค้าไดอานา คอมเพล็กซ์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

กล่าวได้ว่าสถานที่ที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ใช้ในการถ่ายทอดภูมิความรู้มีความหลากหลาย มีทั้งสถานที่ที่องค์กรนั้นๆ เชิญไป และสถานที่ที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ กำหนดเอง อย่างไรก็ตามสถานที่ส่วนใหญ่ มักมีเป้าหมายถูกกำหนดเพื่อต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

วิธีการถ่ายทอด

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ มีวิธีการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ด้วยวิธีการหลากหลายดังนี้

1. การบรรยายและพูดคุยซักถาม

การถ่ายทอดความรู้ด้วยการบรรยายและพูดคุยซักถามเป็นการถ่ายทอดที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม เหมาะกับการมีเวลาจำกัด และสามารถตรวจสอบความเข้าใจของผู้รับการถ่ายทอดด้วยการพูดคุยซักถามได้ ครูภูมิปัญญาจึงมักใช้การถ่ายทอดวิธีนี้เมื่อได้รับเชิญในระยะเวลาไม่นาน เช่นเชิญเป็นวิทยากร เชิญเป็นผู้บรรยายให้ความรู้ในหัวข้อที่กำหนด การเชิญดังกล่าวมีวันเวลาที่กำหนด

ชัดเจน ครูภูมิปัญญาจึงสามารถเตรียมความรู้ ประสบการณ์ตามที่ได้รับมอบหมายได้ อย่างไรก็ดี แม้จะถ่ายทอดด้วยวิธีบรรยายและพูดคุยซักถาม แต่ครูภูมิปัญญามักสอดแทรกแนวคิดร่วมไปกับการบรรยายอยู่เสมอ เช่น แนวคิดการอนุรักษ์ การร่วมกันยึดมั่นความเป็นรากเหง้าของชุมชน

1.1 การทำให้เห็นเป็นปกติวิสัย

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ได้ใช้การถ่ายทอดความรู้ด้วยการทำให้เห็นเป็นปกติวิสัย กับคนในครอบครัวและลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดซึ่งเห็นวิถีปฏิบัติของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ มาโดยตลอดทำให้ซึมซับแนวคิดและวิถีปฏิบัติมาด้วย เห็นจากได้ลูกศิษย์ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นอกจากเรียนรู้ในเรื่องศิลปวัฒนธรรม วรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านทางใต้จากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ แล้วยังได้รับอิทธิพลแนวคิดจากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ นั้นๆ มาด้วย อย่างไรก็ตามครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ถือว่า “ปลูกเรือนตามใจผู้อยู่ ปลูกอู่ตามใจผู้นอน”(ประเสริฐ รัชรวงศ์. 2559: สัมภาษณ์) จึงไม่มีการบีบบังคับบุตรหรือคนในครอบครัวต้องมีวิถีปฏิบัติเป็นไปอย่างที่ต้องการ หรือต้องสืบทอดภูมิรู้เรื่องหนึ่งตระกูลที่ตนมี บุตรของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ จึงมีทั้งสืบทอดโดยตรงกล่าวคือรับช่วงหน้าที่จากบิดามารดาสืบทอดไป และสืบทอดโดยอ้อม กล่าวคือ ไม่ได้รับช่วงหน้าที่โดยตรง แต่ยึดแนวคิดและวิถีปฏิบัติของบิดามารดามาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต

1.2 การสาธิตให้ปฏิบัติตาม

การถ่ายทอดความรู้ด้วยการสาธิตให้ปฏิบัติตาม มักใช้กับทักษะความรู้ที่ต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติด้วยจึงจะเข้าใจ เช่น การรำ การเล่นดนตรี การขับกลอน ครูภูมิปัญญาจะใช้วิธีสาธิตให้เห็นหรือให้ฟังเป็นตัวอย่างก่อน แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามให้เหมือนครู หรือให้ถูกต้องตามที่ครูพิจารณา แล้วจึงนำไปสู่การสาธิตทำต่อไป ลักษณะการสาธิตมักจะสาธิตให้ปฏิบัติตามลำดับขั้น เช่นจากง่ายไปหายาก จากต้นไปจนจบ หรือจากก่อนไปหลัง การถ่ายทอดความรู้เช่นนี้จึงใช้เวลาและจำต้องอาศัยการฝึกฝนด้วยตนเองซ้ำๆ ด้วย จึงจะปฏิบัติได้อย่างเป็นที่พอใจของผู้ถ่ายทอดและผู้เรียนนั้นๆ

1.3 การฝึกฝนให้ท่องจำ และตอบท

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ มองว่าการถ่ายทอดความรู้ด้วยการฝึกฝนให้การท่องจำเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจสิ่งที่จะเรียนรู้ และเป็นการฝึกทักษะการจำประการหนึ่ง กล่าวคือหากผู้เรียนรู้ถูกฝึกให้ท่องจำบทร้อยกรองบ่อยๆ ก็จะทำให้เกิดทักษะการจำ ทำให้เป็นผู้มีความจำดี สามารถจำในสิ่งที่อ่านได้อย่างรวดเร็วและจำได้แม่นยำ เป็นประโยชน์ต่อการแสดงพื้นบ้านที่ต้องมีขับบท หรือมีการร่ายบทกลอน

นอกจากนี้การฝึกฝนให้ท่องจำบทร้อยกรองจะทำให้ผู้เรียนรู้เข้าใจฉันทลักษณ์ของร้อยกรองนั้นๆ ได้ง่ายขึ้น ดังตัวอย่าง เพลงเรือแหลมโพธิ์ที่นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ได้ประพันธ์เพื่อให้นักเรียนเข้าใจฉันทลักษณ์กลอนเพลงเรือแหลมโพธิ์ซึ่งเป็นแบบเดียวกับกลอนสี่สุภาพดังนี้

แผนผังบังคับ	คำรับ โลกแล้วแหล่ จริงแล้วแหล่
แต่งได้ไม่เบื่อ	สำหรับเพลงเรือ
วรรคหนึ่งสี่คำ	เมื่อเราเข้าใจ
สามารถต่อไป	จงจำเอาไว้
บทหนึ่งสี่วรรค	ก็ใช้สี่คำ
สัมผัสของคำ	ประจักษ์จงจำ
	ลำนาคล่องจอง

สุดท้ายวรรคหนึ่ง	ส่งถึงวรรคสอง
คำที่คล่องจอง	คำสองพอดี
โปรดจำให้ได้	ทำยวรรคสองนี้
สัมผัสคำสี่	วรรคที่สามเอง
สุดท้ายวรรคสาม	คล่องตามตรงเพลง
คำสองของเพลง	นั่นเองวรรคสี่
กล่าวมาทั้งหมด	หนึ่งบทพอดี
ลองแต่งสักที	กวีเพลงเรือ

(นวลศรี ถนอมศรีมงคล. 2559: สัมภาษณ์)

เมื่อผู้เรียนจำร้องกรองตัวอย่าง และเข้าใจฉันทลักษณ์ของบทร่ายกรองนั้นๆ ดีแล้ว การต่อบทเป็นกลวิธีหนึ่งที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นิยมใช้เพื่อกระตุ้นผู้เรียนรู้ฝึกการประพันธ์ร่ายกรอง เช่นครูอาจจะขึ้นกลอนบทแรก แล้วให้ผู้เรียนแต่งบทต่อไป สลับกันไปจนสำเร็จ แล้วค่อยๆ ให้ผู้เรียนแต่งเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยมีครูช่วยแนะนำ

1.4 การจัดกิจกรรมให้แสดงจริง หรือพาออกเวทีจริง

การถ่ายทอดด้วยการจัดกิจกรรมให้ลูกศิษย์ได้แสดงจริง หรือ การพาลูกศิษย์ออกเวทีการแสดงจริง เพื่อให้ลูกศิษย์ได้สัมผัสบรรยากาศจริง สามารถปฏิบัติได้หรือหาวิธีการแก้ปัญหาได้เมื่อต้องเผชิญปัญหาหน้าเวที การจัดกระบวนการถ่ายทอดดังกล่าวไม่ได้ใช้กับลูกศิษย์ทุกคน แต่พิจารณาจากลูกศิษย์ที่มีทักษะพอสมควร โดยครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุกคนล้วนใช้วิธีจัดกิจกรรมให้ลูกศิษย์ได้แสดงจริง หรือพาออกเวทีจริง ดังตัวอย่าง

นายนครินทร์ ขาทอง จัดพิธีขึ้นครูทุกปี และให้ลูกศิษย์ที่ไหว้ครูต้องเล่นหนังตะลุงให้ครูดูด้วย ถือเป็นขนบปฏิบัติทุกปี

นายประเสริฐ รัชวงศ์ และนายชัย เหล่าสิงห์ เมื่อไปแสดงหนังตะลุง ก็จะให้ลูกศิษย์ติดตามขึ้นโรงหนังตะลุงไปด้วย ลูกศิษย์ดังกล่าวมีหน้าที่ตั้งแต่ช่วยหยิบจับตัวหนังตะลุงส่งให้ครู เล่นเพลงลูกคู่การแสดงหนังตะลุง จนกระทั่งให้ร่วมแสดงหนังตะลุงในช่วงแรกที่เป็นบทไหว้ครู

นางอ้อม สงแทน มีวงโนราเป็นของตนเอง เมื่อได้รับการว่าจ้างให้ไปแสดงก็จะพา ลูกศิษย์ไปร่วมแสดงด้วยทุกครั้ง

ครูนวลศรี ถนอมศรีมงคล เมื่อมีวันวิชาการของโรงเรียน เช่นวันภาษาไทย วัน สิ่งแวดล้อมโลก ครูนวลศรีก็จะจัดกิจกรรมเพลงเรือแหลมโพธิ์ให้นักเรียนได้ร้องและแสดงในกิจกรรม ดังกล่าวจนได้รับคำชื่นชม จากนั้นก็เริ่มพานักเรียนไปร่วมกิจกรรมข้างนอกโรงเรียน เช่น พาไปร่วม กิจกรรมร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ในงานวันลากพระ หรือในงานส่งเสริมวัฒนธรรม

ครูสาทร ดิษฐสุวรรณ ผีกล่นนักเรียนเรื่องการแต่งกลอน พาเข้าค่ายวรรณกรรม เพื่ออบรมวิชาให้เข้มแข็งขึ้น และสนับสนุนให้ไปแข่งขันภายนอก จนได้รับรางวัล

1.5 การพาติดตามห้อยตาม และมอบหมายงานให้ปฏิบัติ

เมื่อครูภูมิปัญญาฯ เล็งเห็นว่ามัลลิกษิษย์คนไหนมีความประพฤติปฏิบัติดี มีความรักในสิ่งที่เรียน หรือพิจารณาแล้วลูกศิษย์ดังกล่าวสามารถเป็นตัวแทนของครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ต่อไปได้ ครูก็จะพาลูกศิษย์คนดังกล่าวติดตามห้อยตามครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปในการทำงานที่ ต่างๆ เพื่อให้เรียนรู้เทคนิควิธีการได้อย่างใกล้ชิด ส่วนการมอบหมายงานให้ปฏิบัติเป็นการฝึกให้ลูก ศิษย์เรียนรู้การวางแผน รู้จักขั้นตอนการดำเนินงาน การติดต่อประสานงาน และการแก้ไขปัญหา ด้วยตนเองโดยมีครูภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษา เมื่อเห็นว่าลูกศิษย์คนดังกล่าวสามารถออก เหวทีเองได้ และสามารถดำเนินกิจกรรมเองได้ ครูก็พร้อมที่จะสนับสนุนเพื่อให้ลูกศิษย์เป็นที่รู้จัก และ รับงานเองได้ต่อไป

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ครูนครินทร์ ซาทอง พาครูประเสริฐ รักษ์วงศ์ซึ่งเป็นลูก ศิษย์ติดตามห้อยตามครูนครินทร์ ซาทองไปทุกที่ จนกระทั่งเป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องเป็นครู ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้สานต่อความตั้งใจของครูนครินทร์ ซาทองซึ่งมีปัญหาด้านสุขภาพ ทำให้ไม่ สามารถทำงานได้เต็มที่ดังเดิม

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ล้วนใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ทั้ง 6 วิธี ไม่ว่าจะเป็นการ บรรยายและพูดคุยซักถาม การทำให้เห็นเป็นปกติวิสัย การสาธิตให้ปฏิบัติ การฝึกฝนให้ท่องจำ และตอบท การจัดกิจกรรมให้แสดงจริงหรือพาออกเวทีจริง ตลอดจนการพาติดตามห้อยตามและ มอบหมายงานให้ปฏิบัติ โดยปรับใช้วิธีการถ่ายทอดดังกล่าวตามวัตถุประสงค์ที่ผู้ติดตามมอบหมาย ร่วมกับกลุ่มผู้เรียนรู้และสถานการณ์ที่ได้รับ กล่าวคือหากเป็นกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดแบบไม่ เฉพาะเจาะจง เวลาที่ใช้ในการเรียนรู้มีจำกัด ครูภูมิปัญญาจะนิยมใช้การบรรยายและพูดคุยซักถาม เป็นส่วนใหญ่ หากเป็นกลุ่มที่มีพื้นฐานด้านศิลปะการแสดงบ้าง ครูภูมิปัญญามักจะใช้การบรรยาย และพูดคุยซักถามประกอบกับการสาธิตให้ปฏิบัติ ส่วนวิธีการการสาธิตให้ปฏิบัติ การฝึกฝนให้ ท่องจำและตอบท การจัดกิจกรรมให้แสดงจริงหรือพาออกเวทีจริง ตลอดจนการพาติดตามห้อย ตามและมอบหมายงานให้ปฏิบัติมักใช้กับกลุ่มหรือผู้รับการถ่ายทอดแบบเฉพาะเจาะจงที่สนิทชิดเชื้อ และไวใจมาก เช่นบุตร ญาติพี่น้อง และลูกศิษย์

2. ความโดดเด่นหรือลักษณะเฉพาะตัวในการถ่ายทอด

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คน แม้จะเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลามีรูปแบบวิธีการถ่ายทอดแบบเดียวกัน แต่ทว่ามีความโดดเด่นหรือลักษณะเฉพาะตัวในการถ่ายทอดต่างกัน

2.1 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นครินทร์ ซาทอง

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายहनันครินทร์ ซาทอง เป็นผู้ที่รักการแสดงหนังตะลุงและมุ่งมั่นที่จะถ่ายทอดให้หนังตะลุงคงอยู่คู่ท้องถิ่นได้ตลอดไป ดังนั้นแม่นายนครินทร์ ซาทองจะมีปัญหาเรื่องสุขภาพไม่เอื้ออำนวยต่อการรับแสดงหนังตะลุง แต่ก็ยังคงทุ่มเทให้กับการถ่ายทอดภูมิรู้เรื่องหนังตะลุง และการเล่นหนังตะลุงตามแบบขนบนิยมให้ผู้ชมได้ทั้งอรรถรสในการชมแทรกแนวคิด คติสอนใจ

ในการถ่ายทอดการแสดงหนังตะลุง นายนครินทร์ ซาทองสอนให้ลูกศิษย์มีการวางโครงเรื่องและการผูกเรื่องให้มีที่มาที่ไป มีการลำดับเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบโดยให้ความสำคัญกับขั้นตอนในการเล่นหนังตะลุงตั้งแต่ตั้งเครื่องเบิกโรง⁹ โหมโรง¹⁰ ออกรูปฤๅษี¹¹ ออกรูปพระอิศวร¹² ออกรูปปราชญ์หน้าบท¹³ ออกรูปบอกเรื่อง¹⁴ เกี้ยวจ้อ¹⁵ และตั้งนามเมือง¹⁶ มีการนำเสนออย่างโดดเด่นทั้งการขับบท การพากษ์ การเชิด และดำเนินเรื่องโดยสอดแทรกคติสอนใจ คุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อการพัฒนาเยาวชน และสังคม ดังที่

⁹ ตั้งเครื่องเบิกโรง หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า ตั้งเครื่องเป็นการทำพิธีเอาฤกษ์ขอที่ตั้งโรง ปัดเป่าเสนียดจัญไร และเชิญครูหนังมาคุ้มครอง

¹⁰ โหมโรง เป็นการบรรเลงเพลงดนตรีเพื่อเรียกคนดูและให้นายหนังได้เตรียมพร้อม

¹¹ ออกรูปฤๅษี เป็นการเล่นเพื่อคารวะบูชาครู เพื่อปกป้องเสนียดจัญไรและภัยอันตราย ทำให้การแสดงราบรื่น คนดูชื่นชม เมื่อก่อน รูปฤๅษี จะออกต่อจาก ออกลิงขาวกับลิงดำรบกันซึ่งต่อจากโหมโรง แต่ปัจจุบันไม่นิยมออกรูปลิงขาวลิงดำแล้ว

¹² ออกรูปพระอิศวร หรือ พระอิศวรทรงโค เป็นการเล่นเพื่อคารวะบูชาเทพพระอิศวรซึ่งถือว่าเป็นผู้ทำให้เกิดหนังตะลุง นิยมกล่าวบูชาพร้อมกับเทพพระพรหม และพระนารายณ์

¹³ ออกรูปปราชญ์หน้าบท หรือ ออกกาศ เป็นรูปผู้ชายถือดอกบัว หรือธงชาติ ถือเป็นตัวแทนของนายหนังใช้เล่นเพื่อไหว้ครู สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตลอดจนผู้ที่นายหนังเคารพบูชา อีกทั้งใช้ขับกลอนฝากตัวกับผ้าชม

¹⁴ ออกรูปบอกเรื่อง เป็นการใช้รูปตัวตลกเป็นตัวแทนนายหนังแจ้งคนดูให้ทราบว่า หนังแสดงเรื่องอะไร

¹⁵ เกี้ยวจ้อ เป็นการขับกลอนสั้นๆ ก่อนตั้งนามเมือง ไม่เกี่ยวกับเนื้อหาในเรื่อง มักเป็นกลอนพรรณนาธรรมชาติ หรือ กลอนที่ให้คติข้อคิดเตือนใจ

¹⁶ ตั้งนามเมืองหรือตั้งเมือง เป็นการสมมุติเมือง เพื่อออกรูปกษัตริย์ จากนั้นจึงดำเนินเรื่องตามที่กำหนด

ลูกศิษย์นายประเสริฐ รัชวงศ์ได้ให้สัมภาษณ์ในรายการ “คิดได้ไง” ของสถานีโทรทัศน์ iTV ว่า “ในการแสดงของหนังนครินทร์ ถ้าเราได้ดูอย่างลึกซึ้ง ท่านจะสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมไปในบทหนังตะลุงเกือบทุกตอน ไม่ว่าจะเป็นกลอน ในการตลก บทพูด บทเจรจา จะมีคติ ประชญาหรือว่าหลาย ๆ อย่างแทรกอยู่เกือบหมดเลยครับ” (คิดได้ไง. 2554: ออนไลน์)

ลักษณะเฉพาะตัวของนายหนังนครินทร์ ชาทองคือมีความโดดเด่นเรื่องการใช้เสียงและการใช้ภาษาไทย กล่าวคือ นายนครินทร์ ชาทองเป็นคนที่พูดภาษาไทยชัดถ้อยชัดคำ สามารถออกเสียงอักขระชัดเจนนทั้งเสียงพยัญชนะ เสียงสระ และอักษรควบกล้ำ มีน้ำเสียงที่ก้องกังวานสามารถใช้เสียงได้ตลอดทั้งคืนโดยที่เสียงไม่ตกซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของนายหนัง อีกทั้งยังขับบทกลอนได้อย่างไพเราะน่าฟังตามท่วงทำนองของกลอนชนิดต่างๆ นอกจากนี้ยังพากย์บทเจรจาได้อย่างหลากหลายกล่าวได้ว่าสามารถใช้เสียงรูปหนังตะลุงแต่ละตัวได้โดยไม่ซ้ำกันทั้งภาษากลางและภาษาถิ่น อีกทั้งให้เสียงตามลักษณะของตัวหนังนั้นๆ เช่นพากย์เสียงพระราชา พระราชินี เสียงเจ้าชาย เจ้าหญิง โดยเฉพาะการพากย์เสียงตัวตลกหรือตัวกาก¹⁷ ทั้งนี้ตัวตลกทุกตัวในหนังตะลุงจะมีนิสัยและสำเนียงการพูดที่เป็นเอกลักษณ์ นายนครินทร์ ชาทองสามารถพากย์เสียงตัวตลกต่างๆ ได้ทุกตัว แม้กระทั่งตัว “สะหม้อ”ซึ่งใช้ภาษาไทยถิ่นใต้สำเนียง ตากใบ หรือเรียกอีกอย่างว่าใช้ภาษาเงี้ยวซึ่งค่อนข้างยากในการเลียนแบบ แต่นายหนังนครินทร์ ชาทองสามารถถ่ายทอดได้เป็นอย่างดี

นายนครินทร์ ชาทอง ยังสร้างความโดดเด่นในคณะหนังตะลุงของตนโดยใช้ตัวตลก “ไอโถ” มาสะท้อนวัฒนธรรมอาหารพื้นบ้านได้อย่างสนุกสนาน เนื่องจาก “ไอโถ” มีประวัติว่าเป็นคนจีนบะป๋า¹⁸ อยู่บ้านพังบัว อำเภอสิงหนคร มีลักษณะโดดเด่นคือ เป็นคนชอบร้องรำทำเพลงและถือคติเรื่องกินเรื่องใหญ่ ดังนั้นใครจะพูดเรื่องอะไร ไอโถเป็นอันโยกมาสู่อาหารการกินได้หมด นายนครินทร์ ชาทอง จึงนำประสบการณ์ครั้งอยู่กับคุณตาคุณยายมาถ่ายทอดผ่านการนำเสนอของไอโถ กล่าวคือ คุณยายเป็นคนมีฝีมือด้านอาหารพื้นบ้านมาก นายนครินทร์จึงให้ไอโถชอบพูดถึงอาหารพื้นบ้านที่คนใต้ต่างคุ้นเคย นอกจากนี้ยังใช้ความสามารถเรื่องการร้องเพลงลูกทุ่ง นำจังหวะเพลงลูกทุ่งที่คนในสังคมรู้จักมาแปลงเนื้อร้องที่เกี่ยวกับอาหารการกินให้นายโถเป็นผู้ขับร้องสร้างความสนุกสนานเฮฮาให้กับผู้ชม ถือเป็นเอกลักษณ์ของหนังนครินทร์ ชาทองจนกระทั่งนายหนังตะลุงรุ่นหลังนิยมนำเพลงมาใช้กับตัวตลกเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้นายนครินทร์ ชาทองยังมีความโดดเด่นในเรื่องการถ่ายทอดแนวคิดและเจตนารมณ์ที่จะฟื้นฟูและเน้นย้ำสิ่งที่เป็นรากเหง้าของท้องถิ่นและสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง โดยยึดหลัก “สอนให้จำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” (นครินทร์ ชาทอง.2559: สัมภาษณ์) การ “สอนให้จำ” หมายถึงการพูดคุย เล่าเรื่อง อธิบาย สั่งสอนให้ลูกศิษย์เกิดความเข้าใจและจดจำ การ “ทำให้ดู” หมายถึงการสาธิตหรือทำเป็นตัวอย่างให้ลูกศิษย์เห็นเพื่อให้เกิดการเลียนแบบไปสู่การปฏิบัติที่

¹⁷ ตัวกาก หมายถึง ตัวหนังที่เป็นตัวตลก หรือ เป็นชาวบ้านทั่วไป

¹⁸ บะป๋า หมายถึง คนที่เป็นลูกครึ่งมลายูกับจีน

ถูกต้อง และการ “อยู่ให้เห็น” หมายถึง วิถีปฏิบัติของครูที่ประพฤติตามสิ่งที่พูดที่สอน ให้ลูกศิษย์ได้เกิดการซึมซับตระหนักรู้ และยึดเป็นแนวทางต่อไป ดังตัวอย่าง

การถ่ายทอดแนวคิดและเจตนารมณ์ให้คนเห็นคุณค่าความสำคัญของวรรณคดีไทย นายนครินทร์ ชาทองจึงนำมาถ่ายทอดผ่านหนังตะลุงเพื่อให้คนและเยาวชนรุ่นหลังได้รู้จัก และเห็นคุณค่าความสำคัญเช่นกัน นายนครินทร์ ชาทองได้นำวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ฉบับบทละครมาปรับเป็นบทหนังตะลุงที่ใช้เล่นเพื่อตัดเหมรยุ (แก่น) โดยเลือกจำนวน 9 ตอน มอบหมายให้ลูกศิษย์แสดงประกอบพิธีไหว้ครู เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 15 เมษายน 2542 และถือปฏิบัติสำหรับลูกศิษย์ที่จะทำพิธีไหว้ครูต้องแสดงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 11 พิธีไหว้ครูหนังตะลุง ครูนครินทร์ ชาทอง

ที่มา: Sidaporn Pattano. (2560). Facebook บ้านศิลปินแห่งชาติ ครูนครินทร์ ชาทอง:

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1539551369409891&set=pcb.1539551576076537&type=3&theater>

การถ่ายทอดแนวคิดและเจตนารมณ์ให้คนเห็นคุณค่าความสำคัญของวรรณคดีไทย และแนวทางในการดำรงชีวิตตามพระพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ขณะเดียวกันก็ต้องการให้สังคมเห็นคุณค่าและฝีมือการประพันธ์ของครูหนังตะลุงรุ่นเก่าที่ได้รับการยกย่อง ชื่นชม นายนครินทร์ ชาทองจึงร่วมมือกับนายหนังตะลุงนายหนังแปลก มนตรี นายหนังจิ้น ธรรมโฆษณ์ และนายหนังประเสริฐ รักษ์วงศ์ ร่วมกันสร้างบทหนังตะลุง “พระมหาชนก” โดยแทรกพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 9 ไว้ในบทหนังตะลุงดังกล่าวเป็นระยะๆ เพื่อให้เยาวชน นายหนังตะลุง หรือผู้สนใจนำไปใช้ในการแสดงหนังตะลุงโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ

ทั้งสิ้น เพียงเพื่อให้อนุรักษ์และสืบทอดตามแนวคิดและเจตนารมณ์ของครุภูมิปัญญานายหนึ่ง นครินทร์ ขาทองต่อไป

นอกจากนี้ เพื่อตอบรับการสื่อสารในยุคปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับสื่อออนไลน์ ครุณครินทร์ ขาทอง จึงมีการถ่ายทอดภูมิรู้ และกิจกรรมของตนผ่านสื่อออนไลน์เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เข้าไปติดตาม เข้าไปดูหรือ เข้าไปฝึกได้ ได้แก่การเปิดเฟซบุ๊ก(facebook) ชื่อ หนึ่งอาจารย์ นครินทร์ ศิลปินแห่งชาติหนึ่งตะลุง เพื่อถ่ายทอดภูมิรู้และกิจกรรมต่างๆ ให้คนที่รักและสนใจหนึ่ง ตะลุงตลอดจนลูกศิษย์เข้ามาเรียนรู้ พูดคุย และติดตาม อีกทั้งนำผลงานของตนลงใน สื่อยูทูป (YouTube) เช่น การสาธิตกลบท¹⁹หนึ่งตะลุง กลบทยักษ์จับสัตว์ (นครินทร์ ขาทอง.2557: ออนไลน์) การแสดงหนึ่งตะลุงเรื่องรามเกียรติ์ ตอนฤาษีอังกศเทศนาให้พาลีแก้มัดทศกัณฐ์เพื่อแก้หมอยหรือ แก่สินบนที่เจ้าภาพได้บนไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (นครินทร์ ขาทอง.2553: ออนไลน์) โดยเห็นข้อดีคือ หากวันหนึ่งครูหนึ่งเจ็บไข้ได้ป่วยหรือแก่ชราจนไม่สามารถแสดงหนึ่งตะลุงได้ แต่ผลงานในสื่อออนไลน์ยังคงอยู่ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

2.2 ครุภูมิปัญญา ประเสริฐ รักษ์วงศ์

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์มีจุดเด่นตรงเกิดในครอบครัวศิลปินพื้นบ้านทั้งในด้านโนรา และหนึ่งตะลุง นอกจากนี้ยังเป็นศิษย์ใกล้ชิดของครุภูมิปัญญานครินทร์ ขาทอง ได้ติดตามห้อยตาม และช่วยงานครุณครินทร์ ขาทองจนเปรียบได้กับเป็นมือขวาของครู ประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้นาย ประเสริฐ รักษ์วงศ์ถึงพร้อมสำหรับการถ่ายทอดภูมิรู้ที่มีให้ลูกศิษย์และการร่วมสร้างงานที่เป็น ประโยชน์ต่อสังคม

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์มีวิธีการถ่ายทอดที่โดดเด่นคือความสามารถในการ บูรณา การความรู้ความเชี่ยวชาญของตนกับศาสตร์แขนงอื่น เพื่อให้เกิดการความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่ ต้องการนำเสนอ ดังนี้

การนำศิลปะวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านจังหวัดสงขลาซึ่งประกอบด้วยหนึ่ง ตะลุง โนรา เพลงบอก และเพลงเรือแหลมโพธิ์ มาบูรณาการถ่ายทอดแทรกในเนื้อหาการแสดงแสง สีเสียง “ย้อนตำนานคลองแห” อย่างแนบเนียน ดังตัวอย่างบทการแสดงแสงสีเสียงย้อนตำนาน คลองแห ตอน เจดีย์แห่งศรัทธา

ฉากที่ 2

เสียง	ดนตรีพื้นเมืองบรรเลงเบาๆ
แสง	เรื่องรองไปยังขบวนของพระเจ้าจันทร์ภาณุ
ภาพ	ขบวนพระเจ้าจันทร์ภาณุ เดินจากข้างล่างขึ้นเวทีอย่างช้าๆ แล้วยืนอยู่กลาง เวทีส่วนหลัง

¹⁹ กลบท เป็น ชันเชิงกลอนที่มีลักษณะพิเศษเพิ่มจากกลอนหนึ่งตะลุงปกติ ใช้ขับเพื่อ แสดงภูมิปัญญาในเชิงกลอนของนายหนึ่ง

แสง	เรื่องรองมายังสองแม่ลูกอีกมุมหนึ่งของเวที
ลูก	“แม่จำ นั่นใครกัน”
แม่	“พระเจ้าจันทร์ภาณุ หรือที่ขนานนามว่า พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ท่านทรงเป็นกษัตริย์ผู้ก่อปรด้วยทศพิชราชธรรมและเป็นองค์ศาสนูปถัมภ อันยิ่งใหญ่”
เสียง	ดนตรีโนรา
แสง	เรื่องรองไปยังนางรำโนรา
ภาพ	นางรำโนรา รำโนราส่วนหน้าเวที พร้อมร้องบทหน้าแต่ละ สรรเสริญ พระพุทธรูป

น้อมเอ๋ยน้อมกร	ประนมก้มกราบศาสดา
พระไตรรัตน์ลูกนบวันทา	ขอไหว้พระธาตุพระทศพล
พระองค์นิพพานไปนานแล้ว	ลูกแก้วอุทิศจิตกุศล
เลื่อมใสในธรรมดำรงตน	ศรัทธาเชิดชูอยู่ทุกวัน
คุณของพระพุทธรูปสุดเลิศ	ก่อเกิดผดุงบำรุงขวัญ
เมตตาแท้จริงทุกสิ่งอัน	หนึ่งนั้นปัญญามหาคุณ
รู้ทางกำจัดตัดกิเลส	ตัดเหตุดัดเรื่องที่เคืองขุ่น
แล้วได้แสดงธรรมเพื่อคำจูน	พระกรุณาธิคุณอันสำคัญ
พระองค์ดำรงตนบริสุทธิ์	ประดุจแก้วใสไม่ไหวหวั่น
ตรัสรู้ความจริงทุกสิ่งอัน	รวมกันเรียกว่าพระพุทธรูป
	(ประเสริฐ รักษ์วงศ์. ม.ป.ป.)

การแสดงแสงสีเสียง “ย้อนตำนานคลองแห” จึงแสดงถึงภูมิรู้ท้องถิ่นที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมแบบเก่าที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน และวัฒนธรรมแบบใหม่ที่รับเข้ามา

นอกจากนี้ยังมีการบูรณาการการแต่งกลอนกับวิชาคณิตศาสตร์ เป็นชุดกลอนเรียนคณิตศาสตร์สำหรับเด็กนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาโดยนำเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นโจทย์คำถาม ดังตัวอย่าง

เรือแข่งบางกล้า	แปดลำเจ้าถิ่น
จากอื่นทั้งสิ้น	ต่างถิ่นสิบลำ
ตอบให้ชื่นใจ	ได้ไหมงามขำ
เรือแข่งก็ลำ	ทำตามเข้าใจ
	(ประเสริฐ รักษ์วงศ์. 2559: สัมภาษณ์)

พื้นที่บางกล้าสมัยก่อนผูกพันกับวิถีชีวิตทางน้ำด้วยมีคลองบางกล้าเป็นการคมนาคมทางน้ำที่สำคัญ จึงมีกิจกรรมแข่งเรือเกิดขึ้นเพื่อสร้างความสนุกสนานและเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น ครูประเสริฐจึงนำเรื่องเรือแข่งมาบูรณาการสร้างเป็นบทกลอน 4 สุภาพ สร้างโจทย์คำถามคณิตศาสตร์ ให้เด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาได้ศึกษาทำความเข้าใจ นักเรียนจะได้ความรู้ทั้งเรื่องการบวกเลข การเขียนกลอน 4 สุภาพ และเรือแข่งซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่คนท้องถิ่นได้ควรเรียนรู้

ส่วนการสร้างสรรค์ทดลองแสดงหนังตะลุงเรื่อง “แม่เลี้ยงคำฟ้า” เป็นการประสมประสานระหว่างศิลปะทางเหนือและทางใต้ โดยมีเครื่องดนตรีภาคเหนืออย่างสะล้อ ซอ ซึง มาเล่นประสมประสานกับเครื่องดนตรีภาคใต้ที่ใช้ในการเล่นหนังตะลุงได้แก่กลอง ทับ โหม่ง ฉิ่งและปี่ได้อย่างกลมกลืน ดังเจตนารมณ์ที่ประเสริฐ รัชชวงศ์กล่าวไว้ว่า

.....	
แต่ว่าตะลุงหนังนั้นยังอยู่	ยืนหยัดสู้กระแสนโลกที่โยกไหว
ถึงจะไม่ พูเพื่องกระเดื่องไกล	ให้คนไทยได้ฟังดู เต็มหูตา
ในวันนี้ ขอแสดงปรับแต่งปรุง	แนวตะลุงแบบใหม่ให้ศึกษา
เป็นดนตรีแนวปักษ์ใต้ ผสมล้านนา	กรอศีกษาวิจัยให้ท่านชม
ท่านได้ดู รู้คุณค่า ภาษาศิลป์	ศิลป์โน้ตสนองของผสม
ตามสัดส่วน ควรค่า เชิญมาชม	ฟังการมประเสริฐหนัง นั้บรยาย
	(ประเสริฐ รัชชวงศ์. ม.ป.ป.)

นอกจากนี้นายประเสริฐ รัชชวงศ์ยังตระหนักดีว่าวัฒนธรรมว่าย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ศิลปวัฒนธรรมและการแสดงพื้นบ้านจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้ดำรงอยู่ในสภาพสังคมปัจจุบันได้ โดยที่ยังคงความเป็นแก่นแท้ของศิลปะดังกล่าว ดังนั้นนายประเสริฐ รัชชวงศ์จึงเรียนรู้การใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางถ่ายทอดภูมิรู้และแนวคิดของตน เช่นการใช้สื่อเฟซบุ๊ก (facebook) และไลน์ (line) ทำให้มีกลุ่มผู้เป็นเพื่อนและติดตามผลงาน อีกทั้งยังช่วยเผยแพร่ผลงานข่าวสารให้กระจายเป็นวงกว้างขึ้น นอกจากนี้ยังใช้สื่อดังกล่าวเป็นช่องทางสั่งสอนถ่ายทอดความรู้กับลูกศิษย์ได้อย่างทั่วถึง เพราะบางครั้งสภาพแวดล้อม ภาระทางการศึกษา และการทำงานไม่เอื้ออำนวยให้สอนแบบเผชิญหน้าได้ทุกครั้ง การใช้สื่อที่เยาวชนและคนส่วนใหญ่ชอบเล่นจึงเป็นช่องทางถ่ายทอดความรู้ได้อย่างแยบคายดังที่ลูกศิษย์กล่าวถึงครูประเสริฐ รัชชวงศ์ว่าเป็นผู้ที่แต่งกลอนทุกวัน และมักส่งกลอนไปทักทายทางไลน์เสมอๆ เป็นอุบายอย่างหนึ่งที่ทำให้ลูกศิษย์อยากเขียนกลอนเพื่อโต้ตอบกลับ (พงศธร ชฤดิษฐ์. 2559: สัมภาษณ์)

สื่อยูทูบ(YouTube) เป็นสื่อออนไลน์ที่นายประเสริฐ รัชชวงศ์เลือกใช้เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดภูมิรู้และผลงานเช่นกัน เช่น การวิเคราะห์หนังตะลุงเรื่อง “การพัฒนา การเล่นหนังตะลุงให้ร่วมสมัย” (ประเสริฐ รัชชวงศ์. 2558: ออนไลน์) การแสดงหนังตะลุงเรื่องรามเกียรติ์ตอนนางลอย (ประเสริฐ รัชชวงศ์. 2560: ออนไลน์)

ภาพประกอบ 12 การพัฒนา การเล่นหนังตะลุงให้ร่วมสมัย

ที่มา: Ezine Box. (2558). YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=hwnYS8MJRro>

กล่าวได้ว่านายประเสริฐ รักวงศ์เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ที่ยังคงยืนหยัดในภูมิปัญญาแบบเก่าแต่ก็ไม่ปฏิเสธของใหม่ที่เข้ามา

2.3 ครูภูมิปัญญา ชัย เหล่าสิงห์

ครูภูมิปัญญาชัย เหล่าสิงห์ เป็นผู้ที่มีความโดดเด่นตรงที่มีความรู้ด้านวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านอย่างรอบด้านได้แก่ ด้านดนตรีไทยและดนตรีพื้นบ้าน นายชัย เหล่าสิงห์สามารถเล่นดนตรีได้แทบทุกชิ้นเช่นขลุ่ย ปี่ ระนาด ขิม และเครื่องกำกับจังหวะทั้งหมด โดยเฉพาะปีซึ่งฝึกหัดค่อนข้างยากแต่นายชัย เหล่าสิงห์ฝึกฝนจนสามารถเป็นนายปีเล่นเป็นลูกคู่หนังตะลุงแลโนราได้ ด้านการประพันธ์ และการแสดง นายชัย เหล่าสิงห์ สามารถประพันธ์วรรณกรรมและแสดงการแสดงพื้นบ้านได้เช่น โนรา หนังตะลุง เพลงเรือ เพลงบอก ฯ นอกจากนี้ยังรับเป็นพิธีกรดำเนินงานพิธีกรรมต่างๆ จนมีผู้แซวว่า “ครูชัย หลายสิ่ง” แทน “ครูชัย เหล่าสิงห์” ลูกศิษย์ของนายชัย เหล่าสิงห์จึงสามารถเรียนรู้ทุกอย่างที่ครูมีจนสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ (เทพฤทธิ์พัสระ. 2559: สัมภาษณ์)

การมีภูมิรู้ด้านวรรณกรรมและศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างรอบด้าน ส่งผลดีต่อการถ่ายทอดในยุคปัจจุบันที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมุ่งให้มีความรู้รอบด้าน อีกทั้งนำมาบูรณาการกับศาสตร์อื่นๆ ได้ ดังตัวอย่าง นายชัย เหล่าสิงห์ ได้จัดทำ เอกสารการสอน “คณิตศาสตร์ค่ากลอน” เพื่อจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการวิชาภาษาไทยกับคณิตศาสตร์ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ดังตัวอย่าง

ผู้คนมีสี่สิบห้ามารอด
เพราะรับได้เที่ยวละเก้าโปรตรอคอย

รถเล็กมากับไม่หมดอย่าถดถอย
จงบอกหน่อยหมดพอดีก็เที่ยวเอย

(ชัย เหล่าสิงห์. 2559: สัมภาษณ์)

คณิตศาสตร์คำกลอนที่ครูชัยจัดทำขึ้นมาสอนการคิดเลขบวก ลบ คูณ หาร โดยสร้างโจทย์เป็นกลอนแปดสุภาพ จึงเป็นการบูรณาการการสามารถฝึกสอนนักเรียนได้ทั้งคณิตศาสตร์และภาษาไทย

ในด้านวรรณกรรมคำกลอน นายชัย เหล่าสิงห์ให้หลักกลวิธีเริ่มต้นการแต่งกลอนคือใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ง่าย ๆ หรือคำคล้องจองง่าย ๆ ก่อน ดังตัวอย่าง คำคล้องจอง 2 คำเช่น รูปสวย รวยทรัพย์ นบหน้า ท่าที ฯลฯ คำคล้องจอง 3 คำเช่น ไปด้วยกัน ผันเกินไป ใครจะรู้ อยู่คนเดียว เปล่าเปลี่ยวใจ ฯลฯ คำคล้องจอง 4 คำ เช่น ยังมีข่าวใหญ่ ใครพอจะทราบ กราบขอให้เขียน อย่าเพี้ยนอย่าผิด ฯลฯ ประการสำคัญคือนายชัย เหล่าสิงห์ให้ยึดหลักการคิดและการฝึกเขียนทุกวัน นอกจากนี้ก่อนที่จะสอนใคร ผู้สอนต้องรู้ดีและทำได้เสียก่อนจึงจะสอนได้ดี ดังว่า

การจะสอน สิ่งใดแก่ใครนั้น

ต้องรู้ดีทำได้ให้แน่นอน

ถ้ารู้น้อยคอยจดจ้องไม่คล่องแคล่ว

ต้องหน้าแดงเจ็บช้ำระกำใจ

ความสำคัญนั้นอยู่ที่ผู้สอน

ซักซ้อมก่อนจึงสอนได้สบายใจ

อย่างนี้แล้วยังจะสอนเขาตอนไหน

ไม่มีใครเชื่อถือว่าคือครู

(ชัย เหล่าสิงห์. 2559: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 13 ครูชัย เหล่าสิงห์กับเยาวชนร่วมพิธีโนราโรงครู

ที่มา: บุษกร โกมลตรี. (2560). ถ่ายภาพ.

2.4 ครูภูมิปัญญา สวัสดิ์ ยางทอง

นายสวัสดิ์ ยางทอง เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่ได้ประกอบอาชีพครูมาก่อนเป็นเพียงชาวสวนและประกอบธุรกิจส่วนตัว หากมีใจรักในบทกลอนโดยเฉพาะกลอนเพลงเรือแหลมโพธิ์ จนกระทั่งได้รับการยอมรับและยกย่องให้เป็นครูเพลงเรือแหลมโพธิ์ มีลูกศิษย์และคนนอกชุมชนมาเรียนรู้จากนายสวัสดิ์ ยางทอง อย่างต่อเนื่อง

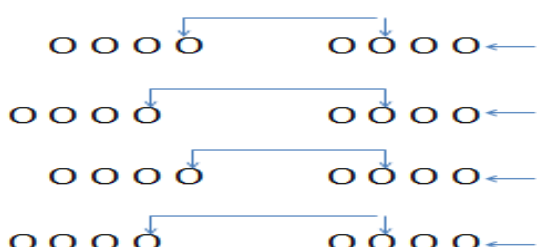
ลักษณะโดดเด่นของนายสวัสดิ์ ยางทองคือความเป็นปราชญ์ แสดงออกด้วยการขับกลอนสด หรือขับกลอนโดยไม่มีการเตรียมตัวล่วงหน้า(นวลศรี ถนอมศรีมงคล.2559: สัมภาษณ์) การถ่ายทอดภูมิรู้จึงเป็นลักษณะการเล่าให้ฟังและสาธิตให้ดู ไม่มีความซับซ้อน แต่ทว่า จะมีความน่าสนใจตรงความสดใหม่ และเนื้อหาที่กล่าวมักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์สังคมที่พบเห็นในปัจจุบัน ภูมิปัญญาการดำรงชีวิตในอดีต และการรณรงค์เรื่องต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม

นายสวัสดิ์ ยางทอง ได้รับการยกย่องว่าเป็นครูเพลงเรือโดยมีลักษณะการประพันธ์ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นคือมีรูปแบบคล้ายกลอนสี่สุภาพ แต่มีความแตกต่างกันตรงที่คำสุดท้ายของวรรคที่สองไม่ต้องคล้องจองกับคำสุดท้ายของวรรคที่สาม และคำลงท้ายของแต่ละบาทจะลงด้วยสระและตัวสะกดเดียวกันตลอดทุกบาทดังตัวอย่าง เพลงทวดงูบ้านห้วยหลาด ที่มีคำรับว่าทวดงูทวดงู

จะยกข้อต่อกล่าว	เรื่องราวทวดงู
ที่บ้านห้วยหลาด	ประกาศเชิดชู
ขอเบอร์ชอหาย	สารวยแล้วกู
ไม่หยามไม่หยาบ	กราบลงคู้
เลขไหนเบอร์ออก	จงบอกกับหนู
บ้านแคบ้านไกล	เลื่อมใส่นาคู
บ้างเป็นนายตรวจ	นายหมวดนายหมู่
บ้างเป็นอาเสี้ย	บ้างเป็นเมียครู

(สภากวีวัฒนธรรมอำเภอควนเนียง. ม.ป.ป.: 73)

เขียนเป็นแผนผังจันท์ลักษณะได้ดังนี้

กล่าวได้ว่า เพลงเรือแหลมโพธิ์ของนายสวัสดิ์ ยางทอง มีลักษณะการส่งสัมผัสทำยบาทเป็นเสียงเดียวกันหมดทุกบาท เป็นลักษณะเดียวกับกลอนหัวเดียวหรือกลอนชาวบ้าน อีกทั้งมีเนื้อหาที่สนุกสนาน หยิบเรื่องราวที่พบเห็นในสังคมมาหยอกล้อเพื่อให้เกิดความเอออาชะเดียวกันก็ก่อให้เกิดการจุกคิดไปด้วย

นอกจากนี้ ยังมีความโดดเด่นโดยการบูรณาการเพลงเรือ ไปใช้รณรงค์ในเรื่องที่ก่อประโยชน์ต่อชุมชน และสังคม กล่าวคือนอกจากจะเล่นเพลงเรือในเทศกาลวันชักพระเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงแล้ว ยังใช้เพลงเรือในกิจกรรมอื่นๆ อีกด้วย อีกทั้งยังมีการแต่งกายให้เข้ากับบรรยากาศเนื้อหาการร้องเพลงเรือในแต่ละครั้ง ทำให้การร้องเพลงเรือมีความน่าสนใจยิ่งกว่าเดิม

ภาพประกอบ 14 ครูสวัสดิ์ ยางทอง ร้องเพลงเรือรณรงค์การสร้างสันติสุขในสังคม

ที่มา: ประเสริฐ รัชรวงศ์. (ม.ป.ป).

ผลงานที่เป็นวรรณกรรมของนายสวัสดิ์ ยางทอง มักใช้รูปแบบกลอนสุภาพ ส่วนเนื้อหาส่วนใหญ่สะท้อนสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละยุค และสื่อแนวคิดเชิงอนุรักษ์ เช่น หนังสือกลอนนิราศ รวมผลงานเพลงเรือ ส่วนผลงานที่น่าสนใจคือการเก็บรวบรวมภูมิปัญญาที่แสดงถึงการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติและการนำวัสดุท้องถิ่นมาปรับใช้ในวิถีชีวิต และรายชื่อต้นไม้ที่เป็นยา โดยเขียนเป็นกลอนสุภาพ ผู้อ่านจะได้ทั้งความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ และเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์

2.5 ครูภูมิปัญญา สาทร ดิษฐสุวรรณ

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ เป็นผู้ประกอบอาชีพครูจนเกษียณอายุราชการก็ยังคงเป็นครูถ่ายทอดภูมิรู้ให้ลูกศิษย์และผู้สนใจอย่างสม่ำเสมอ ตลอดชีวิตการทำงานจนกระทั่งถึงปัจจุบันนายสาทร ดิษฐสุวรรณทุ่มเทกำลังและเวลาเพื่อทำสิ่งที่มุ่งหวังคือ “สร้างเด็ก ๆ ให้รักวรรณกรรม”(สาทร ดิษฐสุวรรณ.2559: สัมภาษณ์) เมื่อขณะทำงานเป็นครู ก็ใช้เวลาคุ้มค่าไปกับการสอนนักเรียนที่สนใจการเขียนร้อยกรองด้วยการสอนนอกเวลาแม้กระทั่งเวลาว่างหรือเวลาพักกลางวัน อีกทั้งจัดตั้งชุมนุมภาษาและวรรณศิลป์ ตลอดจนจัดกิจกรรมเข้าค่ายวรรณกรรมจนได้รับผลตอบแทนตามที่มุ่งหวังคือได้เห็นลูกศิษย์รักวรรณกรรม ลูกศิษย์ได้ส่งผลงานเข้าประกวดและได้รับรางวัลเป็นที่ประจักษ์ เช่นนิตยา พูนเพิ่ม ได้รับรางวัลวรรณกรรมการเมือง “พานแว่นฟ้า” ครั้งที่ 8 ประจำปี 2552

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ มีความโดดเด่นในด้านการร้อยกรอง สามารถประพันธ์ตามฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย กวีนิพนธ์ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นได้ ก็ใช้คำถิ่นได้ผสมผสานในบทกวีได้อย่างมีวรรรสร และสามารถสร้างสรรค์ฉันทลักษณ์ร้อยกรองขึ้นมาใหม่ เนื่องจากเป็นผู้ที่รักในงานประพันธ์ตั้งแต่ยังเยาว์ การได้ฝึกปรีดีฝีมือเขียนวรรณกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานด้านร้อยกรองส่งตามนิตยสารต่าง ๆ ทำให้เกิดความชำนาญ เมื่อไปอยู่ในสถานที่ที่ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจจึงเกิดความคิดสร้างสรรค์ฉันทลักษณ์ร้อยกรองขึ้นมาใหม่ ได้แก่ “คุชูดกานทฉันท 23” และ “กาพย์ผกาคุชูด 14” ทั้งนี้การใช้ชื่อคุชูด เนื่องจากเป็นสถานที่ที่คิดค้นฉันทลักษณ์ใหม่ขึ้นมา

“คุชูดกานทฉันท 23” มีที่มาจากการร่วมประชุมในงานสมมนานักเขียนภาคใต้ที่วนอุทยานนกน้ำคุชูด เพื่อนกวีคนหนึ่งไม่เคยเห็นทะเลสาบมาก่อนจึงอุทานด้วยความตื่นเต็นว่า “อ๊ แลตะนั้น ไอไหรหุย ๆ” จึงเป็นแรงบันดาลใจให้สร้างสรรค์ งานร้อยกรอง “คุชูดกานทฉันท 23” ดังนี้

อ๊²⁰ แลตะนั้น²¹ ไอไหร²² หุยหุย²³ อยู่เท²⁴ กอหญ้า นกรีว่าปลา
กระดุกกระดิกจนน้ำคั่ง²⁵
อ๊²⁰ แลตะนั้นราโพโตตันเตี้ยเตี้ยค้อมตุง ไบสะบัดยุง
ขยับขยายสายไปบาง

(สาทร ดิษฐสุวรรณ. 2559: สัมภาษณ์)

²⁰ อ๊ หมายถึง เอ๊ะ

²¹ แลตะนั้น หมายถึง ดูนั่นสิ

²² ไอไหร หมายถึง อะไร

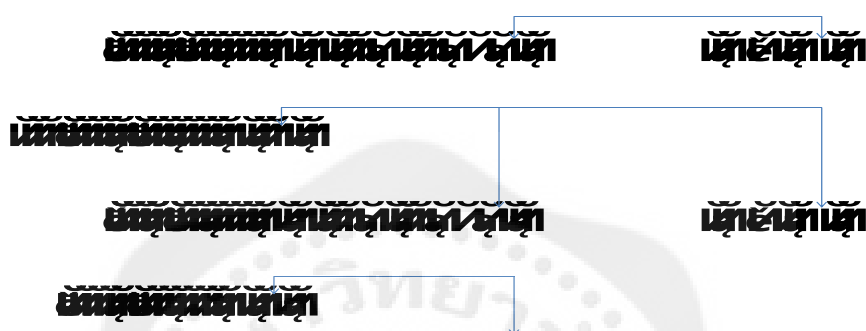
²³ หุยหุย หมายถึง ไหวไหว

²⁴ เท หมายถึง ที่

²⁵ คั่ง หมายถึง คลั่ง

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ ได้เลือกคำภาษาถิ่นใต้มาใช้ในการประพันธ์คุณูปทานท
ฉันท์ 23 ข้างต้น ดังนั้นถ้าหากอ่านออกเสียงเป็นภาษาใต้จะได้วรรคเสียงขึ้น จึงเห็นได้ว่าครูภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ นอกจากสร้างสรรค์สิ่งใหม่แล้วยังคงอนุรักษ์ของเก่าที่เป็น
รากเหง้าของความเป็นใต้ คือภาษาถิ่นใต้นั่นเอง

ฉันทลักษณ์ คุณูปทานทฉันท์ 23

คุณูปทานทฉันท์ 23 มีข้อบังคับดังนี้

- 1) บังคับครุ (เสียงหนัก) ลหุ (เสียงเบา) แทน เสียงหนัก ส่วน , แทน เสียงเบา
- 2) 1 บท มี 3 วรรค วรรคแรก 12 คำ วรรคที่สอง 4 คำ และวรรคที่สาม 7 คำ รวมมีคำทั้งหมด 23 คำ
- 3) คำสุดท้ายของวรรคที่หนึ่งบทที่หนึ่งจะไปสัมผัสคล้องจองกับคำสุดท้ายของวรรคที่สองบทที่หนึ่ง
- 4) คำสุดท้ายของวรรคที่สาม บทที่หนึ่งจะไปสัมผัสคล้องจองกับคำสุดท้ายของวรรคที่หนึ่ง และคำสุดท้ายวรรคที่สอง ของบทถัดไป

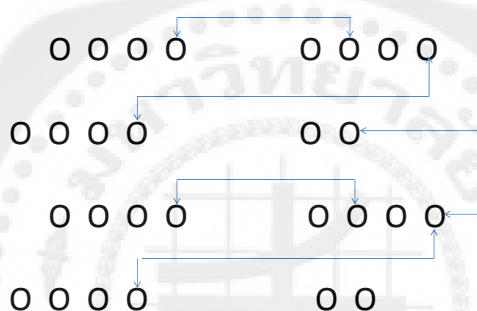
ส่วน “ภาพย์ผกาคุชุต 14” มีที่มาจากการพาเด็กไปเข้าค่ายวรรณกรรมที่วนอุทยานนกน้ำคุชุตเช่นกัน นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ เห็นนักเรียนนั่งฝึกเขียนร้อยกรองใต้ต้นลำพูซึ่งกำลังผลิ
ดอกสีชมพูสวยงาม จึงเกิดแรงบันดาลใจสร้างภาพย์ใหม่และตั้งชื่อว่า “ภาพย์ผกาคุชุต 14” คุชุตคือ
สถานที่เกิดภาพย์รูปแบบนี้ ส่วนผกาแปลว่าดอกไม้ซึ่งเปรียบได้กับนักเรียน ส่วน 14 คือจำนวนคำ
ในหนึ่งบท ดังตัวอย่าง

เจ้าดอกไม้เอ๋ย	ดอกเอ๋ยน้อยน้อย
อรชรอ่อนช้อย	ชวนชม
เฟื่องผลิเฟื่องบาน	บนก้านสวยสม
ท่ามกลางสายลม	รำเพย

(ทร ดิษฐสุวรรณ. 2558: 43)

การแต่งภาพลักษณ์กาชุด 14 เป็นการเพิ่มบรรยากาศในการแต่งการร้อยกรอง ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกตื่นเต้นที่จะได้ลองแต่งร้อยกรองแบบใหม่ ๆ เป็นแรงจูงใจอีกวิธีหนึ่ง

ฉันทลักษณ์ ภาพลักษณ์กาชุด 1

ภาพลักษณ์กาชุด 14 มีข้อบังคับดังนี้

- 1) ภาพลักษณ์กาชุด 14 บังคับ 1 บท มี 4 วรรค วรรคที่หนึ่ง วรรคที่สอง และวรรคที่สาม มีจำนวนคำวรรคละ 4 คำ ส่วนวรรคที่สี่หรือวรรคสุดท้ายมี 2 คำ รวมทั้งหมด 14 คำ
- 2) คำสุดท้ายของวรรคที่หนึ่ง บทที่หนึ่ง จะไปสัมผัสคล้องจองกับคำที่สองของวรรคที่สอง
- 3) คำสุดท้ายของวรรคที่สี่ จะไปสัมผัสคล้องจองกับคำสุดท้ายของวรรคที่สองของบทถัดไป

ในด้านการถ่ายทอด นายสาทร ดิษฐสุวรรณ ใช้กลวิธีในการสอน สรุปได้ว่า สร้างความเชื่อมั่นในตัวครู เขียนให้ดู บอกให้รู้ เชิดชูตัวอย่างดี ๆ ชี้ให้เห็นคุณค่า ใช้เวลาอ่านและเขียนอย่างสม่ำเสมอ

การสร้างเชื่อมั่นในตัวครูเป็นสิ่งสำคัญในการทำให้ผู้เรียนยอมรับและเชื่อถือในตัวครูผู้ถ่ายทอด นั่นคือ ครูหรือผู้ถ่ายทอดต้องทำให้ผู้เรียนรู้ประจักษ์ก่อนว่าครูทำได้ และ ครูประสบความสำเร็จจากการเขียนวรรณกรรมนั้น ๆ รางวัลและการได้รับการยกย่องจากสังคมเป็น

ปัจจัยหนึ่งในการทำให้ผู้เรียนรู้เกิดความชื่นชม เชื่อถือ และเชื่อมั่นในตัวผู้ถ่ายทอด แต่ครูหรือผู้ถ่ายทอดก็ต้องมีกลวิธีในการสอนประกอบกันด้วย

การเขียนให้ดูและการบอกให้รู้เป็นขั้นตอนการฝึกปฏิบัติ โดยผู้ถ่ายทอดอธิบาย กลวิธีเขียนให้เป็นตัวอย่าง เช่นการเขียนกลอน อาจารย์สาทร ดิษฐสุวรรณ จะแนะนำผู้เขียนให้ ความสำคัญในเรื่องคำให้มีเสียงต่ำ สูง สลับกันเพื่อเน้นจังหวะจะโคน และให้เสียงที่ไพเราะ เมื่อผู้ เรียนรู้ฝึกปฏิบัติ ผู้ถ่ายทอดก็ต้องอธิบายและบอกให้รู้ได้ว่าดีอย่างไร ไม่ดีอย่างไร และควรแก้ไข ปรับแต่งอย่างไร

การเชิดชูตัวอย่างดี ๆ เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการซึมซับ เช่น ผลงาน กลอนของเจ้าพระยาพระคลัง(หน)ซึ่ง นายสาทร ดิษฐสุวรรณ ชื่นชมยกให้เป็นครูในทางกลอน หรือ กวีนิพนธ์ในยุคปัจจุบันเช่น กวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์วรรณกรรมที่ได้รับรางวัลต่าง ๆ อย่างไรก็ตามนายสาทร ดิษฐสุวรรณจะให้ความสำคัญกับกวีนิพนธ์ที่มีสัมผัสคล้องจอง อีกทั้งภาษา เนื้อหาและแนวคิดจะต้องมีความสัมพันธ์กัน

การชี้ให้เห็นคุณค่า เป็นการทำให้ผู้เรียนมั่นใจว่าสิ่งที่ได้เรียนไปจะไม่สูญเปล่าแต่ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการต่อไปได้เช่นช่วยฝึกภาษา ฝึกความคิด ช่วยระบายอารมณ์ สร้าง ชื่อเสียงและสร้างอาชีพ นอกจากนี้นายสาทร ดิษฐสุวรรณยังสนับสนุนและช่วยเหลือนักเรียนให้ สมัครประกวดกิจกรรมด้านวรรณกรรม ร้อยกรอง หรือที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทยอย่างสม่ำเสมอ เมื่อ นักเรียนได้รับรางวัล หรือได้รับเกียรติบัตรก็จะรู้สึกภูมิใจและ เห็นคุณค่าในสิ่งที่ปฏิบัติ

การใช้เวลาอ่านและเขียนอย่างสม่ำเสมอ เป็นกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองที่จะ พัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าต่อไป

เจนจิรา ฉัตรจินดา (2559: สัมภาษณ์) กล่าวถึงนายสาทร ดิษฐสุวรรณว่า บุคลิก ภายนอกดูดู เคร่งครัดระเบียบวินัย แต่เวลาสอนกลับสอนสนุก ทำให้เด็กรักวรรณกรรม เพราะครูมี ตัวอย่างดี ๆ มากให้ฟังอยู่เสมอ และดังที่สุนันทา นิยมเดชากล่าวไว้ในหนังสือ “ในรอยยิ้ม” ว่า

เพราะมี “ครูสาทร ดิษฐสุวรรณ”
ท่านสอนนอก – ในเวลาเป็นอาจิน

สร้างสรรค์ความรู้คู่ศาสตร์ศิลป์
แทนมิสิ้น ศิษย์ได้ดีเพราะมีครู

(สาทร ดิษฐสุวรรณ. 2558: 25)

ภาพประกอบ 15 ครูสาทร ดิษฐสุวรรณ เป็นวิทยากร ค่ายรักการอ่าน ขยับการเขียน

ที่มา: สาทร ดิษฐสุวรรณ. (ม.ป.ป).

2.6 ครูภูมิปัญญา นวลศรี ถนอมศรีมงคล

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความโดดเด่นเรื่อง เพลงเรือแหลมโพธิ์ และทุ่มเทในการถ่ายทอดความรู้เรื่องเพลงเรือแหลมโพธิ์ รวมถึงใช้เพลงเรือในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าการเล่นในพิธีกรรมลากเรือพระเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อฟื้นฟู เพลงเรือแหลมโพธิ์ที่เริ่มหายไปพร้อม ๆ กับ การลากเรือพระทางน้ำ ให้กลับมาถูกขับขานในท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่อง

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล และนายสวัสดิ์ ยางทอง ล้วนเป็นผู้มีภูมิรู้ในเพลงเรือแหลมโพธิ์ทั้งคู่ แต่รูปแบบการประพันธ์ของทั้งคู่จะแตกต่างกัน เพลงเรือแหลมโพธิ์ของนายสวัสดิ์ ยางทองจะมีรูปแบบคล้ายกลอนสี่สุภาพผสมกับกลอนห้าตัวตามทีกล่าวไปแล้วข้างต้น ส่วนรูปแบบของนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล จะมีรูปแบบเช่นเดียวกับกลอนสี่สุภาพ หากแต่ เพลงเรือแหลมโพธิ์ จะมีลูกคู่คอยร้องรับด้วยจึงทำให้การร้องเพลงเรือใช้เวลานานกว่าจะจบ หรือไม่ก็วนกลับมาร้องใหม่ซึ่งสอดคล้องกับการนำไปร้องในการลากพระซึ่งต้องใช้เวลานาน ดังตัวอย่าง “ตำนานเพลงเรือ” ประพันธ์โดย นวลศรี ถนอมศรีมงคล ใช้คำรับว่า เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง

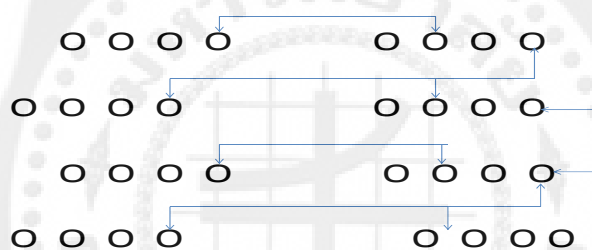
เพลงตำนานเพลงเรือ

คำรับ เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง²⁶

โชคดีพวกเรา	ผู้เยาว์ทั้งหลาย
ทั้งหญิงทั้งชาย	มากมายทั่วหน้า
วันนี้มาร้อง	ทำนองहरษา
ด้านภูมิปัญญา	มาว่าเพลงเรือ
ของเก่ายาวนาน	ตำนานหลงเหลือ
ช่วยกันจุนเจือ	เพลงเรือต่อไป

(นวลศรี ถนอมศรีมงคล. 25559: สัมภาษณ์)

เพลงเรือแหลมโพธิ์รูปแบบของครุฑนวลศรี ถนอมศรีมงคลมีฉันทลักษณ์ดังนี้

กล่าวได้ว่า เพลงเรือแหลมโพธิ์ของนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล มีลักษณะการประพันธ์เช่นเดียวกับกลอนสี่สุภาพคือ หนึ่งบท มี 4 วรรค วรรคละ 4 คำ และมีสัมผัสคล้องจองเช่นเดียวกันกับกลอนสี่สุภาพดังนี้

คำสุดท้ายของวรรคแรก บทที่ 1 จะสัมผัสคล้องจองกับคำที่สองของวรรคที่สอง ของบทเดียวกัน (บทที่ 1)

คำสุดท้ายของวรรคที่สอง ของบทที่ 1 จะสัมผัสคล้องจองกับคำสุดท้ายของวรรคที่สาม และ คำที่สองของวรรคที่สี่ บทที่ 1

คำสุดท้ายของวรรคที่สี่ บทที่ ส่งสัมผัสคล้องจองไปยัง คำสุดท้ายของวรรคที่สอง บทถัดไป

²⁶ เก่าเสียจ้าน หมายถึง เก่ามาก นานเสียจ้ง หมายถึง นานจัง

เพลงเรือแหลมโพธิ์ของนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ต่างจากลอนสีสุภาพตรมมีแม่เพลงคือคนต้นเสียง มีหน้าที่ร้องนำ และลูกคู่คือคนร้องรับ มีจำนวนไม่จำกัดมีหน้าที่ร้องรับ และซ้ำความจากแม่เพลงเพื่อให้เกิดความสนุกสนานดังนี้

วิธีร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ “ตำนานเพลงเรือ” คำรับ เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง

แม่เพลง	ลูกคู่
1. โชคดีพวกเรา ผู้เฒ่าทั้งหลาย	2. เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง ผู้เฒ่าทั้งหลาย
3. โชคดีพวกเรา	4. ผู้เฒ่าทั้งหลาย
5. แม่เหอ พวกเรา	6. ผู้เฒ่าทั้งหลาย
7. ทั้งหญิงทั้งชาย มากมายทั่วหน้า	8. เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง มากมายถ้วนหน้า
9. ทั้งหญิงทั้งชาย	10. มากมายทั่วหน้า
11. แม่เหอ ทั้งชาย	12. มากมายทั่วหน้า
13. วันนี้มาร้อง ทำนองहरषा	14. เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง ทำนองहरषा
15. วันนี้มาร้อง	16. ทำนองहरषा
17. แม่เหอ มาร้อง	18. ทำนองहरषा
19. ด้านภูมิปัญญา มาว่าเพลงเรือ	20. เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง มาว่าเพลงเรือ
21. ด้านภูมิปัญญา	22. มาว่าเพลงเรือ
23. แม่เหอ ปัญญา	24. มาว่าเพลงเรือ
25. ของเก่ายาวนาน ตำนานหลงเหลือ	26. เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง ตำนานหลงเหลือ
27. ของเก่ายาวนาน	28. ตำนานหลงเหลือ
29. แม่เหอ ยาวนาน	30. ตำนานหลงเหลือ
31. ช่วยกันจุนเจือ เพลงเรือต่อไป	32. เก่าเสียจ้าน นานเสียจ้ง เพลงเรือต่อไป
33. ช่วยกันจุนเจือ	34. เพลงเรือต่อไป
35. แม่เหอ จุนเจือ	36. เพลงเรือต่อไป

หมายเหตุ : ร้องตามลำดับหมายเลขหน้า

ด้านการถ่ายทอดเพลงเรือแหลมโพธิ์ นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลใช้วิธีการถ่ายทอดเป็นขั้นตอนได้แก่ “มาสนุกกับเพลง แต่งเองทุกคน ค้นหาที่มา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสู่ศิลปินการแสดง” (นวลศรี ถนอมศรีมงคล. 2559: สัมภาษณ์) ดังนี้

“มาสนุกกับเพลง” ผู้สอนถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจขั้นพื้นฐานจากเพลงพื้นบ้านของภาคใต้มาสู่เพลงเรือแหลมโพธิ์ ทำความเข้าใจวิธีการร้องเพลงของแม่เพลงเพลงเรือแหลมโพธิ์ และ วิธีการรับของลูกคู่เพลงเรือแหลมโพธิ์

“แต่งเองทุกคน” ผู้สอนสร้างความเข้าใจเรื่องฉันทลักษณ์ของเพลงเรือแหลมโพธิ์ จำนวนคำ สัมผัส คำรับของลูกคู่และการทำความเข้าใจภาษาถิ่นสงขลา แล้วให้ผู้เรียนทุกคนฝึกแต่งเพลงเรือแหลมโพธิ์

“ค้นหาที่มา” ผู้สอนถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดและพื้นที่ของเพลงเรือแหลมโพธิ์

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ผู้สอนให้ผู้เรียนลงพื้นที่เพื่อศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น

“สู่ศิลปการแสดง” ผู้สอนฝึกฝนจนผู้เรียนสามารถถ่ายทอดเพลงเรือแหลมโพธิ์ได้ ทั้งการแต่งเพลง และการร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ แล้วจึงสู่การแสดงตามเวทีต่าง ๆ

ความโดดเด่นสำหรับเพลงเรือของครูนวลศรี ถนอมศรีมงคล กล่าวคือมีลักษณะเพลงเรือแหลมโพธิ์ประยุกต์ ต่างจากเพลงเรือแหลมโพธิ์แบบดั้งเดิมที่เล่นในเทศกาลลากพระ โดยเล่นกันในเรือแล้วเล่นต่อบนบก แม้เพลงจะเดินร้องเพลงนำหน้า ลูกคู่เดินแบกไม้พายตามหลัง เพลงเรือแหลมโพธิ์เป็นเพลงไม่ปฎิพากย์ ไม่ต้องมีการไหว้ครู เล่นได้ทั้งชายและหญิง มีแม่เพลง 1 คน ส่วนลูกคู่ไม่จำกัด ไม่มีเครื่องดนตรีหรือการประมอประกอบ ผู้เล่นแต่งกายสวยงาม เนื้อเพลงมีสาระทั่วไป

ส่วนเพลงเรือแหลมโพธิ์ประยุกต์ของครูนวลศรี ถนอมศรีมงคล ได้มีการประยุกต์การเล่นเพลงเรือแหลมโพธิ์หลายรูปแบบเพื่อนำมาใช้ในสังคมได้อย่างหลากหลายมากกว่าจะใช้งานลากพระเพียงอย่างเดียว กล่าวคือรูปแบบการประพันธ์เหมือนเดิม แต่เพิ่มเติมในด้านการแสดงให้ผู้เล่นเพลงเรือแต่งกายสวยงามเป็นแบบเดียวกันบางครั้งก็มีการแต่งกายแบบแฟนซีเพื่อความสนุกสนาน และเพิ่มการเล่นดนตรีท้องถิ่นเข้าไปด้วยเพื่ออรรถรสในการดูและการฟัง นอกจากนี้ยังแทรกแนวคิดและจุดมุ่งหมายในเพลงเรืออย่างชัดเจนว่าเพื่อรณรงค์สิ่งใด กล่าวเป็นประเด็นได้ดังนี้

1) เพลงเรือแหลมโพธิ์ประยุกต์ใช้แสดงบนเวที มีการประยุกต์ใช้ดนตรีพื้นบ้านภาคใต้ เช่น โหม่งฉิ่ง ทับ กลอง ซอฮู้ และปี่ชวา ประกอบการร้อง โดยแม่เพลงและลูกคู่มีการแต่งตัวสวยงาม และมีท่าร่าประกอบการร้องด้วย

2) เพลงเรือแหลมโพธิ์ประยุกต์ โดยทำให้น่าสนใจด้วยการแสดงเป็นละครสั้น มีเครื่องดนตรีพื้นบ้านประกอบการแสดง มีการแต่งกายเข้ากับเนื้อหาของเรื่อง เริ่มดำเนินเรื่องด้วยกลอนเพลงเรือแหลมโพธิ์ แล้วมีบทเจรจาของตัวละครตามเนื้อหาของเรื่อง ลงท้ายด้วยเพลงเรือแหลมโพธิ์

3) เพลงเรือแหลมโพธิ์ประยุกต์ด้วยการแสดงเพลงเรือแหลมโพธิ์ประกอบการเดินรณรงค์ ในกิจกรรมต่าง ๆ มีการใช้กลองยาวและปี่เป็นเครื่องดนตรีประกอบ บางครั้งจะมีการแต่งแฟนซีเข้าร่วมด้วย

ภาพประกอบ 16 คุณวลศรี ถนอมศรีมงคลกับการใช้เพลงเรือแหลมโพธิ์ เพื่อรณรงค์ลดการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนน

ที่มา: ประเสริฐ รัชรวงศ์. (ม.ป.ป).

การทุ่มเทภูมิรู้เรื่องเพลงเรือแหลมโพธิ์ และหาเวทีกิจกรรมให้ลูกศิษย์ได้แสดงออกอย่างสม่ำเสมอเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์และสร้างความมั่นใจให้ลูกศิษย์ได้นำไปบูรณาการในการทำงานต่อไป (ปวิศ ประวัติ. 2559: สัมภาษณ์)

2.7 ครูภูมิปัญญา อ่อม สงแทน หรือ อ่อมจิตร เจริญศิลป์

ครูอ่อม สงแทน หรือมโนราห์อ่อมจิตร เจริญศิลป์ เป็นผู้เชี่ยวชาญการแสดงมโนราห์ในแบบฉบับดั้งเดิม และยังสามารถประยุกต์การแสดงมโนราห์ให้เป็นแบบสมัยใหม่โดยที่ยังคงการรำแบบดั้งเดิมได้อย่างงดงาม นอกจากนี้ยังเป็นโนราแนวปฏิภาณกรวิกิกล่าวคือมีความสามารถในการขับกลอนสดบอกเล่าเรื่องราว หรือสถานการณ์ต่างๆ ได้ทันที โดยมีลักษณะโดดเด่นดังนี้

นางอ่อม สงแทน เป็นผู้มีความสามารถในการขับกลอนสด จึงใช้วิธีขับกลอนออกมาก่อนแล้วจึงนำไปเขียนบันทึกภายหลัง มากกว่าที่จะเขียนบันทึกไว้ก่อนแล้วถึงขับกลอนนั้นๆ ภายหลัง นอกจากนี้นางอ่อม สงแทนยังเป็นผู้ที่รักและภาคภูมิใจในความเป็นถิ่นได้อย่างยิ่ง โดยเฉพาะความภูมิใจในภาษาถิ่นใต้ ดังนั้นลักษณะกลอนของนางอ่อม สงแทนจึงเหมือนกับการถ่ายทอดจากเสียงพูดภาษาถิ่นใต้ แล้วใช้การเขียนสะกดจากเสียงพูดนั้น โดยไม่ได้ยึดว่าถ้าเป็นภาษาเขียนต้องเขียนอีกแบบหนึ่งหรือถ้าเป็นคำภาษากลางต้องสะกดอีกแบบหนึ่ง ดังนั้นถ้าหากอ่านกลอนของ นางอ่อม สงแทน ด้วยสายตาของผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นกลางก็อาจจะคิดว่านางอ่อม สงแทน เขียนคำผิดหรือสะกดผิด แต่ถ้าอ่านงานของนางอ่อม สงแทน ด้วยสายตาของผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ หรือด้วยการพูดออกเสียงสำเนียงใต้ หรือด้วยการขับกลอนแบบโนรา ก็จะพบว่า เป็นบทกลอนที่

ไพเราะและเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกได้เป็นอย่างดี อีกทั้งทำให้เข้าใจภาษาถิ่นได้รวมถึงสำเนียงถิ่นใต้ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

ดาราบ้านนัด ²⁷ ภาพชัดเต็มจอ	หัวร่อคึกคักดุจดิกสับสน
ดารา ยอดชายมากมายหลายคน	เข้าดลสมองเกือบท้องเกือบฟุ้ง ²⁸
รักพ่อรักแม่ไม่เคยแก้ผ้า	ไปบ้ำดารา เกือบแก้ผ้าถู
สาวบ้ำกันจ้ง คอนตรังเมืองลุง ²⁹	ใจมุ่งจดหมายลืมหายบนเรือน

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

นางอ้อม สงแทน ได้แต่งกลอนเพื่อเตือนใจลูกหลานเยาวชนที่เป็นผู้หญิงให้รักษานวลสงวนตัวอย่าปล่อยความรู้สึกคลั่งไคล้ดาราจนต้องพลีกายให้จนลืมนึกถึงบิดาผู้เปรียบได้กับ “ชายบนเรือน” โดยใช้คำใต้ “นัด” “ฟุ้ง” “คอน” “ตรัง” และ “เมืองลุง” เพื่อสื่อความเป็นถิ่นใต้

กล่าวได้ว่าการเขียนกลอนและการขับกลอนของนางอ้อม สงแทน มีลักษณะเด่นในภาษาที่ตรงไปตรงมา สื่อความเป็นถิ่นใต้ เหมาะสำหรับการขับกลอน หรือ นำไปแสดงโนรา นอกจากนี้ยังมุ่งให้ข้อคิด คติสอนใจสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ความประพฤติที่ควรปฏิบัติในสังคม ความกตัญญูกตเวทิต่อบิดามารดา และถิ่นเกิดของตน ตลอดจนการรณรงค์เรื่องต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาสังคม ดังตัวอย่าง

เกิดมามากอยากได้กระหายหา	ขาดปัญญาต้นทุนบุญกุศล
ผิดหลักการพาลคิดมิดทน	กระทำตนลืมหายร้าย ³⁰ ศีลธรรม
ชั่วกับดี พี่ ³¹ ผอม หอมกับสาบ ³²	บุญกับบาปเป็นคู่ดูข้อข้า
ถืออำนาจบาตรใหญ่ไฟทางต่ำ	ล้วนจะนำความผิดนิจนิรันดร์

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

²⁷ นัด หมายถึง หน้าหรือมาก

²⁸ ฟุ้ง ในที่นี้ หมายถึง ท้อง หรือ ตั้งครรภ์

²⁹ คอนตรังเมืองลุง หมายถึง จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง และ จังหวัดพัทลุง

³⁰ ร้าย ในที่นี้ หมายถึง ไร หรือ ไม่มี

³¹ พี่ หมายถึง อ้วน

³² สาบ หมายถึง กลิ่นเหม็นชนิดหนึ่ง

การถ่ายทอดข้อคิด คติสอนใจ นางอ้อม สงแทนจะแพร่กระหว่างการสอนทุกครั้ง นอกจากนี้ ยังสร้างเฟซบุ๊ก (facebook) ใช้ชื่อว่ามโนราห์อ้อมจิตร เจริญศิลป์ เพื่อการติดต่อสื่อสาร และถ่ายทอดภูมิรู้ต่าง ๆ ตลอดจนข้อคิด คติสอนใจให้ผู้รับสารและผู้เรียนรู้เป็นกลุ่มกว้างขึ้น หากมีการแชร์หรือแบ่งปันข้อความ ก็จะทำให้ข้อมูลดังกล่าวถูกเผยแพร่เป็นวงกว้างขึ้น

นอกจากนี้นางอ้อม สงแทนยังโดดเด่นในการถ่ายทอดวิชาความรู้เรื่องการแสดง โนรา ทำรำ การเขียนกลอน บทร้อง การร่ายลูกปัด การทำชุดโนราให้ลูกหลาน คนในชุมชน เด็กนักเรียน และผู้สนใจทั่วไปอย่างต่อเนื่องทั้งได้รับเชิญไปสอนในสถาบันศึกษาต่าง ๆ และสอนที่บ้านของตน สำหรับผู้ที่มาเรียนรู้โดยการพักอาศัยกับนางอ้อม สงแทน ก็จะได้เรียนรู้ ศิลปะการแสดงโนราควบคู่ไปวิถีชีวิตการทำสวนทำนาด้วย ลักษณะการถ่ายทอดจะจัดให้มีการฝึกหัดให้เป็นทีละขั้นตอนตั้งแต่ท่าแรกไปจนจบ จนผู้เรียนเกิดทักษะการแสดงโนรา สามารถนำไป ประกอบบูรณาการหรืออาชีพได้ ทั้งนี้ด้วยใจรักและศรัทธาในอาชีพโนราและต้องการถ่ายทอดให้ โนราคงอยู่ตลอดไปดังที่ลูกศิษย์กล่าวว่า “แม่อ้อมจิตรเน้นย้ำเรื่องการรักษาศิลปวัฒนธรรมถิ่นได้ โดยเฉพาะโนราอยู่เสมอ”(สุชาวดี ไชยภูมิ, 2559: สัมภาษณ์)

สิ่งที่นางอ้อม สงแทนย้ำเสมอมาคือ โนรารำได้ แต่ขับกลอนไม่เป็น และไม่เรียนรู้ของแต่เดิม มาแปลว่าไม่รู้จริง นี่คือนสิ่งที่ต้องเรียนและสืบทอดรุ่นต่อไป

ภาพประกอบ 17 โนราอ้อมจิตร เจริญศิลป์ กับการถ่ายทอดภูมิรู้เรื่องโนราในรายการยอดมนุษย์ป่า

ที่มา: thairath. (2558). YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=vsiCYt0FZxc>

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คนล้วนมีความโดดเด่นเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไป หากแต่มีความโดดเด่นร่วมที่เหมือนกันคือความมีใจรักในวรรณกรรม ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ ทุกคนพร้อมที่จะเสียสละและทุ่มเทเวลาเพื่อการถ่ายทอดภูมิรู้ที่ตนมีเพื่อให้วรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่นได้คงอยู่ อีกทั้งสามารถนำไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้

แนวคิดของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

การศึกษาแนวคิดของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มาจากแนวคิดที่ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการทัศน์ของคนที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนการทัศน์ดังกล่าวมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ คติ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอด สืบสอน และปฏิบัติสืบเนื่องกันมา รวมถึงปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย” (สมจิต พรหมเทพ. 2543: 23)

เช่นเดียวกับที่ยศ สันตสมบัติ (2542: 51-58) มองวิธีคิดของภูมิปัญญาว่าเป็นการแสดงถึงการใช้วิธีคิดบางสิ่งบางอย่างเพื่อเป็นความจำเป็นที่จะต้องจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสังคม และคนกับธรรมชาติอันเป็นพื้นฐานในการวางกฎระเบียบ ข้อบังคับ จารีตประเพณีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีการผลิตซ้ำผ่านคนในชุมชนรุ่นต่อรุ่น อีกทั้งมีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงมีแนวคิดที่สัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาร่วมกับประสบการณ์การทำงานในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปจนเกิดการหลอมรวมเป็นแนวคิดของครุภูมิปัญญาที่มุ่งนำเสนอต่อสังคมดังต่อไปนี้

แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดมี และเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้น เช่นสิ่งแวดล้อมมนุษย์ที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีการปรุงแต่งหรือสร้างสรรค์จากมนุษย์ ผู้คนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติมาเป็นเวลายาวนานจนถึงทุกวันนี้ จึงมีความสัมพันธ์กันดังนี้

1. ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งทางบวกและทางลบ

พื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ในยุคแรกๆ มนุษย์ยังไม่รู้จักปรากฏการณ์ของธรรมชาติดีพอ ธรรมชาติดูเหมือนเป็นสิ่งเร้นลับที่มีผลดีผลร้ายต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ การปฏิบัติต่อธรรมชาติจึงเป็นไปด้วยนอบน้อม ยำเกรง จะกระทำการสิ่งใดกับธรรมชาติก็ต้องมีการขอเสียก่อน แต่เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าขึ้น กอปรกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบันที่ต้องแสวงหามากขึ้น มนุษย์จึงมองธรรมชาติในฐานะสิ่งแวดล้อมที่สามารถทำให้งอกเงย หรือก่อประโยชน์ต่อตนมากกว่าจะนอบน้อมหรือยำเกรงเช่นเมื่อก่อน อย่างไรก็ตาม ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาไม่ได้มองว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์จะกอบโกยตามใจชอบ เนื่องจากธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งในทางที่เป็นคุณและเป็นโทษ ขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์เอง ส่งผลให้ครุภูมิปัญญาฯ แสดงออกและถ่ายทอดแนวคิดที่มีต่อธรรมชาติดังนี้

ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ด้วยการเป็นบททดสอบชีวิต ครุภูมิปัญญาฯ มีแนวคิดต่อธรรมชาติและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ว่า อุปสรรคจากธรรมชาติเป็นบททดสอบที่

สำคัญของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม หากมนุษย์มีจิตใจที่มุ่งมั่นและแน่วแน่ในการกระทำของตนก็จักผ่านพ้นไปได้ ดังตัวอย่าง

พื้นที่ “คลองแห” มีตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับชาวกลันตัน³³ ที่ล่องเรือนำของมีค่าที่ชาวเมืองร่วมใจบริจาคหล่อทองเป็นนกคุ้ม³⁴ และฆ้องเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชางานเฉลิมฉลองและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระบรมธาตุเจดีย์ ที่นครศรีธรรมราช แต่เมื่อถึงคลองแห ชาวกลันตันได้ทราบว่างานสมโภชเสร็จสิ้นแล้ว จึงนำทรัพย์สมบัติที่ตั้งใจไปทำบุญทิ้งลงลำคลองแห่งนี้ เรียกว่าขุมทรัพย์มหาบุญ ตำนานดังกล่าว ประเสริฐ รัชชวงศ์(2557) ได้นำมาเขียนเป็นบทการแสดงแสงสีเสียง ตำนานคลองแห ตอน เจดีย์แห่งศรัทธา โดยแสดงแนวคิดอิทธิพลจากธรรมชาติต่อชีวิตมนุษย์ผ่านปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เป็นพายุพัดโหมกระหน่ำร่วมกับสายน้ำที่วนเชี่ยวพร้อมทำลายเรือให้อับปาง หากแต่การตั้งจิตอธิษฐานของชาวกลันตันที่มีความศรัทธาแน่วแน่ต่อการทำบุญทำให้พายุร้าย และสายน้ำวนเชี่ยวสงบลง แล้วแปรเปลี่ยนเป็นความงดงามในที่สุด ดังตัวอย่าง

เสียง	ฟ้าร้อง พายุโหมโถมใส่
แสง	วูบวาบ ลมคะคลุ้ง
ลูก	“แม่จ๋าเกิดอะไรขึ้น”
แม่	“ธรรมดาสภาวะธรรมมีร้อนก็มีเย็นมีมืดก็มีสว่างก่อนตรัสรู้แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ยังทรงต้องผจญมาร แล้วมนุษย์ปุถุชนจะทำการสิ่งใดจะไม่ให้มีอุปสรรคนั้นเห็นจะไม่ได้”
ชาวกลันตันคนที่ 1	“อย่าท้อถอยนะพวกเรา เมื่อคิดจะไปนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ เราต้องทำให้จงได้”
ชาวกลันตันคนที่ 2	“เราปรารถนาจะเป็นคนดี จงอย่าให้มีสิ่งเลวร้ายมาทำลายเรา
ชาวกลันตันคนที่ 3	“ดูนั่นสินน้ำวนกลางลำน้ำ หรือว่าเราต้องติดอยู่ในวังวนแห่งนี้ไม่มีโอกาสก้าวล่วงพ้นผ่านกิเลสमारไปสู่นิพพานได้”
ชาวกลันตันคนที่ 1	“จงพนมมือขึ้นเถิด ตั้งจิตอธิษฐาน”
แม่	“ลูกจ๋าจงพนมมือขึ้นเถิด ตั้งจิตอธิษฐาน”
ชาวกลันตันคนที่1,2,3	“ขอให้เราพ้นผ่าน”
แม่ลูก	“ขอให้พวกเขาพ้นผ่าน”
ชาวกลันตันคนที่1,2,3	“สรรพสิ่งอันسامานย์”
แม่ลูก	“เพื่อมีโอกาสสืบสานความดี”

³³ สมัยนั้น ชาวกลันตันยังนับถือพุทธศาสนาเถรวาท

³⁴ นกคุ้มเป็นนกขนาดเล็ก ตัวกลม หางสั้น ปีกเล็ก บินได้ไม่สูง และบินในระยะใกล้ๆ เท่านั้น หากินตามพื้นดิน เกี่ยวพันกับพุทธศาสนา คือ ในวัฏฏชาดก พระพุทธเจ้าเคยเกิดเป็นนกคุ้ม

ชาวกลันตันคนที่1,2,3	“ได้มีโอกาสนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ ณ มหาเจดีย์อันสูงเทียมยอดจุฬามณี”
วิทัศน์	แสงเรืองแห่งพระพุทธรูปประจำวัดคลองแห
เสียง	พายุเงียบหายไป
ภาพ	ทุกคนในเรือต่างยินดี
บรรยาย	ชาวกลันตันต่างอธิษฐานจิตขออานุภาพแห่งศรัทธาที่ตนมีต่อพระพุทธรูปศาสนาได้นำทางทุกคนลอยล่องสู่อาณาจักรตามพรลิงค์ สิ้นคำอธิษฐานพายุที่กำลังโหมกระหน่ำกลับซาลงอย่างน่าอัศจรรย์
ชาวกลันตันคนที่ 1	“เรารอดตายแล้วอย่างน่าอัศจรรย์ด้วยพระมหาพุทธานุภาพแท้ๆ”
ชาวกลันตันคนที่ 2	“การที่เราพ้นทุกข์ทรมานมาได้ ทำให้ข้ามองเห็นความสุขและความสวยงามของชีวิตเสียเหลือเกิน”
ชาวกลันตันคนที่ 3	“จงมองดูสายน้ำสองฝั่งสิ ทำให้ข้านึกถึงแม่น้ำเนรัญชรา”
ภาพ	สองแม่ลูก
แสง	เรืองรองที่สองแม่ลูก
ลูก	“อะไรหรือจะแม่ แม่เนรัญชรา”
แม่	“แม่น้ำที่พระพุทธรูปทรงเครื่องลอยถาด หลังการตัดสินใจพระทัยที่จะไม่ทรมานพระวรกายต่อไป แล้วกลับมาเสวยพระกายาหารดังเดิม”
ลูก	“แล้วมันเกี่ยวอะไรกับที่ชาวกลันตันบอก”
แม่	“คนเราสร้างทุกข์แก่ตน จะไปคิดหาหนทางดับทุกข์ได้อย่างไร สร้างสุขจึงพบสุข เหมือนดังทุกคนเกิดความสงบหลังการผ่านมรสุมร้ายมา”

(ประเสริฐ รัชรวงศ์. 2557: 105 -106)

ผู้เขียนต้องการสะท้อนให้เห็นว่า ธรรมชาติที่เป็นมรสุมร้ายมีอิทธิพลต่อความเป็นความตายของมนุษย์เช่นเดียวกับกิเลสในจิตใจมนุษย์ที่ดึงมนุษย์ให้อยู่ในวังวนของความทุกข์ ขัดขวางไม่ให้ทำความดีอันจะนำไปไปสู่ความสุขสงบในจิตใจ หากมนุษย์มีความแน่วแน่ สามารถหยุดยั้งต่อสู้กับมรสุมร้ายได้เช่นเดียวกับการเอาชนะกิเลส ก็จะพบธรรมชาติที่สวยงามเช่นเดียวกับการพบความสุขสงบในจิตใจในที่สุด

ปรากฏการณ์ธรรมชาติในบทแสง สี เสียงตำนานคลองแห ตอน เจดีย์แห่งศรัทธา เช่นเดียว กันกับปรากฏการณ์ธรรมชาติในเรื่องพระมหาชนก ถึงแม้จะเป็นเรื่องที่น่าสนใจจากชาดก แต่ก็แสดงแนวคิดที่มีต่อธรรมชาติลักษณะเดียวกัน

เรื่อง “พระมหาชนก” เป็นตัวอย่างชัดเจนที่แสดงถึงความเพียรพยายามของมนุษย์ กล่าวถึงพระมหาชนกที่เผชิญพายุใหญ่จนเรือล่ม ผู้ที่อยู่ในเรือคนอื่น ๆ ล้วนจมน้ำสิ้นชีพจนหมดสิ้น แต่พระองค์ไม่ท้อถอย แม้จะต้องว่ายน้ำฝ่าคลื่นลมในมหาสมุทรถึง 7 วันโดยไม่เห็นฝั่ง และที่หมาย ก็

หาละความเพียรพยายามไม่จนกระทั่งนางมณีเมขลาเทพธิดาผู้รักษามหาสมุทรได้ประจักษ์ในความเพียรพยายามของพระองค์จึงช่วยเหลืออุ้มพาไปยังฝั่ง เรื่องของพระมหาชนกจึงกระทบใจครูภูมิปัญญานายนครินทร์ ชาทองและนายประเสริฐ รักษ์วงศ์ ทั้งเรื่องคุณธรรมความเพียรพยายามและธรรมชาติที่เป็นพายุร้าย คลื่นลมแรง กับท้องทะเลที่ปั่นป่วนบ้าคลั่ง จนถ่ายทอดในบทบรรยายเหตุการณ์ในหนังสือเรื่อง “พระมหาชนก” ได้อย่างเห็นภาพ ดังนี้

“...ทะเลเรียบก็เริ่มปั่นป่วนด้วยแรงคลื่นซึ่งถูกพายุร้ายกรรโชกพัดก่อให้เกิดเสียงกัมปนาท หวิดหวิวไปทั่วท้องทะเลบ้า นภาภาคมืดมัวไปด้วยเมฆฝน พายุคำรณคำรามลั่นประหนึ่งเสียงมัจจุราชคะนองฤทธิ์ เจ้าพ่อแห่งธรรมชาติ

ทะเลร้ายพิโรธแล้ว พายุแลสว้างเหมือนดวงเนตรพระมหากาพเขม่นมองหมายทะเลเล็กด้วยมนต์แรงขลังแห่งพระเวทย์กาลิสูตร คลื่นมโหรีมากระแทกสำเภาให้โยกโคลงประหนึ่งถูกกวัดแก่งด้วยพระหัตถ์ขวาพระยายม...”

(นครินทร์ ชาทอง; และประเสริฐ รักษ์วงศ์. ม.ป.ป: 32)

การเลือกนำเสนอบททดสอบของคนโดยธรรมชาติที่เป็นพายุร้าย คลื่นลมคลื่นน้ำที่ठाโถมกระหน่ำ มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่อาศัยอยู่กับแม่น้ำ ลำคลอง และทะเล โดยเฉพาะท้องทะเลที่มีอาจคาดเดาพายุคลื่นลมได้ ธรรมชาติที่เป็นท้องทะเลหรือมหาสมุทรจึงดูน่ากลัว และมีอิทธิพลต่อความเป็นความตายของคนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างยิ่ง การดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาวะเช่นนี้ได้จำต้องมีจิตใจที่ตั้งมั่น และแน่วแน่ในการกระทำของตน อีกทั้งต้องมีความเพียรพยายาม ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคใดๆ จึงจะผ่านพ้นไปได้ในที่สุด

นอกจากนี้ธรรมชาติยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตมนุษย์เพราะมนุษย์อาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ครูภูมิปัญญามีความเห็นว่ามีในปัจจุบันจะมีความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างไร มนุษย์ก็ต้องอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิตอยู่ดี เช่นสวัสดิ์ ยางทองแสดงแนวคิดว่าการที่มนุษย์ได้เกิด เติบโต จนย่างสู่วัยชราก็เพราะได้อาศัยใบบุญโลกนั่นคือการอาศัยทรัพยากรของโลกหรือธรรมชาติดังนี้

เกิดเป็นคนต้องอาศัยใบบุญโลก
ตั้งแต่เยาว์โตเฒ่าครวชรา

เหมือนมีโชคที่สืบชาติด้วยวาสนา
ไม่รวมค่ามากนับทรัพยากร

(สวัสดิ์ ยางทอง. 2559: สัมภาษณ์)

แนวคิดของครูภูมิปัญญา นายสวัสดิ์ ยางทองแสดงออกถึงวิถีปฏิบัติในการดำรงชีวิตและการทำงานกล่าวคือใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย พอเพียง และอยู่ร่วมกับธรรมชาติให้มากที่สุด เห็นได้จากบทกลอนต่างๆ ที่บันทึกเก็บไว้หรือเวลานำเสนอผ่านรายการวิทยุเล่าข่าวเช้าด้วย

บทกลอนในสถานีวิทยุชุมชนบินหลา FM 90.5 MHz ช่วงเวลา 05.45-7.00 น. ล้วนแสดงอิทธิพล ธรรมชาติที่มีต่อวิถีดำเนินชีวิตของมนุษย์ เช่นวิถีชีวิตการใช้ของป่า คุณค่าของป่า การสร้างเครื่องเล่น และเครื่องใช้ไม้สอยให้สอดคล้องกับธรรมชาติ นอกจากนี้ผลงานวรรณกรรมของสวัสดี ยางทอง ยังเป็นการเก็บข้อมูลภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนที่รู้จักสังเกตและนำสิ่งที่มีในธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างแนบเนียนโดยถ่ายทอดเป็นกลอนแปดสุภาพ เช่นการสานเสื่อคล้า การใช้กะลามะพร้าวทำจุกตักแกง การใช้ “กะ” เก็บข้าว ฯลฯ เพื่อเป็นการบันทึกข้อมูลเก็บไว้ก่อน ภูมิปัญญาดังกล่าวจะหายไป แล้วคนรุ่นหลังจะลืมเลือน

2. การรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์

การดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ได้อาศัยธรรมชาติเพื่อตอบสนองปัจจัยภายนอกทางกายภาพเพียงอย่างเดียว หากแต่มนุษย์ดำรงชีวิตด้วยการอาศัยธรรมชาติเพื่อตอบสนองทางจิตใจด้วย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ความรู้สึกกับธรรมชาติ ดังนั้นครุภูมิปัญญาจึงต้องการให้คนเห็นคุณค่าและความงามของธรรมชาติ ดังตัวอย่าง สาทธ ดิษฐสุวรรณ ชื่นชมยินดีกับมวลดอกไม้ทุกดอกทุกพันธุ์ โดยกล่าวว่า “ดอกไม้ทุกดอกช่วยสร้างสรรค์ให้โลกนี้สวยงาม น่ายุ นอกเหนือจากมนุษย์ได้ชื่นชมความงามแล้ว ยังเอื้อเพื่อไปถึงพวกสัตว์ด้วย เพราะในดอกไม้มักมีน้ำหวานอยู่ด้วยเสมอ” (สาทธ ดิษฐสุวรรณ. 2558)

ดอกไม้สำหรับสาทธ ดิษฐสุวรรณจึงไม่เพียงเป็นความงามของธรรมชาติเท่านั้นหากเป็นความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ในการดำรงชีวิตร่วมกันด้วยแม้จะเป็นดอกไม้ท้องถิ่นที่ไม่มีใครเห็นค่าก็ตาม ดังนั้น สาทธ ดิษฐสุวรรณจึงเลือกเลือกถ่ายทอดความงามของดอกไม้ที่ไม่มีใครนำมาประดับแจกัน เป็นไม้ป่า หรือไม้ท้องถิ่นที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น “ตะแบก” “โทะ” “ปด”(รสสุคนธ์) ทั้งนี้เพราะต้องการให้เห็นคุณค่าของดอกไม้บางจำพวกที่ถูกกละเลย ดังตัวอย่าง “รู้ว่ค่าเจ้ามี”

สวยดอกงามดั่งไม้ฝั่งฟ้า
เพื่อโลกเพื่อหล้าเพื่อนาคร
แม้สวยแม้งามล้นหลามเหลือ
ด้วยตะแบกเป็นไม้ป่าค่าจึงแปร

บนชั้นสวรรค์ยาลาร่อน
เพื่อร่ายร่อนชะม้ายชายตาแล
หากแจกันมิเคยเอื้อ มิเผื่อแผ่
สงสารแท้...เพราะรู้ว่ค่าเจ้ามี

(สาทธ ดิษฐสุวรรณ. 2558: 15)

เช่นเดียวกันกับประเสริฐ รักษ์วงศ์ได้เข้าไปช่วยวัดคลองแหดำเนินการศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคลองแห เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมถึงสวนสมุนไพรที่รวบรวมพันธุ์ไม้สมุนไพร เพื่อให้เพื่อให้เยาวชนได้รู้จักและเห็นคุณค่าต้นไม้ในท้องถิ่น ดังตัวอย่าง

ต้นพลับพลากายได้ทุกที่
ผลม่วงดำสุกหวานดีนี้แน่นอน

นามเด่นดีเลื่องลือชื่อกระฉ่อน
คนแต่ก่อนใช้เป็นยาระบาย

(ประเสริฐ รักษ์วงศ์. 2559: สัมภาษณ์)

ส่วนสวัสดิ์ ยางทอง อาศัยการนำเสนอผ่านรายการวิทยุชุมชนบินหลาเป็นกระบอกเสียง
เผยแพร่คุณค่าของป่าไม้และธรรมชาติให้ช่วยกันดูแลรักษาอย่าให้หมดสิ้นไปดังตัวอย่าง

เรื่องคุณค่าป่าไม้มีหลายหลาก	ผมขอฝากให้รักษาป่าไพรสิทธิ์
ชนหลายเผ่าเก่าก่อนมาได้หากิน	เกือบหมดสิ้นป่าถูกโค่นโดนรังแก
เมื่อก่อนนั้นคนมีน้อยคอยรักษา	ไม่เห็นค่าป่าไม้ไม่แยแส
มารู้ตัวเมื่อหวันช้าย ³⁵ สายเกินแก้	เดี๋ยวนี้แย้ทั่วแคว้นด้าวแดนไทย

(สวัสดิ์ ยางทอง. 2559: สัมภาษณ์)

เมื่อทรัพยากรธรรมชาติน้อยลงแต่จำนวนมนุษย์มากขึ้น การแย่งชิงประโยชน์จากธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีแต่เพิ่มขึ้นทวีคูณ หากมนุษย์ยังมุ่งเอาแต่ประโยชน์จากธรรมชาติจนทำลายความสมดุลธรรมชาติจนยากจะเยียวยา มนุษย์ก็จะได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ธรรมชาติในที่สุด ดังปัจจุบันที่เกิดวิกฤตการณ์สภาพแวดล้อมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เมื่อการผลิตถูกตอบสนองตลาดแรงงานอุตสาหกรรม มีการใช้สารเคมีเพื่อเร่งการผลิต และความประพฤติดังกล่าวทำให้ระบบนิเวศถูกทำลาย ดังนั้นสิ่งที่ครุภูมิปัญญาต่อธรรมชาติจึงแสดงถึงการเรียกร้อง และรณรงค์เพื่อให้ธรรมชาติฟื้นคืนดังเดิม

นครินทร์ ขาทอง ในฐานะครุภูมิปัญญา และเป็นนายหนังตะลุงที่มีชื่อเสียง ได้นำปัญหาที่เกิดขึ้นกับทะเลสาบสงขลาได้แก่การตัดต้นไม้ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล น้ำเน่าเสีย สัตว์ทะเลค่อยๆ หมดไป มาเรียกร้องให้เกิดการดูแลรักษาโดยผ่านการแสดงหนังตะลุงในงานต่างๆ ที่ได้รับและยังถ่ายทำเป็นวิดีโอขึ้นไปแสดงในเว็บไซต์ยูทูป(YouTube)เพื่อขยายกลุ่มผู้ชม ดังตัวอย่างหนังตะลุงเรื่องรามเกียรติ์ตอนจองถนน เนื้อหาตอนที่มัยราพณ์ออกไปเดินชายทะเล นายหนังนครินทร์ ขาทองได้ใช้กลอนกลบทยักซ์จับสัตว์ซึ่งมีลีลากระซกกระชั้นเพื่อถ่ายทอดปัญหาทะเลสาบสงขลา ดังนี้

ชมเพลินเนิ่นทราย ชายทะเลวน	ไม้สนลำพู มองดูก็ใจหาย
ผู้คนทั้งนั้น ชวนกันทำลาย	คิดแต่แค่ได้ เหลือไว้ก็แต่ต่อ
ริมทะเลสาบ ทราบแล้วใจหาย	ปลาทุปุหาย หอยลายร่อยหรอ
ไม่มีที่อาศัย ปลาใหญ่ไม่พอ	คิดมาน่าเศร้า น้ำเน่าทุกวัน
หิวหาปลาสด ค่อยลัดลดเลียบ	สัตว์น้อยหอยเสียบบ มองหาตาหัน
หอยแครงแมลงงู แล้วไปอยู่ไหนกัน	ปลาพง ³⁶ บางพันธุ์ ก็ยิ่งลดหมดลง

³⁵ หวันช้าย หมายถึง ตะวันช้าย

³⁶ ปลาพง หมายถึง ปลากระพง ปลาบอก หมายถึง ปลากระบอก

ปลาบอก ชีตัง ก็ยังมีขาย
เห็นแต่กระชัง เลี้ยงขังปลาพวง
อวนตาถี่ก็ยังมีอยู่ทั่ว
ไม่คิดสงวนพันธุ์ ก็นับวันหมดปลา
มนุษย์ทำลาย ปลาหายเลเจียบ
ทะเลสาบกว้างใหญ่ สาวา³⁷ ไร่ปลากิน

พอน้ำเน่าปลาตาย มันยับยู่ยี่ผอง
ปลาคงขาดพันธุ์ เพราะใหญ่ไม่ทันเวลา
ไม่กลัวกฎหมาย จะโหดร้ายกันหนักหนา
คิดเอาแต่ได้ ก็เพื่อขายเพื่อกิน
เดินลัดลอดเลียบ ริมฝั่งยังแต่หิน
จอมทมิฬเดินขอร้อง ให้พี่น้องรักเล³⁸

(นครินทร์ ชาทอง. 2559: ออนไลน์)

ปัญหาที่พบในทะเลสาบสงขลาได้แก่ ปัญหาตัดไม้ขายฝั่งทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นแหล่งอนุบาลปลาและสัตว์ทะเล ทำให้สัตว์ทะเลน้อยใหญ่กึ่งหอยปูปลาค่อยๆ หดลง นอกจากนี้ ปัญหาน้ำเน่ายังทำให้ปลากระบอก ปลาชีตังซึ่งเป็นปลาขึ้นชื่อของทะเลสาบสงขลาสูญหายตายไป แม้กระทั่งปลากะพงซึ่งเป็นปลาที่เลี้ยงในกระชัง ยังขาดพันธุ์เพราะไม่สามารถโตทันเวลาได้ รวมถึงปัญหาการใช้อวนตาถี่หาปลาโดยไม่หวาดกลัวกฎหมาย ทำให้ปลาเล็กปลาใหญ่ถูกจับโดยไม่คิดสงวนพันธุ์ นครินทร์ ชาทองจึงทิ้งท้ายด้วยการขอร้องให้รักทะเล

ไม่เพียงแต่รณรงค์ผ่านการแสดงในที่ต่างๆ จนถึงผ่านสื่อออนไลน์ หากแต่ยังส่งต่อให้ลูกศิษย์และนายตะลุงรุ่นหลังช่วยกันรณรงค์ต่อไปด้วย กล่าวคือ นายนครินทร์ ชาทองได้เขียนและเรียบเรียงบทหนึ่งตะลุงเรื่องรามเกียรติ์ ตอน จองถนนเพื่อให้ลูกศิษย์และนายหนึ่งตะลุงรุ่นหลังนำไปศึกษาและสืบทอดต่อไป ในบทหนึ่งตะลุงดังกล่าวได้แฝงความจริงดีและการกระทำของมนุษย์และรณรงค์ให้รักษารธรรมชาติอย่างแยบยลโดยผ่านคำพูดของนางสุพรรณมัจฉา ดังนี้

“...มนุษย์นั้นเป็นตัวทำลายสรรพสิ่งในโลกนี้ ไม่ว่าสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ดิน น้ำ อากาศ หิน แร่ธาตุเกิดปรวนแปร ซึ่งก่อให้เกิดเภทภัย ไม่ใช่แต่บนบกเท่านั้น พื้นที่ในน้ำก็ประสบปัญหาที่ไม่ต่างกัน โดยเฉพาะสารเคมีที่มนุษย์ใช้นั้น มันได้ไชยู่บนบกซึ่งเป็นพื้นที่สูงกว่า ก็ถูกน้ำชะล้างเข้าแหล่งน้ำ ดังนั้นเราที่อาศัยอยู่ในน้ำจะต้องรับรู้และช่วยเหลือด้วยกัน...”

(นครินทร์ ชาทอง. ม.ป.ป.: 14)

นางนวลศรี ถนอมศรีมงคล ใช้โอกาสการทำกิจกรรมเพลงเรือจากโรงเรียนบางกล่ำเป็นพื้นที่แรกแล้วสร้างเครือข่ายไปยังโรงเรียนข้างเคียง จากนั้นก็เริ่มขยายไปยังพื้นที่ชุมชนต่างๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้เรื่องเพลงเรือแหลมโพธิ์ซึ่งเดี๋ยวก่อนก็รณรงค์แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของชุมชนโดยเริ่มจากนักเรียนที่เป็นอนาคตของชาติ จึงจำเป็นต้องปลูกฝังและรณรงค์ให้

³⁷ สาวา หมายถึง รู้สึกเหมือนว่า

³⁸ เล หมายถึง ทะเล

เห็นคุณค่าของธรรมชาติให้หยั่งรากลึกลงไป ดังตัวอย่าง เพลงเรื่อนุรักษ์ทะเลสาบ โดยใช้คำรับ
“ช่วยกันดำ เร็วเข้าดำ”³⁹

ขอเชิญพวกเรา	ผู้เยาว์สงขลา
ร่วมพัฒนา	เลสงขลาเรา
น้ำใสเคยเห็น	กลายเป็นน้ำเน่า
ชาวเลแสนเศร้า	ปวดร้าวหัวใจ
น้ำเสียโรงงาน	ปล่อยผ่านเลใหญ่
ไม่นึกถึงภัย	ยิ่งใหญ่ตามมา
น้ำกุ่มมากมาย	เสียหายหนักหนา
น้ำเสียปล่อยมา	ธาราระทม
ขยะมีพิษ	ชีวิตขึ้นขม
พลาสติกและโฟม	ทับถมทวี
มีอีกชนิด	มีพิษเต็มที
คือสารเคมี	ที่เราใช้กัน
ฉีดพ่นต้นไม้	อันตรายทั้งนั้น
ฝนตกลงพลัน	สารนั้นลงเล
สัตว์น้ำต้องลด	เลหมดเสน่ห์
เดือดร้อนทั้งเพ ⁴⁰	แสนเวทนา
เครื่องจับสัตว์น้ำ	มากล้าหนักหนา
เต็มห้องธารา	ปูปลาขาดพันธุ์
จะไปวางไข่	ที่ไหนโสภณาลัย
ติดต๋านกักกัน	มันอันตราย
พืชน้ำมีคุณ	ต้องสูญเสียหาย
น้ำเปลี่ยนพืชตาย	ทำลายวงจร

³⁹ วิธีร้องและรับเพลงเรือ

แม่เพลง: ขอเชิญพวกเรา ผู้เยาว์สงขลา ลูกคู่: ช่วยกันดำ เร็วกันดำ ผู้เยาว์สงขลา

แม่เพลง: ขอเชิญพวกเรา ลูกคู่: ผู้เยาว์สงขลา

แม่เพลง: แม่เหื่อพวกเรา ลูกคู่: ผู้เยาว์สงขลา

แม่เพลง: ร่วมพัฒนา เลสงขลาเรา ลูกคู่: ช่วยกันดำ เร็วกันดำ เลสงขลาเรา

แม่เพลง: ร่วมพัฒนา ลูกคู่: เลสงขลาเรา

แม่เพลง: แม่เหื่อพัฒนา ลูกคู่: เลสงขลาเราร้องและรับเช่นนี้จนจบ

⁴⁰ ทั้งเพ หมายถึง ทั้งหมด

นิเวศวิทยา	ตำราครูสอน
เสียหายนั่นนอน	เดือดร้อนทั่วไป
เชิญชวนพวกเรา	ผู้เยาว์รุ่นใหม่
นุรักษ์ ⁴¹ เลไว้	ให้ดีขึ้นเหมือนเดิม

(นวลศรี ถนอมศรีมิ่งคล. 2559: สัมภาษณ์)

เพลงเรือ “อนุรักษทะเลสาบ” สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาทะเลสาบอันเนื่องมาจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม การทิ้งขยะพิษเช่นพลาสติกและโฟม สารเคมีที่ฉีดพ่นต้นไม้ ตลอดจนเครื่องมือจับสัตว์น้ำโดยไม่คำนึงให้เหลือไปเป็นแม่พันธุ์ในวันข้างหน้า เหล่านี้ล้วนส่งผลให้ทำลายระบบนิเวศวิทยา นางนวลศรี ถนอมศรีมิ่งคลจึงขอให้เยาวชนช่วยอนุรักษทะเลไว้ให้ดีเหมือนเดิม

นางอ้อม สงแทนได้ขับกลอนทำนองโนราโดยใช้คำซ้ำในคำสุดท้ายของวรรคที่สอง (วรรครับ) และคำสุดท้ายของวรรคที่สี่(วรรคส่ง) ให้เข้ากับเสียงโหม่ง เป็นทำนองหนึ่งที่น่าฟัง โดยกล่าวถึงผลเสียจากการไม่มีป่าและผลดีจากการมีป่าให้ผู้ฟังเปรียบเทียบกัน ดังนี้

.....	
ขุนเขาหัวล้านไม่นานหินแตก	หินแตกกระเด็นเป็นร่องเป็นร่อง
อุทกภัยน้ำไหลท่วมนอง	จบข้าวจบของต้องเสียตายเสียตาย
ปลูกป่าบนเขาเอาไว้ยึดดิน	คลุมหินแตกแหกหายแหกหาย
ไม้รักปกคลุมดินชุ่มน้ำจาย ⁴²	เลี้ยงสายธาราวารีวารี
ถนนหนทางสองข้างปลูกไม้	ชื่นใจเห็นดอกออกสีออกสี
เกิดออกซิเจนเป็นอากาศดี	เข้าปอดเต็มที่มีคุณมีคุณ

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

เนื้อหาบทกลอนสื่อให้เห็นว่าการตัดป่าไม้จนกลายเป็นภูเขาหัวล้านจักก่อให้เกิดอุทกภัย ดินถล่ม น้ำป่าไหลหลากส่งผลเสียต่อมนุษย์เอง ต่างจากการปลูกป่าบนภูเขาจักทำให้ต้นไม้ยึด หน้าดินไม่ให้เกิดการพังทลาย ผืนดินชุ่มชื้นหล่อเลี้ยงลำธารสายน้ำไม่ให้แห้งเหือด การปลูกต้นไม้ ตามถนนหนทางก็จะส่งผลให้มีดอกไม้สีสนสวยงาม เกิดอากาศบริสุทธิ์ให้ชื่นใจ

เห็นได้ว่าครูภูมิปัญญาทั้งหลายเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นอย่างดี จึงถ่ายทอดแนวคิดให้ชุมชนและสังคมตระหนักถึงอิทธิพลของธรรมชาติที่มีต่อวิถีชีวิตของ

⁴¹ นุรักษ์ หมายถึง อนุรักษ

⁴² จาย หมายถึง กระจาย

มนุษย์ แสดงให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติเพื่อร่วมกันดูแลรักษาธรรมชาติเช่น ดินน้ำลาลอง ป่าไม้ ทะเล ให้พลิกฟื้นคืนกลับมาดีเช่นเดิม

แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลากล่าวถึงสิ่งเหนือธรรมชาติว่า หมายถึงพลังอำนาจที่ไม่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ในที่นี้หมายรวมทั้งเทพเจ้าหรือเทวดา พระพุทธเจ้า ในฐานะเทพเจ้า วิญญาณบรรพบุรุษ วิญญาณชั้นสูงหรือทวดซึ่งล้วนแล้วมีความสัมพันธ์กับความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่โบราณกาลและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

1. ความเชื่อความศรัทธาต่อเทพเจ้าและฤๅษี

พื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาในอดีตมีบทบาทเป็นเมืองท่าทางทะเลกล่าวได้ว่าเป็น ศูนย์กลางการค้าขายทางทะเลที่สำคัญทำให้มีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขาย เกิดปฏิสัมพันธ์ มีการรับ และผสมผสานทางวัฒนธรรม คนในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้รับวัฒนธรรมจากอินเดียอย่างมาก รวมถึงวัฒนธรรมทางศาสนาพราหมณ์และพุทธซึ่งมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

“เทพเจ้า” และ“ฤๅษี” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา พราหมณ์ ประเทศอินเดีย ส่งผลต่อความเชื่อและความศรัทธาของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้าน วรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มองว่าปัญญาของมนุษย์ได้รับมาจาก เทพเจ้า และฤๅษี เปรียบ ได้กับปฐมครูผู้ถ่ายทอดสรรพวิชาต่างๆ ให้แก่มนุษย์ ดังนั้นการสร้างสรรคัวรรณกรรมและการ แสดงจึงมักมีการบูชาเทพเจ้าและฤๅษีเป็นปฐมบทเพื่อให้ประสบความสำเร็จ

ในการแสดงหนังตะลุงลำดับแรก นายหนังจะต้องออกกรูปรฤๅษีก่อนทุกครั้ง นายหนังครุ ชาติทอง กล่าวว่าฤๅษีที่เกี่ยวข้องกับการแสดงมี 3 ตน คือพระฤๅษีนารท(นารอด) ถือเป็นเจ้าของ ดุริยางคศิลป์ พระภคตมฤณ เป็นผู้บันทึกทำราของพระศิวะ ถือว่าเป็นเจ้าแห่งนาฏยศาสตร์ และพระ ฤๅษีวาลมิกิเป็นผู้ประพันธ์ “รามายณะ”ซึ่งไทยใช้ชื่อว่า “รามเกียรติ์” หนังตะลุงจึงถือว่า พระฤๅษี เป็นครูเจ้าของนิทานที่หนังตะลุงนำมาแสดง จึงต้องออกกรูปรฤๅษีก่อนการแสดง ถือว่าเป็นพิธี ศักดิ์สิทธิ์สำหรับหนังตะลุง เป็นการรำลึกถึงครูอาจารย์ และช่วยปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย หรือสิ่งอัปมงคลให้ หหมดไป รูปรฤๅษีที่ใช้เชิดก่อนการแสดงเรียกว่า “ฤๅษีท่องโรง” ก่อนที่จะเชิด นายหนังจะนำรูปหนัง ฤๅษีมาตั้งบนศรีษะหรือแนบศรีษะพร้อมภาวนาถึงครูบาอาจารย์ที่สอนหนังตะลุงและพระฤๅษี ขอให้ มีจิตใจสว่าง สดใส เล่นหนังตะลุงประสบความสำเร็จเป็นที่นิยมชมชอบตลอดไปแล้วจึงเชิดฤๅษีซึ่ง ไม่เพียงแสดงถึงความเคารพศรัทธาต่อพระฤๅษีเท่านั้นหากแต่ใช้ในการปกป้องสิ่งชั่วร้าย ภัย อันตราย ไม่ให้เข้ามาใกล้ทำลายด้วย

นอกจากฤๅษีแล้วครุภูมิปัญญามีความเชื่อความศรัทธาในเทพเจ้าอีกด้วย ความเชื่อ ความศรัทธาดังกล่าวก่อให้เกิดการว่ามนต์บูชาเทพเจ้า ดังตัวอย่างหนังตะลุงที่เชื่อว่าพระอิศวรเป็นผู้

คิดค้นทำร้ายราแล้วมอบให้พระฤๅษีเป็นผู้นำมาถ่ายทอดให้แก่มนุษย์ ดังนั้นหลังจากออกรูปฤๅษี นายหนึ่งจะออกรูปพระอิศวรทรงโค เป็นลำดับต่อมา การที่พระอิศวรเป็นหนึ่งในเทพเจ้า 3 องค์ ผู้เป็นใหญ่ในศาสนาพราหมณ์ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวรซึ่งเรียกว่า ตรีมูรติ ดังนั้นในบทบาทรูปพระอิศวร นายหนึ่งตะลุมก็มักจะกล่าวบูชาเทพเจ้าทั้งสามองค์ไปด้วยกัน ดังตัวอย่าง

โอม นาคา ข้าจะไหว้ พระมหาเจ้าทั้งสามองค์ พระอิศวร ผู้ทรงพระยาโคอุสุภราชฤทธิ์รอน
เบื่องข้าจะไหว้พระนารายณ์พระสีกร ทรงครุฑระเหินจร พระชินรินทร์ เรืองณรงค์
เบื่องข้าจะไหว้ท้าวจตุรพักต์ ผู้ทรงพระมหาสุวรรณเหมหงส์ทรงศักดิ์พระอิทธิฤทธิ์

เรื่องนาม

สามเอยสามองค์ทรงภพไปทั้งสาม สามโลกเกรงขาม พระเดชพระนามลือขจร เรื่องเอ๋ย
เรื่องเดช เรื่องเวทย์ และเรื่องพร ทิวฟ้าและดินดอน ขจรทั่วจบภพไตร

ราเอ๋ยราตรี อัคคีมาจ่อแจ้งแจ่มแสงใส หนังสือกับแสงไฟ ดุวิจิตรลวดลาย ยักย้ายอรรชร

อ่อนออ

เอาไม้ไผ่สีดำ เขามาทำเป็นมูมจ่อ สุ่มห้องห่อตรงกลาง ใช้คาดด้วยผ้าขาว เอาหนังโคมาทำ
เป็นรูปพระอิศวรนารายณ์เจ้า อาทิตย์เมื่อลับเล่า แสงก็จางไป

ศรี ศรี สวัสดิ์มีชัย เล่นสถานแห่งใด มีลาภอันโดยหวัง และขอให้มิจิตตาพลั่ง ห่อหุ้มคุ้มกัน

อันตรายอย่าให้มีมา

(นครินทร์ ชาทอง. 2559: สัมภาษณ์)

การขึ้นต้นด้วย “โอม” ถือว่าเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ ใช้กล่าวในการสวดมนต์บูชามหาเทพ พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม

พระพิฆเนศหรือพระพิฆเนศวรซึ่งเป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ที่ได้รับการยกย่องและเคารพสักการะว่าเป็นเทพแห่งปัญญา และศิลปวิทยาการ ดังนั้นในการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่ครูภูมิปัญญาถือว่าเป็นงานชิ้นเอก ก็จักมีการแต่งคำประพันธ์เพื่อคารวะองค์พระพิฆเนศเป็นปฐมบทในฐานะบรมครูผู้ประสาทปัญญาและความสำเร็จ เช่นวรรณกรรม “ในสวนสุคันธมัลย์”ของ นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ ดังนี้

โอม... นมัสการพิฆเนศ	ผู้พิสดารเดช
จรดด้าวแดนดินตันสรวง	
ยิ่งใหญ่ในโชคลาภทั้งปวง	ขจัดเคราะห์ลบล้าง
เป็นโรจนโชติรุ่งรัศมี	
พระผลาญอสูรพังคี	สำแดงฤทธิ์
ท้าวเธอถือก้อนทองแดง	
ถือขอถือค้อนเหล็กแท่ง	ถือบ่วงบาตรแกร่ง
เกรียงไกรในสี่พระกร	

ข้อย่อยร้อยเรียงอักษร จุ่มพระอวยพร
ให้ไพเราะหวานกานท์กล
อุปสรรคหนักนัยจน จุ่มผ่านจุ่มพัน
งานพริ้งเพริศพริ้วพรรณราย

(สาทร ดิษฐสุวรรณ. 2558: 7)

ผู้ประพันธ์ใช้รูปแบบคำประพันธ์กาพย์ฉบังสิบหก นมัสการองค์พระพิฆเนศ มีเนื้อความพรรณนาความยิ่งใหญ่ของพระองค์ทั้งในด้านโชคกลาง การขจัดเคราะห์ และฤทธาานุภาพ โดยสรุปท้ายขอให้พระพิฆเนศอวยพรให้บทร้อยกรองไพเราะ งดงาม อุปสรรคหนักหนาจงผ่านพ้นไป

ตำนานที่ว่าด้วยการกำเนิดโนราที่ได้เล่าสืบต่อกันมา ได้กล่าวถึงมนุษย์ว่าได้ทำรำโนราจากการถ่ายทอดของเทวดา ดังตัวอย่าง ชัย เหล่าสิงห์ เขียนบทโนราเล่าเรื่อง “ตำนานโนรา” กล่าวถึงนางนวลทองสำลีว่าได้ทำรำโนราจากการฝันว่าเทวดามาสอนให้ ดังนี้

ในราตรี มีแสงจันทร์ สดหรรษา ผุ่งเทวาเริงสุขสนุกสนาน
ตกแต่งองค์นงรามงามตระการ จากวิมานแหวกฟ้าลงมาดิน
เข้ามาถึงเมืองพระยาสายฟ้าฟาด แล้วนวยนาดเข้าวังดังถวิล
มองละม้ายคล้ายรูปกนิริน แล้วโผผินบินร่อนนอกฟ้อนรำ

(ชัย เหล่าสิงห์: ม.ป.ป)

เมื่อนางนวลทองสำลีตั้งครุฑเนื่องจากไปเสวยเกสรดอกบัวทำให้พระบิดาท้าวสายฟ้าฟาดพิโรธ สั่งลงโทษจับนางลอยแพไป แต่เทวดาช่วยไว้ให้พลอยมาที่เกาะกะซัง นางได้อาศัยที่เกาะกะซังโดยมีพรานบุญและนางแต่นคอยช่วยเหลือ ต่อมานางได้คลอดบุตรเป็นชาย เมื่อเจริญวัย ก็ได้รับการถ่ายทอดทำรำโนราจากพระมารดา จนกระทั่งเติบโตใหญ่ โอรสของนางนวลทองสำลีได้ออกไปท่องเที่ยวโดยแสดงการรำโนราแลกเงิน จนกระทั่งได้มีโอกาสแสดงให้ท้าวสายฟ้าฟาดทอดพระเนตร เมื่อได้ทราบว่าเป็นนัตดา จึงพระราชทานนามว่า “ขุนศรีศรัทธา” กลายเป็นต้นแบบของโนราศิลปะภาคใต้ตั้งแต่นั้นมา จากตำนานดังกล่าวนางนวลทองสำลีและขุนศรีศรัทธาจึงเป็นหนึ่งในจำนวนราชครูที่ผู้แสดงโนราต้องกล่าวบท “ภาศครู” หรือไหว้ครูก่อนจะเริ่มการแสดง

อย่างไรก็ตาม การกล่าวสรรเสริญฤๅษีหรือเทพเจ้าก่อนดำเนินเรื่องไม่จำเป็นต้องมีในวรรณกรรมท้องถิ่นทุกเรื่อง แต่จำเป็นสำหรับวรรณกรรมการแสดงที่สืบทอดกันมาเพราะถือว่ามีความ

2. ความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธรูปเจ้าเหมือนเทพเจ้า

นอกจากดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์แล้วก็ยังได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธด้วย ศาสนาพุทธได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย โดยยังคงความเชื่อความศรัทธาในเทพเจ้าอย่างศาสนาพราหมณ์ อีกทั้งดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

แต่เดิมมีความเชื่อความศรัทธาเรื่องวิญญาณชั้นสูงและเทพเจ้ามาก่อน จึงเกิดการหลอมรวมความเชื่อความศรัทธาพระพุทธรูปเจ้าเง็กเช่นเดียวกับเทพเจ้าด้วย ครุภูมิปัญญาล้วนมีความเชื่อความศรัทธาในการรู้แจ้งเห็นจริงของพุทธศาสนาและมุ่งหมายจะบรรลุนิพพานในกาลข้างหน้า ดังนั้นการประพันธ์วรรณกรรมประเภทวรรณกรรมการแสดงจึงมักมีการกล่าวบูชาพระพุทธรูปเจ้า ร่วมกับการกล่าวบูชาเทพเจ้าเป็นครูบาอาจารย์ด้วย โดยเชื่อว่าจะส่งผลให้ผู้ประพันธ์มีปัญญาเฉียบคมในทางกลอน ดังตัวอย่างหนึ่งต่อไปนี้ “รามเกียรติ์ ตอน จอมนอน” ดังนี้

ยกหัตถ์น้อม ยอมหัตถ์หนึ่ง ขึ้นตั้งเศียร

น้ำใจตรึก นึกจิตตรอง ต่างทองเทียน	แจ่มจำนอง จอมนอน บังคมคล
ยุคลบยัง ยังคู่บาท พระศาสนา	เป็นเทวินทร์ ปิ่นท้าว โลกาสรพ์
เคารพธรรม คำนพที่ โมลีธรรม	ส่องดวงใจ สดงจันทร์ แจ่มอัมพร
พร้อมเสนาะ เพราะสนิท จับจิตแจ้ว	ล้วนน้ำเกิด เลิศน้ำแก้ว คำสั่งสอน
รานราคะ ละราคะ สิ้นวังวอน	หมั่นกาย หมายน้อมกร อภิวันท์
.....	
สร้างบารมี สืบมรรค ตรัสนับถือ	ในตรีรัตน์ นัตถ์หรือ ทรงอุตสาห์
ตั้งความเพิ่ม เติมความเพียร เป็นพุทธา มุ่งจักเพื่อ	เมื่อจักพา พวกเวไนย
เข้าสู่ห้อง ของสุขให้ได้ภาพ	ชุดนิवास ขาดนิเวศน์ มรณวิสัย
จงช่วยป้อง จ้องชูปิต มหิศรภัย	จัดปัญญา จะเป็นใหญ่ ในทางกลอน
เลื่องทั้งชื่อ ลือทั่วเขต จงเลิศหมาย	เหมือนพงศ์ปราชญ์ มาดภิปรายเปรียบไกรสร
ใจประสิทธิ์ จิตประสงค์ จ้านงพร	ขอให้กลอนไหลเชียวเหมือนเกลียวธาร

(นครินทร์ ชาทอง. 2559: ออนไลน์)

ในเนื้อหาบทกลอนแสดงการไหว้ ตั้งจิตรำลึกถึงเพื่อคารวะบูชา “คู่บาทพระศาสนา” สื่อนถึงพระพุทธรูปเจ้า ว่าเป็น “เทวินทร์ปิ่นท้าว” สื่อนถึงเทพที่อยู่สูงเหนือปวงเทพ และกล่าวบูชาพระรัตนตรัยซึ่งความหมายครอบคลุมถึงพระพุทธรูปเจ้า ขอพรให้ผู้บูชาฉลาดแคล้วจากภัยอันตราย มีปัญญาเป็นปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่ในทางกลอน ขับกลอนลื่นไหล และมีชื่อเสียงเลื่องลือ

นอกจากนี้ครุภูมิปัญญายังเชื่อว่าการสร้างงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้าและพุทธศาสนาเช่น นายนครินทร์ ชาทอง และนายประเสริฐ รักษ์วงศ์ร่วมเขียนบทหนึ่งเพลงเรื่อง “พระมหาชนก” นายชัย เหล่าสิงห์ เขียนบทหนึ่งเพลง “องค์ลีมาน” ตลอดจนการสอดแทรกหลักธรรมในหนึ่งเพลงเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา นอกจากจะช่วยจรรโลงสังคมแล้ว ยังจะช่วยส่งผลให้

เข้าถึงมรรคผล นิพพาน และพบพระศรีอาริยะเมตไตรย⁴³ อีกด้วย ดังตัวอย่าง ในตอนท้ายของบท
หนังสือเรื่อง “ตำนานหลวงปู่ทวด” ดังนี้

จงยึดมั่น หลักธรรม องค์สัมพุทธา ทานศีล ภาวนา เป็นแก่นสาร
ขอให้พบ มรรคผล พระนิพพาน ได้พบพระ ศรีอาริย์ ทุกท่านเทอญ
(นครินทร์ ชาทอง; และประเสริฐ รักษ์วงศ์. ม.ป.ป)

ความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนาทำให้เกิดพิธีกรรมประกอบตาม
ความเชื่อความศรัทธา ก่อให้เกิดการผูกความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในชุมชน ดังตัวอย่างพิธีกรรม
การชักพระของชาวใต้ นายสวัสดิ์ ยางทอง กล่าวว่าเพลงเรือมีที่มาจากประเพณีชักพระ และ
ประเพณีชักพระ ก็มีที่มาจากความเชื่อว่าชาวพุทธไปรอรับเสด็จพระพุทธเจ้าครั้งเมื่อเสด็จกลับ
จากการเทศน์โปรดพระมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วได้อัญเชิญพระองค์ขึ้นบุษบกเพื่อกลับไปยัง
ที่ประทับของพระองค์ ทำให้เกิดประเพณีชักพระซึ่งทำให้นคนในชุมชนเกิดการรวมตัวกันเพื่อร่วมแต่ง
เรือพระให้สวยงาม ร่วมกันพายเรือเพื่อลากเรือพระ จนทำให้เกิดกิจกรรมการเล่นเพลงเรือ (สวัสดิ์
ยางทอง. 2559: สัมภาษณ์) จึงเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชนที่ผูกโยงกับความเชื่อและความ
ศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าซึ่งสอดคล้องกับหนังสือพิธีกรรมและประเพณี (กรมการศาสนา. 2552: 176-
177) กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีชักพระ (ลากพระ) ว่า พุทธศาสนิกชนได้นำคติความ
เชื่อจากลัทธิศาสนาพราหมณ์ที่นิยมนำเทวรูปเช่นพระอิศวร พระนารายณ์ออกแห่ในเทศกาลต่างๆ
เข้ามาดัดแปลงให้สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งมีตำนานว่า หลังจากพระพุทธเจ้าทรง

⁴³ หลักฐานจากพระไตรปิฎกเล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3 ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค
จักรวัตติสูตรซึ่งเป็นพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท กล่าวว่า“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ใน
เมื่อนมนุษย์มีอายุ 80,000 ปี พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า “เมตไตรย” จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก
พระองค์ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว
ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม เหมือนตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลกในบัดนี้เป็นอรหันต์
พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวะโลก มารโลก พรหม
โลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์
เทวดา และมนุษย์ ให้รู้ตาม เหมือนตถาคตในบัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้น
จักทรงแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในตอนกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้ง
อรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิงเหมือนตถาคตในบัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระนามว่า
เมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพัน เหมือนตถาคตบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อย
ในบัดนี้ฉะนั้นๆ”

กระหามกปาฏิหาริย์ปราบเดียรฉัตร ณ ปามะม่วง กรุงสาวัตถี แล้วได้เสด็จไปจำพรรษา ณ ดาวดึงส์ เพื่อโปรดพุทธมาดาซึ่งขณะนั้นทรงเป็นมหายาเทพ ณ ชั้นดุสิต พระพุทธองค์ทรงประกาศพระคุณของมารดาต่อเทวสมาคมและแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาและเทพยดาในเทวสมาคมจนบรรลุโสดาบันทั้งสิ้น ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 อันเป็นวันสุดท้ายของพรรษา พระพุทธองค์ได้เสด็จกลับมนุษยโลกในทางบันไดทิพย์ที่พระอินทร์นิมิตถวาย เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึงประตูนครสังกัสสะ ตอนเช้าตรู่ของวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษานั้น พุทธศาสนิกชนได้มารอรับเสด็จอย่างเนืองแน่นพร้อมกับเตรียมภัตตาหารไปด้วย แต่เนื่องจากจำนวนคนเนืองแน่น คนที่เข้าไม่ถึงจึงใช้วิธีห่อภัตตาหารด้วยใบไม้โยนไปถวายเป็นที่โกลาหล แต่ด้วยจิตบริสุทธิ์และอภิหารแห่งพระพุทธองค์ ภัตตาหารเหล่านั้นไปตกในบาตรของพระพุทธองค์ทั้งสิ้น จึงเกิดประเพณี “ห่อต้ม”⁴⁴ แขนวเรือพระ จากนั้นได้อัญเชิญพระพุทธองค์ขึ้นประทับบนบุษบกที่เตรียมไว้ แล้วแห่ไปยังที่ประทับของพระพุทธองค์ ต่อมา พุทธศาสนิกชนจึงนำพระพุทธรูปออกแห่สมมติแทนพระพุทธองค์ซึ่งทำให้วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปีสืบมาจนเป็นประเพณีชักพระในปัจจุบัน อันอุปมาเหมือนได้ร่วมรับเสด็จและร่วมถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์ด้วยตนเอง

3. ความเชื่อความศรัทธาต่อครุหมอ ทวด หรือวิญญาณชั้นสูง

ครุหมอคือวิญญาณบรรพบุรุษคอยดูแลลูกหลานที่สืบเชื้อสายโนรา หรือหนังตะลุง ส่วนทวดเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวิญญาณชั้นสูงที่มักปรากฏในรูปแบบสัตว์ เช่น งู ก็เรียกทวดงู เสือ ก็เรียกทวดเสือ หากมีการปฏิบัติบูชาที่ดีจะให้คุณ แต่หากละเลย ล่วงละเมิดหรือลบหลู่ก็จะให้โทษ (ประเสริฐ รัชวงศ์. 2559: สัมภาษณ์)

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลามิแนวกิตต่อเรื่องดังกล่าวว่าความเชื่อเรื่องครุหมอทำให้เกิดพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และเกิดการรวมกลุ่มกันระหว่างผู้ สืบทอดเชื้อสายครุหมอ แนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยึดโยงอดีตส่งต่อมาสู่ปัจจุบันด้วยความเชื่อและความศรัทธาอีกทั้งเชื่อมพิธีกรรมกับชุมชนไว้ด้วยกัน เช่นการจัดพิธีกรรมงานโนราลงครุซึ่งเป็นการแสดงเพื่อประกอบพิธีกรรมอัญเชิญครุหมอ หรือตายายโนรามาช้ำทรง⁴⁵โนราผู้อัญเชิญยังโรงพิธีเพื่อแสดงการบูชาบรรพบุรุษ นอกจากนี้การทำพิธีครอบครุโนรายังเชื่อมโยงกับชุมชนด้วยการรักษาโรคและการแก้เหมยุหรือการแก้บน

ดังนั้นงานโนราลงครุจึงเป็นการหลอมรวมผู้มีเชื้อสายโนราทั้งทางสืบสายเลือดและลูกศิษย์ ตลอดจนคนในชุมชนที่ต้องการให้ครุหมอเป็นที่พึ่งทางใจ ด้านหนังตะลุงก็มีพิธีไหว้ครุบรรพบุรุษ และการแก้เหมยุ หรือการแก้บน เช่นเดียวกัน

ครุภูมิปัญญาจึงมีความเชื่อว่าครุหมอ ทวด หรือวิญญาณชั้นสูงมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยดลบันดาลสิ่งที่มนุษย์ขอให้เป็นจริงได้ดังตัวอย่างในหนังตะลุงเรื่อง “ตำนานหลวงปู่

⁴⁴ ขนมต้มสามเหลี่ยมใบกะพ้อ ทำจาก ข้าวเหนียวผัดกะทิแล้วห่อด้วยใบกะพ้อเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมทำให้สุกด้วยการต้มหรือนึ่ง

⁴⁵ ชาวใต้เรียกครุหมอเข้าทรง หรือ ครุหมอลง หรือ จับลงยังร่างผู้อัญเชิญนั้น

ทวด”บทสนทนาระหว่างตาหุ ยายจันทร์ที่แสดงความกังวลในเรื่องยังไม่มีบุตร ยายจันทร์เล่าเรื่อง
กษัตริย์ทำพิธีบวงสรวงเพื่อของบุตร ตัวตลกเฒ่าจึงแนะนำให้ตาหุ ยายจันทร์ขอลูกจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เช่นกัน ความว่า “ตัวกะเหมือนกันแหละ อย่าหยุดเสียตะ กาศสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้า บนหนังแก้แหมรยุ บน
โนราโรงครู”และเมื่อตาหุทราบว่ายายจันทร์ท้องแล้ว ตัวละครแสดงความดีใจและกล่าวว่าต้อง
เดินสาย แก้แหมรยุ ดังนี้

ตาหุดีใจ	กูได้ลูกแล้ว
ฝันเห็นดวงแก้ว	งามเลิศเจดณาย
ตำราบอกว่า	นำได้ลูกชาย
เดินสายแก้แหมรยุ	หรอยเหวตัวกู

(ประเสริฐ รัชวงศ์. 2558)

การแก้แหมรยุในที่นี้หมายถึง ตัวละครไปขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้สมประสงค์โดยบนบาน
ว่าหากได้ดังประสงค์จะไปแก้แหมรยุ หรือแก้บนกับโนราโรงครู หรือไม่ก็หนึ่งตะลุง

คนได้มีความเชื่อความศรัทธาเรื่องทวดมาก ดังที่นายหนึ่งตะลุง อธิบายในบทสนทนา
ของ เฒ่าและหนู่นัยดังนี้

เฒ่า	“ถ้าพินัน หาดอกไม้รูปเทียนมาตะ แสดงว่าพินันหมันไม่ใช่งบองหลา ธรรมดาเสียแล้ว”
หนู่นัย	“หมัน ⁴⁶ เป็นงูไทรละเฒ่า”
เฒ่า	“หมันน่าอี ⁴⁷ เป็นงูเทวดา หรือว่างูทวด”
หนู่นัย	“งูไทรเท ⁴⁸ เป็นทวด เป็นโป ⁴⁹ เป็นยาเป็นตา เป็นยาย”
เฒ่า	“ไอ้ทวดนี้หมันไม่ได้หมายถึงเครือญาติ หมันหมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวดา”
หนู่นัย	“ทวดหมันเกี่ยวไทรกับเทวดา”
เฒ่า	“พรีอ ⁵⁰ ไม่เกี่ยวละ ลองหมิง ⁵¹ เขียนคำว่าเทวดาแลที ⁵² ”
หนู่นัย	“สระเอ ท ทหาร ว แหวน ด เด็ก สระอา อ่านว่า เทวดา”

⁴⁶ หมัน หมายถึง มั่น หมันน่าอีเป็น หมายถึง มั่นน่าจะเป็น

⁴⁷ อี หมายถึง จะ

⁴⁸ ไทรเท หมายถึง อะไรที่

⁴⁹ โป หมายถึง ปู่

⁵⁰ พรีอ หมายถึง ทำไม ยังไง

⁵¹ หมิง หมายถึง มิ่ง

⁵² แลที หมายถึง ดูสิ

- เท่ง “โลก⁵³ หมิงเขียนโลก ว่าเทวดา ลองหมิงลบสระเอ ข้างหน้า สระอาข้าง
หลัง เทวดาออกเสียง ลองแล้วเอาเทเหลืออยู่ อ่านว่าพรีอ”
- หนูน้อย “อ่านว่า ทวด”
- เท่ง “เข้าใจแล้วไม่ใช่เหอ⁵⁴ ว่า เทวดากับทวดหมั่นสัมพันธ์ กันพันพรีอ ทวดนั้น
คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือวิญญาณที่มีเดชานุภาพสูง ต้องมีการปฏิบัติบูชาเอาไว้
ถึงจะให้คุณ และจะให้โทษถ้าเราล่วงละเมิดหรือลบหลู่ ทวดนั้นจะปรากฏ
อยู่หลายรูปแบบครึ่งสัตว์ครึ่งเทพ เช่นทวดงู ทวดเข้ ทวดเสือ เหมือนกะ
เทโคกนกขั้มนี่ ยัง⁵⁵ ทั้งทวดงู ทวดเสือที่คอยเฝ้าดูแลรักษาสมบัติอยู่นิ
เตรียมดอกไม้ธูปเทียนเข้าตะ⁵⁶ บูชาทวด ทวดอี⁵⁷ ได้ส่งลาภส่งผลให้”
ตาทู “ทำไปแหล⁵⁸ นายเท่งเหอ การทำความดีไม่เสียหายไไ⁵⁹ ไไร⁵⁹ มาแม่
หมั่นมาไหว้ทวดกันดีหว่า⁶⁰”
- (ประเสริฐ รัชวงศ์. 2558)

ความเชื่อความศรัทธาเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งต่อเนื่องมาจากธรรมชาติแม้จะไม่
สอดคล้องกับวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์และสวนทางกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แต่กลับ
ดำรงอยู่ได้ในชุมชนเนื่องจากมนุษย์ยังมีความกลัว ความไม่มั่นคงทางจิตใจ และมีความต้องการที่ไม่
สามารถดำเนินการด้วยตนเองได้ การบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติจึงเป็นทางออกประการหนึ่ง ดังเรื่อง
เล่า กำเนิดเพลงเรือแหลมโพธิ์ที่นายสวัสดิ์ ยางทองได้ร่วมกับสภาวัฒนธรรมอำเภอควนเนียงจัดทำ
ตำนานศิลปวัฒนธรรมอำเภอควนเนียงและได้กล่าวถึงทวดงูกับกำเนิดเพลงเรือแหลมโพธิ์ไว้ว่า
ริมทะเลสาบสงขลา มีหาดทรายขาว และมีต้นโพธิ์อยู่ต้นหนึ่ง ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า แหลมโพธิ์ซึ่ง
บริเวณดังกล่าวมีงูบองหลา(งูจงอาง)ตัวหนึ่งความยาวประมาณ 5 เมตร ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นทวดงู
ประมาณ ปีพ.ศ. 2342 ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลทำให้เกิดความเดือดร้อนอย่างมาก นายคงซึ่ง
เป็นชาวบ้านในละแวกนั้นได้ฝันถึงงูบองหลา(ทวดงู)มาเข้าฝันว่ามีถ้ำถ้ำอยากให้ฝนตก ก็ให้วัดในลุ่ม
ทะเลสาบหรือริมแม่น้ำลำคลองแห่งเรือพระมาชุมนุมที่แหลมโพธิ์ เพื่อร้องขอฝนในวันแรมค่ำ 1

⁵³ โลก หมายถึง ถูก

⁵⁴ เหอ หมายถึง หรือ

⁵⁵ ยัง หมายถึง ยัง

⁵⁶ ตะ หมายถึง สี

⁵⁷ อี หมายถึง จะ

⁵⁸ ทำไปแหล หมายถึง ทำไปเถิด

⁵⁹ ไไ ไไร หมายถึง อะไร

⁶⁰ ดีหว่า หมายถึง ดีกว่า

เดือน 11 หลังจากออกพรรษาแล้ว จึงได้นัดหมายวัดต่างๆ ในละแวกนั้นต่างแห่เรือพระทางเรือ ไปที่อ่าวแหลมโพธิ์ ทำให้เกิดกิจกรรมระหว่างการแข่งขันเรือมากมายรวมถึงเพลงเรือแหลมโพธิ์ด้วย และเมื่อถึงแหลมโพธิ์ ชาวบ้านได้ทำพิธีขอฝน ก็เกิดฝนตกหนักลงมาจริงๆ จึงเชื่อและศรัทธาว่าทวดกูเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ และมีการแห่เรือพระทางน้ำทำกันเป็นประจำเป็นประเพณีสืบทอดกันมา (สภาพัฒนธรรมอำเภอควนเนียง. ม.ป.ป: 65 - 66)

แม้ปัจจุบันสภาพแวดล้อม และสังคมเปลี่ยนแปลงไป ไม่เอื้ออำนวยให้มีการแห่เรือพระทางน้ำดังเดิม แต่ความเชื่อความศรัทธาเรื่องทวด ยังคงอยู่

แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคม

1. การมีความกตัญญูทวดที่ต่อพ่อแม่ ครอบครัว เครือญาติ ครูอาจารย์และผู้มีพระคุณ

ความกตัญญูทวดที่ต่อพ่อแม่ ครอบครัว เครือญาติ ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณเป็นแนวคิดสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขตั้งแต่โบราณกาล เนื่องจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติสมัยก่อน ยังไม่มีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวก จำเป็นต้องใช้แรงงานคน ภัยอันตรายก็มีมาก คนจึงต้องรวมตัวเป็นชุมชน ปัจจัยหนึ่งที่ชุมชนดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการที่คนในชุมชนมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน และความกตัญญูทวดที่ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อหนุนกันไม่มีวันสิ้นสุดเพราะเมื่อผู้รับความช่วยเหลือ เกิดความซึ่งใจ จึงแสดงความกตัญญูทวดที่กลับคืน นอกจากนี้ผู้เคยได้รับความช่วยเหลือ เมื่อมีโอกาสก็จะประพฤติปฏิบัติเป็นผู้ช่วยเหลืออีกต่อไปทำให้เกิดความซึ่งใจกันทั้งผู้รับและผู้ให้ นำสู่การสืบทอดแนวคิดเรื่องความกตัญญูทวดและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันต่อไป นอกจากนี้ยังส่งผลให้เกิดพิธีกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูทวดที่จากรุ่นสู่รุ่น เช่นการไหว้ครู

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงให้ความสำคัญกับความกตัญญูอย่างยิ่งยวดว่า ผู้ใดมีความกตัญญู ผู้นั้นมีความเจริญ หรือความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนพึงมี ดังตัวอย่างนางอ้อม สงแทน ได้เขียนกลอนถ่ายทอดพระคุณของแม่ว่า

คำว่าแม่นี้มีความหมาย	แม่ผู้ให้สมบัติพัสถาน
แม่ให้สติปัญญาตลอดการ	แม่ให้รากฐานมั่นคงดำรงพันธุ์
แม่เป็นครูผู้สอนแต่ตอนนั้น	แม่เป็นคนสอนการเรียนรู้เพียรกวัดขัน
แม่ให้ที่อยู่อาศัยผูกพัน	แม่จัดสรรที่อยู่คู่เคียงนอน
แม่ให้ลูกทุกอย่างที่แม่มี	แม่ให้ที่ให้น้ำปลูก เลื้อยผูกหมอน
แม่ให้ลูกรำรวยแม่อวยพร	แม่ผู้สอนประจำให้ทำดี

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

แม่ในความหมายทั้งหมดของนางอ้อม สงแทนคือบุคคลที่ให้ทุกๆ อย่างแก่ลูกทั้งสมบัติ สติปัญญา รากฐานที่มั่นคงในการดำรงชีวิต นอกจากนี้แม่ยังเป็นครูผู้สอน ผู้ให้บ้านที่อยู่อาศัย คำอวยพร คำสอนให้ทำดีมีเมตตา คำสอนให้มีธรรมะ รักพี่น้อง ญาติโกโหติกา รวมถึงการยึดถือ ศีลธรรมเพื่อความเจริญของชีวิต เช่นเดียวกับที่นายสวัสดิ์ ยางทอง กล่าวถึงพระคุณของแม่ผู้เป็น ทุกสิ่งทุกอย่างของลูกเช่นกัน ดังนี้

แม่ผู้ก่อกำเนิดลูกเกิดมา

แม่มยังให้น้ำนมดื่มสมใจ

แม่เป็นเพื่อนหยอกล้อพอสุนัข

แม่เป็นมิตรเฝ้าพันผูกกับลูกยา

แม่เป็นครูอยู่ก่อนตอนปฐม

แม่เป็นคลังลูกเบิกจ่ายได้ทันใด

แม่ผู้เลี้ยงรักษามาจนใหญ่

แม่เป็นยามอยู่ไม่ไกลไปห่างตา

แม่เป็นสุขกล่อมบรรเลงเพลงहरรรษา

แม่ยิ้มร่าเมื่อลูกได้ถ่ายลงไป

แม่เป็นพรหมของลูกด้วยสวสไต

แม่คือร่มโพธิ์ไพรใจเบิกบาน

(สวัสดิ์ ยางทอง. 2559: สัมภาษณ์)

ความทั้งหมดกล่าวถึงแม่ว่า แม่เป็นทั้งผู้ให้กำเนิด ผู้เลี้ยงรักษา ผู้ให้อาหาร ยาม เพื่อน มิตร ครู พระพรหม คลังเงิน ร่มโพธิ์ร่มไทร แก้วสารพัดนึก และเป็นพระศกดิ์สิทธิ์ในชีวิตของลูก หากลูกมีความสุขสบาย แม่ก็ตายตาหลับ)

นอกจากจะแสดงพระคุณของแม่ให้ตระหนักแล้ว นางอ้อม สงแทน ยังเป็นตัวแทนของ แม่ถ่ายทอดความรักที่มีต่อลูกอย่างลึกซึ้งดังนี้

รักใดเล่ารักແທ່แม่รัก

ห่วงใดเล่าແທ່ลูกผูกดวงใจ

ยามลูกขึ้นแม่ชมตรมหลายແທ່

ยามลูกหายแม่ห่วงดั่งดวงตา

เหมือนเสาหลักยึดมั่นไม่หวั่นไหว

ไม่รักใดรักແທ່ลูกปลุกชีวา

ยามลูกเศร้าแม่โศกวิโยคหา

ยามลูกมาแม่ลดหมดห่วงใย

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

นอกจากการใช้วิธีถ่ายทอดให้ตระหนักถึงความสำคัญของผู้เป็นแม่แล้ว ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีความเห็นว่าคุณธรรมความกตัญญูต้องปลูกฝังมาตั้งแต่ยังเล็กเช่นเดียวกับการขับร้อง และการเขียนบทวรรณกรรมต่างๆ ก็ต้องฝึกมาตั้งแต่ยังเล็กเช่นกัน ดังตัวอย่าง ชัย เหล่าสิงห์ ฝึกสอนนักเรียนให้ฝึกร้องกลอนสี่ซึ่งใช้ในเพลงมโนราห์ ขณะเดียวกันก็มีเนื้อหาแนวคิดสอนเด็กให้ รู้จักกตัญญูต่อผู้มีบุญคุณ ดังนี้

ฝากถ้อยกล่าวกลอน	ใช้สอนน้องหนู
ความกตัญญู	เป็นคู่ความดี
รู้จักคุณคน	ไม่หมั่นหมองศรี
บุญคุณใครมี	เราจำจอต
ตอบแทนให้ได้	ชดใช้ไม่หมด
ความดีปรากฏ	ที่ได้ทดแทน

(ชัย เหล่าสิงห์. 2559: สัมภาษณ์)

นายนครินทร์ ชาทอง เป็นอีกผู้หนึ่งที่ยึดถือในเรื่องความกตัญญูทวดเฒ่ามากเช่นกัน ยกตัวอย่างความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ “หนึ่งกัน ทองหล่อ” ผู้เป็นครูหนึ่งตะลุง ด้วยกล่าวถึงคุณงามความดีของหนึ่งกัน ทองหล่ออยู่เสมอ และเป็นผู้สืบทอดศิลปะการแสดงหนึ่งตะลุงของหนึ่งกัน ทองหล่อไปยังรุ่นหลังต่อไป อีกทั้งจัดกิจกรรม “โครงการ 105 ปี หนึ่งกัน ทองหล่อ ศิลปินแห่งชาติ ครูหนึ่งตะลุงภาคใต้” เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2559 รวมถึงการจัดทำหนังสือ “โครงการ 105 ปี หนึ่งกัน ทองหล่อ” เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่ระลึก “หนึ่งกัน ทองหล่อ” โดยนายนครินทร์ ชาทองได้แต่งกลอน “ครูที่สถิตอยู่ในดวงใจ” เพื่อแสดงความรำลึกถึงไว้ดังนี้

หนึ่งชั้นครูผู้นำที่สำคัญ	หนึ่งพอกันผู้เลิศล้ำในทำนอง
ท่านเป็นครูศิลปินทั้งศิลปศาสตร์	ซึ่งเปรี๊ยะปราชญ์ปฏิภาณด้านสมอม
.....	
หนึ่งกันคือครูผู้จอมปราชญ์	เพชรของชาติล้ำค่ามหาศาล
ประจักษ์ดังสรรพวรศิลป์ได้บันดาล	โปรดประทานให้มาสู่คู่แผ่นดิน
สมศักดิ์ศรีสูงสามารถชาติชุ่มชื่น	สำราญรื่นต่างชื่นชมสมถวิล
ยกย่องดั่งประจักษ์ศิลป	ทั้งศาสตร์ศิลป์เพิ่มคุณค่าสูงฐานันดร
ท่านทบทวนผลงานด้านขนบ	กลัวถูกลบเลือนหายให้ผิดผัน
ทั้งขนบระบบสลายหนึ่งกลายพันธุ์	ปรับให้ทันโดยสันตกับปัจจุบัน
อนุรักษ์ให้มองเป็นว่าเป็นต้นแบบ	ให้ยังเผยกายคมสมสร้างสรรค์
ทั้งดนตรีต้องรู้รอบประกอบกัน	หนึ่งพอกันท่านคำนึงให้ตรึงตรา
ตัวพ่อยายกายพ่อดับไม่อัปแสง	ไฟจ่อหนึ่งพ่อยังแจ่มจรัสเงา
ศิษย์สร้างรูปเหมือนไว้ได้บูชา	ถึงแม้ว่าพอล่วงลับไปนับนาน
คำเตือนคำสอนพ่อนั้นอยู่ใกล้	ท่านสอนไว้หนักแน่นเป็นแก่นสาร
ร้อยห้าปีเหมือนยังมีท่านอาจารย์	ดวงวิญญาณของครูอยู่ในใจ

(บ้านศิลปินแห่งชาตินครินทร์ ชาทอง. 2559)

การแสดงความกตัญญูของนายนครินทร์ ชาทอง ไม่ได้ออกมาเป็นคำสั่งสอนโดยตรงแต่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่แสดงความกตัญญู ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดบทกลอนที่มีเนื้อความกล่าว

เชิดชูหนึ่งกัน ทองหล่อ การกระทำต่างๆ ที่แสดงถึงการสืบทอดเจตนารมณ์ของหนึ่งกัน ทองหล่อ ดังที่กล่าวเหมือนเป็นสัจวาจาให้กับหนึ่งกัน ทองหล่อนั้นที่หนึ่งกัน ทองหล่อจะเสียชีวิตว่า “เรื่องชมรมหนึ่ง พ่อไม่ต้องเป็นห่วง พวกเราจะสนองเจตนารมณ์ของพ่อ พวกเราจะกลมเกลียว สามัคคีกัน จะช่วยกันรักษาและพัฒนาหนึ่งตระกูลให้ดีขึ้นและคงอยู่ตลอดไป” (เล่มเดียวกัน. 2559)

2. การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

สังคมจะดีได้ก็เมื่อคนในสังคมนั้นๆ ประพฤติแต่ความดีหลีกเลี่ยงความชั่ว ดังนั้นครุภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมุ่งนำเสนอแนวคิด การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพื่อให้เยาวชนหรือคนในสังคมเกิดความกลัวเกรงต่อความชั่วซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ดี ผาฝืนศีลธรรม ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นได้รับความทุกข์หรือความเดือดร้อน ขณะที่ความดีเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับความชั่ว ความดีเป็นการกระทำที่ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นได้รับความสุข เกิดความปิติยินดีโดยไม่ผิดศีลธรรม ดังตัวอย่าง

สวัสดี ยางทอง หยิบประเด็น “กินเกินตัว” ซึ่งมีนัยเรื่องการโกงกินของผู้ที่มีบทบาทในสังคมมากล่าวให้ตระหนักว่าส่งผลให้เกิดผลเลวร้ายเปรียบได้กับซุชกที่กินเกินตัวจนต้องตายไป ดังนี้

ตำแหน่งหนึ่งเป็นส่วนปากนอกจากพูด	การพิสูจน์กินดินนั้นน่าสรรเสริญ
กินจุปากจนพุงปลิ้นเพราะกินเกิน	คนกลับเมินไม่มามองหมองมากมี
ดั่งนิทานได้มาเทียบเปรียบซุชก	เฒ่าแสนงมง่ายกลายเป็นผี
ด้วยสันดานทานชาดกยกมามี	ของกินดีข้าวกินได้ต้องตายไป

(สวัสดี ยางทอง. 2559: สัมภาษณ์)

ประเสริฐ รักรวงศ์ ใช้หนึ่งตระกูลเผยแพร่แนวคิดการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วในเรื่อง “แม่เลี้ยงคำฟ้า” โดยแสดงจุดจบของผู้กระทำชั่วจะขมขื่นผู้หญิงว่า ถูกตำรวจจับได้และไปชดใช้กรรมในคุก ส่วน ผู้กระทำดีแม้ถูกปองร้ายแต่ก็มีคนช่วยเหลือ ดังนี้

สร้างคุณงาม ความดี ไม่มีโทษ	คนชั่วโหด เกรงกรรม ตามสนอง
คนทำดี มีพระ มาคุ้มครอง	ตั้งเรื่องของ ยอดชาย นายไชโย

อีกทั้งสำคัญด้วยบทบรรยายว่า บรรยาย “...สร้างกรรมทำชั่ว อย่าหวังว่าจะทำได้ตลอดไป สักวันหนึ่งผลกรรมนั้น จะตกทอดมาถึงเข้าจนได้” (ประเสริฐ รักรวงศ์. ม.ป.ป: 40)

อ้อม สงแทน ใช้การประพันธ์กลอนและขับกลอนเน้นย้ำถึงเรื่องการทำดี และความชั่วทุกครั้งที่มีโอกาสไม่ว่าจะเป็นการขับกลอนโนราบนเวที หรือ ในเฟสบุ๊คที่กลายเป็นเครื่องมือสื่อสารกันระหว่างครูกับลูกศิษย์และบุคคลที่ติดตาม ดังตัวอย่าง

.....	
ใครคิดชั่วกลับตัวเป็นคนดี	ขอให้มียาภยศหมดโรคภัย
ที่แล้วมาถือคือความฝัน	จงยึดมั่นทำดีชีวิตใหม่
เคารพพ่อแม่แลครอบครัวด้วยหัวใจ	เริ่มต้นใหม่ยังมีสายให้ตัวเอง
ละสิ่งชั่วทำสิ่งดีในปีใหม่	จิตใจไม่ระบมใครชมเหิง
มีศีลธรรมประจำใจใครยาเกรง	กตัวเองรักพ่อแม่เพียงแต่ทำ

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ นางอ้อม สงแทน ยังชี้ชวนให้ลูกคิดเรื่องความไม่จริงยั่งยืนของลาภยศ สรรเสริญโดยกล่าวเป็นสัจธรรมว่าเมื่อมีรวยได้ก็มีจนได้ ยามมีตำแหน่งลาภยศ คนก็ก้มกราบยกย่องสรรเสริญ แต่ยามไม่มีตำแหน่ง เสื่อมลาภยศ คนก็ซุบซิบนินทา เมื่อตายไปก็เอาอะไรไปไม่ได้ เหลือไว้เพียงความดีติดตัวให้คนกล่าวขาน ดังนี้

โลกหมุนวนคนหมุนเวียนเปลี่ยนสังขาร	ชีวิตผ่านทั้งทุกข์สุขสมหวัง
ยกโลกธรรมแปดประการให้ท่านฟัง	เป็นสัจจสอนจิตสะกิดหัวใจ
คือลาภยศสรรเสริญสุขทุกคนรู้	เกิดมีคู่เมื่อฝันแปรสุดแก้ไข
เป็นเศรษฐีแล้วยากจนปนกันไป	เหมือนบันไดขึ้นลงจรรู้ตัว
เคยมียศมีศักดิ์มีหลักฐาน	มีการงานคนกราบกรานก้มหัว
แต่ถึงคราวเสื่อมสิ้นมาถึงตัว	ก็หมองมัวในศักดิ์ศรีที่เสื่อมลง
คนได้รับสรรเสริญเพลีนหนักหนา	ยกกันจนลอยฟ้าหมายยังหลง
แล้วซุบซิบนินทามาล้อมวง	ไม่มั่นคงค่ายกย่องไม่ใช่ของยั่งยืน

.....	
จงสร้างควมดีไว้เป็นที่มุ่งหมาย	ติดตัวจนตายไปทั้งชายทั้งหญิง
ลูกหลานรู้ไว้ได้อ้างได้อิง	เป็นสิ่งสูงส่งนับว่าเป็นมงคล

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

แนวคิดเรื่องการทำดีได้ชั่วได้ชั่วนี้ ครูภูมิปัญญาล้วนมุ่งหมายเผยแพร่แนวคิด ดังกล่าวตั้งแต่กลุ่มเยาวชน คนในชุมชนสังคม ตลอดจนรัฐบาลหรือผู้มีบทบาทอำนาจในบ้านเมือง เพราะเชื่อว่าหากทุกคนมีแนวคิดดังกล่าว สังคมก็จะมีแต่คนทำความดี ละเว้นความประพฤติชั่ว ไม่โกงกิน บ้านเมืองก็จะเจริญ

3. การไม่หลงลืมรากเหง้าของตน

วิทยาการใหม่ๆ และวัฒนธรรมภายนอกที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างไม่สิ้นสุด ส่งผลกระทบต่อการหลงลืมรากเหง้าของตนซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่แสดงถึงตัวตนความเป็นท้องถิ่น ภาควิชา สภาวการณ์ที่เกิดขึ้นคือเยาวชนรุ่นใหม่พูดได้น้อยลง อีกทั้งไม่สนใจวรรณกรรมและการ

แสดงท้องถิ่นเช่นเมื่อก่อน นครินทร์ ชาทอง (2559: สัมภาษณ์) แสดงความคิดว่าส่วนหนึ่งเกิดจากพ่อแม่ซึ่งเป็นคนไต้หวันใหม่ไม่ยอมสอนให้ลูกพูดภาษาไทยเพราะกลัวว่าลูกจะพูดภาษากลางไม่ชัด ทำให้เกิดผลกระทบต่อการหาความเป็นไทยอย่างรุนแรง กล่าวคือเมื่อเด็กฟังและพูดภาษาไทยไม่ได้ ก็อ่านวรรณกรรมท้องถิ่นได้หรือดูการแสดงท้องถิ่นได้ไม่เข้าใจ เมื่อไม่เข้าใจก็ไม่อาจซึมซับรสคำและรสความในวรรณกรรมนั้นๆ ได้ ทำให้รู้สึกว่างานวรรณกรรมท้องถิ่นได้หรือการแสดงท้องถิ่นได้ไม่สนุกจึงถอยห่างไป ผนวกกับการรับวัฒนธรรมบันเทิงภายนอกเช่น ละคร ภาพยนตร์ และเกมออนไลน์ ที่ง่ายต่อการเข้าถึงมากกว่า คนถิ่นใต้จึงค่อยๆ ละเลยสิ่งที่เป็นรากเหง้าของตน

นายชัย เลิศสิงห์ ในฐานะคนเป็นครูที่มองความเป็นไปของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความรู้สึกห่วงใย จึงกล่าวถึงความคาดหวังให้คนถิ่นใต้พูดภาษาถิ่นใต้ได้ อีกทั้งช่วยกันหัดขับหนังตะลุง และโนรา เพื่อสืบทอดศิลปะท้องถิ่นใต้ต่อไป

ผมเป็นครู บ้านนอก ขอบอกกล่าว	บอกเรื่องราว เพื่อพี่น้อง จะร้องถาม
คิดว่าให้ บ้านเมืองนี้ มันดีงาม	อยู่กันตาม ความสมาน โหม่บ้านเรา
ผมหวังให้คนใต้ แผลง ⁶¹ ใต้ได้	อย่าพลิกไพล่ไปแหล่งกลางตามอย่างเขา
อย่าหลงตน ลืมตัว จนมัวเมา	ขอยึดเอา ของดี ที่มีมา
เพื่อช่วยกัน สืบทอด ให้รอดอยู่	ให้โลกรู้ ว่าเรานี้ มีภาษา
แหล่งกันชัด หัดขับหนัง ⁶² ทั้งโนรา	ไม่ทำท่า หยามเหยียด รังเกียจกัน
ใช้ศัพท์กลาง แผลงใต้ อาจไม่เหมาะ	ฟังไม่เพราะ แลท่า แล้วน่าขัน
ดัดจริต เสียทุกคำ เป็นสำคัญ	ผลเสียนั้น ที่แท้ ตกแก่เรา
มีลูกเต้า หน้าหน่อ พอหัดแผลง	อย่ากลางแกลง หลงงาม ไปตามเขา
สอนแผลงใต้ เสียแต่ครั้ง ที่ยังเยาว์	อย่าไปเอาแบบอย่าง ทางไม่ดี
ภาษากลาง หัดเมื่อใด ⁶³ กะหัด ⁶⁴ ใต้	คงจะไม่ เสียหลัก เสียศักดิ์ศรี
เชื้อสายใต้ ต้องแผลงใต้ ได้ทันที	ก็จะมี แต่คุณค่า ว่าน่าชม

(ชัย เหล่าสิงห์. 2559: สัมภาษณ์)

รากเหง้าที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นมองว่าทุกคนในสังคมจะต้องช่วยกันรณรงค์ไม่ให้ถูกหลงลืม ได้แก่ ภาษา วรรณกรรมหรือการแสดงท้องถิ่น และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือศิลปินพื้นบ้านด้านภาษา ครูภูมิปัญญาต่างร่วมกันสอดแทรกแนวความคิดการให้ความสำคัญกับภาษา ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ให้ใช้ภาษาใต้ด้วยการฝึกเยาวชนให้ร้องกลอนต่างๆ เช่นกลอนเพลงเรือ กลอนโนรา หรือ

⁶¹ แผลง(แผลง) หมายถึง พูด

⁶² ขับหนัง หมายถึง ขับกลอนหนังตะลุง

⁶³ เมื่อใด หมายถึง เมื่อใด

⁶⁴ กะหัด หมายถึง ก็ฝึกหัด

กลอนหนึ่งตะลุงซึ่งล้วนมีท่วงทำนองตามแบบถิ่นใต้ ดังนั้นเยาวชนจะต้องมีพื้นฐานพูดใต้ให้ได้เสียก่อนจึงจะร้องกลอนเหล่านี้ได้ไพเราะ

ในด้านภาษากลาง ครูภูมิปัญญาขอเน้นในเรื่องการออกเสียงอักษรให้ชัดเป็นสำคัญ โดยเฉพาะบุคคลผู้เป็นครูซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของเยาวชน ดังที่ชัย เหล่าสิงห์ ถ่ายทอดให้เห็นว่าภาษาไทยหากออกเสียงไม่ชัด ความหมายก็ผิดไปด้วยโดยการประพันธ์ล้อเลียนครูที่ออกเสียง /ร/ ไม่ชัด ดังนี้

โลงเลียนเลา ตอนนี ไม่มีคู	การเลียนลู้ จึงติดขัด นึกบัดสี
ผู้ปกครอง ต้องขอ ให้อลลี	โลงเลียนนี้ ต้องยอมรับ บับป่งงาน
จัดโครงการ ให้นักเรียน ได้เปี่ยนแปง	เลาล่วมแลง ล่วมลัก สมัครสมาน
ถ้ามีไค ก่อกำว ให้ล้าวลาน	ตีให้คาน เอวหัก ไปสักที

(ชัย เหล่าสิงห์. 2556: 22)

นางอ้อม สงแทน แสดงความเป็นห่วงเด็กไทยที่รับวัฒนธรรมภายนอกโดยไม่คำนึงถึง ความ ผิดถูก เหมาะสม ดังตัวอย่าง

.....	
มักจะหลงผิดไม่คิดถูก	หลานหลานลูกลูกไร้เสียงเตียงสา
ไปไหนมาไหนเห็นใครแปลกตา	คาดหวังของดีเป็นที่รีนเริง
ฝรั่งก็ก๊ากกลามกเป็นบ้า	เต้นแร้งเต้นการะยำหล่าเหลิง
จูงหมูกเด็กไทยพาไปเปิดเทิง	ระเริงหลงกลเสียจนเพลิดเพลิน
อาบแดดชายหาดอุบาทูเป็นบ้า	ฝรั่งขี่ม้าแก้ผ้าชาวเฟิน
ฝรั่งดีก็ยังฝรั่งเจริญ	ไม่ทำกล้าเกินกับประเพณี
เคารพวัฒนธรรมประจำสยาม	พวกใจทราวมเขาหยามเหยียดเสียดสี
เดี๋ยวนี้เด็กไทยหลงใหลยังมี	หนทางไม่ดีเคยลีเคยลอง
หม่นน้อยนุ่งนิตพอบิดโคนขา	พ่อแม่ดูดำหาว่าจงหอง
ผมปรกรกหุดูเหมือนคิงคอง	ไม่ถูกทำนองไม่ล่องเลิกลอย

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

ด้านวรรณกรรม ครูภูมิปัญญาต่างร่วมกันถ่ายทอดความรู้ด้านวรรณกรรมและรูปแบบ การแต่งวรรณกรรมตามความถนัดของตน เช่น นวลศรี ถนอมศรีมงคล ออกแบบการสอนเพลงเรือ แหลมโพธิ์ แล้วประพันธ์กลอนเพลงเรือเรื่อง “ตำนานเพลงเรือ” โดยใช้คำรับ “เก่าเสียจ้าน นานเสีย จัง” เพื่อให้เยาวชนเข้าใจเรื่องเพลงเรืออย่างแจ่มแจ้งดังตัวอย่าง

โชคดีพวกเรา	ผู้เยาว์ทั้งหลาย
ทั้งหญิงทั้งชาย	มากมายทั่วหน้า
วันนี้มาร้อง	ทำนองสรรเสริญ
ด้านภูมิปัญญา	มาว่าเพลงเรือ
ของเก่ายาวนาน	ตำนานหลงเหลือ
ช่วยกันจูนเจือ	เพลงเรือต่อไป

(นวลศรี ถนอมศรีมงคล. 2559: สัมภาษณ์)

ด้านครุภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือศิลปินพื้นบ้าน ครุภูมิปัญญาได้จัดให้มีการจัดตั้งกลุ่มศิลปินการแสดงพื้นบ้านเพื่อให้มีเครือข่ายศิลปินพื้นบ้านมีการนำผลงานของศิลปินที่ได้รับการยกย่องมาสร้างซ้ำและเผยแพร่เพื่อไม่ให้ผลงานถูกกลืนเลียน เช่น ครุครินทร์ ชาทอง ขอผลงานบทหนังตะลุง “ก่อนสิ้นแสงตะวัน” ของ ฉิ้น ธรรมโฆษณ์ ศิลปินแห่งชาติ มาแสดงหนังตะลุงเพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติฉิ้น ธรรมโฆษณ์ และนำลงยูทูป(YouTube)ซึ่งเป็นสื่อออนไลน์เพื่อเป็นพื้นที่เปิดกว้างให้คนรุ่นใหม่ได้ดู นอกจากนี้มีการรวมกลุ่มจัดงานเพื่อแสดงความรำลึกศิลปินพื้นบ้านที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น บ้านศิลปินแห่งชาติครุครินทร์ ชาทอง ร่วมกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม จัด “โครงการ 105 ปี แห่งกันทองหล่อ ศิลปินแห่งชาติ ครุหนังตะลุงภาคใต้” ตลอดจนการจัดพิธีไหว้ครู เช่นการไหว้ครูมโนราห์ และการไหว้ครูหนังตะลุงซึ่งเป็นการบูชาครูอาจารย์ที่ยังมีชีวิตอยู่และที่ล่วงลับไปแล้ว

บทบาทของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

บทบาทเป็นการแสดงพฤติกรรมตามหน้าที่และสิทธิของตนตามสถานภาพในสังคม สำหรับการเป็นครุภูมิปัญญาท้องถิ่น นั้นเป็นเพียงการกล่าวเรียกจากสังคม หรือเป็นการแต่งตั้งโดยองค์กรหนึ่งด้วยเห็นว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม แต่ไม่ได้กำหนดเป็นหน้าที่บังคับ อีกทั้งไม่ได้มีคำตอบแทนสำหรับผู้ที่ได้เป็นครุภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ประการใด อย่างไรก็ตามครุภูมิปัญญาท้องถิ่น กลับทุ่มเทกำลัง ความคิด และสติปัญญาเพื่อให้งานวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นที่รู้จักและคงอยู่ต่อไปโดยมีบทบาทในประเด็นดังต่อไปนี้

บทบาทด้านการศึกษา

ครุภูมิปัญญาทั้ง 7 คนมีพฤติกรรมสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ(ฉบับที่ 3) (พ.ศ. 2553) ที่กล่าวถึงการศึกษาว่า “กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้

อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต"(ราชกิจจานุเบกษา. 2553: 2) <https://person.mwit.ac.th/01-Statutes/NationalEducation.pdf> โดยมีบทบาทด้านการศึกษาดังนี้

1. การฟื้นฟูและส่งเสริมให้วรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านเข้าไปอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนในระบบ

สิ่งที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ เป็นห่วงก็คือเยาวชนรุ่นใหม่ไม่รู้จักวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านของไทย ดังนั้นจึงมีความพยายามเผยแพร่ความรู้โดยสร้างวิชาที่เกี่ยวกับวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้าน ให้เข้าไปอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนในระบบ

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ได้ฝึกฝนเรียนรู้เรื่องเพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นใต้ จากเครือข่ายศิลปินพื้นบ้านจังหวัดสงขลา และเล็งเห็นความสำคัญของเพลงเรือแหลมโพธิ์ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นอำเภอบางกล่ำ และ อำเภอรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาว่าเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากกิจกรรมในประเพณีลากเรือพระทางน้ำซึ่งเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตผู้คนที่มีการสัญจรทางน้ำในสมัยก่อน แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการคมนาคม ผู้คนใช้การสัญจรทางบกมากขึ้น จนกระทั่งกิจกรรมการลากเรือพระทางบกเข้ามาแทนที่การลากเรือพระทางน้ำ ทำให้เพลงเรือแหลมโพธิ์ ค่อย ๆ เลือนหายไป นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลจึงฟื้นฟูเพลงเรือแหลมโพธิ์ด้วยการจัดทำรายวิชาเพลงเรือแหลมโพธิ์ เป็นสาระเพิ่มเติมภาษาไทย ใช้นสอนในโรงเรียนบางกล่ำวิทยา รัชมังคลาภิเษก เพื่อให้ นักเรียนที่ได้เรียนวิชาดังกล่าวสามารถแต่งเพลงเรือแหลมโพธิ์ และขับร้องเพลงเรือแหลมโพธิ์ได้ อีกทั้งยังให้นักเรียนได้ลงพื้นที่ชุมชนของตนเองเพื่อพูดคุยสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลและเรียนรู้เพลงเรือแหลมโพธิ์จากแม่เพลงเรือแหลมโพธิ์ หรือปราชญ์ชาวบ้านด้านวรรณกรรมในชุมชนของตน

ต่อมาได้ผลักดันเพลงเรือแหลมโพธิ์โดยวางแผนสร้างเครือข่ายเพลงเรือ แหลมโพธิ์ ไปยังโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ในวงกว้างขึ้น จึงร่วมมือกับเครือข่ายศิลปินพื้นบ้านจังหวัดสงขลา ซึ่งมีนายนครินทร์ ชาทองเป็นประธาน และ นายประเสริฐ รักษ์วงศ์เป็นผู้ประสานงานร่วมกันจัดทำโครงการพัฒนาเครือข่ายเพลงเรือลดอุปสรรคให้นักเรียนจังหวัดสงขลา โดยของบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) มีโรงเรียนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 24 โรงเรียน ได้เรียนรู้เพลงเรือแหลมโพธิ์ อีกทั้งเข้าใจกฎจราจร ความปลอดภัยในท้องถนน และนำความรู้ที่ได้รับมาสร้างสรรค์เป็นเพลงเรือแหลมโพธิ์ที่ใช้รณรงค์ลดอุบัติเหตุบนท้องถนน มีผลต่อเนื่องคือมีโรงเรียนเข้าร่วมเครือข่ายเพลงเรือแหลมโพธิ์ และสนใจรายวิชาเพลงเรือแหลมโพธิ์ ไปพิจารณาประยุกต์ใช้ในหลักสูตรของโรงเรียนดังกล่าวต่อไป

รายชื่อโรงเรียนเข้าร่วมเครือข่ายเพลงเรือแหลมโพธิ์ ดังนี้

- 1) โรงเรียนบ้านบางกล่ำ อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา
- 2) โรงเรียนวัดบางหยี อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา
- 3) โรงเรียนวัดท่าเมรุ อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา
- 4) โรงเรียนวัดนารังนก อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา
- 5) โรงเรียนบ้านคลองนกกระทุง อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา
- 6) โรงเรียนกอบกาญจน์ศึกษา มูลนิธิ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

- 7) โรงเรียนศรีนคร มูลนิธิ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 8) โรงเรียนบ้านเกาะหมี่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 9) โรงเรียนส่องแสงวิทยา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 10) โรงเรียนพะตงประธานศิรีวัฒน์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 11) โรงเรียนหาดใหญ่พิทยาคม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 12) โรงเรียนทวีรัตน์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 13) โรงเรียนท่าจีนอุดมวิทยา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 14) โรงเรียนส่งเสริมศาสนา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 15) โรงเรียนนิตานุเคราะห์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 16) โรงเรียนวัดหูแร่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 17) โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาสมบูรณกุลกันยา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 18) โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 19) โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย 2 อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
 - 20) โรงเรียนบ้านเนินนิมิตร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา
 - 21) โรงเรียนสายยิดวิทยา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา
 - 22) โรงเรียนบ้านเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา
 - 23) โรงเรียนควนเนียงวิทยา อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา
 - 24) โรงเรียนบ้านหน้าวัดโพธิ์ อำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัดสงขลา
- (นวลศรี ถนอมศรีมงคล. 2559: สัมภาษณ์)

การสร้างเครือข่ายเพลงเรือแหลมโพธิ์ เป็นบทบาทการศึกษาที่สำคัญ เพราะถึงแม้ นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลจะเกษียณอายุราชการ แต่เครือข่ายเพลงเรือแหลมโพธิ์ยังมีการขับเคลื่อนต่อไป

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ เป็นผู้สนใจเรื่องราวของคาบสมุทรสทิงพระอย่างยิ่งเพราะมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนาน เป็นที่ตั้งชุมชนเก่า อีกทั้งเป็นคาบสมุทรที่อยู่ระหว่างอ่าวไทยกับทะเลสาบสงขลา จึงเป็นพื้นที่คมนาคมทางน้ำที่สำคัญ มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ เกิดการหลั่งไหลทางวัฒนธรรม แม้ปัจจุบันสทิงพระจะไม่ใช่อำเภอศูนย์กลางการติดต่อค้าขายเช่นอดีต แต่ยังคงร่องรอยศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านวรรณกรรมให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ จึงเปิดรายวิชา “วรรณกรรมบ้านเรา” ที่โรงเรียนสทิงพระวิทยา หมายถึง “วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบ้านของเรา คือวรรณกรรมในพื้นที่สทิงพระ” เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักวรรณกรรมในชุมชนของตนซึ่งมีทั้งวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น เพลงกล่อมเด็ก ปริศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน ตำนาน ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องราวสะท้อนวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อในยุคนั้น ๆ โดยมีเทคนิควิธีการสอนคือฝึกให้นักเรียนรู้จักค้นคว้า เก็บข้อมูลและมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนที่ตนเองพักอาศัยอยู่ “นักเรียนต้องออกไปพูดคุยสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่

ผู้หลักผู้ใหญ่ หรือผู้รู้ในชุมชน” (สาทร ดิษฐสุวรรณ. 2559: สัมภาษณ์) เพื่อเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประมวลผลจนได้ข้อมูลที่ถูกต้อง การเรียนวิชาดังกล่าวจึงทำให้เด็กได้รับทราบ ความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่นตน ได้รู้จักและเรียนรู้คุณค่าวรรณกรรมในชุมชนท้องถิ่นของตน และมีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนท้องถิ่นของตน ทำให้เกิดความรักและความผูกพันในชุมชนท้องถิ่น ของตน ทั้งนี้โดยมีนายสาทร ดิษฐสุวรรณเป็นครูผู้ดูแล ช่วยเหลือ และอธิบายสร้างความเข้าใจโดย เน้นให้นักเรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

นอกจากนี้ยังเปิดวิชาเลือกเพื่อให้นักเรียนมีทักษะด้านการประพันธ์ร้อยกรองโดยเริ่ม จากร้อยกรองระดับง่ายไปหายาก ตามลำดับชั้นเรียนดังนี้

วิชา “กาพย์แก้วคำกรอง” สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

วิชา “กลอนผยองคำกานท์” สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

วิชา “โคลงสร่ายเรใจ” สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

วิชา “การเขียนร้อยกรอง” และ “บทกวีร่วมสมัย” สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา

ตอนปลาย

กล่าวได้ว่าการที่เป็นครูสอนอยู่ในโรงเรียนในระบบทำให้ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล และ นายสาทร ดิษฐสุวรรณ มีบทบาทในการฟื้นฟู และ ส่งเสริม วรรณกรรมท้องถิ่น และ การประพันธ์ร้อยกรอง เข้าไปเป็นวิชาในหลักสูตรให้นักเรียนเลือกศึกษา เรียนรู้ได้

2. การจัดเก็บองค์ความรู้ด้านหนังตะลุง เพื่อนำไปจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น หนังตะลุง ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544

นายนครินทร์ ชาทอง ในฐานะประธานสมาคมหนังตะลุงจังหวัดสงขลา และ นาย ประเสริฐ รักษ์วงศ์ เลขานุการสมาคมหนังตะลุงจังหวัดสงขลา ได้ร่วมกับคณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติเป็นคณะผู้จัดทำ “เอกสารประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง หนังตะลุง ศิลปะการเล่นพื้นบ้านภาคใต้” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.2550) และ จัดทำ “หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หนังตะลุง ศิลปะการเล่น พื้นบ้านภาคใต้” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.2550) โดยอิงมาตรฐานการเรียนรู้ตาม หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 เพื่อให้ครูและสถานศึกษาสามารถนำไปจัดการเรียนรู้ใน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม หรือจะสอดแทรกในกลุ่มสาระ อื่น ๆ ตลอดจนใช้ในกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนตามที่ครูและสถานศึกษาจะเห็นควร โดยองค์ความรู้ ดังกล่าวได้จากความร่วมมือของศิลปินแห่งชาติ นายจิ้น อรมุต สาขาศิลปะการแสดง(หนังตะลุง ประจำปี 2532 นายอิม จิตต์ภักดี ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง หนังตะลุงประจำปี 2540 นายพร้อม บุญฤทธิ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง หนังตะลุงประจำปี 2546 รวมถึงนาย นครินทร์ ชาทองเองก็เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง หนังตะลุงประจำปี 2550 นอกจากนี้ ยังได้รับความร่วมมือจากผู้ทรงคุณวุฒิ ศึกษานิเทศก์ ผู้สอนที่มีความรู้และประสบการณ์ เกี่ยวกับหนังตะลุงในพื้นที่สงขลา วิทยาลัยนาฏศิลปสุพรรณบุรี วิทยาลัยนาฏศิลปพัทลุง สำนักงาน

เขตพื้นที่ชาวจังหวัดสงขลา เขต 1 เขต 2 และเขต 3 นักวิชาการวัฒนธรรม ตลอดจนผู้เข้าร่วมประชุมระดมความคิดเพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง “หนังตะลุง ศิลปะการเล่นพื้นบ้านภาคใต้” เมื่อวันที่ 28 – 30 พฤษภาคม 2548 การที่ครูภูมิปัญญาทั้งสองนายนครินทร์ ซาทองและนายประเสริฐ รักษ์วงศ์มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว จึงเป็นการร่วมระดมความคิดเก็บองค์ความรู้เรื่องหนังตะลุงเพื่อเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นไป

นอกจากนี้ นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ ยังสร้างวิชา “การเขียนหนังตะลุง” ในหลักสูตรภูมิปัญญาไทย อยู่ในกลุ่มสาระภาษาไทย สำหรับใช้สอนในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน บ้านครุครินทร์ ซาทอง เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับกลอนที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุง ตระหนักเห็นคุณค่าของกลอนหนังตะลุง และ เขียนกลอนหนังตะลุงขึ้นพื้นฐานได้ ได้แก่ “กลอนประเภทต่าง ๆ ที่ใช้กับหนังตะลุง เริ่มจากกลอนปรายหน้าบท กลอนเกี้ยวจ้อ กลอนตั้งเมือง กลอนดำเนินเรื่อง และ กลอนกลบทต่าง ๆ เช่น กลอนนางเดินป่า กลอนยักษ์จับสัตว์ กลอนลอดโหม่ง กลอนสะบัดสะบั้ง พร้อมยกตัวอย่างกลอนต่าง ๆ ให้นักเรียนได้รู้จักประเภทของกลอนอย่างสังเขป” (ประเสริฐ รักษ์วงศ์. ม.ป.ป.)

3. การมีบทบาทด้านการศึกษาระยะสั้น เช่น การจัดทำโครงการอบรมพัฒนาระยะสั้น หรือการจัดโครงการเข้าค่ายระยะสั้น ตลอดจนการได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรหรือผู้อบรมในโครงการเพื่อถ่ายทอดความรู้ในระยะสั้น ดังตัวอย่าง

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ มีการทำงานร่วมกันกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ร่วมจัดโครงการค่ายนักเขียนเยาวชน

นายนครินทร์ ซาทอง และ นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ มีการทำงานร่วมกันกับเทศบาลนครเมืองหาดใหญ่ เรื่องการอบรมเชิงปฏิบัติการโนราเยาวชน โนราโรงครูเรียนรู้หนังตะลุง

นางอ้อม สงแทน จัดโครงการสอนเด็กผู้หญิงที่ลำบากให้รู้จักการร้อยลูกปัดทำชุดมโนราห์ ไปด้วยกันกับการสอนขับบท และรำมโนราห์ เพื่อให้เด็กผู้หญิงเหล่านั้นสามารถนำไปประกอบอาชีพได้

นางสาวนวนลศรี ถนอมศรีมงคล นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ และนายชัย เหล่าสิงห์มีบทบาทร่วมกันในการพัฒนานักเรียน ในโครงการ ค่ายเยาวชนเพลงเรือแหลมโพธิ์

กล่าวได้ว่าครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ได้มีบทบาทด้านการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียนเพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้จักและเห็นคุณค่าของวรรณกรรม และการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ โดยเน้นให้ปฏิบัติได้ปฏิบัติเป็น ในการนี้ไม่ใช่เพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมให้วรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้คงอยู่และพัฒนาต่อไปเท่านั้น แต่หากเพื่อเป็นอาชีพประกอบการทำงานในการดำรงชีวิตด้วย

บทบาทด้านศิลปวัฒนธรรม

1. บทบาทด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่น มีบทบาทฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นมรดกของไทย ดังตัวอย่าง

นายนครินทร์ ชาทองได้ใช้ความรู้ความสามารถและตำแหน่งชื่อเสียงที่ได้รับการยอมรับสร้างโครงการและกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูหนังตะลุงแนวขนบนิยมซึ่งเป็นการแสดงหนังตะลุงแบบโบราณและสนับสนุนให้หนังตะลุงกลับมาได้รับความสนใจจากคนทุกวัย เช่น การจัดทำโครงการเทิดพระเกียรติ 5 ธันวาคมหาราช แสดงหนังตะลุง 4 มุมเมืองในจังหวัดสงขลา การฟื้นฟูการแสดงหนังตะลุงคนโดยนำเรื่องจากวรรณคดีไทยมาแสดง การฟื้นฟูหนังตะลุงรุ่นเก่าโดยสร้างโอกาสให้แสดงในงานพิธีต่าง ๆ

นายนครินทร์ ชาทองยังได้ร่วมกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ดำเนินการ เปิดบ้านของตนเองนายนครินทร์ ชาทองในฐานะศิลปินแห่งชาติให้เป็นพิพิธภัณฑ์ และแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นภาคใต้ กล่าวคือเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญา หนังตะลุง เช่น การแกะหนังตะลุง การแทงหยวก การแสดงหนังตะลุง ให้แก่เด็ก เยาวชนและประชาชนทั่วไปที่สนใจ นอกจากนี้ยัง นายนครินทร์ ชาทองยังสนับสนุนและฟื้นฟูพิพิธภัณฑ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านคลองหอยโข่งซึ่งเดิมเป็นของนายหนังปรกรณ์ ไชยรัตน์ เมื่อเสียชีวิตลง นายนครินทร์ ชาทองผู้เป็นหลานได้ร่วมมือกับบุตรของนายหนังปรกรณ์ พัฒนาปรับปรุงพิพิธภัณฑ์ให้มีความมั่นคงเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยมีเครือข่ายศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เข้าไปช่วยพัฒนาความรู้ด้านวิชาการ

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล มีบทบาทด้านศิลปวัฒนธรรมควบคู่กับบทบาทด้านการศึกษา โดยการฟื้นฟูเพลงเรือแหลมโพธิ์ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นอำเภอบางกล่ำและอำเภอรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสืบทอดกันมา จึงเห็นว่าไม่ควรที่จะปล่อยให้สูญหาย จึงฟื้นฟูเพลงเรือแหลมโพธิ์ให้กับเด็กและเยาวชน สอนในเรื่องการเขียนเพลงเรือและการร้องเพลงเรือ เพื่อช่วยเผยแพร่เพลงเรือแหลมโพธิ์ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

นอกจากนี้ ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทุกคนล้วนมีส่วนช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษาถิ่นใต้ โดยการให้ผู้มาเรียนรู้กับครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ต้องฝึกพูดภาษาถิ่นใต้ ทั้งนี้การแสดงท้องถิ่นเช่นหนังตะลุงโนรา เพลงเรือแหลมโพธิ์ มีท่วงทำนองของภาษาถิ่นใต้ หากพูดได้ไม่ได้ ก็จะขบขันไม่ไพเราะ

2. บทบาทด้านการสืบทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรม

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกคนล้วนมีบทบาทสืบทอดศิลปวัฒนธรรมด้านวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่น ดังตัวอย่าง

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ มีบทบาทด้านวัฒนธรรมทั้งที่ทำงานร่วมกับ นายนครินทร์ ซาทองผู้เป็นครู และ ทำงานร่วมกับเครือข่ายเช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา และวัดคลองแหอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นบทบาททางด้านวัฒนธรรมอย่างชัดเจนได้แก่

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์เป็นผู้พัฒนาโครงการถนนวัฒนธรรมและของดีชุมชน ควนเนียงเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากสถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ (สวรส.ภาคใต้ มอ.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยดำเนินกิจกรรมจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างคณะทำงาน ชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ฝึกอบรมดนตรีหนังตะลุง กิจกรรมของดีชุมชน การรักษาโรค และภูมิปัญญาแห่งสังคมและวัฒนธรรมควนเนียง

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ได้เขียนและดำเนินโครงการอนุรักษ์พัฒนาขนบนิยมในการ แสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุง ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวง วัฒนธรรม เมื่อพ.ศ. 2555 โดยดำเนินกิจกรรมรวบรวมองค์ความรู้เรื่องขนบนิยมในการแสดงหนัง ตะลุงและดนตรีหนังตะลุง จัดทำสื่อขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุง จัดอบรมนายหนังตะลุง ลูกคู่หนังตะลุง ขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุง และ นำสื่อขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุงเผยแพร่ในยูทูป(You tube)

นายชัย เหล่าสิงห์ ด้วยบทบาทหน้าที่ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอรัตภูมิ ประธาน ชมรมวรรณศิลป์รัตภูมิ ประธานชมรมดนตรีและโนราในอารามเทศบาลตำบลกำแพงเพชร นายก สมาคมศิลป์นพื้นบ้านจังหวัดสงขลา และ กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา ทำให้นายชัย เหล่าสิงห์ มีกิจกรรมที่ต้องรับผิดชอบมากมายทั้งที่เป็นเครือข่ายร่วมกันทำงานกับองค์กรต่างๆ และ ที่รับผิดชอบดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง เนื่องจากนายชัย เหล่าสิงห์เป็นผู้ที่มีความสามารถทาง ศิลปวัฒนธรรมรอบด้านทั้งด้านวรรณกรรม ดนตรี การแสดงท้องถิ่น จึงมีบทบาทเป็นผู้เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว และให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เพื่อช่วยทำ ประโยชน์ตามที่หน่วยงาน องค์กรนั้น ๆ ขอความอนุเคราะห์ ตลอดจนใช้ความเชี่ยวชาญของตน ดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน

นายสวัสดิ์ ยางทองมีบทบาทด้านศิลปวัฒนธรรมกับชุมชนท้องถิ่นของตนคือได้รับ ตำแหน่งรองประธานกรรมการ สภาวัฒนธรรม อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา มีการทำงานร่วมกัน กับสภาวัฒนธรรมอำเภอควนเนียงจังหวัดสงขลา เรื่องการเก็บรวบรวมข้อมูลตำนานศิลปวัฒนธรรม อำเภอควนเนียงจนเป็นข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ได้ว่าอำเภอควนเนียงมีของดีทาง วัฒนธรรมมากมาย จึงเกิดการขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมโดยนายสวัสดิ์ ยางทองมีบทบาทในฐานะรอง ประธานกรรมการ สภาวัฒนธรรม อำเภอควนเนียง เป็นเครือข่ายกับอำเภอ ควนเนียง สถานี อนามัยควนเนียง เทศบาลตำบลควนเนียง และกลุ่มองค์กรเครือข่ายสุขภาพอำเภอควนเนียง ร่วมกันจัดงานถนนวัฒนธรรมควนเนียง ชื่อว่างานเฉลิมพระเกียรติ 76 พรรษา มหกรรมสุขภาพ การ กีฬา เบิกฟ้าวัฒนธรรม อำเภอควนเนียง ประจำปี 2551 มีกิจกรรมอย่างหลากหลายรวมถึงการโชว์ ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน หนังตะลุง โนรา การร้องเพลงกล่อมเด็ก เพลงเรือแหลมโพธิ์บอกเล่าเรื่อง สุขภาพ การแสดงของนักเรียนโรงเรียนบ้านควนเนียง และการแสดงของกลุ่มองค์กรต่างๆ

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ มีความสนใจศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะด้านภาษาและวรรณกรรมพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ จึงได้ลงเก็บข้อมูลและศึกษามาเป็นเวลาดำเนินยาวนานกว่า 40 ปีจนมีบทบาทได้เป็นที่พึ่งของผู้ที่ต้องการข้อมูลของคาบสมุทรแห่งนี้ จึงได้รับฉายาว่า “นักปราชญ์จากคาบสมุทรสทิงพระ” นายสาทร ดิษฐสุวรรณได้เขียนงานประพันธ์ถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระผ่านสื่อสิ่งพิมพ์อย่างสม่ำเสมอ

นางอ้อม สงแทนมีบทบาทด้านศิลปวัฒนธรรมคือเป็นประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอ กงหรา จังหวัดพัทลุง ควบคู่กับบทบาทด้านการศึกษาเช่นกันคือเป็นผู้ถ่ายทอดและเผยแพร่เรื่อง มโนราห์อย่างต่อเนื่อง แม้อายุมากแล้ว ตัวอย่างเช่น ทำโครงการร้อยลูกปัดโนรา พัฒนาชีวิต โดยสอนกลุ่มเด็กผู้หญิงที่ลำบากให้ร้อยลูกปัดทำชุดโนรา ขณะเดียวกันก็สอนการรำและ การร้องโนรา โดยแทรกการอบรมสั่งสอนการใช้ชีวิตจากบทกลอนของโนรา โครงการดังกล่าวใช้บ้านของนางอ้อม สงแทนเป็นที่สอน ที่กิน และที่พักสำหรับเด็กผู้หญิงที่บ้านอยู่ไกล ไม่สะดวกสำหรับการเดินทาง

ผลที่ได้เด็กสามารถนำความรู้ไปใช้ในประกอบอาชีพเสริม หรือนำไปตั้งกลุ่มในชุมชนของตนเองต่อไป นอกจากนี้ยังทำให้เด็กรักและเห็นคุณค่าของมโนราห์ อีกทั้งมีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ส่วนลูกปัดที่ร้อยเป็นชุดมโนราห์สำเร็จแล้ว ได้นำไปใช้ในการบริการโรงเรียน ชุมชน ตำบลกงหรา หรือใกล้เคียงที่จำเป็นต้องใช้ชุดมโนราห์โดยไม่มีค่าเช่า เพียงแค่ขอค่าบำรุงรักษา เท่านั้น

การทุ่มเทแรงกายแรงใจเพื่อศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างต่อเนื่องทำให้ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรมมากมาย ดังตัวอย่าง

นายนครินทร์ ซาทองจึงได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรมดังนี้

ได้รับเกียรติบัตรจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในฐานะบุคลากรเพื่ออนุรักษ์เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยเมื่อ 11 สิงหาคม 2527

ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยได้รับพระราชทานเครื่องหมายเชิดชูเกียรติจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ ศาลาดุสิดาลัย เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐

ได้รับรางวัลราชชมมงคลสรุณเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะ(การแสดง) จากสถาบันวัฒนธรรมราชมงคลเฉลิมพระเกียรติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘

และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน - หนังตะลุง) เมื่อพ.ศ. ๒๕๕๐

นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ ได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรมดังนี้

ได้รับโล่เชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมจังหวัดสงขลาสาขานันทนาการ และผู้ทำคุณประโยชน์ทางวัฒนธรรม ประจำปี พ.ศ.2554 จากจังหวัดสงขลาและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา

ได้รับ โล่ประกาศเกียรติคุณ ผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมดีเด่น ประเภทภาษาและวรรณกรรม จาก สมาพันธ์หนังตะลุงจังหวัดสงขลา ประจำปี พ.ศ.2555

ได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณผู้ปฏิบัติวัฒนธรรมดีเด่นด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม จาก สมาพันธ์หนังสือจังหวัดสงขลาและกรมศิลปากร ปี พ.ศ. 2556

ได้รับ โล่เกียรตินิยม "บุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมแห่งสถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา" ประจำปี พ.ศ.2557 และได้รับพระราชทานเกียรติบัตรและเข็มเชิดชูเกียรติ จาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่นในรอบปีของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปี พ.ศ. 2557

นายชัย เหล่าสิงห์ได้รับได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรมดังนี้

ได้รับโล่เกียรตินิยม “ ด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นดีเด่นประจำปี 2550 จาก เทศบาลตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

ได้รับประกาศเกียรติคุณ ว่าเป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อกระทรวงวัฒนธรรมประจำปี พ.ศ. 2554 ด้านวัฒนธรรม จากกระทรวงวัฒนธรรม

ได้รับประกาศเกียรติคุณเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นต้นแบบ ระดับจังหวัด ประจำปีพ.ศ. 2554 ด้านศิลปการแสดงพื้นบ้าน สาขากการแสดงมโนราห์ ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา จากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และจังหวัดสงขลา

ได้รับเกียรติบัตรให้ได้รับคัดเลือกเป็นผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ประชาชน และองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร ให้ความช่วยเหลือทางราชการ ให้มีผลงานดีเด่น สาขา อนุรักษ์ ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน พ.ศ.2556 จากศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้

นายสวัสดิ์ ยางทองได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรมดังนี้

ได้รับเข็มเชิดชูเกียรติของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานให้ นาย สวัสดิ์ ยางทอง ผู้มีผลงานดีเด่น สาขากการอนุรักษ์ ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ของศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปี พ.ศ. 2555

ได้รับรางวัลผู้ทำคุณประโยชน์แก่กระทรวงวัฒนธรรม สาขาศิลปะระดับประเทศ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2555 ณ โรงละครแห่งชาติ กรุงเทพฯ

นายทร ดิษฐสุวรรณ ได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรม ดังนี้

ได้รับเกียรติบัตรเชิดชูว่าเป็นผู้ใช้ภาษาไทยพื้นบ้านดีเด่น จากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ พ.ศ. 2549

ได้รับประกาศเกียรติคุณและเข็มเชิดชูเกียรติครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 5 ด้านภาษาและวรรณกรรม จาก กระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. 2549

ได้รับการเชิดชูเกียรติให้เป็นนักกลอนตัวอย่าง จากสมาคมนักกลอนแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2551

ได้รับเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินดีเด่นจังหวัดสงขลา สาขาวรรณศิลป์ประจำปี 2552 พ.ศ. 2552

ได้รับเชิดชูเกียรติให้เป็นผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นดีเด่นของกระทรวงวัฒนธรรม ปี พ.ศ. 2552 จากกระทรวงวัฒนธรรม

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรมดังนี้
ได้รับโล่เชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขา ผู้ทำคุณประโยชน์ทางด้าน
วัฒนธรรมจังหวัดสงขลา จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จังหวัดสงขลา ในปี พ.ศ.
2553

ได้รับโล่เชิดชูเกียรติ เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดน
ภาคใต้ สาขานันทนาการ และผู้ทำคุณประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรม จากกระทรวงวัฒนธรรม ปีพ.ศ
2553

ได้รับประกาศเกียรติคุณและเข็มเชิดชูเกียรติครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 7 ด้านภาษาและ
วรรณกรรม(วรรณกรรมพื้นบ้าน) จาก กระทรวงวัฒนธรรม

นางอ้อม สงแทน ได้รับรางวัลเกียรติบัตรเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรม ดังนี้
ได้รับเกียรติบัตร เป็นผู้มีผลงานด้านวัฒนธรรมดีเด่น จาก อำเภอท่งทราย จังหวัดพัทลุง
ปี พ.ศ. 2544

รางวัลชนะเลิศถ้วยรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราช
กุมารี ในการประกวดมโนราห์และดนตรีพื้นบ้านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา พ.ศ. 2546

ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติ ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ 4 ด้านศิลปกรรม ปี พ.ศ. 2548

ได้รับเกียรติบัตร เป็นผู้ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน การแข่งขันมโนราห์ชิงถ้วย
พระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประจำปี 2557

รางวัลเหล่านี้เป็นสิ่งแสดงให้เห็นบทบาททางศิลปวัฒนธรรมของครูภูมิปัญญาท้องถิ่น
ที่ทำงานด้านศิลปวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งสร้างความเชื่อมั่นในการดำเนินโครงการด้าน
ศิลปวัฒนธรรมต่อไป

บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชน

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น มีบทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชนกล่าวคือรับ
บทบาทสื่อพื้นบ้านหรือสื่อท้องถิ่นเพื่อประชาสัมพันธ์หรือรณรงค์กิจกรรมต่าง ๆ ให้ชุมชน สังคม
หรือกลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ เกิดการตระหนักและปฏิบัติตาม โดยช่องทางการเข้าถึงกลุ่มชุมชน
สังคม หรือกลุ่มเป้าหมายนั้น มีทั้งช่องทางสื่อสารมวลชนสมัยใหม่เช่นสื่อวิทยุโทรทัศน์ และ
ช่องทางรูปแบบดั้งเดิมคือการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายแบบเผชิญหน้าโดยแทรกเนื้อหา
ประชาสัมพันธ์ผ่านการแสดงพื้นบ้านในงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่น งานวัด ดังตัวอย่าง

นายนครินทร์ ขาทองได้แสดงหนังตะลุงผ่านสื่อโทรทัศน์สำนักงานและสำนักประชา
สัมพันธ์ เขต 6 จังหวัดสงขลา ออกอากาศครอบคลุม 7 จังหวัดภาคใต้ เพื่อช่วยประชาสัมพันธ์แผน
และโครงการ เช่น โครงการประชาสัมพันธ์เพื่อแก้ไขและพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ โครงการ
รณรงค์และประชาสัมพันธ์การเลือกตั้งส่วนท้องถิ่น

นายสวัสดิ์ ยางทอง ออกรายการโทรทัศน์ ช่อง 11 เพื่อแสดงเพลงเรือประชาสัมพันธ์การ
เลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) โดยมีลูกคู่รับ กาบตร – กาบตร

ยกข้อต่อกล่าว	มาเล่าให้แจ้งชัด
เสาร์ที่ 4 มีนา	บอกเวลาตามนัด
วันนี้มาบอก	มาออกโทรทัศน์
8.00 น.	แม่พ่อปฏิบัติ
ไปเข้าคูหา	ตามเวลาเคร่งครัด
เลือกตั้ง ส.ว.	มีข้อจำกัด

คนหนึ่งกาหนึ่ง	ซาบซึ้งแนชด
เมื่อถึงเวลา	ทำนอย่างซัด
ถ้าไม่ใช่สิทธิ์	เป็นเรื่องผิดนัด
ถูกตัดสิทธิ์หลายอย่าง	ในทางปฏิบัติ

(สวัสดิ์ ยางทอง. ม.ป.ป: 71)

นางอ้อม สงแทนเริ่มแสดงโนราในรายการโทรทัศน์ส่งเสริมศิลปะภาคใต้ ช่อง 11 ศูนย์
ประชาสัมพันธ์ เขตหก รูปแบบการแสดงโนราเพื่อประชาสัมพันธ์ต่อสังคมในประเด็นต่าง ๆ เช่น
รณรงค์การปลูกป่า ป่าชายเลน การต้านภัยเอดส์ รณรงค์ยาเสพติด ฯลฯ

นายชัย เลิศสิงห์ ได้ประชาสัมพันธ์เรื่องโครงการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุที่มีบัตรทอง
สามารถทำฟันปลอมได้โดยไม่ลำบากเรื่องค่าใช้จ่ายดังนี้ ดังนี้

คนเฒ่าคนแก่ เหมือนแม่เหมือนพ่อ	เราอย่าหวัร้อ อย่าทำซ้ำชั้น
คนเฒ่าคราวตา อยู่มานานวัน	ความรู้มากครัน แม่ฟันไม่มี
พระว่าอนิจจัง ในเรื่องสังขาร	ร่างกายใช้นาน จะพานเสียศรี
เนื้อหนังมังสา ทั่วทั้งกาย	ใช้ไปหลายปี ตอนนี้อย่อนยาน
ที่ติงกลับหย่อน บันทอนหัวใจ	ดูไม่สดใส ในเรื่องสังขาร
ที่แข็งกลับอ่อน สั่นคลอนเสียนาน	พวกหมู่ลูกหลาน พาราคาญใจ
แต่หูกลับตึง ฟังจึงไม่ชัด	พาให้เขินขัด น้าบดสีใหญ่
แต่ถ้าฟันหัก ไม่พักตกใจ	สำหรับใครใคร ที่มีบัตรทอง
เวลาจะกิน มีลิ้นกับเหงือก	ต้องคอยคัดเลือก กลัวเหงือกจะหมอง
ความสุขหายไป กินอะไรไม่คล่อง	ปัญหาทั้งผอง ควรต้องเยียวยา
ไปหาแพทย์ฟัน ตรวจกันทันที	เครื่องมือแพทย์มี ที่แก้ปัญห
ถ้าแพทย์ลงเห็น ลายเซ็นเขียนมา	วินิจฉัยว่า ต้องหาฟันปลอม

หมอสั่งให้ใส่ ฟันใหม่ทั้งชุด
ความทุกข์จางหาย ใจไม่ตรมตรอม
ใส่ฟันเต็มปากกลาจากความแก่
ทำฟันอย่างว่า ราคาไม่แพง

.....

จะดีที่สุด เร่งรุดถอนอม
ทุกคนควรยอมเตรียมพร้อมเปลี่ยนแปลง
คราวนี้มีแต่ สีสนั่นเข้มแข็ง
เพียงท่านแสดง บัตรทองรองรับ

.....

(ชัย เลิศสิงห์. 2559: สัมภาษณ์)

การที่หน่วยงานรัฐบาลหันมาร่วมมือกับครุภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการแสดงพื้นบ้านมีบทบาทในด้านการประชาสัมพันธ์มากขึ้น และยังให้สื่อพื้นบ้านประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชนอีกด้วย แสดงให้เห็นว่าการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชนซึ่งเป็นสื่อกระแสหลักอาจเข้าไม่ถึงกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นคนในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่และคนสูงอายุที่ไม่พร้อมจะรับสารจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ การใช้การแสดงพื้นบ้านเช่นหนังตะลุง โนรา หรือเพลงเรือแหลมโพธิ์ จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกัน การใช้ภาษาถิ่นเดียวกันผ่านการแสดงซึ่งสนุกสนานจะทำให้เข้าใจง่าย เข้าถึงได้ ทำให้เกิดการรับฟังและปฏิบัติตาม

นอกจากนี้ครุภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังมีบทบาทต่อกับคนในสังคมให้ระมัดระวังเรื่องการสื่อสารด้วย เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าของสื่อโทรศัพท์มือถือและการสื่อสารออนไลน์ทำให้การส่งข่าวทุกอย่างรวดเร็วฉับไว แต่ขณะเดียวกันก็เหมือนดาบสองคมคือมีทั้งการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์และการสื่อสารอย่างทำลาย ดังตัวอย่าง นายสวัสดิ์ ยางทองซึ่งมีบทบาทด้านสื่อสารมวลชนผ่านวิทยุกระจายเสียง รายการบินหลา ได้เขียนกลอนเตือนผู้รับสารให้ระมัดระวังเรื่องการนำเสนอเรื่องราวผ่านสื่อออนไลน์ ดังนี้

ทุกวันนี้โลกทำผ่านในด้านสื่อ
ผิดจากก่อนสิบปีผ่านการเปลี่ยนไป
จากด้านเสียงหรือด้านภาพทราบทันด่วน
เป็นเรื่องดีก็ยินดีมีทั่วกัน
ถ้าหากเป็นเรื่องเสียหายไม่ไตร่ตรอง
เพราะว่ามีโทรศัพท์ส่งรับนา
ในบางเรื่องต้องส่งรับอย่างฉับไว
โพสต์สื่อด่วนส่งพรดอย่างรวดเร็ว
เพราะโทรศัพท์มีเงินซื้อมือถือได้
บางคนเห่อการบริโภคโลกนิยม
คนที่ดีก่อนโพสต์ข่าวให้ยาวไป
คนไม่ดีไม่พิเคราะห์ให้เหมาะทาง

สร้างความฮือการบริโภคโลกยุคใหม่
ไม่ทันใจทันยุคเหมือนทุกวัน
อาจมีส่วนเสียหรือดีที่พลิกผัน
อาจเป็นขวัญกำลังใจในผู้ทำ
เหมือนกับฟุ้งทำขยายให้เสื่อมล้ำ
ถ่ายส่งทำเป็นวงกว้างอย่างรวดเร็ว
หากเข้าไปหมดราคาคำนวณน้ำเหลว
อาจจะเหลวหรือสมปองดาบสองคม
ตามร้านขายเคลื่อนตามาตาม
อาจนำชมหรือนำซังยังสองทาง
วินิจฉัยทำลายกันหรือสรรสร้าง
โพสต์เสียอย่างคนระยำชอบทำลาย

(สวัสดิ์ ยางทอง. 2559: สัมภาษณ์)

การเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปินพื้นบ้านและมีบทบาทเป็นสื่อด้วย จึงมีความสำคัญ
ดังที่นายชัย เหล่าสิงห์สรุปไว้ดังนี้

แต่ศิลปินนั้นหรือเป็นสื่อด้วย	ที่จะช่วย สร้างงาน ผลงานผสม
นำธรรมชาติ นำความรู้ สู่ผู้ชม	ผ่านอารมณ์ ที่สุข ได้ทุกยาม
ทำหน้าที่ นีมา นานชาแล้ว	มีหลายแนว เข้าถึงคน อย่างล้นหลาม
ใครได้ฟัง ยังคิด ชวนติดตาม	นี่คือความ เป็นสื่อ ระเบิดใจไกล

(ชัย เหล่าสิงห์. 2559: สัมภาษณ์)

บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
เป็นอย่างยิ่ง จึงเข้าไปมีบทบาทด้านสิ่งแวดล้อมทั้งการทำโครงการเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเข้า
หาเครือข่ายเพื่อความร่วมมือในเผยแพร่แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม และการใช้ความเชื่อ ความศรัทธา
และพิธีกรรมเป็นประเด็นให้เกิดการร่วมมือรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม

การที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นมีแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติว่า
ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งทางบวกและทางลบ จึงนำมาสู่การรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของ
ธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ โดยใช้ทักษะของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ด้านวรรณกรรมควบคู่
กับการแสดงพื้นบ้านมามีบทบาทด้านสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่าง

นายนครินทร์ ขาทองและนายประเสริฐ รัชชวงศ์มีบทบาทด้านการทำโครงการ
ประชาสัมพันธ์การจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาผลิตสื่อหนังสือเรื่อง “เรา
ต้องการป่า” ในโอกาสเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับศิลปินพื้นบ้านภาคอีสาน โครงการ
เผยแพร่แนวคิดการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ณ สถาบันปฏิบัติการนาโดน สถาบันวิจัย
วลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อวันที่ 23 – 24 มีนาคม พ.ศ. 2545

บทบาทของนายนครินทร์ ขาทองและนายประเสริฐ รัชชวงศ์เป็นการยกระดับปัญหา
สิ่งแวดล้อมจากพื้นที่ท้องถิ่นสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างศิลปินพื้นบ้านภาคอีสานและ
ภาคใต้ และนำผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
ต่อไป

นายสาทร ดิษฐสุวรรณ์ ใช้นามปากกา ทร ดิษฐสุวรรณ์ ประพันธ์บทกวี ในงานชุมนุม
สัมมนา “คนวรรณกรรมภาคใต้กับทะเลสาบสงขลา” ณ อุทยานนกน้ำคูขุด สทิงพระ สงขลาวันที่1- 2
มิถุนายน 2557 และมีการนำมารวมเล่มชื่อว่า “เพรียกเสียงทะเลสาบ” โดยสถาบันทักษิณคดีศึกษา
สงขลา เพื่อเป็นตัวแทนเสียงจากทะเลสาบสงขลาเล่าเรื่องที่เกิดกับทะเลสาบสงขลาให้สังคมได้รับ
ทราบดังนี้

ชาวเอยขาวฟอง	คลื่นนงทะเลน้ำ
ทะเลสาบบอกข่าว	บอกข้อลำเค็ญเข็ญ
ตาโลมลูบทะเล	อนาถนอช่างมาเป็น
ตื่นเป็นสวรรค์เห็น	ใจทุกใจ ก็...ใจหาย
สายเอย น้ำเอย	ไหลเลยสู่จุดหมาย
สู่ปากอ่าว สันทราย	และซึมซับกับเม็ดดิน
คือเมื่อวานใช้วันนี้	ซึ่งศักดิ์ศรีสาบสูญสิ้น
ทะเลสาบ “ <u>สาบ</u> ” จนชิน	ด้วยชรา...จึงเงาโรย

(ทร ดิษฐสุวรรณ. 2557)

ทร ดิษฐสุวรรณใช้ภาษาสื่อให้เห็นภาพทะเลสาบเป็นสิ่งมีชีวิตที่ชรา และ เงาโรย ด้วยการกระทำที่ทำให้ทะเลสาบ “สาบ” ซึ่งในที่นี้คือถูกกระทำจนให้มีกลิ่นเหม็น จนชิน ทำให้ผู้อ่านเกิดความใจหายและถูกใจคิดว่าสมควรหรือที่ทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นศักดิ์ศรีของจังหวัดจะต้องถูกกระทำถึงเพียงนี้

นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล นายประเสริฐ รั้ววงศ์ และนายชัย เหล่าสิงห์มีการทำงานร่วมกันโดยการสนับสนุนของนายนครินทร์ ชาทอง เพื่อช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแม่น้ำ ลำคลอง โดยร่วมกับเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายรักษ์ คลองอยู่ตะเภา และเครือข่ายรักษ์คลองบางกล่ำ ช่วยกันรณรงค์เรื่องการรักษาดูแลลำคลองโดยใช้เพลงเรือแหลมโพธิ์เป็นสื่อกลาง

ปัญหาจากการพูดคุยทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ ร่วมกับการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบแม่น้ำลำคลองพบว่าปัญหาน้ำเน่าส่วนหนึ่งมาจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม และส่วนหนึ่งมาจากประชาชนทิ้งขยะมูลฝอย และปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำลำคลอง ครุภูมิปัญญาท้องถิ่น และเครือข่ายจึงใช้ความเชื่อความศรัทธามาเป็นประเด็นให้คนในพื้นที่ร่วมมือร่วมใจกันดูแลรักษาคลองบางกล่ำ โดยจัดโครงการ “ทำขวัญแม่น้ำพันชีวาคลองบางกล่ำ” เมื่อปีพ.ศ. 2550 ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมอบรมเรียนรู้เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแม่ย่านางและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรือ กิจกรรมการทำขวัญเรือ ทักษะศึกษาวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมสองฝั่งคลอง และฝึกซ้อมฝึกพายเพื่อการแข่งขันพายเรือ นอกจากนี้ยังสะท้อนปัญหาสิ่งแวดล้อมผ่านบทเพลงเรือแหลมโพธิ์ ดังตัวอย่าง

คำรับ โทกแล้วแหล่ จริงแล้วแหล่

ฟังเพลงพื้นบ้าน	โบราณร้องรำ
ฝากฝังตอกย้ำ	วัฒนธรรมไทย
วันนี้โชคดี	มาที่หาดใหญ่
เชิญชวนชาวไทย	ใส่ใจรอบตัว
เรื่องสิ่งแวดล้อม	ยอมรับปวดหัว
ความเห็นแก่ตัว	ความชั่วของคน
น้ำเสียโรงงาน	ชาวบ้านรับผล
กลิ่นเหม็นเต็มทน	ชุมชนรับกรรม

(นวนลศรี ถนอมศรีมงคล. 2559: สัมภาษณ์)

บทเพลงเรือแหลมโพธิ์ของนางสาวนวนลศรี ถนอมศรีมงคล สื่อให้เห็นอย่างชัดเจนว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากความเห็นแก่ตัว และความชั่วของคนที่ปล่อยน้ำเสียจากโรงงานจนทำให้ชุมชนต้องรับกรรมทั้งที่ไม่ได้เป็นผู้ก่อ เป็นการให้ข้อมูลส่งไปยังชุมชน สังคมและโรงงานที่เป็นต้นเหตุของน้ำเสีย ให้เกิดการรับรู้และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้การจัดกิจกรรมที่มีความเชื่อ ความศรัทธาประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือ ทำให้ชุมชนคลอกล่าเกิดความร่วมมือกัน ครุภูมิปัญญาท้องถิ่น (ประเสริฐ รัชวงศ์. 2559: สัมภาษณ์) เล่าว่า คนในชุมชนนำเรือมาร่วมพิธีทำขวัญเรือ ร่วมกิจกรรมการแข่งขันพายเรือประจำปี นำไปสู่การร่วมกันดูแลแม่น้ำลำคลอง ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงในแม่น้ำลำคลอง ไม่ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำลำคลอง อีกทั้งดูแลลำคลองหน้าบ้านตนให้สะอาดตลอดเวลา เมื่อเป็นเช่นนี้ทุกครัวเรือนก็ช่วยให้ลำคลองไร้ขยะมูลฝอย น้ำคลองสะอาดขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ส่งผลให้เกิดการสนับสนุนจากหน่วยงานระดับจังหวัด ทำให้มีกิจกรรมรักษาลำคลองบางก่เกิดขึ้นทุกปี เมื่อโครงการยกระดับไปสู่การดูแลของหน่วยงานระดับจังหวัด มีการทำข่าวโครงการ จึงทำให้ชุมชน องค์กร และโรงงานที่เกี่ยวข้องใส่ใจต่อแม่น้ำลำคลองมากขึ้น

บทบาทครุภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการรวมกลุ่มกันระหว่างครุภูมิปัญญา ศิลปิน นักวิชาการ และองค์กรที่ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม เกิดการสร้างเครือข่ายและดำเนินการให้สังคมตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้ภาครัฐตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จึงมีนโยบายข้อ 9 การรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากร และการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน สรุปได้ว่า แรงปกป้องและฟื้นฟูพื้นที่อนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า ส่งเสริมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน พัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดิน และแก้ไขการบุกรุกที่ดินของรัฐ บริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศให้เป็นเอกภาพในทุกมิติทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ และเร่งรัดการควบคุมมลพิษทั้งทางอากาศ ขยะ และน้ำเสียที่เกิดจากการผลิต

และบริโภคเพื่อสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้แก่ประชาชน (รายงานผลการดำเนินงานของรัฐบาล พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีปี 2. 2559: 352 - 353)

บทบาทด้านการเมือง

ในฐานะที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรม บทบาททางการเมืองไม่ใช่บทบาทหลักของตน ดังนั้นครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ส่วนใหญ่จึงมีความเห็นควรมีการวางตัวเป็นกลาง ไม่แสดงทัศนคติให้สังคมเห็นว่า มีการเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถึงแม้เบื้องลึกจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม อีกทั้งไม่ควรลงเล่นการเมืองไม่ว่าจะเป็นระดับชุมชน ท้องถิ่น หรือภูมิภาค มิฉะนั้นจะถูกเพ่งเล็งได้ว่าใช้ภาพลักษณ์ของครุภูมิปัญญาในการจูงใจชุมชนอันจะทำให้ส่งผลกระทบต่อบทบาทหลักคือบทบาทด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม

อย่างไรก็ดี แม้จะหลีกเลี่ยงการลงเล่นการเมือง แต่ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ โดยภาพรวมเห็นด้วยที่จะแสดงทัศนะของตนที่มีต่อการเมือง และผู้นำการเมืองเพื่อต่อต้านความทุจริต การฉ้อราษฎร์บังหลวง และการฉ้อโกงประชาชน ซึ่งจะเห็นแทรกในงานวรรณกรรมของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ เหล่านี้กันอย่างแนบเนียน

ช่วงที่ประเทศไทยประสบปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง รัฐบาลยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่ นางอ้อม สงแทน ในฐานะครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ จึงแสดงบทบาททางการเมืองเรียกร้องให้ประชาชนอย่างนอนหลับทับสิทธิ์ แต่ให้รวมพลังปวงชนออกไปเลือกตั้งบุคคลที่มีสัจจะ มีธรรมะครองใจ เพื่อแสดงให้รัฐบาลเห็นว่าประชาชนต้องการประชาธิปไตย ดังนี้

ถึงวันเลือกตั้งอย่างนอนหลับทับสิทธิ์	ช่วยกันให้ข้อคิดเพื่อพิจารณา
กราบเรียนพี่หรือน้องวันเข้าห้องคุหา	เลือกคนมีสัจจาที่ธรรมะครองใจ
สิทธิ์ของชาวประชามีคุณค่ายิ่งใหญ่	ประชาธิปไตยกระจายไปทุกตำบล
กรมประชาสัมพันธ์วิ่งวอนทุกชั้นชน	ผิดพลาดอีกหนต้องเสียใจจนตาย

(อ้อม สงแทน. 2559: สัมภาษณ์)

นายประเสริฐ รักรวงษ์ได้แทรกความคิดเห็นด้านการเมืองผ่านคำพูดของพระเจ้าอินทรา ผู้ปกครองนครเวียงสุวรรณคิในหนังสือเรื่อง “แม่เลี้ยงคำฟ้า” ที่กล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศชาติดังนี้

อินทรา : “นั่นแหละ คือเรื่องที่ต้องพูดกับท่านนั่นก็คือ เราต้องช่วยกันเร่งรัดพัฒนาประเทศชาติให้เจริญ เทียบเทียมบ้างให้ล้าหลังกับชาติพัฒนาอื่นๆ เขาแต่ก่อนนี้ประเทศของเรามีความร่มเย็นเป็นสุข ทรัพยากรธรรมชาติก็เหลือใช้เหลือกิน แต่ก็กลับหน้ามือเป็นหลังมือ ประชากรมากขึ้นทุกวัน ประเทศเราก็ต้อพัฒนาเข้าทุกว่าทุกวัน ต้องเดินตามหลังสถานการณ์ของโลก เศรษฐกิจยิ่งทรุดหนักลงไป ประชาชนก็ยิ่งจมลึกลงไป นายทุนและผู้มีอิทธิพลก็ยิ่งลอยเด่นขึ้นอย่างเหลือล้น ต่อไปไม่นานประเทศ

ของเราจะเกิดเป็นไป ชาวนาที่พูดกันว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาตินั้น น่าจะได้รับสิ่งตอบแทน หรือน่าจะได้มีความอยู่ดีกินดี แต่ชาวนากลับยากจน ไม่ว่าปีไหนข้าวจะดี ผลผลิตจะให้ผลสูงอย่างไร แต่พวกชาวเกษตรกรก็ยังมีฐานะไม่ดีขึ้น เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง อย่าลืมว่าต่อไปนี้แผ่นดินจะนองไปด้วยเลือด ประชาชนจะเดือดร้อนไม่มีที่ทำกิน ถ้าเราชินปล่อยให้พวกนายทุนเข้ามามีอำนาจ โดยที่หน่วยงานของทางราชการหรือฝ่ายปราบปรามไม่กล้าเข้าไปแตะต้อง เพราะฉะนั้นบรรดาคณะผู้บริหารขอให้พยายามจดจ่อกับเรื่องนี้ให้มากเป็นพิเศษ อย่ามัวแต่เห็นแก่ตัว แบบมือรับของกำนัลจากผู้บนบานสานกล่าว หรือบวงสรวงที่เรียกว่าสินบน ฉะนั้น ใครขอร้องให้ท่านผู้มีอำนาจเหนือกว่าคนทั้งหลายหรือในฐานะที่เป็นผู้นำคณะรัฐบาล จงพยายามแนะนำให้คณะรัฐบาลของท่านนี้แหละเร่งรัดพัฒนาชนบทให้ดีขึ้นต้องตั้งทุนงบประมาณให้แน่วแน่ให้ออกสู่ชนบทจริง ๆ ให้ถึงมือประชาชนส่วนใหญ่จริง ๆ รัฐบาลก็ให้เป็นรัฐบาลของประชาชนโดยแท้จริง ไม่ใช่เป็นรัฐบาลจอมปลอม เลิกการเป็นรัฐบาลจอมปลอมกันได้แล้ว และเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องการแก้ไขกฎหมายเพื่อให้การป้องกันและปราบปรามการทุจริต มีกลไกในการจัดการทุจริตและประพฤติมิชอบ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ควรใช้ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหามหาการทุจริต ให้มีการบูรณาการของหน่วยงานต่าง ๆ ในการต่อต้านการทุจริตและร่วมกันเสริมสร้างทัศนคติค่านิยมในความซื่อสัตย์สุจริตให้แก่สังคม ความร่วมมือเหล่านี้จะช่วยให้การแก้ปัญหา การทุจริตของประเทศเกิดความต่อเนื่อง มีความยั่งยืนและเป็นรูปธรรม”

(ประเสริฐ รัชวงศ์. ม.ป.ป: 8)

บทหนึ่งตะลุงข้างต้น เห็นได้ว่านายหนังให้ตัวหนังตะลุงที่เป็นผู้ครองนคร พูดปัญหาในประเทศไทยอย่างยาวเหยียด ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้แก่ปัญหานายทุน ผู้มีอิทธิพลเข้ามาครอบงำการทำงานของรัฐ ปัญหาชาวนาเกษตรกร ปัญหาการรับสินบน และมีการเสนอแนวทางการแก้ปัญหาโดยการจัดตั้งงบประมาณเพื่อพัฒนาชนบทให้ถึงมือประชาชนจริง ๆ การแก้ไขกฎหมายเพื่อให้การป้องกันและปราบปรามการทุจริต การใช้ยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต และการเสริมสร้างทัศนคติค่านิยมในความซื่อสัตย์สุจริตให้แก่สังคม ทั้งนี้เพื่อส่งสารไปยังผู้ชมหนังตะลุงและภาครัฐให้นึกคิดถึงปัญหาดังกล่าว

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นยังได้ติดตามข่าวสารสถานการณ์บ้านเมืองโดยเฉพาะเรื่องการเมืองซึ่งเป็นเรื่องสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติ และได้นำมาถ่ายทอดให้สังคมได้รับทราบ เช่นนายชัย เหล่าสิงห์ กล่าวประเด็นเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญ กับ การคอร์รัปชัน เพื่อให้ประชาชนหรือสังคมร่วมกันตรวจสอบการแก้ไขรัฐธรรมนูญไม่ให้เอื้อต่อการกระทำผิด หรือการคอร์รัปชันของนักการเมืองดังนี้

ผลของคอร์รัปชัน เห็นกันอยู่
คนรับรู้ข่าวดังกันทั้งเมือง
ก่อนหน้านี้มีอำนาจก็อาจปิด
เพื่อสร้างภาพชี้นำความเข้าใจ

แฉออกสู่สังคมเป็นปมเชื่อง
นับเป็นเรื่อง เลวทราม ไหลลามไป
เที่ยวเบือนบิด โลเล เกล่เกล
จนใครใครหลงกลของคนพาล

พอน้ำลดเกิดก่อกมิตอด
มันเป็นภัยต่อผู้คนสุดทนทาน
รัฐธรรมนูญจะดีหรือมีชั่ว
ไม่ใช่เป็นตัวยากแถม
แต่อาจเป็นหนทางให้สร้างชั่ว
กว่าจะรู้ก็เสียหายไปหลายปีก

มีหลายจุด หลายทางจุดล้างผลาญ
จะจัดการแก้ไขอย่างไรดี
ไม่ใช่ตัวฝ่ายอันดีไว้กันผี
ให้คนมีคุณธรรมจิตสำนึก
โดยไม่กลัวว่าคนผู้จะรู้สึก
เพราะลึกลึกแล้วมันชั่วที่ตัวคน

(ชัย เหล่าสิงห์. ม.ป.ป.)

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้มีบทบาทต่อชุมชนและสังคม ทั้งในด้านการศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชน ด้านสิ่งแวดล้อม และ ด้านการเมือง โดยใช้วรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย การทำงานของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ในบทบาทด้านต่าง ๆ มักเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างครูภูมิปัญญาด้วยกัน เครือข่าย และองค์กรที่เกี่ยวข้อง สะท้อนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การปฏิบัติหน้าที่ภายใต้บทบาทต่าง ๆ ไม่ได้เป็นงานที่ได้รับค่าตอบแทน ต้องเบียดบังเวลาจากงานประจำ แต่สิ่งที่ได้รับคือความภาคภูมิใจ และการยอมรับนับถือจากชุมชนและสังคม

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุป

การศึกษาเรื่องครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีวัตถุประสงค์ ขอบเขตของการวิจัย และวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้าไว้ดังนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดของครุภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
3. เพื่อศึกษาบทบาทของครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านบุคคล
มุ่งศึกษาครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยมีเกณฑ์ในการเลือกคือ เป็นบุคคลที่เกิดและพำนักในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความรู้ความสามารถด้านวรรณกรรมท้องถิ่นทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ โดยรวมถึงวรรณกรรมที่ปรากฏในการแสดงพื้นบ้านด้วย บุคคลดังกล่าวมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ มีผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้หรือมีลูกศิษย์ และเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยได้รับการยกย่องเชิดชูจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกให้เป็น “ครุภูมิปัญญา” หรือ “ผู้ทรงภูมิปัญญา”
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 2.1 กระบวนการเรียนรู้ของครุภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
 - 2.2 กระบวนการถ่ายทอดของครุภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
 - 2.3 แนวคิดของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
 - 2.4 บทบาทของครุภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
3. ขอบเขตทางพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กำหนดขอบเขตพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังนี้ พื้นที่ในจังหวัดสงขลา 12 อำเภอ (อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเดา อำเภอนาหม่อม อำเภอกลองหอยโข่ง อำเภอรัตภูมิ อำเภอบางกล่ำ อำเภอกวนเนียง อำเภอสิงหนคร อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสสินธุ์ และ อำเภอระโนด) พื้นที่ในจังหวัดพัทลุงทั้งจังหวัด 10 อำเภอ กับอีกหนึ่งกิ่งอำเภอ (อำเภอเมืองพัทลุง อำเภอปากพะยูน อำเภอป่าบอน อำเภอบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน อำเภอตะโหมด อำเภอกงหรา อำเภอกวนขนุน อำเภอศรีบรรพต อำเภอป่าพะยอม

และ กิ่งอำเภอศรีนครินทร์) และจังหวัดนครศรีธรรมราชอีก 2 อำเภอ (อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กำหนดประชากร

1.1 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยมีเกณฑ์ในการเลือกคือเป็นบุคคลที่เกิดและพำนักในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความรู้ความสามารถด้านวรรณกรรมท้องถิ่นทั้งที่เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ โดยรวมถึงวรรณกรรมที่ปรากฏในการแสดงพื้นบ้านด้วย บุคคลดังกล่าวมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ มีผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้หรือเป็นลูกศิษย์ และเป็นที่ยอมรับในสังคมโดยได้รับการยกย่องเชิดชูจากชุมชนหรือหน่วยงานภายนอกให้เป็น “ครูภูมิปัญญา” หรือ “ผู้ทรงภูมิปัญญา” ได้แก่ นายนครินทร์ ขาทอง นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ นายชัย เลิศสิงห์ นายสวัสดิ์ ยางทอง นายสาทร ดิษฐสุวรรณ นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล และนางอ้อม สงแทน

1.2 บุคคลที่ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเลือกจากตัวแทนผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรม ดังนี้

1.2.1 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนายนครินทร์ ขาทอง ได้แก่ นายประเสริฐ รักษ์วงศ์

1.2.2 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนายประเสริฐ รักษ์วงศ์ ได้แก่ นายพงศธร ชฤทธิษัญญ์

1.2.3 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนายชัย เลิศสิงห์ ได้แก่ นายเทพฤทธิ์ พัสระ

1.2.4 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนายสวัสดิ์ ยางทอง ได้แก่ นางสาวนวลศรี ถนอม

ศรีมงคล

1.2.5 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนายสาทร ดิษฐสุวรรณ ได้แก่ นางสาวเจนจิรา

ฉัตรจินดา

1.2.6 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ได้แก่ นายปวิศ

ประวัติ

1.2.7 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนางอ้อม สงแทน ได้แก่ นางสาวสุชาวดี ไชยภูมิ

1.3 บุคคลที่ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับครูภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเลือกจากตัวแทนผู้ที่เป็นเครือข่ายครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรม ดังนี้

1.3.1 บุคคลที่ทำงานด้านภูมิปัญญาในสภาวัฒนธรรม จังหวัดสงขลา ได้แก่ นางจุไรรัตน์ จันทรวงศ์ นักวิชาการวัฒนธรรม

1.3.2 บุคคลที่ทำงานด้านภูมิปัญญาในสำนักงานศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏจังหวัดสงขลา ได้แก่ นายโอภาส อิสโม ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

1.3.3 บุคคลที่ทำงานด้านภูมิปัญญาในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชคลองแห และวัดคลองแห จังหวัดสงขลา ได้แก่ พระครูปลัดสมพร ฐานธมโม เจ้าอาวาสวัดคลองแห

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) การสังเกตและจดบันทึก (Observation and field note) การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการค้นคว้าเอกสารที่ผู้อื่นจัดทำไว้แล้ว จากแหล่งค้นคว้าทางสถานศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.2 การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลโดยตรงจากแหล่งข้อมูลบุคคล และจากผลงานของครูภูมิปัญญา

4. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ ตีความ และสรุปสาระสำคัญตามขอบเขตของเนื้อหา

5. การนำเสนอการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผล

การศึกษาเรื่อง ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ปรากฏผลโดยสรุปดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทั้ง 7 คนพบว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เหมือนกัน และ แตกต่างกันดังนี้

1.1 การเรียนรู้ด้วยตนเอง ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทั้ง 7 คนล้วนใช้การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทุกคนล้วนเห็นว่าการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญมาก เพราะเกิดจากความต้องการของผู้เรียนที่มุ่งมั่นจะพัฒนาตนเอง การเรียนรู้ด้วยตนเองจึงเป็นการเรียนรู้ที่สามารถทำโดยต่อเนื่อง ไม่จำกัดพื้นที่ ไม่จำกัดเวลา และสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้หลายรูปแบบ มีทั้งการสังเกตแบบครูปักหลักจำ แล้วนำไปทดลองปฏิบัติลองผิดลองถูกด้วยตนเอง แต่อาจไม่ได้รู้เทคนิควิธีการฝึกฝนที่ถูกต้องเนื่องจากไม่ได้รับการชี้แนะโดยตรงจากผู้สอน ดังนั้น ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ที่สนใจด้านหนึ่งทะลุ หรือ โนราซึ่งมีความยากและซับซ้อน ก็จะมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยการฝากตัวเป็นศิษย์ควบคู่ไปด้วย หากเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อทักษะการประพันธ์ ผู้เรียนมักจะฝึกฝนตนเองด้วยการอ่าน การดู และการฟัง แล้วนำไปฝึกปรีมือด้วยการเขียนซึ่งต้องทำอย่างสม่ำเสมออย่างต่อเนื่องจึงจะเห็นผล

1.2 การไปดูการแสดงจริงหรือของจริง ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ทั้ง 7 คนล้วนผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการไปดูการแสดงจริงหรือของจริงทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นการเพิ่มพูนความรู้จากประสบการณ์ตรง ทำให้ผู้เรียนเกิดความประทับใจ และตระหนักได้ว่าตนมีความรักความชอบในสิ่งที่เห็นหรือไม่ อีกทั้งยังสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนมุ่งมั่นไปสู่เป้าหมายที่วางแผนไว้ การไปดูการ

แสดงจริงหรือของจริงแม้เพียงครั้งเดียวก็สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนรู้มีความอดทนต่อความยากลำบาก เพื่อไปสู่เป้าหมายที่ผู้เรียนรู้ใฝ่ฝันได้

1.3 การซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว ครูภูมิปัญญาที่มีการเรียนรู้โดยการซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัวพบว่าสามารถจำแนกเป็น 2 กลุ่มได้แก่การซึมซับโดยตรงและการซึมซับโดยอ้อม กล่าวคือการซึมซับโดยตรงหมายถึงคนในครอบครัวหรือบิดามารดาญาติพี่น้องเป็นศิลปินพื้นบ้าน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ดังกล่าวคือ นายนครินทร์ ขาทอง และนายประเสริฐ รักษ์วงศ์ซึ่งถือว่าเป็นโชคดีเพราะจะได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากครอบครัว

ส่วนการซึมซับโดยอ้อมหมายถึงคนในครอบครัวครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ประกอบอาชีพที่ไม่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมหรือการแสดงพื้นบ้านแต่อย่างใด แต่มีทักษะความสามารถด้านการขับกลอนและการประพันธ์กลอน มีวิถีปฏิบัติที่รักการอ่าน หรือมีจริยวัตรที่แสดงความขยันหมั่นเพียร ความบากบั่นมานะพยายาม ทำให้บุตรเกิดการซึมซับตามแบบอย่าง ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯดังกล่าวได้แก่นายชัย เหล่าสิงห์ นายสวัสดิ์ ยางทอง นายสาทร ดิษฐสุวรรณ และ นางสาว นวลศรี ถนอมศรีมงคล

ในบรรดาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คน พบว่า มีเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ไม่มีกระบวนการเรียนรู้โดยการซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัวได้แก่ นางอ้อม สงแทน เนื่องจากครอบครัวมีอาชีพที่ไม่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมหรือการแสดงพื้นบ้านเลยไม่ว่าจะเป็นความเกี่ยวข้องทางตรง หรือทางอ้อม มีหน้าที่ยังมัวติดกับการแสดงพื้นบ้านอีกด้วย อย่างไรก็ตามครูภูมิปัญญาฯ ดังกล่าวกลับไม่ยอมพ่ายแพ้ต่ออุปสรรค และแสดงศักยภาพให้คนในครอบครัวเห็นจนได้รับการยอมรับและการสนับสนุนในที่สุด

1.4 การขอฝากตัวเป็นศิษย์ การขอฝากตัวเป็นศิษย์ในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงการเป็นศิษย์ในสถานศึกษา แต่หมายถึงการฝากตัวเป็นศิษย์ของครูที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งมีกระบวนการขอฝากตัวเป็นศิษย์มีทั้งเป็นรูปแบบพิธีกรรม มีการครอบครูได้แก่ นายนครินทร์ ขาทอง นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ นายชัย เหล่าสิงห์ และนางอ้อม สงแทน ส่วนรูปแบบไม่เป็นพิธีกรรม เป็นการขอฝากตัวด้วยวาจา ได้แก่นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคล ส่วนครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่มีกระบวนการเรียนรู้ด้วยการขอฝากตัวเป็นศิษย์ ได้แก่ นายสวัสดิ์ ยางทอง และนายสาทร ดิษฐสุวรรณ

1.5 การท่องจำ ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ที่เรียนรู้ด้วยการท่องจำได้แก่นายนครินทร์ ขาทอง นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ และ นางอ้อม สงแทน ซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาที่เรียนรู้ด้าน หนังสือนิทาน และ โนรา จึงจำเป็นต้องบทยให้ได้ก่อนที่จะขับบทตามท่วงทำนองหนังสือนิทานและโนรา ดังนั้นการท่องจำจึงเป็นสิ่งจำเป็น

1.6 การขับเคี่ยวให้สามารถออกเวทีจริง ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ที่เรียนรู้ด้วยขับเคี่ยวให้สามารถออกเวทีจริง ได้แก่ นาย นครินทร์ ขาทอง นายประเสริฐ รักษ์วงศ์ และ นางอ้อม สงแทน เช่นเดียวกับกัน เนื่องจาก การเล่นหนังสือนิทาน หรือ โนรา ต้องขึ้นเวทีแสดงให้คนชม หนังสือนิทานขึ้นเวที

เพื่อเซตหนังตะลุง ส่วนโนราขึ้นเวทีเพื่อแสดงโนรา ดังนั้นจึงถูกขับเคี่ยวเพื่อให้นักเรียนได้รู้ว่าบุคคลที่ได้เรียนรู้ดังกล่าวมีศักยภาพสามารถออกเวทีได้

1.7 การเล่นเลียนแบบการแสดงจริง มีเพียงครูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพียง 1 คนเท่านั้นที่เรียนรู้ด้วยการเล่นเลียนแบบการแสดงจริงได้แก่นายนครินทร์ ซาทอง ทั้งนี้ นายนครินทร์ ซาทอง ตั้งแต่ยังเด็กก็อยู่กับคุณปู่ที่เป็นนายหนังตะลุงและชื่นชอบการดูหนังตะลุงทำให้ได้รับอิทธิพลความชอบหนังตะลุง นำมาสู่การเล่นเลียนแบบโดยการสนับสนุนของคุณปู่

1.8 การติดตามห้อยตามครู ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ที่ติดตามห้อยตามครูของตนเพื่อเรียนรู้งานมีเพียงคนเดียว คือนายประเสริฐ รักช่วงค์

2. กระบวนการถ่ายทอดความรู้

2.1 กลุ่มผู้รับการถ่ายทอด

กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดจากครูภูมิปัญญาท้องถิ่น แบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่กลุ่มหรือบุคคลผู้รับการถ่ายทอดความรู้แบบเฉพาะเจาะจงได้แก่สมาชิกในครอบครัว ลูกศิษย์ที่เข้ามาอยู่อาศัยในครอบครัว ลูกศิษย์ที่มาศึกษาเรียนรู้ถึงที่บ้าน หรือที่ศูนย์การเรียนรู้โดยสม่ำเสมอ ลูกศิษย์ที่ติดตามห้อยตามครูภูมิปัญญา และกลุ่มผู้รับการถ่ายทอดความรู้แบบไม่เฉพาะเจาะจง กลุ่มผู้เข้ารับฟังคำบรรยายตามที่ครูภูมิปัญญาได้รับเชิญ กลุ่มนักเรียน นักศึกษา หรือกลุ่มบุคคลที่ต้องการไปศึกษาดูงานจากครูภูมิปัญญา กลุ่มผู้เข้าอบรมเรียนรู้ระยะสั้น

2.2 สถานที่ถ่ายทอด

สถานที่ถ่ายทอดภูมิรู้ ที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ แต่ละคนใช้เป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดภูมิรู้ได้แก่ บ้าน หรือ ศูนย์การเรียนรู้ของครูภูมิปัญญา วัด สามารถเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน ผู้เรียนรู้ และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ได้เป็นอย่างดี สถานที่ศึกษา ได้แก่สถานศึกษาที่สอนผู้รับการถ่ายทอดทั้งระยะสั้นและระยะยาว และ สถานที่อื่นๆ ตามแต่หน่วยงานที่เชิญกำหนด

2.3 วิธีการถ่ายทอด

2.3.1 การบรรยายและพูดคุยซักถาม เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่ใช้การมาแต่ดั้งเดิม เหมาะสำหรับการถ่ายทอดในเวลาจำกัด ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสอดแทรกแนวคิดร่วมไปกับการบรรยายด้วย

2.3.2 การทำให้เห็นเป็นปกติวิสัย เป็นการถ่ายทอดความรู้ด้วยการปฏิบัติให้เห็นจนเป็นเรื่องปกติวิสัยของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ๆ ทำให้ลูกศิษย์ใกล้ชิดซึมซับแนวคิดและวิถีปฏิบัติมาด้วย

2.3.3 การสาธิตให้ปฏิบัติตาม มักใช้กับทักษะความรู้ที่ต้องอาศัยการปฏิบัติด้วยจึงจะเข้าใจ ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ใช้วิธีสาธิตให้เห็นหรือให้ฟังเป็นตัวอย่างก่อนแล้วให้ผู้เรียนรู้ปฏิบัติตาม

2.3.4 การฝึกฝนให้ท่องจำและตอบท เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจในสิ่งที่จะเรียนรู้ และเป็นการฝึกทักษะความจำประการหนึ่ง

2.3.5 การจัดกิจกรรมให้แสดงจริง หรือพาออกเวทีจริง เพื่อให้ลูกศิษย์ได้สัมผัสบรรยากาศจริง สามารถปฏิบัติได้หรือหาวิธีการแก้ปัญหาได้เมื่อต้องเผชิญปัญหาหน้าเวที

2.3.6 การพาติดสอยห้อยตาม มอบงานให้ปฏิบัติ เพื่อให้ลูกศิษย์ที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้พิจารณาแล้วว่าสามารถเป็นตัวแทนครูภูมิปัญญาต่อไปได้ ได้เรียนรู้เทคนิควิธีการทำงานของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด

2.4 ความโดดเด่นหรือลักษณะเฉพาะตัวในการถ่ายทอด

2.4.1 ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น นายนครินทร์ ขาทอง มีความโดดเด่นตรงที่เป็นนายหนังตะลุงที่เล่นตามชนบท แต่ขณะเดียวกันก็มีความคิดสร้างสรรค์ นำตัวตลก “ไอโถ” มานำเสนออาหารพื้นบ้านใต้โดยการร้องเพลงลูกทุ่งที่ครูภูมิปัญญาแต่งเอง มีแนวการสอนเพื่อถ่ายทอดแนวคิดและเจตนารมณ์ที่จะฟื้นฟูและเน้นย้ำสิ่งที่เป็นรากเหง้าของท้องถิ่นและสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง โดยยึดมั่นในหลัก “สอนให้จำ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น”

2.4.2 ครูภูมิปัญญา ประเสริฐ รัชรวงศ์ มีความโดดเด่นตรงที่สามารถนำภูมิรู้ด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและศิลปะการแสดงพื้นบ้านถิ่นใต้ไปบูรณาการได้อย่างหลากหลาย แสดงถึงภูมิรู้ท้องถิ่นที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมแบบเก่าที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน และวัฒนธรรมแบบใหม่ที่รับเข้ามา มีการทดลองสร้างสรรค์ให้มีการผสมผสานกันระหว่างความเป็นเนื้อกับความบันเทิงในหนังตะลุง อีกทั้งยังใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางถ่ายทอดภูมิรู้และแนวคิดของตน

2.4.3 ครูภูมิปัญญา ชัย เหล่าสิงห์ มีความโดดเด่นตรงที่มีความรู้ด้านวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านอย่างรอบด้านทั้งด้านดนตรี การประพันธ์ และการแสดง อีกทั้งสามารถนำมาบูรณาการกับวิชาการสอนด้านคณิตศาสตร์ได้

2.4.4 ครูภูมิปัญญา สวัสดิ์ ขาทอง มีความโดดเด่นด้านปฏิภาณกวี สามารถขับกลอนสด โดยไม่มีการเตรียมตัวล่วงหน้าและนำสิ่งที่เขียนในวรรณกรรมมาสร้างให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ผลงานที่น่าสนใจคือการเก็บรวบรวมภูมิปัญญาที่แสดงถึงการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติและ การนำวัสดุท้องถิ่นมาปรับใช้ในวิถีชีวิต

2.4.5 ครูภูมิปัญญา สาทร ดิษฐสุวรรณ มีความโดดเด่นในเรื่องร้อยกรองอย่างยิ่ง จนสร้างสรรค์ร้อยกรองฉันทลักษณ์ใหม่ ได้แก่ “ชุดทศกานท์ 23” และ “กาพย์ฝกาคูชุด 14” มีกลวิธีในการสอนในลักษณะ สร้างความเชื่อมั่นในตัวครู เขียนให้ดู บอกให้รู้ เชิดชูตัวอย่างดี ๆ ชี้ให้เห็นคุณค่า ใช้เวลาอ่านและเขียนอย่างสม่ำเสมอ

2.4.6 ครูภูมิปัญญา นวลศรี ถนอมมงคล มีความโดดเด่นในการถ่ายทอดเพลงเรือแหลมโพธิ์อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ แบ่งเป็นประเด็นในการถ่ายทอดคือ “มาสนุกกับเพลง แต่งเองทุกคน ค้นหาที่มา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสู่ศิลปินการแสดง” และมีการประยุกต์เพลงเรือแหลมโพธิ์ให้มีพื้นที่ในสังคมปัจจุบันมากกว่าจะใช้เพียงเล่นประกอบการลากเรือพระเพียงอย่างเดียว

2.4.7 ครูภูมิปัญญา อ่อม สงแทน หรือ โนราอ่อมจิตร เจริญศิลป์ มีความโดดเด่นตรงเป็นปฏิภาณกวี สามารถขับกลอนสด หรือกลอนมุกได้ทันที มีการเขียนกลอนและขับกลอน

โดยใช้ภาษาที่สื่อความเป็นถิ่นใต้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังมุ่งข้อคิด คติสอนใจสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม

ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คนล้วนมีความโดดเด่นเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไป แต่ก็มีมีความโดดเด่นร่วมที่เหมือนกันคือความมีใจรักในวรรณกรรม ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ ทุกคนพร้อมที่จะเสียสละและทุ่มเทเวลาเพื่อการถ่ายทอดภูมิรู้ที่ตนมีเพื่อให้วรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่นได้คงอยู่ อีกทั้งสามารถนำไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้

1. แนวคิดของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.1 แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

1.1.1 ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งทางบวกและทางลบ

ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งในทางที่เป็นคุณและเป็นโทษ ขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์เอง ธรรมชาติจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ด้วยการเป็นบททดสอบชีวิต อีกทั้งธรรมชาติยังมีอิทธิพลต่อการดำเนินวิถีชีวิตมนุษย์เพราะมนุษย์อาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต

1.1.2 การรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์

การดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ได้อาศัยธรรมชาติเพื่อตอบสนองปัจจัยภายนอกทางกายภาพเพียงอย่างเดียว หากแต่มนุษย์ดำรงชีวิตด้วยการอาศัยธรรมชาติเพื่อตอบสนองทางจิตใจด้วย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ความรู้สึกกับธรรมชาติ ดังนั้นครุภูมิปัญญาจึงต้องการให้คนเห็นคุณค่าและความงดงามของธรรมชาติ ด้วยการสอดแทรกแนวคิด และร่วมรณรงค์ผ่านงานประพันธ์ และกิจกรรมเพื่อสังคม

1.2 แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

1.2.1 ความเชื่อความศรัทธาต่อเทพเจ้าและฤๅษี

“เทพเจ้า” และ “ฤๅษี” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ประเทศอินเดีย ส่งผลต่อความเชื่อและความศรัทธาของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มองว่าปัญญาของมนุษย์ได้รับมาจาก เทพเจ้า และฤๅษี เปรียบได้กับปฐมครูผู้ถ่ายทอดสรรพวิชาต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์ ดังนั้นการสร้างสรรคัวรรณกรรมและการแสดงจึงมักมีการบูชาเทพเจ้าและฤๅษีเป็นปฐมบทเพื่อให้ประสบความสำเร็จ

1.2.2 ความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าในฐานะเทพเจ้า

นอกจากดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์แล้วก็ยังได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธด้วย ศาสนาพุทธได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย โดยยังคงความเชื่อความศรัทธาในเทพเจ้าอย่างศาสนาพราหมณ์ อีกทั้งดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาแต่เดิมมีความเชื่อความศรัทธาเรื่องวิญญาณชั้นสูงและเทพเจ้ามาก่อน จึงเกิดการหลอมรวมความเชื่อความศรัทธาพระพุทธเจ้าเข้ากับเทพเจ้าด้วย ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ

ล้วนมีความเชื่อความศรัทธาในการรู้แจ้งเห็นจริงของพุทธศาสนาและมุ่งหมายจะบรรลุธรรมในกาลข้างหน้า จึงมีการบูชาพระพุทธรูปเจ้าเจกเช่นเดียวกับเทพเจ้า

1.2.3 ความเชื่อความศรัทธาต่อครูหมอ ทวด หรือวิญญาณชั้นสูง

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลามิแนความคิดต่อเรื่องดังกล่าวว่าความเชื่อเรื่องครูหมอทำให้เกิดพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และเกิดการรวมกลุ่มกันระหว่างผู้สืบทอดเชื้อสายครูหมอ ส่วนทวดเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์หรือวิญญาณชั้นสูงที่มักปรากฏในรูปแบบสัตว์ หากมีการปฏิบัติบูชาที่ดีจะให้คุณ แต่หากละเลย ล่วงละเมิดหรือลบหลู่ก็จะให้โทษเช่นกัน จึงต้องมีการปฏิบัติบูชา แนวคิดดังกล่าวเป็นที่ยึดโยงอดีตส่งต่อมาสู่ปัจจุบันด้วยความเชื่อและความศรัทธาอีกทั้งเชื่อมพิธีกรรมกับชุมชนไว้ด้วยกัน

1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคม

1.3.1 การมีความกตัญญูทวดที่ต่อพ่อแม่ ครอบครัว เครือญาติ ครูอาจารย์และผู้มีพระคุณ

ความกตัญญูทวดที่ต่อพ่อแม่ ครอบครัว เครือญาติ ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณเป็นแนวคิดสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข อีกทั้งมีความสัมพันธ์กับการสืบทอดองค์ความรู้ด้านวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ จึงให้ความสำคัญกับความกตัญญูอย่างยิ่งยวดว่า ผู้ใดมีความกตัญญู ผู้นั้นมีความเจริญ หรือความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนพึงมี และเห็นว่าคุณธรรมความกตัญญูต้องปลูกฝังกันมาตั้งแต่เล็กเพื่อให้เกิดการสืบทอดต่อไป

1.3.2 การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมุ่งนำเสนอแนวคิด การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพื่อให้เยาวชนหรือคนในสังคมเกิดความกลัวเกรงต่อความชั่วซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ดี ฝ่าฝืนศีลธรรม ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นได้รับความทุกข์หรือความเดือดร้อน ขณะที่ความดีเป็นไปในทางตรงกันข้ามกับความชั่ว ความดีเป็นการกระทำที่ทำให้ตนเองหรือผู้อื่นได้รับความสุข เกิดความปิติยินดีโดยไม่ผิดศีลธรรม

1.3.3 การไม่หลงลืมรากเหง้าของตน

วิทยาการใหม่ๆ และวัฒนธรรมภายนอกที่หลั่งไหลเข้าสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างไม่สิ้นสุดส่งผลกระทบต่อการหลงลืมรากเหง้าของตนซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่แสดงถึงตัวตนความเป็นท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นมองว่าความเป็นรากเหง้าของถิ่นที่ได้ที่ทุกคนในสังคมจะต้องช่วยกันรณรงค์ไม่ให้ถูกหลงลืม ได้แก่ ภาษา วรรณกรรมหรือการแสดงท้องถิ่น และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือศิลปินพื้นบ้าน เพื่อให้รากเหง้าความเป็นถิ่นได้ยังคงอยู่และสืบทอดต่อไปแม้คนรุ่นเก่าจะล่วงลับไปแล้วก็ตาม

2. บทบาทของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

2.1 บทบาททางการศึกษา

2.1.1 การฟื้นฟูและส่งเสริมให้วรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านเข้าไปอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนในระบบ เช่น นางสาวนวลศรี ถนอมศรีมงคลฟื้นฟูเพลงเรือแหลมโพธิ์ด้วยการจัดทำรายวิชาเพลงเรือแหลมโพธิ์ เป็นสาระเพิ่มเติมภาษาไทย ใช้นสอนในโรงเรียนบางกล่ำวิทยารัฐมิ่งมงคลภิเษก นายสาทร ดิษฐสุวรรณเปิดรายวิชา “วรรณกรรมบ้านเรา” ที่โรงเรียนสทิงพระวิทยามีหมายถึง “วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบ้านของเรา คือวรรณกรรมในพื้นที่สทิงพระ” เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักวรรณกรรมในชุมชนของตนซึ่งมีทั้งวรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น เพลงกล่อมเด็ก ปริศนาคำทาย นิทานพื้นบ้าน ตำนานฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องราวสะท้อนวิถีชีวิต ความคิดความเชื่อในยุคนั้น ๆ

2.1.2 การจัดเก็บองค์ความรู้ด้านหนังตะลุง เพื่อนำไปจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น หนังตะลุง ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 เช่น การร่วมมือกันระหว่างคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ และครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ร่วมกันระดมความคิดจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง “หนังตะลุง ศิลปะการเล่นพื้นบ้านภาคใต้”

2.1.3 การมีบทบาททางการศึกษาระยะสั้น เช่น การจัดทำโครงการอบรมพัฒนาระยะสั้น หรือ การจัดโครงการเข้าค่ายระยะสั้น ตลอดจนการได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรหรือผู้อบรมในโครงการเพื่อถ่ายทอดความรู้ในระยะสั้น

2.2 บทบาทด้านศิลปวัฒนธรรม

2.2.1 บทบาทด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เช่น นายนครินทร์ ชาทองยังได้ร่วมกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ดำเนินการ เปิดบ้านของตนเองนายนครินทร์ ชาทองในฐานะศิลปินแห่งชาติให้เป็นพิพิธภัณฑ์ และแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นภาคใต้

2.2.2 บทบาทด้านการสืบทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรม เช่นนายประเสริฐ รัชรวงศ์ได้เขียนและดำเนินโครงการอนุรักษ์พัฒนาขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุง ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อพ.ศ. 2555 โดยดำเนินกิจกรรมรวบรวมองค์ความรู้เรื่องขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุง จัดทำสื่อขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุง จัดอบรมนายหนังตะลุง ลูกคู่หนังตะลุง ขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุง และนำสื่อขนบนิยมในการแสดงหนังตะลุงและดนตรีหนังตะลุงเผยแพร่ในยูทูป (You tube)

2.3 บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชน

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ มีบทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชน กล่าวคือรับบทบาทสื่อพื้นบ้านหรือสื่อท้องถิ่นเพื่อประชาสัมพันธ์หรือรณรงค์กิจกรรมต่าง ๆ ให้ชุมชน สังคม หรือกลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ เกิดการตระหนักและปฏิบัติตาม เช่น นายสวัสดิ์ ยาง

ทอง ออกรายการโทรทัศน์ ช่อง 11 เพื่อแสดงเพลงเรือประชาสัมพันธ์การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.)

2.4 บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบ ลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นอย่างยิ่ง จึงเข้าไปมี บทบาทด้านสิ่งแวดล้อมทั้งการทำการโครงการเพื่ออนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม การเข้าหาเครือข่ายเพื่อความร่วมมือในเผยแพร่แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม และการใช้ ความเชื่อ ความศรัทธาและพิธีกรรมเป็นประเด็นให้เกิดการร่วมมือรักษาสีงแวดล้อม เช่น นางสาว นวลศรี ถนอมศรีมงคล นายประเสริฐ รักรวงศ์ และนาย ชัย เหล่าสิงห์มีการทำงานร่วมกันโดยการ สนับสนุนของนายนครินทร์ ชาทอง เพื่อช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแม่น้ำลำคลอง มีการร่วมมือกับ กับเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา และเครือข่าย รักษ์คลองบางกล่ำ ช่วยกันรณรงค์เรื่องการรักษาดูแลลำคลองโดยใช้เพลงเรือแหลมโพธิ์เป็นสื่อกลาง

2.5 บทบาทด้านการเมือง

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ส่วนใหญ่คิดว่า ในฐานะที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นครูภูมิ ปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรม บทบาททางการเมืองไม่ใช่บทบาทหลักของตน ดังนั้นควรมีการ วางตัวเป็นกลาง ไม่ร่วมกิจกรรมต่อสู้ทางการเมืองให้สังคมเห็นว่า มีการเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ถึงแม้เบื้องลึกจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม อย่างไรก็ตาม ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ โดยภาพรวม เห็นด้วยที่จะแสดงทัศนะของตนที่มีต่อการเมือง และผู้นำการเมืองเพื่อต่อต้านความทุจริต การฉ้อ ราษฎร์บังหลวง และการฉ้อโกงประชาชน ซึ่งจะเห็นแทรกในงานวรรณกรรมของครูภูมิปัญญา ท้องถิ่นฯ เหล่านั้น เช่น นางอ้อม สงแทน แสดงบทบาททางการเมืองเรียกร้องให้ประชาชนนอนอน หลับทับสิทธิ์ แต่ให้รวมพลังปวงชนออกไปเลือกตั้งบุคคลที่มีสัจจะ มีธรรมะครองใจ เพื่อแสดงให้ รัฐบาลเห็นว่าประชาชนต้องการประชาธิปไตย

ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้มีการเรียนรู้ การถ่ายทอด และมีบทบาทต่อชุมชนและสังคม โดยใช้วรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย การ ทำงานของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ในบทบาทด้านต่าง ๆ มักเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างครูภูมิ ปัญญาด้วยกัน เครือข่าย และองค์กรที่เกี่ยวข้อง สะท้อนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาใน ประเด็นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอด แนวคิด และ บทบาทของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ มีประเด็นที่น่าสนใจ สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้าน วรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา จากกระบวนการเรียนรู้ทั้ง 8 ด้าน ได้แก่การเรียนรู้ด้วยตนเอง การไปดูการแสดงจริง หรือของจริง การซึมซับตามธรรมชาติจากคนในครอบครัว การขอฝากตัวเป็นศิษย์ การท่องจำ การขบเคี้ยวให้สามารถออกเวทีจริง การเล่นเลียนแบบการแสดงจริง และการติดตามห้อยตามครู พบว่าครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คน มีกระบวนการเรียนรู้ทั้ง 8 ด้านไม่เท่ากันตามแต่สภาพแวดล้อมของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ แต่ละคน แต่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกคน ล้วนมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองและการไปดูการแสดงจริงหรือของจริง จึงสะท้อนให้เห็นว่า การเรียนรู้ทั้ง 2 ประการนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้เกิดการพัฒนาตนเองจนกลายมาเป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ

การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ตระหนักถึงความสนใจ ความต้องการ และเป้าหมายของตน จึงใช้วิธีหาข้อมูล และฝึกฝนด้วยตนเอง ควบคู่ไปกับวิธีครูพักลักจำ และ การลองผิดลองถูก การลองผิดทำให้เกิดการเรียนรู้ปัญหาและวิธีแก้ไขปัญหา ส่วนการลองถูกเป็นการบันทึกสิ่งที่ทำแล้วเกิดผลลัพธ์เป็นที่พึงพอใจ จึงเป็นประสบการณ์เรียนรู้ที่สำคัญจนนำไปสู่การพัฒนาตนเอง เห็นได้ว่า การเรียนรู้ด้วยตนเองมีความสอดคล้องกับลักษณะของความ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ ลองผิดลองถูกจนเป็นความรู้ที่ตกผลึกแล้วส่งต่อกันมา

ส่วนการไปดูการแสดงจริงหรือของจริง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ได้มีโอกาสไปดูการแสดงพื้นบ้าน เช่น หนังตะลุง โนรา เพลงเรือแหลมโพธิ์ หรือได้มีโอกาสไปทัศนศึกษายังสถานที่ที่อยู่ในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่งผลให้เกิดความประทับใจ และเป็นแรงบันดาลใจให้มุ่งมั่นไปยังวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้าน เป็นการสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเองเพราะพบว่าครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ นอกจากผลิตเพลินกับการดูการแสดงดังกล่าวแล้วยังเก็บข้อมูลในลักษณะครูพักลักจำมาปรับใช้ และลองผิดลองถูกกับตน นอกจากนี้การไปดูการแสดงจริง หรือไปดูของจริง หรือการไปทัศนศึกษายังชุมชนท้องถิ่นของตน ยังมีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ธรรมชาติ และ สภาพแวดล้อมในท้องถิ่นของตน เมื่อครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ได้เติบโตเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จึงสอดแทรกแนวคิดการเห็นคุณค่าของ ธรรมชาติ และ วัฒนธรรมท้องถิ่นของตน อีกทั้งยังมีบทบาทเป็นผู้ร่วมจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัย “ผลการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองของเด็กปฐมวัย” ที่ผู้วิจัยพบว่า “ผลการเปรียบเทียบทักษะการแสดงหาความรู้ด้วยตนเองของเด็กปฐมวัยพบว่าเด็กปฐมวัยหลังได้รับการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นมีทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองสูงกว่าก่อนจัดกิจกรรมทัศนศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01” (วชิราภรณ์ ศรีผา. 2554: 102) อีกทั้งตั้งข้อสังเกตว่า “แหล่งการเรียนรู้จากวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะช่วยส่งเสริมให้เด็กรู้ความเป็นมาของท้องถิ่นตัวเอง และปลูกฝังการรักและสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่” (เล่มเดียวกัน. 104)

ด้านกระบวนการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา พบว่า ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ใช้สถานที่ถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ บ้าน สถานศึกษา วัด และสถานที่อื่น ๆ ตามแต่ความสะดวกในการดำเนินงาน เห็นได้ว่า ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ไม่ได้ยึดติดว่าการถ่ายทอดความรู้จะต้องปฏิบัติที่สถานศึกษาเท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญกับแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้วยโดยเฉพาะวัด พระมหาปุยุทธ์ ปยุตโต (2530: 16) กล่าวถึงบทบาทของวัด สรุปได้ว่าวัดเป็นสถานสงเคราะห์และศึกษาเล่าเรียน เป็นสถานพยาบาล เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรชาวบ้าน เป็นสถานที่จัดงานบันเทิงและมหรสพต่าง ๆ เป็นสถานที่ใกล้เคียงข้อพิพาท เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เป็นคลังพัสดุ เป็นศูนย์กลางการปกครอง และเป็นที่ประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกับที่หินพันธุ์ นาคะตะ(2543: 3) กล่าวว่า “...วัดเป็นรากฐานสำคัญของศิลปวัฒนธรรม จรรยา และศีลธรรมของคนไทย และเป็นสื่อกลางชักนำให้ประชาชนทั้งหลายเข้าถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นสถาบันและสัญลักษณ์ วัดจึงมีบทบาทความสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนไทยอยู่มาก” แต่ปัจจุบันเด็กและเยาวชนเข้าวัดน้อยลง ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเริ่มห่างกันขึ้น ดังนั้นการที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ใช้วัดเป็นสถานที่ถ่ายทอดความรู้ และ เป็นสถานที่จัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม รวมถึงการร่วมมือกับสำนักงานวัฒนธรรมให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมจึงเป็นการเพิ่มความสำคัญให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน และเชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้แน่นแฟ้นกันมากขึ้น

ด้านการถ่ายทอดความรู้ ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 7 คน ล้วนมีความโดดเด่นหรือมีลักษณะเฉพาะตัวในการถ่ายทอด ประมวลได้ว่าการถ่ายทอดความรู้ของแต่ละคน มีทั้งจากการ สืบทอดความรู้ดั้งเดิมและมุ่งมั่นอนุรักษ์ไว้ให้เป็นรากเหง้าของแผ่นดิน การบูรณาการและปรับแต่งความรู้แบบเดิมมานำเสนอในพื้นที่ใหม่ การผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ และการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ สิ่งนี้สะท้อนถึงการปรับตัว (adaptation) ทางวัฒนธรรม ตามที่อมรา พงศาพิชญ์(2549:16)ได้อธิบายว่า การปรับตัวทางวัฒนธรรม ในที่นี้หมายถึงรวมทั้งวัฒนธรรมในรูปวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียง หรือการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมตนเองจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อการคงอยู่ของสังคมในวัฒนธรรมนั้นๆ อย่างไรก็ตามครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯเห็นว่าแม้จะมีการปรับเปลี่ยนหรือบูรณาการเพื่อให้เข้าบริบทวัฒนธรรมปัจจุบันแต่แก่นหรือความเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นดังกล่าวจะต้องไม่เปลี่ยนแปลง

แนวคิดของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

.แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ พบว่าครูภูมิปัญญามีแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติได้แก่การมองว่าธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือ ธรรมชาติเป็นบททดสอบหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ การที่จะผ่านพ้นไปได้ มนุษย์จะต้องมีความแน่วแน่ในเจตจำนงของตน ขณะเดียวกันธรรมชาติก็เกื้อหนุนมนุษย์กล่าวคือ มนุษย์ต้องอาศัย

ธรรมชาติในการดำรงชีวิตทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่สภาพแวดล้อมปัจจุบันกลับกลายกับว่ามนุษย์มุ่งแต่เอาประโยชน์จากธรรมชาติจนลืมผลสะท้อนกลับจากธรรมชาติ ดังนั้นจึงมีการณรงค์ให้มนุษย์เห็นคุณค่าของธรรมชาติ และการร่วมกันอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างช่วยเหลือเกื้อกูล การที่ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาใช้ความรู้ด้านร้อยกรองนำเสนอคุณค่าของธรรมชาติในในระบบนิเวศที่อาศัยอยู่ เช่นพืชในป่าที่กินได้ พืชที่มีสรรพคุณเป็นยา การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้จากธรรมชาติ แสดงถึงการเรียนรู้ที่การผสมผสานระหว่างความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านวรรณศิลป์ของตนกับความรู้ที่ได้จากการสังเกตธรรมชาติจนเกิดการถ่ายทอดเป็นบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไป

แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ของครุภูมิปัญญาฯ มีสอดคล้องกับกระบวนการศึกษาของ พระพรหมคุณาภรณ์ (2556: 9 – 10) ว่าควรมีองค์ประกอบสำคัญ คือ (1) การมีความรู้ ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเพื่อประโยชน์ในการปรับตัว และการแก้ปัญหาในสภาวะสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง (2) การปรับตัวเพื่อเพิ่มพูนความสามารถในการดำรงอยู่ ได้แก่การพัฒนาองค์ประกอบทางร่างกาย และการพัฒนาองค์ประกอบทางด้านจิตใจ และ (3) การรู้จักและเข้าใจถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของตนกับสิ่งแวดล้อมและการรู้จักปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตน โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลแก่ชีวิต ทำตนให้เกื้อกูลแก่สิ่งแวดล้อม และรู้จักจัด สร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ที่อำนวยประโยชน์แก่ชีวิต

ส่วนแนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ แนวคิดดังกล่าวสืบเนื่องมาจากความยำเกรงธรรมชาติของมนุษย์ที่ตั้งหลักแหล่งในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา สมัยก่อนที่เชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณบรรพบุรุษ ผนวกกับการรับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธจากอินเดีย จึงหล่อหลอมและถ่ายทอดมาเป็นความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้า และฤาษี ความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูป และความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อครูหมอ ทวด หรือวิญญาณชั้นสูงอันนำไปสู่การปฏิบัติบูชา การเซ่นสรวง และการบนบาน แม้ปัจจุบันโลกแห่งวิทยาศาสตร์ก้าวหน้า แต่ความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติยังคงอยู่

แนวคิดของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติแสดงถึงความเชื่อและพิธีกรรมที่กลุ่มคนในพื้นที่ดังกล่าวยึดถือและปฏิบัติมาอย่างยาวนาน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยมีแนวคิดต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นตัวกำกับ ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่แม้จะวัฒนธรรมภายนอกจะเข้ามาอย่างหลากหลายก็ตาม สอดคล้องกับที่เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 46) กล่าวอธิบายไว้ว่า ในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติที่คาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมในการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้

แนวคิดแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นปกติสุขและสืบทอดภูมิปัญญาให้คงอยู่ต่อไป ครุภูมิปัญญาจึงเน้นประเด็นสำคัญในเรื่องความกตัญญู

ต่อพ่อแม่ ครอบครัว เครือญาติ ครูอาจารย์และผู้มีพระคุณ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และการไม่หลงลืมรากเหง้าของตน ทั้งนี้ความกตัญญูเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของสถาบันครอบครัว ความเป็นเครือญาติพี่น้อง ความเคารพศรัทธาในครูบาอาจารย์และผู้มีพระคุณทำให้เกิดการส่งต่อทางพิธีกรรม และสืบทอดภูมิรู้ด้านวรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่นอย่างเคารพเชิดชู ส่วนการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นการสร้างความเกรงกลัวต่อกรรมชั่ว และมุ่งสร้างกรรมดี ทำให้ชุมชนและสังคมมีความสุข เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมรูปแบบหนึ่ง และการไม่หลงลืมรากเหง้าของตน ซึ่งครู ภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ เน้นประเด็นเรื่องภาษา วรรณกรรมและการแสดงท้องถิ่น รวมถึงครูภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือศิลปินพื้นบ้าน เนื่องจากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นเห็นว่า ภาษาและวรรณกรรมเป็นมรดกสำคัญของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมีครูภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือศิลปินพื้นบ้านเป็นผู้สืบสานและส่งเสริมสืบต่อไป สอดคล้องกับที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2545: 123) กล่าวไว้ว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชิดชูภาษาและวรรณกรรมพื้นบ้าน ภาษาและวรรณกรรมจะทำหน้าที่ร้อยกรองจิตสำนึกของชุมชน รื้อฟื้นคุณค่าประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้แจ่มชัด

บทบาทของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

เป็นที่น่าสนใจว่าครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้มีบทบาทในชุมชนและสังคมอย่างหลากหลายได้แก่ บทบาทด้านการศึกษา บทบาทด้านศิลปวัฒนธรรม บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชน บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม และบทบาทด้านการเมือง บทบาทดังกล่าวสะท้อนกลยุทธ์ของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯดังนี้

การเข้าไปมีบทบาทเชิงรุกในด้านการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เช่นการฟื้นฟูและส่งเสริมให้วรรณกรรมท้องถิ่นเข้าไปอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนในระบบ การระดมความคิดจัดเก็บองค์ความรู้ด้านหนังตะลุง เพื่อนำไปจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 การร่างวิชาในหลักสูตรศูนย์การเรียนรู้ครูภูมิปัญญาไทย เช่น วิชาการเขียนกลอนหนังตะลุง เพื่อสอนที่ศูนย์การเรียนรู้ครูภูมิปัญญาไทย เหล่านี้พบว่ามีความสอดคล้องกับ ร่างกรอบทิศทางยุทธศาสตร์ 20 ปี ด้านวัฒนธรรม ตามกรอบทิศทางยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี ของกระทรวงวัฒนธรรม (2559: 5) หัวข้อ 1.5.3 การพัฒนาและบรรจุหลักสูตรการเรียนการสอนด้านกีฬา ศิลปะ วัฒนธรรม การศาสนา คุณธรรมและจริยธรรมเพื่อมุ่งเน้นให้เด็กเป็นเด็กดี โดยมีแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ ในส่วนข้อ (2)ส่งเสริมให้มีการวางหลักสูตรการเรียนรู้อบรมภายในท้องถิ่น การเข้าไปมีบทบาทเชิงรุกดังกล่าวเพื่อต้องการอนุรักษ์ และ เผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมและที่เกี่ยวข้องให้คงอยู่

บทบาทด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นบทบาทที่โดดเด่นของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ กล่าวคือไม่เพียงมีบทบาทด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่ยังสืบทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย การทำงานอย่างต่อเนื่องจนมี ผลงานให้เห็นเชิงประจักษ์ ชุมชนและสังคมตอบรับ จนได้รับการยกย่องเชิดชูด้านศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้วรรณกรรมท้องถิ่น และ วรรณกรรมที่

แทรกในการแสดงพื้นบ้าน เป็นศิลปวัฒนธรรมที่จรรโลงจิตใจ ให้แง่คิด และปลูกฝังคุณธรรมจึงมีความสัมพันธ์กับความสงบสุขของสังคม สอดคล้องกับกับรายงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น” (สายนต์ โหระชาญจิตรี; และคณะ. 2550: 235) ที่มองว่าภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ “ชุมชนเป็นสุข” ได้ เพราะผู้คนในวัฒนธรรมเดียวกัน ได้เรียนรู้ถ่ายทอด ส่งต่อผลิตซ้ำ ผลิตใหม่ และปรับประยุกต์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ตลอดเวลาเพื่อรักษาภาวะอันเป็นปกติสุขของกลุ่ม ชุมชน หรือชาติพันธุ์ของตนให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนานที่สุดเท่าที่จะทำได้

บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชน เกิดจากความร่วมมือกับสื่อกระแสหลัก ใช้การแสดงพื้นบ้านประชาสัมพันธ์นโยบายของรัฐ หรือรณรงค์การลด ละ เลิกสิ่งที่ไม่ดีเพื่อแก้ปัญหาสังคม ให้ชุมชน หรือกลุ่มเป้าหมายได้รับทราบและเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยสื่อสารผ่านสื่อกระแสหลักเช่นวิทยุและโทรทัศน์ ด้วยเห็นว่า ชุมชน สังคม หรือกลุ่มเป้าหมายจะเข้าใจ และยอมรับ ความเป็นสื่อพื้นบ้านมากกว่า จึงเป็นช่องทางหนึ่งที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ แสดงบทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชน โดยใช้ความเป็นสื่อพื้นบ้านปรับประยุกต์เนื้อหาในการสื่อสารตามวัตถุประสงค์ อย่างไรก็ตามสื่อกระแสหลักเช่นวิทยุ และโทรทัศน์มีกลไกทางการตลาดเป็นปัจจัยหนึ่งในการควบคุมรูปแบบและเวลาในการสื่อสาร จึงมีขีดจำกัดในการเข้าไปมีบทบาทด้านการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อดังกล่าว ขณะที่สื่อออนไลน์ (online) เป็นช่องทางที่เข้าถึงได้ง่ายกว่า จึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ สนใจและใช้เป็นพื้นที่ประชาสัมพันธ์ผลงานมากขึ้นเรื่อย ๆ

บทบาทด้านสิ่งแวดล้อม เกิดจากการต้องการเข้ามาร่วมแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัญหาที่หมักหมม มาอย่างยาวนานด้วยความเห็นแก่ตัว และความไม่ใส่ใจของคนบางกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาแม่น้ำลำคลอง และ ทะเลสาบซึ่งเปรียบได้กับเส้นเลือดสำคัญของวิถีชีวิตผู้คนพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา การแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่อาจทำได้โดยง่ายเพราะอาจเผชิญกลุ่มผู้มีอิทธิพล และการไม่อยากเข้าไปยุ่งเกี่ยวของชุมชน การใช้แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และ สิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเป็นกลยุทธ์สร้างความเชื่อความศรัทธาว่าธรรมชาติเช่นแม่น้ำลำคลอง ทะเล มี สิ่งเหนือธรรมชาติคอยปกป้องดูแล และเรื่องซึ่งเป็นพาหนะการเดินทางก็มีแม่ย่านางคอยดูแล โดยมี พิธีกรรมเป็นกิจกรรมสร้างความร่วมมือร่วมใจในการฟื้นฟูดูแลความสะอาดของแม่น้ำลำคลองอย่างได้ผล นอกจากนี้การร่วมมือเป็นเครือข่ายในการทำงานก็เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับปัญหาสิ่งแวดล้อมจากพื้นที่เฉพาะในท้องถิ่นไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภูมิภาค ร่วมกับการสร้างกิจกรรมโดยใช้ความสามารถด้านวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านสามารถจุดประเด็นให้ กระเฟื่องเป็นวงกว้างจนเกิดการตระหนักรู้ร่วมกันและนำสู่การหามาตรการป้องกันแก้ไขระดับนโยบายภาครัฐได้

สำหรับบทบาทด้านการเมือง อาจไม่เด่นชัดมากเนื่องจากครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ส่วนใหญ่ เห็นว่าบทบาทด้านการเมืองไม่ใช่บทบาทหลักจึงไม่ลงลึกในกิจกรรมด้านการเมือง แต่จะแทรกความคิดทางการเมืองต่อต้านการทุจริต การฉ้อราษฎร์บังหลวง และการฉ้อโกงประชาชนอันเป็น

มหันตภัยของประเทศ และเป็นกระบอกเสียงของประชาชนในการสะท้อนปัญหาที่พบในสังคม โดยแทรกผ่านวรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้าน หรือผ่านสื่อสังคมออนไลน์

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอด แนวคิด และ บทบาทของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้ตระหนักว่าการมีอยู่ของครุภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นเรื่องสำคัญ ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ หลายคนเผชิญปัญหาความเจ็บไข้ได้ป่วย และจากไปเมื่อถึงกาล จึงควรมีการดูแลในฐานะเป็นผู้สร้างมรดกภูมิปัญญาของชาติ และสนับสนุนให้มีผู้สืบทอดต่อไปโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่อันจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบควรมีการศึกษาและสนับสนุนการจัดทำรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมให้มากยิ่งขึ้น โดยมีการระดมความคิดระหว่างครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ ศิลปินพื้นบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้ในการเรียนการสอนทั้งในระบบและนอกระบบ

2. องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมสามารถนำผลวิจัยไปศึกษา และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครุภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ กรณีการใช้ความเชื่อความศรัทธาร่วมกับพิธีกรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างเห็นผลเพื่อการประยุกต์ไปปรับใช้กับพื้นที่อื่น ๆ เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมแม้จะเกิดขึ้นกับพื้นที่เฉพาะ แต่ก็ปัญหาร่วมกันของชาติ

3. วรรณกรรมและการแสดงพื้นบ้านเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม หากมีการนำไปปรับเปลี่ยนเพื่อใช้ประโยชน์โดยไม่สนใจแก่นหรืออัตลักษณ์ของสิ่งดังกล่าวก็อาจจะทำให้เกิดผลกระทบเสียหายได้ จึงควรมีการระดมความคิดและกำหนดเชิงนโยบายร่วมกันว่า ควรจะประยุกต์บูรณาการ หรือปรับเปลี่ยนอย่างไรโดยที่ยังคงแก่นหรือ อัตลักษณ์ของสิ่งดังกล่าวได้

4. การมีอยู่ของครุภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมสามารถสร้างประโยชน์ให้ชุมชนและสังคม แม้จะไม่ใช่มูลค่าทางด้านเศรษฐกิจ หรือ ธุรกิจชุมชน แต่เป็นคุณค่าทางจิตใจ และปัญญาอันมีผลต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม ปัจจุบันครุภูมิปัญญายังคงทำงานเพื่อสังคมอย่างต่อเนื่องจนเจ็บป่วย เสียชีวิตจากไป และถูกหลงลืมตามกาลเวลา หากรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการจัดเก็บองค์ความรู้ขณะที่มีชีวิต มีการดูแลและจัดหาสวัสดิการให้บ้างในฐานะผู้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคม ก็จะเป็นกำลังใจและเป็นแรงบันดาลใจให้คนสนใจสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

ผลจากการศึกษาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ แนวคิด และบทบาทของครู ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมในพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลามีคุณค่าความสำคัญเพื่อฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบทอด และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ยั่งยืน อีกทั้งยังมีบทบาทต่อความเข้มแข็งของชุมชน อย่างไรก็ตาม การศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่ หากมีการศึกษาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมให้ขยายขอบเขตด้านพื้นที่กว้างกว่านี้ กล่าวคือ มีการศึกษาในระดับภูมิภาคเช่น ภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคอีสาน หรือภาคกลาง ตลอดจนการศึกษาในแง่เปรียบเทียบ ก็จะเป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้นในการหาจุดร่วมหรือจุดต่าง เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). *พิธีกรรมและประเพณี*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กนกพร จิมพลี. (2555). *รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. (พัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2540). *คู่มือพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ครูสภา.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). *ร่างกรอบทิศทางยุทธศาสตร์ 20 ปี ด้านวัฒนธรรม ตามกรอบทิศทางยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี*. สืบค้นเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2560 จาก http://www.m-culture.go.th/th/ewt_dl_link.php?nid=7162
- กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ. (2548). *รากแก้วแดนใต้: ภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา เกียรติมนิรัตน์. (2546). *ภูมิปัญญาในการทอผ้าพื้นเมืองภาคเหนือ: รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ของครูภูมิปัญญาไทย*. วิทยานิพนธ์ ศษ.ด. (อาชีวศึกษา). กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย. (2547, ตุลาคม-ธันวาคม). *ครูภูมิปัญญา (ไทย) ชุมพลังของสังคม* ใน *วารสารสื่อพลัง*. 12(4): 8-9.
- กิริติ ยศยิ่งยง. (2549). *การจัดการความรู้ในองค์กรและกรณีศึกษา*. กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก๊อบปี้.
- คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (2558). *ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. สืบค้นเมื่อ 4 พฤษภาคม 2558, จาก <http://www.songkhralake.com/content/ecological>.
- คิดได้ใจ. (2554). *เปิดหน้าต่างเรียนรู้*. สืบค้นเมื่อ 29 พฤศจิกายน 2559 จาก <https://www.youtube.com/watch?v=TqQZEwUNOMU>
- เจนจิรา จิตรจินดา. (2559, มีนาคม 15). *สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา*.
- จุไรรัตน์ จันทรวงศ์. (2559, พฤศจิกายน 25). *สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา เทศบาลนครสงขลา จังหวัดสงขลา*.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2545). *จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ทฤษฎีสองระบบ*. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- ชัย เหล่าสิงห์. (ม.ป.ป). *บทมโนราห์ตำนานโนรา*. สงขลา: ม.ป.พ. อัดสำเนา.
- . (2559, กุมภาพันธ์ 20). *สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. บ้านเลขที่ 314 หมู่ที่ 1 ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา*.

- ไฉน และเงิน, ว่าที่ ร.ต. (2552). ลำตัดภาคกลาง: การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน
ศิลปะการแสดงเชิงพาณิชย์. วิทยานิพนธ์ ป.ร.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์). มหาสารคาม:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ชัย เหล่าสิงห์. (ม.ป.ป.). บทมโนราห์ตำนานโนรา. สงขลา: ม.ป.ท. อัดสำเนา.
- ชัย เหล่าสิงห์. (2556). อาหารจานนี้มีชื่อ “ย่า”. สงขลา: ม.ป.ท.
- ณิศนันท์ พลอำมาตย์. (2545). คุฏุมภีปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียน
ประถมศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการศึกษาธิการอำเภอบ้านด่าน
สำนักงานการศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (วัฒนธรรมศาสตร์).
บุรีรัมย์: บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์. ถ่ายเอกสาร.
- เทพฤทธิ์ พิเศษ. (2559, กุมภาพันธ์ 20). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. บ้านเลขที่ 314 หมู่ที่ 1
ตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัด สงขลา.
- นกรินทร์ ขาทอง. (2553). หนังสือเรื่องรวมเกียรติ ตอนถวายอภิศนาให้พาลีแก้มัดทศกัณฐ์.
สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2559, จาก<https://www.youtube.com/watch?v=Wz9eFkcN3DY>.
- (2557). กลบทหนังสือรวม กลบทยักษ์จับสัตว์. สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2559, จาก
<https://www.youtube.com/watch?v=Yun3NfFEXCI>.
- (2559). หนังสือเรื่องรวมเกียรติ ตอนจองถนน. สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2559,
จาก<https://www.youtube.com/watch?v=mFUpZhMzkHk>.
- (2559, กุมภาพันธ์ 20). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 4 ตำบล
คลองหอยโข่ง อำเภหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.
- นกรินทร์ ขาทอง; และประเสริฐ รักวงศ์. (ม.ป.ป.). ตำนานหลวงปู่ทวด. สงขลา: ม.ป.ท.
อัดสำเนา.
- นวลศรี ถนอมศรีมงคล. (2559, กุมภาพันธ์ 22). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. วัดบางกล้า
ตำบลบางกล้า อำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา.
- ดวงฤทัย อรรถแสง. (2552). กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสี
ธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ บธ.ม. (การจัดการ). ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- ทร ดิษฐสุวรรณ. (2557). “ทะเลสาบ” ใน เปรียบเคียงทะเลสาบ. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา
สงขลา.
- ทรงศิริ สาประเสริฐ. (2542). ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญา. วิทยานิพนธ์ ศษ.ม.
(การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- ทะเลสาบสงขลา. (2558). ประวัติความเป็นมาทะเลสาบสงขลา. สืบค้นเมื่อ 5 มิถุนายน 2558.
จาก <http://www.skionline.com/demo.html>.

- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2543). พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สหยาบไล้การพิมพ์.
- ทิตนา แหมมณี. (2553). ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มี
ประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิตนา แหมมณี; และคณะ. (2545). กลุ่มสัมพันธ์เพื่อการทำงานและการจัดการเรียนการสอน.
กรุงเทพฯ: นิชนแอตเวอร์ไทซิง กรุ๊ป.
- ธวัช ปุณโณทก. (2540). วิเคราะห์วรรณกรรมเชิงเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- ธิติมา ทิพย์สังวาลย์. (2543). กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอุตสาหกรรม
เครื่องปั้นดินเผาตำบลทุ่งหลวง อำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.
(อุตสาหกรรมศึกษา). พิษณุโลก: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. ถ่ายเอกสาร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536 สิงหาคม). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. ใน วารสาร
ทิศทางไท. 1(5): 1-10.
- นิพนธ์ เทียนนิหาร; และคณะ. (2547). ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม.
กรุงเทพฯ: เคล็ดไทยจำกัด.
- บ้านศิลปินแห่งชาติ ครุฑครินทร์ ชาทอง ร่วมกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
(2559). ๑๐๕ ปี หนังสือ ท่องหล่อ.สงขลา: โครงการ ๑๐๕ ปี หนังสือ ท่องหล่อ
ศิลปินแห่งชาติครูหนังตะลุงภาคใต้.
- บุญดี บุญญาภิกิจ; และคณะ. (2549). การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ:
ซีเอ็ดดูเคชั่นจำกัด (มหาชน).
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (2559). วรรณกรรมและภาษาถิ่นใต้. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- ประเสริฐ รัชรวงศ์. (2559, กุมภาพันธ์ 21). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. วัดคลองแห ตำบล
คลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.
- (2557). บทการแสดงแสงสีเสียงตำนานคลองแห ตอน เจดีย์แห่งศรัทธา. สงขลา:
ม.ป.ท. อัดสำเนา.
- (2558). การพัฒนา การเล่นหนังตะลุงให้ร่วมสมัย. สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2560.
จาก <https://www.youtube.com/watch?v=hwnYS8MJRro>
- (2558). บทหนังตะลุงตำนานหลวงปู่ทวด. สงขลา: ม.ป.ท. อัดสำเนา.
- (2560). หนังตะลุงเรื่องรามเกียรติ์ ตอน นางลอย. สืบค้นเมื่อ 25 พฤษภาคม 2560.
จาก <https://www.youtube.com/watch?v=PfbPJBRMWbM&t=1344s>
- (ม.ป.ป.). บทหนังตะลุงแม่เลี้ยงคำฟ้า. สงขลา: ม.ป.ท. อัดสำเนา.
- ปัญญา เมืองรีน. (2552). การศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณี
เครือข่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (การค้นคว้าอิสระ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.

- ปาวรี ประวัติ. (2559, กุมภาพันธ์ 21). สัมภาษณ์โดยบุษกร โกมลตรี. วัดคลองแห ตำบลคลองแห อำเภอลำดวน จังหวัดสงขลา.
- พงศ์ธร โพธิ์พูลศักดิ์. (2546). การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดความรู้ในชนบทของครู ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม. วิทยานิพนธ์ ปรัชญา. (การศึกษานอกระบบโรงเรียน). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระครูปลัดสมพร ฐานธมโม. (2559, พฤศจิกายน 26). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. วัดคลองแห ตำบลคลองแห อำเภอลำดวน จังหวัดสงขลา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาค พุทธธรรม: แก่นนำการศึกษา. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.
- พระมหาสุทนต์ อากาศโร. (2549). การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสส และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา. วิทยานิพนธ์ พธ.ด. (พระพุทธศาสนา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2552). ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2540). รายงานวิจัยการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในภาษาไทยถิ่นใต้ อำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดนครศรีธรรมราช. สงขลา: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
- พงศธร ชฤดิษฐ์. (2559, กุมภาพันธ์ 21). สัมภาษณ์โดยบุษกร โกมลตรี. วัดคลองแห ตำบลคลองแห อำเภอลำดวน จังหวัดสงขลา.
- ยศ สันตสมบัติ. (2542). ผลการวิจัยเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ, บรรณาธิการ. (2542). เครือข่ายวิชาการราชภัฏด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น การประชุมเชิงปฏิบัติการระดับผู้บริหาร. เชียงราย: ศูนย์วิจัยและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. (2548). ความรู้ของท้องถิ่น,ท้องถิ่นของความรู้: การต่อรองของท้องถิ่นในกระบวนการรื้อฟื้นอักษรไทย(สื่อได้) ในเวียดนาม. ใน ภูมิปัญญาไทย - ภูมิปัญญาเทศ. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอน 74 ก. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2556, จาก <http://songserm.phrae1.in.th/images/stories/pdf/1.edu1.pdf>
- (2551). พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125 ตอน 41 ก. สืบค้นเมื่อ 12 มกราคม 2556, จาก <http://songserm.phrae1.in.th/images/stories/pdf/5.edu.pdf>

- ราชกิจจานุเบกษา. (2553). พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2553. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 127 ตอน 69 ก. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2556, จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2553/A/069/29.PDF>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชวรมณี, พระ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2530). บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- รายงานผลการดำเนินงานของรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีปีที่ 2 (12 ก.ย. 2558 – 12 ก.ย. 2559). 2559. นโยบายข้อ 9 การรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากร และการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน.สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2559 จาก http://www.soc.go.th/acrobat/payut_report2_12.pdf
- รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2549). สุนทรียภาพแห่งชีวิต. กรุงเทพฯ: ณเพชรสานักพิมพ์.
- รุ่งนภา มุกดาอนันต์. (2544). กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์ นศ.ม. (นิเทศศาสตรพัฒนการ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วิจิต นันทสุวรรณ. (2538). กำหนดการศึกษาเกี่ยวกับความคิดและภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- วชิราภรณ์ ศรีผา. (2554). ผลการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อพัฒนาทักษะการ แสวงหาความรู้ด้วยตนเองของเด็กปฐมวัย. วิทยานิพนธ์ กศ.ม (การศึกษาปฐมวัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- วิมลพรรณ สิ้นสงศ์วัฒน์. (2552). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปกรรม ตามวิถีพุทธในชุมชนจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม (วัฒนธรรมศาสตร์). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2548). ทัศนศิลป์ศึกษา. กรุงเทพฯ: อีแอนด์ไอคิว.
- (2552). วิสัยทัศน์ศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: กองทุนหนังสือประเทืองปัญญา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2549). ศิลปกรรมศาสตราจารย์. กรุงเทพฯ: สันติศิริการพิมพ์.
- (2547). ศิลปะหลังสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: อีแอนด์ไอคิว.
- วิวัฒน์ สุทธิวิภากร; และคณะ. (2550). เลสาบเรา. สงขลา: โครงการสร้างฐานข้อมูล องค์ความรู้ ท้องถิ่น แหล่งวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และการสร้างชุดการเรียนรู้ การสอนและสื่อเพื่อกระตุ้นสำนึกสาธารณะ ความรักและความหวงแหนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา และ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วีรวัฒน์ อินทรพร. (2554). มนุษย์กับวรรณกรรม. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2547). *เกษตรกรรมยั่งยืน การรื้อฟื้นของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการได้กลับ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาอีสาน – ล้านช้าง. (2558). *ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญา*. สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2558, จาก http://reg.ksu.ac.th/bai_laen/wd.htm
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา. (2546). *คือลุ่มทะเลสาบสงขลา คือมหาครรโกทรแห่งชีวิต*. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- (2529). *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.2529*. สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. (2553). *รำลึกคุณูปการ ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี*. กรุงเทพฯ: สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอควนเนียง. (ม.ป.ป). *ตำนานศิลปวัฒนธรรมอำเภอควนเนียง*. สงขลา: สภาวัฒนธรรมอำเภอควนเนียง อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา.
- สวัสดิ์ ยางทอง. (2559, กุมภาพันธ์ 6). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. บ้านเลขที่ 191 หมู่ที่ 10 ตำบลบางเหรียง อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา.
- สาทร ดิษฐสุวรรณ. (2559, กุมภาพันธ์ 6). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. บ้านเลขที่ 8 ตำบลม่วงงาม อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- สุชาติ ไชยภูมิ. (2559, กุมภาพันธ์ 21). สัมภาษณ์โดย บุษกร โกมลตรี. วัดคลองแห ตำบลคลองแห อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.
- สมจิต พรหมเทพ. (2543). *การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของประชาชนชาวชนบท.เชียงใหม่*. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). *การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2540). *การเรียนรู้ชุมชนทรัพยากรในตน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ
- (2541). *แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ไอเดีย สแควร์.
- (2541). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2541*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2550). *หนังสือ ศิลปะการเล่นพื้นบ้านภาคใต้*. *สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544*. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว.
- (2550). *เอกสารประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น หนังสือ ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544*. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2551). *คู่มือการสรรหาและคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

- สาทร ดิษฐสุวรรณ. (2558). ในรอยยิ้ม. สงขลา: เพลินพิมพ์.
- . (2558). ในสวนสุคันธมาลย์. สงขลา: โรงเรียนสทิงพระ จังหวัดสงขลา.
- สายันต์ ไพเราะญัตติ; และคณะ. (2550). กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนด้าน
ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพและ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สาโรช บัวศรี. (2535). การศึกษาแบบพิพัฒนาการ สารานุกรมศึกษาศาสตร์. กรุงเทพฯ:
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สิริลักษณ์ ยัมประสาทพร. (2548). กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ:
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- สีปพงศ์ ธรรมชาติ. (2540). วรรณกรรมเฉพาะท้องถิ่น. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ทักษิณ.
- สุกัญญา สุจนายา. (2556). วรรณกรรมมุขปาฐะ. กรุงเทพฯ: ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา จรจิตร. (2543). มุขยกับวรรณกรรม. สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลา
นครินทร์.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). กระบวนการกำเนิดและพลวัตของภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณ
ในวรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุน
การวิจัย (สกว).
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). ทางสายวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์; และชวน เพชรแก้ว. (2547). วรรณกรรมพินิจ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.
- สุมน อมรวิวัฒน์. (2544). การปฏิรูปการเรียนรู้ในโรงเรียนนาร่อง. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- เสน่ห์ จามริก. (2541ข). ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์
พับลิชชิ่ง.
- เสาวณิต จุลวงศ์. (2557, มกราคม-มีนาคม). วรรณกรรมไทยในกระแสหลังสมัยใหม่ (จบ). ใน
สงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 20(1): 3 – 28.
- แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย . (2548). วัฒนธรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หน่วยศึกษาศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา. (2541). แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัด
การศึกษา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- หุ่นส่วนพื้นฟูทะเลสาบสงขลา. (2558). ขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. สืบค้นเมื่อ 6
มิถุนายน 2558, จาก <http://www.songkhilake.com/content/ecological>.
- อรรถพล อนันตวรสกุล. (2549). วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.

- อัมรา พงศาพิชญ์. (2549). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม)*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อ้อม สงแทน. (2559, กุมภาพันธ์ 27). สัมภาษณ์โดยบุษกร โกมลตรี. บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 2 ตำบลกงหรา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง.
- โอภาส อิสโม (2559, พฤศจิกายน 25). สัมภาษณ์โดยบุษกร โกมลตรี. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา
- อำนวย ยัสโยธา. (2546). *รายงานวิจัยภูมิปัญญาการนำทางสู่เนื้อธรรมของท่านพุทธทาส*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวไทย*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภูมิปัญญาทักษิณ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- อุดม หนูทอง, วินัย สุกใส; และสมใจ สมคิด. (2556). *วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับละครชาวบ้านภาคใต้: สารัตถะและการสืบทอด*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- อุทิศ สังขรัตน์. (2553). *กระบวนการสร้างปราชญ์ชาวบ้านลุ่มทะเลสาบสงขลาในกระแสนการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน*. วิทยานิพนธ์ ป.ด. (วัฒนธรรมศึกษา). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- อุษา ช่วยบำรุง. (2550). *ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Bernard-Johnston, Jean Merrill. (1993.). *Singing the lives of the Buddha: Lao folk operas as an Educational Medium*. Massachusetts: University of Massachusetts Amherst.
- Brundage, D.H.; & D. Mackeracher. (1980). *Adult learning Principles and their Application to Program Planning*. Toronto: The Ontario Institute for Studies in Education.
- Clifford, M.M. (1981). *Practicing educational psychology*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Rohwer, W.D., Rowher, C.P.; & B-Howe, J.R. (1980). *Educational psychology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.
- I Luh Meiyana Ariss Susanti. (2013). *Developing Digital Storytelling Based Local Wisdom Through Blended Learning As An Innovative Media for Teaching English at Eighth Grade Students of Smp Negeri 1 Petangin the Academic Year 2012/2013*. in *Asia-Pacific Collaborative education Journal*. 9(2): 95-102.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอเชิญบุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ที่ ศธ 3519.12/ 3553

เลขที่	5120
วันที่	18 ก.ค. 58
เวลา	0.15

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๒๘ กรกฎาคม 2558

นายวิชากร วัฒนศิริ
เลขที่ 0553
ชื่อ วิชากร วัฒนศิริ
ชื่อ วิชากร วัฒนศิริ

⑤ เรื่อง ขอเชิญบุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เนื่องด้วย นางบุษกร โกมตรศรี นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิชัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญาโท เรื่อง "กรณีปัญหาด้านวรรณกรรมกลุ่มทะเลสาบสงขลา" โดยมี รองศาสตราจารย์ อำนวย สายาศรี ศาสตราจารย์ ดร.วิวัฒน์ ตั้งเจริญ และ รองศาสตราจารย์ ประพนธ์ เรืองณรงค์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาโท ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาเห็นว่า รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญานันทพงษ์ เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบต้นฉบับหนังสือ

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ให้โปรดพิจารณาให้บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นางบุษกร โกมตรศรี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.อำนวย สายาศรี คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

⑥ เรื่อง ขอเชิญบุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

- เพื่อไปตรวจเช็คเอกสารของ รศ.วิชากร วัฒนศิริ

ในสังกัดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อไปตรวจเช็คเอกสารของ รศ.วิชากร วัฒนศิริ

- เพื่อไปตรวจเช็คเอกสารของ รศ.วิชากร วัฒนศิริ

ให้ไปตรวจเช็คเอกสารของ รศ.วิชากร วัฒนศิริ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

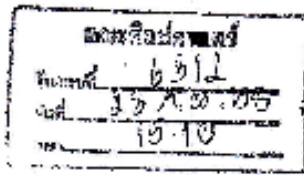
โทร. 0-2649-5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 086-291-9990

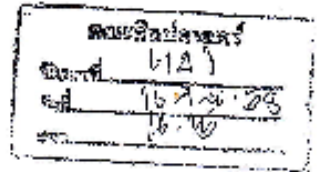
③ ดิฉันได้
17/07/58

วิชากร
17/07/58

วิชากร
17/07/58

ที่ ศธ 0519.12/ 3 553

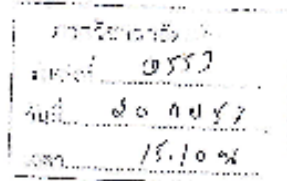

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๒๕ กรกฎาคม 2558

เรื่อง ขอบเชิญบุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เนื่องด้วย นางบุษกร ไทสมศรี นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง "ครุภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมรอบกลุ่มทะเลสาบสงขลา" โดยมี รองศาสตราจารย์อำนาจ เอ็นสหาย ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ และ รองศาสตราจารย์ ประพนธ์ เรืองณรงค์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยพิจารณาเห็นว่า อาจารย์ ดร.อุทิศ สังข์ทรัพย์ เป็นผู้เชี่ยวชาญตรงแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้บุคลากรในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นางบุษกร ไทสมศรี และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

๑) เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล

- เพื่อโปรดพิจารณา ขอบเชิญบุคลากร

ในสังกัดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ๑๖ ๑๕-๑๖/๑๐/๒๕๕๘

ผู้ให้ข้อมูลตรงแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้ให้ข้อมูลตรงแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

- เป็นคนตรงใจ

ได้โปรดพิจารณา ขอบเชิญบุคลากรในสังกัด

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 0-2649-5064

หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อ นิสิต โทรศัพท์ 086-291-9990

๒) เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล

เพื่อโปรดพิจารณา ขอบเชิญบุคลากร

ดร.อุทิศ สังข์ทรัพย์

นางสาวกัญญา

๒๕/๑๐/๕๘

จัด

๑๙/๑๐/๕๘

๑๙/๑๐

๑๙/๑๐/๕๘

๑๙/๑๐/๕๘

๑๙/๑๐/๕๘

๑๙/๑๐/๕๘

๑๙/๑๐/๕๘

ภาคผนวก ข

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย: แนวสัมภาษณ์เชิงลึก

แนวสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

1. ข้อมูลพื้นฐานของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

- ชื่อ –สกุลจริง และ สมญานาม(ถ้ามี) ทำไมถึงได้สมญานามนั้น ๆ
- วัน เดือน ปีเกิด อายุปัจจุบัน
- ที่อยู่อาศัยที่ติดต่อได้
- ชื่อ – สกุล และอาชีพของ บิดา มารดา และบุตร
- การศึกษา
- การทำงานปัจจุบัน
- การทำงานเพื่อสังคม
- รางวัลและเกียรติคุณที่ได้รับ
- ประวัติความเป็นมาของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นฯ

2. กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้าน

วรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

2.1 มีกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมหรือที่เกี่ยวข้อง ด้วยวิธีใดบ้าง

2.2 ไปถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมหรือที่เกี่ยวข้องตามสถานที่ ถ่ายทอดที่ไหนบ้าง

2.4 ใช้กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านวรรณกรรมหรือที่เกี่ยวข้อง ด้วยวิธีใดบ้าง

2.5 มีความโดดเด่นหรือลักษณะเฉพาะตัวในการถ่ายทอดอย่างไร

3. แนวคิดของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

3.1 มีแนวคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมที่ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อย่างไร และนำเสนอแนวคิดดังกล่าวอย่างไร

3.2 แนวคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างไร และ นำเสนอแนวคิดดังกล่าวอย่างไร

3.3 มีแนวคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม หรือการอยู่ร่วมกันระหว่าง มนุษย์ในชุมชนและสังคมอย่างไร และนำเสนอแนวคิดดังกล่าวอย่างไร

4. บทบาทของครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวรรณกรรมรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

4.1 มีบทบาทด้านการศึกษาหรือไม่ อย่างไร

4.2 มีบทบาทด้านศิลปวัฒนธรรมหรือไม่ อย่างไร

4.3 มีบทบาทด้านการประชาสัมพันธ์และสื่อสารมวลชนหรือไม่ อย่างไร

4.4 มีบทบาทด้านสิ่งแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร

4.5 มีบทบาทด้านการเมืองหรือไม่ อย่างไร

- 4.6 การกระทำดังกล่าวส่งผลต่อชุมชนและสังคมอย่างไรบ้าง
- 4.7 มีปัญหาอุปสรรคหรือไม่ อย่างไร
- 4.8 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อสถานการณ์สังคมปัจจุบัน

แนวสัมภาษณ์ ลูกศิษย์/ผู้เรียนรู้จากกรณีปัญหาท้องถิ่นด้านวรรณกรรม

1. แนะนำ ชื่อ – สกุล
2. เรียนรู้จากกรณีปัญหาท้องถิ่นที่ท่านใด
3. ลักษณะการถ่ายทอดของกรณีปัญหาท้องถิ่นดังกล่าวเป็นอย่างไร
4. มีความรู้สึกต่อกรณีปัญหาท้องถิ่นดังกล่าวอย่างไร
5. กรณีปัญหาท้องถิ่น ดังกล่าวต้องเจอกับปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง
6. มีข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไข สำหรับกรณีปัญหาท้องถิ่น อย่างไร

แนวสัมภาษณ์บุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายกรณีปัญหาท้องถิ่น ด้านวรรณกรรมและที่เกี่ยวข้อง

1. แนะนำชื่อ- สกุล ตำแหน่ง
2. เป็นเครือข่ายกับกรณีปัญหาท้องถิ่น คนใดบ้าง และร่วมงานกันอย่างไร
3. กรณีปัญหาท้องถิ่น ดังกล่าวมีบทบาทต่อชุมชน หรือสังคมอย่างไร
4. มีความรู้สึกต่อกรณีปัญหาท้องถิ่นดังกล่าว อย่างไร
5. กรณีปัญหาท้องถิ่น ดังกล่าวต้องเจอกับปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง
6. มีข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไข สำหรับกรณีปัญหาท้องถิ่น อย่างไร

ภาคผนวก ค

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

MF4Version1:15/7/2556

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย SWUEC- 279/58E

ข้อเสนอการวิจัยนี้มีและเพราะประกอบด้วยข้อเสนอการวิจัยโดยรายการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจาก คณะกรรมการสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ดำเนินการในมนุษย์ซึ่งมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ศรีนครินทร์แล้ว คณะกรรมการจะ เห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่ระดมทุนมีความสอดคล้องกับหลักการวิจัยบรรทัดฐาน ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและ ข้อกำหนดของประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อโครงการวิจัยเรื่อง: ศึกษามีปัญญาต่อพฤติกรรมรอบกลุ่มทะเลสาบ สงขลา
ชื่อผู้วิจัยหลัก: นางบุษยา โกลสศรี
สังกัด: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ศรีนครินทร์
เอกสารที่รับรอง:
1. แบบเสนอโครงการวิจัย
2. โครงการวิจัย
3. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย
4. หนังสือให้คณาจารย์ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย

เอกสารที่พิจารณาพบพบ

1. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ 1 วันที่เห็นถึง 20 พ.ย. 2558
2. โครงการวิจัย	ฉบับที่ 1 วันที่เห็นถึง 20 พ.ย. 2558
3. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ 1 วันที่เห็นถึง 20 พ.ย. 2558
4. หนังสือให้คณาจารย์ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย	ฉบับที่ 1 วันที่เห็นถึง 20 พ.ย. 2558

(ลงชื่อ).....

ศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญจันทร์ หงษ์ชูศักดิ์
รองศาสตราจารย์ ดร.จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

(ลงชื่อ).....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย ส. สวัสดิ์ชูเดช)
ประธานคณะกรรมการวิจัยจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

หมายเลขรับรอง : SWJEC/E-267/2558

วันที่ให้การรับรอง : 17/12/2558

วันหมดอายุใบรับรอง : 17/12/2559

ภาคผนวก ง

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ย.)

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย (Informed Consent Form)

วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2567

ข้าพเจ้า นางนงนุช จันทร์คำทอง อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 4 ถนน บ้านวังธรรมหนองมนต์ 3
 หมู่ที่ คท.หนองมนต์ 3 เขตอำเภอ คท.หนองมนต์ 3 จังหวัด สงขลา
 โทรศัพท์ 074-210-307

ขอทำหนังสือนี้ไว้เป็นหลักฐานโครงการวิจัยเพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า

- ข้อ 1. ข้าพเจ้า ได้รับทราบโครงการวิจัยของ..... (หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ), นางนงนุช จันทร์คำทอง
 เรื่อง การประเมินผลการใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อลดอาการปวด
- ข้อ 2. ข้าพเจ้า ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ด้วยความสมัครใจ โดยมิได้มีการบังคับขู่เข็ญ หลอกลวงแต่ประการใด และจะให้ความร่วมมือในการวิจัยทุกประการ
- ข้อ 3. ข้าพเจ้า ได้รับการอธิบายจากผู้วิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย วิธีการวิจัย ประสิทธิภาพ ความปลอดภัย อาการหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางป้องกัน และแก้ไข หากเกิดอันตราย ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่าย ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยได้อ่านข้อความที่รายละเอียดอยู่ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และตกลงรับผิดชอบตามคำรับในข้อ 5 ทุกประการ
- ข้อ 4. ข้าพเจ้า ได้รับการรับรองจากผู้วิจัยว่าจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยเฉพาะผลสรุปการวิจัยเท่านั้น
- ข้อ 5. ข้าพเจ้า ได้รับทราบจากผู้วิจัยแล้วว่า หากมีอันตรายใด ๆ อันเกิดขึ้นจากโครงการวิจัยดังกล่าว ข้าพเจ้า จะได้รับการรักษาพยาบาลจากคณะผู้วิจัย โดยไม่ต้องค่าใช้จ่ายและจะได้รับค่าตอบแทนที่ได้ที่สูญเสียไปในระหว่างการรักษาพยาบาล ดังกล่าว ตลอดจนมีสิทธิได้รับ ค่าทดแทนความพิการที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัยตามสมควร
- ข้อ 6. ข้าพเจ้า ได้รับทราบแล้วว่าข้าพเจ้ามีสิทธิจะบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยนี้ และการบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยจะไม่ผลกระทบต่อการดูแลรักษาโรคที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับต่อไป
- ข้อ 7. หากข้าพเจ้ามีข้อข้องใจเกี่ยวกับขั้นตอนของโครงการวิจัย หรือหากเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย สามารถติดต่อขอ..... (หัวหน้าโครงการวิจัย) และผู้ร่วมวิจัยที่สามารถติดต่อได้ระบุด้านล่างนี้ที่ติดต่อได้สะดวกพร้อมเบอร์โทรศัพท์ (โทรศัพท์) 09-1291-9990
- ข้อ 8. หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อกับประธานคณะกรรมการวิจัยรวมคำให้การพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์หรือผู้แทน ได้ที่สถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 02-649-5000 ต่อ 11015-11018

/ ข้าพเจ้า.....

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

ข้าพเจ้าได้อ่านและเข้าใจข้อความตามหนังสือนี้โดยตลอดแล้ว เห็นว่าถูกต้องตามเจตนารมณ์ของข้าพเจ้า จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญพร้อมกับหัวหน้าโครงการวิจัยและคณาจารย์

ลงชื่อ
(นายณรงค์ รัตน)
ผู้ยินยอม / ผู้แทนโดยชอบธรรม

ลงชื่อ
(นางบุษกร โกมลศิริ)
ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอมหัวหน้าโครงการวิจัย

ลงชื่อ
(นายสมชาย รัตน)
พยาน

ลงชื่อ
(นายสมชาย รัตน)
พยาน

ในกรณีที่มีผู้เข้าร่วมการวิจัย ขาดหนังสือไม่ออก ผู้ที่ขานรับความเต็มใจของตนผู้เข้าร่วมการวิจัยคือ.....

จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นพยาน

ลงชื่อ พยาน
(.....)

หมายเหตุ

1. ในกรณีผู้ให้ความยินยอมมีอายุไม่เกิน 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องเป็นผู้ปกครองตามกฎหมายเป็นผู้ให้ความยินยอมด้วย หรือ ผู้ป่วยที่ไม่สามารถแสดงความยินยอมได้ด้วยตนเอง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจทำการแทน เป็นผู้ให้ความยินยอม
2. กรณีผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัย ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ให้ผู้วิจัยอ่านข้อความในหนังสือให้ความยินยอมนี้ให้แก่ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัยถึงจนเข้าใจแล้ว และให้ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัยลงนาม หรือพิมพ์ลายนิ้วมือไว้รับทราบ ในการให้ความยินยอมดังกล่าวด้วย

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย
(Informed Consent Form)

วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2559

ข้าพเจ้า นายประสิทธิ์ รัชต์วงศ์ อายุ 58 ปี อยู่บ้านเลขที่ 2 ถนน คลองโพธิ์ หมู่ 40 บ. บ้านโพธิ์
เลขที่บ้าน บ้านโพธิ์ เขต/อำเภอ บ้านโพธิ์ จังหวัด สงขลา
โทรศัพท์ 08-4396-9332

ขอท่านบ่งชี้ตนไว้ล่วงหน้าว่าโครงการวิจัยนี้เป็นหลักฐานแสดงว่า

- ข้อ 1. ข้าพเจ้า ได้รับความยินยอมโครงการวิจัยของ..... (หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ) นางบุษกร โภษะ
ชื่อ ภรรยาชื่อ น.ส.ประสิทธิ์ รัชต์วงศ์
- ข้อ 2. ข้าพเจ้า ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ด้วยความสมัครใจ โดยมีได้มีการบังคับขู่เข็ญ ผลลัพท์แต่ประการใด และจะให้ความร่วมมือในการวิจัยทุกประการ
- ข้อ 3. ข้าพเจ้า ได้รับการอธิบายจากผู้วิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการวิจัย ประสิทธิภาพ ความปลอดภัย มาตรการที่จะช่วยบรรเทาหรือหลีกเลี่ยงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการป้องกัน และแก้ไข หากเกิดอันตราย ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่ายที่ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยได้ทราบถึงความถี่ที่มีรายจ่ายหรือค่าใช้จ่ายในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้ทราบถึงสิทธิและข้อเท็จจริงจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นวิธีปฏิบัติแล้ว และตกลงรับปฏิบัติตามคำอธิบายของข้อ 5 ทุกประการ
- ข้อ 4. ข้าพเจ้า ได้รับการรับรองจากผู้วิจัยว่าจะมีข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยเฉพาะผลสรุปการวิจัยเท่านั้น
- ข้อ 5. ข้าพเจ้า ได้รับทราบจากผู้วิจัยแล้วว่า หากมีอันตรายใด ๆ อันเกิดขึ้นจากการวิจัยดังกล่าว ข้าพเจ้า จะได้รับการรักษาพยาบาลจากคณะผู้วิจัย โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและจะได้รับค่าชดเชยค่าเสียหายได้สูงสุดโดยไม่มีระยะเวลาการรักษาพยาบาลดังกล่าว โดยยังคงมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการวิจัยตามสมควร
- ข้อ 6. ข้าพเจ้า ได้รับทราบแล้วว่าข้าพเจ้ามีสิทธิ์จะบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยนี้ และหากบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยจะมีผลกระทบต่อสุขภาพและรักษาโรคที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับหรือไม่
- ข้อ 7. หากข้าพเจ้ามีข้อสงสัยเกี่ยวกับขั้นตอนของการวิจัย หรือหากเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย สามารถติดต่อกับ นางบุษกร โภษะ (หัวหน้าโครงการวิจัย) และผู้ร่วมวิจัยที่สามารถติดต่อได้จะบอกสถานที่ติดต่อได้สะดวกหรือเบอร์โทรศัพท์ โทรสาร 08-6291-9990
- ข้อ 8. หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อหน่วยงานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับการพิจารณาโครงการวิจัยที่ท่าอากาศยานภูเก็ตได้ติดต่อทางไปรษณีย์และวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 02-849-5000 ต่อ 11015-11016

/ข้าพเจ้า.....

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง + มี.ค.)

ข้าพเจ้าได้อ่านและเข้าใจข้อความตามหนังสือโดยตลอดแล้ว เห็นว่าถูกต้องตามเจตนาของข้าพเจ้า จึงได้ลง
 ลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญพร้อมกับหัวหน้าโครงการวิจัยและผู้อำนวยการ

ลงชื่อ
(นางสาวเพ็ญศรี สุภชาต)
ผู้อำนวยการ / ผู้อำนวยการบริหาร

๑-๗๖๖
(พ.อ. ปอง ส. นามสน)
ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอมให้หน่วยงานโครงการวิจัย

Handwritten signature: *[Signature]*

๑. การวัดผลสัมฤทธิ์
 ๒. การวัดผลสัมฤทธิ์

ใบกรณีนี้ใช้เข้าร่วมการวิจัย ส่วนหนึ่งถึงไม่ออก ถ้าท่านขอความถี่จนหมดแล้วได้เข้าร่วมการวิจัยคือ

จึงได้ลงรายมีชื่อไว้เป็นพยาน

วันที่ เดือน

(.....)

REMARKS:

1. ในบางครั้งผู้ให้ความยินยอมอาจมีอายุไม่ครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องเป็นผู้ปกครองตามกฎหมายเป็นผู้ให้ความยินยอมด้วย หรือ ผู้ป่วยที่สามารถแสดงความคิดเห็นได้ด้วยตนเอง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจทำการแทน เป็นผู้ให้ความยินยอม
2. กรณีผู้ที่ยินยอมคนใดทำกิจวิจัย ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ให้ผู้วิจัยอ่านข้อความในหนังสือให้ความยินยอมนี้ให้ฟังให้ผู้ยินยอมคนใดทำกิจวิจัยจนเข้าใจแล้ว และให้ผู้ยินยอมคนใดทำกิจวิจัยลงนาม หรือพิมพ์ลายนิ้วหัวแม่มือกับทราบน ในการให้ความยินยอมดังกล่าวด้วย

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย (Informed Consent Form)

วันที่ 30 กุมภาพันธ์ 2559

ข้าพเจ้า นายชัย นพกิจพิงค์ อายุ 68 ปี อยู่บ้านเลขที่ 87 ถนน บ้านพรหม หมู่ที่ 2
แขวง/ตำบล กุสุมาโล่ เขต/อำเภอ สีทันดร จังหวัด พังงา
โทรศัพท์ 08-9298-1499

ขอทำหนังสือนี้ให้ไว้ต่อหัวหน้าโครงการวิจัยเพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า

- ข้อ 1. ข้าพเจ้า ได้รับทราบโครงการวิจัยของ..... (หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ)..... นางนงนุช โกมลศิริ
เรื่อง การพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพด้วยสื่อสังคม
- ข้อ 2. ข้าพเจ้า ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ด้วยความสมัครใจ โดยมีได้มีการบังคับขู่เข็ญ หลอกลวงแต่ประการใด และจะให้ความร่วมมือในการวิจัยทุกประการ
- ข้อ 3. ข้าพเจ้า ได้รับการอธิบายจากผู้วิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย วิธีการวิจัย ประสิทธิภาพ ความปลอดภัย ความเสี่ยงหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางป้องกัน และแก้ไข หากเกิดอันตราย ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่ายที่ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยได้อ่านหรือความถี่ที่รายละเอียดอยู่ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และตกลงรับผิดชอบตามคำรับรองในข้อ 5 ทุกประการ
- ข้อ 4. ข้าพเจ้า ได้รับการรับรองจากผู้วิจัยว่าจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยเฉพาะผลสรุปการวิจัยเท่านั้น
- ข้อ 5. ข้าพเจ้า ได้รับทราบจากผู้วิจัยแล้วว่า หากมีอันตรายใด ๆ อันเกิดขึ้นจากการวิจัยดังกล่าว ข้าพเจ้า จะได้รับการรักษาพยาบาลจากคณะผู้วิจัย โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและจะได้รับค่าตอบแทนภายใต้สัญญาเงื่อนไขในระหว่างการ รักษาพยาบาลดังกล่าว ตลอดจนมีสิทธิได้รับค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดจากการวิจัยตามสมควร
- ข้อ 6. ข้าพเจ้า ได้รับทราบแล้วว่าข้าพเจ้ามีสิทธิจะบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยนี้ และการบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยจะไม่มีผลกระทบต่อการดูแลรักษาโรคที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับต่อไป
- ข้อ 7. หากข้าพเจ้ามีข้อสงสัยเกี่ยวกับขั้นตอนของการวิจัย หรือหากเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย สามารถติดต่อกับ..... นางนงนุช โกมลศิริ..... (หัวหน้าโครงการวิจัย และผู้ร่วมวิจัยที่สามารถติดต่อได้จะระบุสถานที่ติดต่อได้ละแวกที่ร่วม มอริ โทรศัพท์/โทรสาร) 08-6291-9990
- ข้อ 8. หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อกับประธานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับการพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์หรือผู้แทน ได้ที่สถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 02-649-5000 ต่อ 11015-11018

/ ข้าพเจ้า.....

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

ข้าพเจ้าได้อ่านและเข้าใจข้อความตามหนังสือนี้โดยตลอดแล้ว เห็นว่าถูกต้องตามเจตนารมณ์ของข้าพเจ้า จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญพร้อมกับหัวหน้าโครงการวิจัยและสอนหน้าพยาน

ลงชื่อ
(นายเปรม ใจกลาง)
ผู้เรียน / ผู้แทนโดยชอบธรรม

ลงชื่อ
(นางอนุสรณ์ ไกรภักดิ์)
ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอมหัวหน้าโครงการวิจัย

ลงชื่อ
(นางสาวศิริพร ใจกลาง)
ผู้เรียน / ผู้แทนโดยชอบธรรม

ลงชื่อ
(นาย อนุสรณ์ ไกรภักดิ์)
ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอมหัวหน้าโครงการวิจัย

ในกรณีที่ผู้เข้าร่วมการวิจัย อ่านหนังสือไม่ออก ผู้ที่คัดลอกความทั้งหมดแทนผู้เข้าร่วมการวิจัยคือ

จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นพยาน

ลงชื่อ พยาน
(.....)

หมายเหตุ

1. ในกรณีที่ผู้ให้ความยินยอมมีอายุไม่ครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องเป็นผู้ปกครองตามกฎหมายเป็นผู้ให้ความยินยอมด้วย หรือ ผู้ป่วยที่ไม่สามารถแสดงความยินยอมได้ด้วยตนเอง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจทำการแทน เป็นผู้ให้ความยินยอม
2. กรณีที่ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัย ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ให้ผู้วิจัยอ่านข้อความในหนังสือให้ความยินยอมนี้ให้แก่ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัยฟังจนเข้าใจแล้ว และให้ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัยลงนาม หรือพิมพ์ลายนิ้วมือแล้วรับพยาน ในการให้ความยินยอมดังกล่าวด้วย

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย
(Informed Consent Form)

วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2559

ข้าพเจ้า ผศ.ดร.วิมล ชื่นชม อายุ 32 ปี ภูมิลำเนาเลขที่ 191 ถนน ... หมู่ที่ 10
 แขวง/ตำบล บางพลี เขต/อำเภอ บางพลี จังหวัด สมุทรปราการ
 โทรศัพท์ 081 0976459

ขอทำหนังสือนี้ให้ไว้ต่อหัวหน้าโครงการวิจัยเพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า

- ข้อ 1. ข้าพเจ้า ได้รับทราบโครงการวิจัยของ.....(หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ) นางบุษกร โกมลตรี
 เรื่อง การศึกษาระบบการเกษตรของชุมชนเกษตรอินทรีย์
- ข้อ 2. ข้าพเจ้า ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ด้วยความสมัครใจ โดยมิได้มีการบังคับขู่เข็ญ หลอกลวงแต่ประการใด และจะให้ความร่วมมือในการวิจัยทุกประการ
- ข้อ 3. ข้าพเจ้า ได้รับการอธิบายจากผู้วิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย วิธีการวิจัย ประสิทธิภาพ ความปลอดภัย ขาดการหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางป้องกัน และแก้ไข หากเกิดอันตราย ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่ายที่ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยให้ท่านข้อความที่มีรายละเอียดอยู่ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และตกลงรับผิดชอบตามคำรับรองในข้อ 5 ทุกประการ
- ข้อ 4. ข้าพเจ้า ได้รับการรับรองจากผู้วิจัยว่าจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยเฉพาะผลสรุปการวิจัยเท่านั้น
- ข้อ 5. ข้าพเจ้า ได้รับทราบจากผู้วิจัยแล้วว่า หากมีอันตรายใด ๆ อันเกิดขึ้นจากการวิจัยดังกล่าว ข้าพเจ้า จะได้รับการรักษาพยาบาลจากคณะผู้วิจัย โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและจะได้รับค่าตอบแทนรายได้ที่สูญเสียไปในระหว่างการรักษาพยาบาลดังกล่าว ตลอดจนมีสิทธิได้รับค่าทดแทนความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัยตามสมควร
- ข้อ 6. ข้าพเจ้า ได้รับทราบแล้วว่าข้าพเจ้ามีสิทธิจะบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยนี้ และการบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยจะไม่มีผลกระทบต่อการดูแลรักษาโรคที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับต่อไป
- ข้อ 7. หากข้าพเจ้ามีข้อสงสัยเกี่ยวกับขั้นตอนของการวิจัย หรือหากเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย สามารถติดต่อกับ นางบุษกร โกมลตรี (หัวหน้าโครงการวิจัย) และผู้ร่วมวิจัยที่สามารถติดต่อได้ระบุสถานที่ติดต่อได้สะดวกพร้อมเบอร์โทรศัพท์, โทรสาร) 086-2919990
- ข้อ 8. หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อขอปรึกษา คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับการพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์หรือผู้แทน ได้ที่สถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 02-649-5000 ต่อ 11015-11018

/ ข้าพเจ้า.....

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

ข้าพเจ้าได้อ่านและเข้าใจข้อความตามหนังสือนี้โดยตลอดแล้ว เห็นว่าถูกต้องตามเจตนาของข้าพเจ้า จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญพร้อมกับหัวหน้าโครงการวิจัยและคณาจารย์

ลงชื่อ
(วศิวดี สอน)
ผู้ยินยอม / ผู้แทนโดยชอบธรรม

ลงชื่อ
(พญ.นงนุช ใจดวงดี)
ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอมกับหัวหน้าโครงการวิจัย

ลงชื่อ
(อ.ดร.วิมลณี สอน)
คณาจารย์

ลงชื่อ
(พญ.นงนุช ใจดวงดี)
คณาจารย์

ในกรณีที่มีผู้เข้าร่วมการวิจัย ขาดหนังสือยินยอมจากผู้ที่เกี่ยวข้องความทั้งหมดแทนผู้เข้าร่วมการวิจัยคือ.....

จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นพยาน

ลงชื่อ
(.....)
พยาน

หมายเหตุ

1. ในกรณีที่ผู้ให้ความยินยอมมีอายุไม่ครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องเป็นผู้ปกครองตามกฎหมายเท่านั้นผู้ให้ความยินยอมด้วย หรือ ผู้ป่วยที่ไม่สามารถแสดงความยินยอมได้ด้วยตนเอง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจทำการแทน เป็นผู้ให้ความยินยอม
2. กรณีผู้ยินยอมคนใดทำวิจัย ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ให้ผู้วิจัยอ่านข้อความในหนังสือให้ความยินยอมนี้ให้แก่อุ้ยินยอมคนใดทำวิจัยฟังจนเข้าใจแล้ว และให้ผู้ยินยอมคนใดทำวิจัยลงนาม หรือพิมพ์ลายนิ้วหัวแม่มือไว้บนทราบ ในการให้ความยินยอมดังกล่าวด้วย

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย
(Informed Consent Form)

วันที่ 6 ตุลาคม 2559

ข้าพเจ้า นายแพทย์ ชูวิทย์ วัฒน อายุ 62 ปี อยู่บ้านเลขที่ 116/4 ถนน - หมู่ที่ 2
แขวง/ตำบล นาหว้า เขต/อำเภอ รัตนวาปี จังหวัด เลย 90330
โทรศัพท์ 081-5582172

ขอทำหนังสือนี้ไว้เพื่อค้ำประกันโครงการวิจัยเพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า

- ข้อ 1. ข้าพเจ้า ได้รับความโครงการวิจัยของ..... (หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ) นางนงนุช โกมลศรี
เรื่อง การประเมินผลด้านผลกระทบของโครงการวิจัย
- ข้อ 2. ข้าพเจ้า ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ด้วยความสมัครใจ โดยมีได้มีการบังคับข้อสัญญา หลีกเลี่ยงแต่ประการใด และจะให้ความร่วมมือในการวิจัยทุกประการ
- ข้อ 3. ข้าพเจ้า ได้รับความยินยอมจากผู้วิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์โครงการวิจัย วิธีการวิจัย ประสิทธิภาพ ความปลอดภัย จากการวิจัยที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางป้องกัน และแก้ไข หากเกิดอันตราย ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่ายที่ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยได้อ่านข้อความที่มีรายละเอียดอยู่ในเอกสารที่แจ้งผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และตกลงรับผิดชอบตามคำรับรองในข้อ 5 ทุกประการ
- ข้อ 4. ข้าพเจ้า ได้รับการรับรองจากผู้วิจัยว่าจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยเฉพาะผลสรุปการวิจัยเท่านั้น
- ข้อ 5. ข้าพเจ้า ได้รับความจากผู้วิจัยแล้วว่า หากมีอันตรายใด ๆ อันเกิดขึ้นจากโครงการวิจัยดังกล่าว ข้าพเจ้า จะได้รับการรักษาพยาบาลจากคณะผู้วิจัย โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและจะได้รับค่าชดเชยรายได้ที่สูญเสียไประหว่างการรักษาพยาบาลดังกล่าว ตลอดจนมีสิทธิได้รับค่าทดแทนความพิการที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัยตามสมควร
- ข้อ 6. ข้าพเจ้า ได้รับความแล้วว่าข้าพเจ้ามีสิทธิ์จะบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยนี้ และการบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยจะไม่มีผลกระทบต่อการศึกษาโรคที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับต่อไป
- ข้อ 7. หากข้าพเจ้า ได้รับความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนโครงการวิจัย หรือหากเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย สามารถติดต่อกับ..... (หัวหน้าโครงการวิจัย และผู้ร่วมวิจัยที่สามารถติดต่อได้ระบุสถานที่ติดต่อได้สะดวกพร้อมเบอร์ :
โทรศัพท์ (โทรสาร) 086-2919990
- ข้อ 8. หากข้าพเจ้า ได้รับความปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารที่แจ้งผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อกับประธานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับการพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์หรือผู้แทน ให้ที่สถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญา และวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 02-649-6000 ต่อ 11015-11018

/ ข้าพเจ้า.....

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1)

ข้าพเจ้าได้อ่านและเข้าใจข้อความตามหนังสือนี้โดยตลอดแล้ว เห็นว่าถูกต้องตามเจตนาของข้าพเจ้า จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญพร้อมกับหัวหน้าโครงการวิจัยและต่อหน้าพยาน

ลงชื่อ
(ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร วัฒน)
ผู้ยินยอม / ผู้แทนโดยชอบธรรม

ลงชื่อ
(นางบุษกร ไชยวงศ์)
ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอมหัวหน้าโครงการวิจัย

ลงชื่อ พยาน
(สุวิมล อ่อน)

ลงชื่อ พยาน
(ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร วัฒน)

ในกรณีที่มีผู้เข้าร่วมการวิจัย อ่านหนังสือไม่ออก ผู้ที่อ่านข้อความทั้งหมดแทนผู้เข้าร่วมการวิจัยคือ.....

จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นพยาน

ลงชื่อ พยาน
(.....)

หมายเหตุ

1. ในกรณีผู้ให้ความยินยอมมีอายุไม่ครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องเป็นผู้ปกครองตามกฎหมายเป็นผู้ให้ความยินยอมด้วย หรือ ผู้ปกครองแสดงความยินยอมได้ด้วยตนเอง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจทำการแทน เป็นผู้ให้ความยินยอม
2. กรณีผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัย ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ให้ผู้วิจัยอ่านข้อความในหนังสือให้ความยินยอมนี้ให้แก่ผู้ยินยอมตนวิจัยจึงจะเข้าใจแล้ว และให้ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัยลงนาม หรือพิมพ์ลายนิ้วหัวแม่มือไว้ทราบ ในการให้ความยินยอมดังกล่าว

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย
(Informed Consent Form)

วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

ข้าพเจ้า นางนงนุช วัฒนศิริ ภูมิลำเนาอยู่ อำเภอ ๒๖ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๙๖ ถนน - หมู่ที่ -
แขวงคำม่วน บ้านเกิด บ้านเกิด แขวงคำม่วน จังหวัด สปป.ลาว
โทรศัพท์ ๐๘-7540-7493

ขอทำหนังสือนี้ไว้เพื่อพยานหลักฐานโครงการวิจัยเพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า

- ข้อ 1. ข้าพเจ้า ได้รับทราบโครงการวิจัยของ..... (หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ) นางนงนุช วัฒนศิริ
เรื่อง การศึกษาผลกระทบจากโครงการพัฒนาระบบชลประทานในพื้นที่แขวงคำม่วน
- ข้อ 2. ข้าพเจ้า ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ด้วยความสมัครใจ โดยมิได้มีการบังคับขู่เข็ญ ผลักดันแต่ประการใด และจะให้ความร่วมมือในการวิจัยทุกประการ
- ข้อ 3. ข้าพเจ้า ได้รับการอธิบายจากผู้วิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย วิธีการวิจัย ระยะเวลา ความปลอดภัย อากาศหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางป้องกัน และแก้ไข หากเกิดอันตราย ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่ายที่ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยได้เข้าใจข้อความที่มีรายละเอียดอยู่ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และตกลงรับผิดชอบตามคำรับรองในข้อ 5 ทุกประการ
- ข้อ 4. ข้าพเจ้า ได้รับการรับรองจากผู้วิจัยว่าจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยเฉพาะผลสรุปการวิจัยเท่านั้น
- ข้อ 5. ข้าพเจ้า ได้รับทราบจากผู้วิจัยแล้วว่า หากมีอันตรายใดๆ อันเกิดขึ้นจากโครงการวิจัยดังกล่าว ข้าพเจ้า จะได้รับการรักษาพยาบาลจากคณะผู้วิจัย โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและจะได้รับค่าตอบแทนได้ที่สูงทีเดียวไปในช่วงระหว่างการรักษาพยาบาลดังกล่าว ตลอดจนมีสิทธิได้รับค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการวิจัยตามสมควร
- ข้อ 6. ข้าพเจ้า ได้รับทราบแล้วว่าข้าพเจ้ามีสิทธิจะบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยนี้ และการบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัย จะไม่มีผลกระทบต่อการดูแลรักษาโรคที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับต่อไป
- ข้อ 7. หากข้าพเจ้ามีข้อสงสัยเกี่ยวกับขั้นตอนของการวิจัย หรือหากมีผลเสียใดๆ ที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย สามารถติดต่อกับ..... (หัวหน้าโครงการวิจัย และผู้ร่วมวิจัยที่สามารถติดต่อได้สะดวก) ได้สะดวกพร้อมเบอร์โทรศัพท์ (โทรศัพท์) ๐๘-๖๒๙๑-๙๙๐๐
- ข้อ 8. หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อขอปรึกษา คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับการพิจารณาโครงการวิจัยที่ดำเนินการในมนุษย์หรือผู้แทน ได้ที่สำนักงานพุทธศาสนาศึกษาทางปัญญา และวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 02-649-5000 ต่อ 11015-11018

/ ข้าพเจ้า....

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

ข้าพเจ้าได้อ่านและเข้าใจข้อความตามหนังสือนี้โดยตลอดแล้ว เห็นว่าถูกต้องตามเจตนารมณ์ของข้าพเจ้า จึงได้ลง
ลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญพร้อมกันหัวหน้าโครงการวิจัยและคณาจารย์

ลงชื่อ
(ผศ. นงนภีร์ งามอนศรีมงคล)
ผู้ยินยอม / ผู้แทนโดยชอบธรรม

ลงชื่อ
(พญ. มณฑา โกมลวดี)
ผู้ให้ข้อมูลและขอความยินยอมหัวหน้าโครงการวิจัย

ลงชื่อ พยาน
(พญ. ภาณุ ภูวนะวิทย์)

ลงชื่อ พยาน
(พญ. ชนพร ใจวงศ์)

ในกรณีที่มีผู้เข้าร่วมการวิจัย อ่านหนังสือไม่ออก ผู้ที่อ่านข้อความทั้งหมดแทนผู้เข้าร่วมการวิจัยคือ

จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นพยาน

ลงชื่อ พยาน
(.....)

หมายเหตุ

1. ในการนี้ผู้ให้ความยินยอมมีอายุไม่ครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องเป็นผู้ปกครองตามกฎหมายเป็นผู้ให้ความยินยอมด้วย หรือ ผู้ป่วยที่ไม่สามารถแสดงความยินยอมได้ด้วยตนเอง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจทำการแทน เป็นผู้ให้ความยินยอม
2. กรณีผู้ยินยอมคนใดทำวิจัย ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ให้ผู้วิจัยอ่านข้อความในหนังสือให้ความยินยอมนี้ให้ผู้ยินยอมคนใดทำวิจัยถึงจนเข้าใจแล้ว และให้ผู้ยินยอมคนใดทำวิจัยลงนาม หรือพิมพ์ลายนิ้วมือรับทราบ ในการให้ความยินยอมดังกล่าวด้วย

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมในโครงการวิจัย (Informed Consent Form)

วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2559

ข้าพเจ้า นางฉวีพร สุธงสน อายุ ปี อยู่บ้านเลขที่ 112 ถนน หมู่ที่ 2
 แขวง/ตำบล บางหว้า เขต/อำเภอ บางพลี จังหวัด ปทุมธานี
 โทรศัพท์ 08-1728-2076

ขอทำหนังสือนี้ไว้เพื่อหัวหน้าโครงการวิจัยเพื่อเป็นหลักฐานแสดงว่า

- ข้อ 1. ข้าพเจ้า ได้รับทราบโครงการวิจัยของ..... (หัวหน้าโครงการวิจัย และคณะ) นางยุภา โกมลศรี
เรื่อง การวิจัยปัญหาสารพิษจากมลพิษทางอากาศตามชุมชน
- ข้อ 2. ข้าพเจ้า ยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ด้วยความสมัครใจ โดยมิได้มีการบังคับขู่เข็ญ คุกคามแต่ประการใด และจะให้ความร่วมมือในการวิจัยทุกประการ
- ข้อ 3. ข้าพเจ้า ได้รับทราบจากผู้วิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย วิธีการวิจัย ประสิทธิภาพ ความปลอดภัย ขาดการหรืออันตรายที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางป้องกัน และแก้ไข หากเกิดอันตราย ค่าตอบแทนที่จะได้รับ ค่าใช้จ่ายที่ข้าพเจ้าจะต้องรับผิดชอบจ่ายเอง โดยได้อ่านข้อความที่มีรายละเอียดอยู่ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยตลอด อีกทั้งยังได้รับคำอธิบายและตอบข้อสงสัยจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว และตกลงรับสมัครตามคำรับรองในข้อ 5 ทุกประการ
- ข้อ 4. ข้าพเจ้า ได้รับการรับรองจากผู้วิจัยว่าจะเก็บข้อมูลส่วนตัวของข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยเฉพาะผลสรุปการวิจัยเท่านั้น
- ข้อ 5. ข้าพเจ้า ได้รับทราบจากผู้วิจัยแล้วว่า หากมีอันตรายใด ๆ อันเกิดขึ้นจากการวิจัยดังกล่าว ข้าพเจ้า จะได้รับการรักษาพยาบาลจากคณะผู้วิจัย โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายและจะได้รับค่าชดเชยรายได้ที่สูญเสียไปในระหว่างการรักษาพยาบาลดังกล่าว ตลอดจนมีสิทธิได้รับค่าทดแทนความพิการที่อาจเกิดขึ้นจากการวิจัยตามสมควร
- ข้อ 6. ข้าพเจ้า ได้รับทราบแล้วว่าข้าพเจ้ามีสิทธิ์จะบอกเลิกการร่วมโครงการวิจัยได้ ในระหว่างยกเลิกการร่วมโครงการวิจัยจะไม่มีผลกระทบต่อการดูแลรักษาโรคที่ข้าพเจ้าจะพึงได้รับต่อไป
- ข้อ 7. หากข้าพเจ้ามีข้อข้องใจเกี่ยวกับขั้นตอนของโครงการวิจัย หรือหากเกิดเหตุข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์จากการวิจัย สามารถติดต่อกับ..... (หัวหน้าโครงการวิจัย และผู้ร่วมวิจัยที่สามารถติดต่อได้ระบุสถานที่ติดต่อได้สะดวกพร้อมเบอร์โทรศัพท์, โทรสาร) 08-6291-9990
- ข้อ 8. หากข้าพเจ้า ได้รับการปฏิบัติไม่ตรงตามที่ระบุไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย ข้าพเจ้าจะสามารถติดต่อกับประธานคณะกรรมการวิจัยหรือกรรมการโครงการวิจัยที่ทำในนามของข้าพเจ้าหรือผู้แทน ได้ที่สถาบันวิทยาศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โทรศัพท์ 02-649-5000 ต่อ 11015-11018

(ข้าพเจ้า.....)

แบบเอกสารที่ MF 10-1 (ปรับปรุง 1 มี.ค. 57)

ข้าพเจ้าได้อ่านและเข้าใจข้อความตามหนังสือนี้โดยตลอดแล้ว เห็นว่าถูกต้องตามเจตนาของข้าพเจ้า จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญพร้อมกับหัวหน้าโครงการวิจัยและคณาจารย์

ลงชื่อ
(.....)
ผู้เรียน / ผู้แทนโดยชอบธรรม

ลงชื่อ
(.....)
ผู้ให้รับรองและขอความยินยอมหัวหน้าโครงการวิจัย

ลงชื่อ น.ส. เสงี่ยมพร ๑๑๑ พยาน
(.....)

ลงชื่อ พยาน
(.....)

ในกรณีที่ผู้เข้าร่วมการวิจัย อ่านหนังสือไม่ออก ผู้ที่อ่านข้อความทั้งหมดแทนผู้เข้าร่วมการวิจัยคือ.....

จึงได้ลงลายมือชื่อไว้เป็นพยาน

ลงชื่อ พยาน
(.....)

หมายเหตุ

1. ในกรณีที่ผู้ให้ความยินยอมมีอายุไม่ครบ 18 ปีบริบูรณ์ จะต้องเป็นผู้ปกครองตามกฎหมายเป็นผู้ให้ความยินยอมด้วย หรือ ผู้ป่วยที่ไม่สามารถแสดงความยินยอมได้ด้วยตนเอง จะต้องเป็นผู้มีอำนาจทำการแทน เป็นผู้ให้ความยินยอม
2. กรณีผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัย ไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ให้ผู้วิจัยอ่านข้อความในหนังสือให้ความยินยอมนี้ให้แก่ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัยฟังจนเข้าใจแล้ว และให้ผู้ยินยอมตนให้ทำวิจัยลงนาม หรือพิมพ์ลายนิ้วมือรับทราบ ในการให้ความยินยอมดังกล่าวด้วย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางบุษกร โกมลตรี
วันเดือนปีเกิด	20 กรกฎาคม 2515
สถานที่เกิด	จังหวัดยะลา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	11/2 หมู่ 4 ตำบลคลองอู่ตะเภา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาไทยประยุกต์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2537	ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาอังกฤษ จาก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
พ.ศ. 2543	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2545	ประกาศนียบัตร วิชาชีพครู จาก มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. 2560	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาศิลปวัฒนธรรมวิจัย จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ